

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքը արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

ԱՆՁԹՈՒ ՖՐԱՆՆԵ

ՍԻԼՎԵՍԹՐ ՊՕՆԱՐԻ ՈՃԵՐԸ

(Պատկուած Ֆրանսուան Ակադեմիային)

Թարգմանեց
ԵՐՈՒԱՆԴ ՄԵՍԻՍԵԱՆ

ՏՊԱՐԱՆ «ԱԶԳ-ՊՈՀՀԱՆ»Ի
ՊՈՍԹՈՒ, ՄԵՍ.

1922

84
—
8-85

12 NOV 2008
S-85

<493

84
S-85

ԱՆԱԹՈԼԻ ԳՐԱՆՑ

ՍԻԼՎԵՍԹՐ ՊՕՆԱՐԻ ՈՃԻՐԸ

(Պատկուած Ֆրանսական Ակադեմիայէն)

Թարգմանեց
ԵՐՈՒԱՆԴ ՄԵՍԻԱՆԱՆ

Ք 2-2011
ՏՊԱՐԱՆ «ԱԶԳ-ՊԱՀԱԿ»Ի
ՊՈՍԹՈՆ, ՄԵՍ ·
1922

06 SEP 2013

7726

ՍԻԼՎԵՍԹՐ ՊՈՆԱՐԻ ՈՃԻՐԸ

Կ Ա Ճ Ղ Ը

Հողաթափներս հազար էի և գիշերանոցս կըռ-
նակս անցուցած։ Կը սրբէի արցունք մը, որով գե-
տեղին վրայ սուլող հովը մթնցուցեր՝ էր աչքո։
Պայծառ կրակ մը կը բոցավառէր աշխատանոցիս
ծխնելոյցին մէջ։ Սառոյցի բիւրեղներ՝ պտերի տե-
րեւներու ձեւով կը ծաղկագարդէին պատուհանիս
ապակիները և կը թադցնէին աչքէս՝ Սէնը, անոր
կամուրջները եւ Վալուաներու լուվոր։

Թիկնաթոռս ու շրջուն գրասեղանս կրակարա-
նին մօտեցուցի եւ կրակին քով գրաւեցի անկիւնը
զոր Ամիլգար կը հաճէր ինծի թողուլ։ Ամիլգար
ծխնելոյցի երկաթներուն քովիկը, փետուրէ բարձի
մը վրայ պլորուած պառկած էր՝ քիթը երկու թա-
թերուն մէջտեղ։ Միօրինակ շունչ մը իր թեթեւ ու
խիտ մուշտակը կը հեւացնէր։ Մօտենալուս, մեղ-
մօրէն, ակաղեայ բիրերը սահեցուց կէս մը գոց կո-
պերուն տակ զորս իսկոյն փակեց՝ մոլտալով։ «ո-
շինչ, եկողը բարեկամս է»։

Ամիլգար՝ ըսի, սրունդներս երկնցնելով, ո՛վ
Ամիլգար, գիրքերու քաղաքին մրափող իշխանը,
գիշերուան պահապահն, զուն անարդ կրծողներու
դէմ կը պաշտպանես այն ձեռագիրներն ու գրքերը
զորս ծերուկ գիտունը ձեռք ձկեց կտոր մը գրամով
եւ անխոնջ ջանքով։ Այս լոիկ մատենադարանին
մէջ զոր ռազմիկ առաքինութիւններդ կը պաշտպա-
նեն՝ ո՛վ Ամիլգար, քնացիր սուլթանի մը մեղկու-
թեամբը, որովհետեւ, քու անձիւ վրայ թաթար
մարտիկի մը ահարկու երեւոյթը կը միացնես արե-

61103-57

Հելքի կնկան մը գիրցած չնորհին : Հերոսային եւ
հեշտալի Ամիլդա՛ր, քնացիր՝ մինչեւ ան պահը
երբ՝ մուկերը պար կը կապեն լուսնի լուսով, Պօ-
լանտական աղանդներու նուիրական գրուածքնե-
րուն առջեւ :

Այս ճառին սկզբնաւորութիւնը հաճելի թուեցաւ Ամիլգարի, որ եռացող ամանի մը մեղեղիկին նմանող կոկորդէի խորքութքով, մը անոր ձայնակցեցաւ: Բայց՝ ձայնս բարձրացած ըլլալով, Ամիլգար ականջները վար քաշեց և ճակտին խայտաբղէտ մորթը կնճռուտելով, խմացուց թէ անվայել էր այդպէս ճառախօսելը: Ան կը մտածէր — Այս դրամով մարդը կը խօսի բան մը չըսելու համար. մինչդեռ մեր տիրուհին կ'արտասանէ միայն իմաստալից խօսքերով և բաներով լիցուն բառեր՝ որոնք կամ ճաշի մը յայտարարութիւնը, կամ ծեծի մը խոստումը կը պարունակեն: Անոր ըսածը կը հակցուի: Բայց սա՛ ծերուկը իրար կը խառնէ ձայներ որ բան չեն նշանակեր:

Այսպէս կը մտածէր Ամիլդար։ Խորհրդածութեանցը ձգելով զինք, բացի գիրք մը զոր հետաքրքրութեամբ կարդացի՝ ձեռագիրներու դրացուցակ մը ըլլալուն համար։ Գրացուցակի մը ընթերցակն աւելի դիւրին, աւելի գրաւիչ, աւելի քաջըր բան չգիտեմ։ Իմ կարդացածն՝ Սըր Թօմաս Ռալէյի գրադարանառողես Պըն։ Թօմսընի կողմէ 1824ին շարադրուած էր եւ թէսէտ կը մեղանչէր ծայրայնդորէն հակիրճ ըլլալովը, բայց բնաւ չէր ներկայացըներ այն տեսակ մը ճշդրութիւնը զոր իմ սեղներին դիւրանապետները ներմուծեցին առաջինն՝ քաղաքապետական եւ բանասիրական գործերու մէջ։ Ասիկա թերի էր եւ գուշակելով հասկնալու կը հար-

կադրէլ ընթերցողը։ Սակայն, զայն կարդալով
կ'ըմբռչխնէի զդացում մը, որ իմինէս աւելի երե-
ւակայոտ խառնուածքի մը մէջ երազկոտութիւն ա-
նունին պիտի արժանանար։ Մեղմօրէն կը յանձ-
նուէի մտածումներուս ալիքին երբ սպասուհիս դը-
ժընդարկ չեշտով մը ծանոյց՝ թէ Պրն. Գոքօղ հետ-
խօսիլ կ'ուղէր։

իրաւ ալ մէկը ետեւէն մատենադարան սահեցաւ։ Փոքր մարդ մըն էր, խեղճուկ փոքրիկ մարդ մը, ազաղուն երևոյթով եւ բարակ ժարքէթ մը հագած։ Ինձի մօտեցաւ խուլ մը պղտիկ բարեկներ տալով եւ պղտիկ ժպիտներ ցուցնելով։ Խիստ տեղոյն էր սակայն եւ թէպէտ՝ զեռ երիտասարդ ու արագաշարժ, կարծես հիւանդ էր։ Զայն տեսնելով՝ վիրաւորուած սկիւտի մը կը նմանցնէի զինքը։ Անութին տակ կը կըէր կանանչ ծածկոց մը զոր աթոռին վրայ դրաւ, յետոյ, ծածկոցին չորս ծայրերը քակելով՝ դէզ մը պղտիկ դեղին գիրքեր մէջ-աեղ հանեց։

— Պարո՞ն, ըստ այն ատեն, ձեզմէ ճանչցուե-
լու պատիւը չունիմ, գրատան միջնորդ եմ, պարո՞ն։
Մայրաքաղաքին դիխաւոր տուներուն հաշույն
կ'աշխատիմ եւ յուսալով որ ձեր վստահութեամբը
զիս կը պատուէք, կարդ մը նորութիւններ ընծայե-
լու աղատութիւնը առի։

Բարի՛ Աստուած, արդա՛ր Աստուա՛ծ . ի՞նչ էին
կարձուկ Գոքօվի մատուցած նորութիւնները : Ձեռքս
եկած առաջին հատորը Թուր տը նէլի պատմու-
թիւնն էր, Մարկըրիթ աը Պուռկօնեի եւ Հարիւրա-
պետ Պիրիտոնի սիրահարութիւններովն հանդերձ :

— Պատմական զիրք մըն է, ըստ ժպտելով,
իրական պատմութեան զիրք մը:

— Այս պարագային, պատասխանեցի, շատ ձախորդ է, որովհետեւ չսառղ պատմութեան գիրքերը՝ բոլո՛րն ալ խիստ անհամ են։ Ես ալ իրական գիրքեր կը գըեմ, եւ եթէ դժբախտութիւնն ունենաս անոնց։ Մէ մէկը դռնէ դուռ ներկայացնելու՝ ամբողջ կեանքդ կանանչ ծածկոցիդ մէջ զայն պահելու կը դատապարտուին, առանց երբեք դժնելու խոհարարուհի մը որ զայն գնելու աստիճան միամիտ ըլլայ։

— Անսարակոյս, պարոն, պատասխանեց փոքրիկ մարդը, լոկ հաճելի երեւնալու համար։

Եւ, ժպտելով մէկտեղ, ինծի տուաւ Հելօփի եւ Ապելարի սէրելով, բայց՝ իրեն հասկցուցի որ այս տարիքիս՝ սիրոյ պատմութիւն մը բնաւ զիս չէր հետաքրքրեր։

Կրկին ժպտելով, առաջարկեց ընկերական խալերաւ կանոնները։ Վիհիկ, պէզիկ, էֆարքի, հուիսք, զար, տամա, նատրակ։

— Աւա՛ղ, լսի, եթէ կ'ուզէք սէզիկի կանոններն յիշեցնել ինծի՝ վերադարձուցէք վաղեմի բարեկամս Պինեան, որուն հետ ամէն իրկուն թուղի՝ կը խաղայի՛ հինդ ակադեմիաներուն շուշովը զայն գերեզմանատուն սուաջնորդելէ առաջ, եւ կամ մարդկային խաղերու։ Թեթև սօլիկութեան ստորնացուցէք լուրջ իմացականութիւնը Ամիլդար կատուիս, որուն սա բարձին վրայ քնանալը կը տեսնէք, որովհետեւ՝ այժմ իրիկուներուս միակ ընկերը անէկա է։

Պղտիկ մարդուն ժպիտը անորոշ եւ շփոթ դարձաւ։

— Ահա, լսաւ, ընկերական զրօնանքներու նոր հաւաքածոյ մը, կատակներ եւ բառախաղեր, կար-

միր վարդ մը ձերմակ վարդի մը վոխարկելու միջոցներովն հանդերձ։

Իրեն ըսի թէ երկար ատենէ ի վեր գժուուած էի վարդերուն հետ եւ թէ՝ կատակներուն գալով, ինծի կը բաւէին անոնք զորս ակամայ կ'ընէի գիտական աշխատութեանց ընթացքին։

Կարճուկը վերջին գիրքը մատոյց վերջին ժպիտովը ու ըսաւ։

Ահա՝ երազներու բանակին, հանդերձ՝ բացատրութեամբը այն բոլոր երազներուն զորս կարելի է տեսնել — ոսկի երազ, աւազակի երազ, մեռելի երազ, աշտարակի մը գաղաթէն իյնալը տեսնելու երազ… գիրքը լման է։

Ունելին ձեռք առած էի եւ զայն կորովիօրէն շարժելով է որ պատասխանեցի վաճառական այցելուիս։

— Այո՛, բարեկամն, բայց աս ու դեռ հազար ուրիշ երազներ՝ զուարթ, եղերական՝ մէկ բանի մէջ կ'ամփոփուին։ Կեանքի երազը՝ արդեօք ձեր պըզտիկ գեղին գիրքը ասոր ալ բանալին պիտի տա՞յ։

— Այո՛ պարոն, պատասխանեց կարճուկը։ Գիրքը լման է եւ սուղ չէ, մէկ Փրանք քսանը հինդ սանթիմ, պարոն։

Փերեզակին հետ տեսակցութիւնս աւելի չերկարեցի։ Զեմ կրնար հաւաստել որ արտասանած խօսքերս ըլլան այնպէս ինչպէս կը յիշատակեմ։ Թերեւս՝ գրի առնելով զանոնք քիչ մը ընդլայնած ըլլամ։ Խիստ զժուար է, նոյն խսկ օրագրի մը մէջ, դրական ճշգրտութիւնը պահել։ Բայց եթէ ճառս այս չէր, միտքս այս էր։

Սպասուհիս կանչեցի, որովհետեւ բնակարանիս մէջ զանդակ չկայ։

— 8 —

— Թերէ՛ղ, լսի, Պրն. Գոքօղ զոր դուրս առաջ՝ նորդելնիդ կը խնդրեմ, գիրք մը ունի որ ձեզ կրնայ հետաքրքրել, երազմերու բանալին է, Ուրախ պիտի ըլլամ զայն ձեզի նուիրելով։

Սպասուհիս պատասխանեց :

— Պարոն, երբ մարդ արթուն երազելու ատեն չունի, քնացած ալ երազելու ժամանակ չունենար. փա՛ռք Աստուծոյ, որերս կ'օգտեն գործիս եւ դործս ալ օրիրուս, ու ամէն իրիկուն կրնամ ըսել. «Տէ՛ր, օրէնհեցէ՛ք այն հանդիսուը որ պիտի վայելեմ»։ Մարդու վրայ չեմ երազեր պառկած ատենս եւ վերմակս ալ սատանայի տեղ չեմ առներ — ինչպէս մօրաքրոջս աղջկան սպատակեցաւ։ Եւ եթէ թոյլ կուտաք որ կարծիքս յայտնեմ, պիտի ըսեմ որ, հոս ունեցած զիբքերնիս կը բաւէ։ Պարոնը անոնցմէ հազարաւորներ ունի որ իր գլուխը կորսնցնել կուտան, իսկ ես երկու զիրք ունիմ որ կը բաւեն — աղօթադիրք ու տիկին խոհարարուեիմ։

Այսպէս խօսելով, սպասուհին պղտիկ մարդուն օգնեց ապրանքը կանանչ ծրարին մէջ դնելու։

Կարծուկ Գոքօղ ա՛լ չէր ժապտեր։ Թուղած դիմագիծերը տառապանքի այն աստիճան իխտ արտայայտութիւն մը առին որ, դղացի այսքան դժբախա մարդ մը հեղնած ըլլալուս համար։ Կանչեցի զինք եւ ըսի որ, աչքիս պոչովը նշմարած էի էսրէլ եւ Նկմօրէնի պատմութիւնը որմէ օրինակ մը ունէր, թէ՝ հովիւներն ու հովուհիները շատ սիրելուս համար յօժարակամ պիտի գնէի՛ չափաւոր զնով մը, այս երկու կատարեալ սիրահարէներուն պատմութիւնը։

— Աս զիրքը մէկ Փրանք քսանըհինդի կը ծախեմ, պարոն, պատասխանեց Գոքօղ, որուն դէմքը

ուրախութեամբ կը չողար։ Պատմական է եւ գոչ պիտի մնաք։ Հիմա կը հասկնամ ձեզի յարմար եղածը։ Կը տեսնեմ որ վարպետ ճանչցող էք։ Վաղը կը բերեմ Պապերու ոնիքները։ Աղուրը գործ մրն է, նորասէրի յասուկ գունաւոր պատկերներով տպադրութիւնը կը բերեմ ձեզի։

Հրաւիրեցի որ ոչինչ բերէ եւ զինքը գոհունակ ճամբեցի։ Երբ կանանչ ծածկոցը փերեզակին հետ անհետացաւ նրանցքի ստուերին մէջ, սպասուհիս հարցուցի այս խեղճ մարդուկին ուրկէ գլխնուս իշնալը։

— Ճիշտ բառը՝ իյնա՛լն է, պատասխանեց պարո՞ն, հոս ինկած է տանիքէն՝ ուր կնկանը հետ կը բնակի։

— Կնի՞կ ունի, կ'ըսէք։ Թերէ՛ղ, հրաշալի է առ։ Կնիկները խիստ տարօրինակ արարածներ են։ Խեղճ պղտիկ կնիկ մը ըլլալու է այդ կինը։

— Ինչպէս ըլլալը շատ աղէկ չեմ գիտեր, պատասխանեց թերէ՛ղ, բայց ամէն օր իւղով աղտոտուած մետաքս ըրջազգեստներ քաշուաելը կը տեսնեմ սանդուխին վրայ։ Լոյժ աչքեր կը սահեցնէ ան։ Եւ, արդար ըլլանք, այս տեսակ աչքեր ու ըրջազգեստներ կը վայլե՞ն կնկան մը որուն վրայ գթալով ներս առած են։ Տ ա ն ի ք ր նորոգելնուն հ ա մ ա ր վերնատուն դրին զիրենք, նկատելով որ էրիկը հիւանդ էր եւ կնիկն ալ յղի։ Դոնապանուհին կ'ըսէ նոյն իսկ որ, աստուն ցաւեր զգալով այս պահուս պառկած է։ Կարծես տղայ ունենալու մե՛ծ պէտք ունէին։

— Թերէ՛ղ, պատասխանեցի, անտարակոյս զաւկի բնաւ պէտք չունէին։ Բայց բնութիւնը կ'ուզէր որ հատ մը ունենան, զանոնք իր ծուղակը ձղեց։

Բնութեան հնարամտութիւնները առարդիւն հանելու համար օրինակելի խոհեմութիւն մը պէտք է: Աղբանք վրանին, բայց չի պարսաւենք զանոնք:

Փալով մեսաւաք շրջազգեսաններուն, չկայ երետառարդ կին մը որ զանոնք չսիրէ: Եւայի աղջիկները զարդարանքը կը պաշտեն: Դուք ալ, թերէ՛զ, որ լուրջ էք եւ խելօք, ի՞նչ պոռոցներ կը փրցնէք երբ սեղանին սպասաւորելու համար ճերմակ գողնոց մը չունենաք: Ամային, ըսէ՛ք, այդ վերնատան մէջ հարկ եղածը ունի՞ն Գոքոզները:

— Ի՞նչպէս պիտի ունենային, պարոն: Էրեկը, որ ահա տեսաք, ոսկեգործի միջնորդ էր դոնապառ և սեսաքին նայելով, եւ չես զիտեր ինչո՞ւ ա՛լ նուհիի ըսածին նայելով, ի՞նչ զիտեր էր ծախէ: Ժամացոյց չի ծախեր: Հիմա օրացոյց կը ծախէ: Ասի պարկեշս արհեստ մը չէ եւ բնաւ չպիտի հստամամ որ Աստուած կ'օրհնէ օրացոյց ծախող մը: Կնիւտամ և լուսուած մէջներնիս, ինծի անշահ մէկը կ'երեւնայ կը, խօսքը մէջներնիս, ինծի անշահ մէկը կ'երեւնայ կը, կարծեմ արյնքան կարող է տղայ մեծացիին մէկրո: Կարծեմ արյնքան կարող է տղայ մեծացիին մէկրո: Ասկայն վստահ եմ որ անհողութեան չեմ զիտեր, սակայն վստահ եմ որ անհողութեան երկրէն կուգան՝ թշուառութեան կառքով:

— Ուրիէ ալ դան, թերէ՛զ, դժբախտ են եւ վերնատունին ցուրտ է:

— Բնականաբա՛ր, տանիքը քանի մը տեղէ ճեղքուած է եւ երկինքի անձեւը հոն առու կազմած կը հոսի: Ոչ կարասի ունին ոչ ճերմակեղէն: Ատաղձահոսի: Ոչ կարասի ունին ոչ ճերմակեղէն: Ատաղձահոսի: Ոչ կարասի ունին ոչ ճերմակեղէն: Ատաղձահոսի:

— Խիստ տիսուր բան է, թերէ՛զ, եւ ահա քրիստոնէուի մը շատ աւելի աղքատ քան սա հեթանոս Ամելգարը: Ի՞նչ կ'ըսէ այդ կնիկը:

11

— Պարոն, այս կարգի մարդոց հետ բնա՛ւ չեմ խօսիր: Ինչ ըսելը չդիտեմ, ոչ ալ ինչ երգելը: Սակայն ամբողջ օրը կ'երգէ: սանդուխին վրայէն կը լսեմ ձայնը՝ մտած ելած պահուա:

— Աղէկ, Գոքօզներու ժառանչութը թող գեղջկական հանելուկի հաւեկիթին պէս ըսէ: «Մայրս զիս երգելով ունեցաւ»: Հանրի Դ. թաղաւորին ալ այդպէս պատահեցաւ: Երբ Ալպրէթեան Յովհաննունցին ցաւէ բռնուեցաւ, սկսաւ Պէտրնական վաղեմի մեղեղի մը երգել...

Աստուածարայրդ՝ կամուրջի գլխուն,
Օգնութեանս հասիր այս պահուն
Երկինքի Աստուծոյն աղօթէ,
Որ զիս շուտավ ազատէ,
Եւ ինձի մանչ մը պարզեւէ:

Բնականաբար անխելքութիւն է թշուառներու ծնունդ տալը: Բայց ասի ամէն օր կը տեսնուի, ինեղճ թերէզս, ու աշխարհի բոլոր վիխիսովիանները այս յիմար սովորութիւնը չպիտի կրնան բարեկարգել: Տիկին Գոքօզ սովորութեան հետեւերավ կ'երգէ: Ասի՝ աղէ՛կ, բայց ըսէ՛ք, թերէ՛զ, չէ՞ որ պտուկը միս դրիք այսօր:

— Դրի՛ պարոն, եւ ճիշտ ժամանակն է երթալ փրփուրն առնելու:

— Շատ աղէ՛կ, սակայն մի մոռնաք՝ թերէ՛զ, պտուկէն լեցուն պնակ մը մսի ջուր քաշել ու տանիլ Տիկին Գոքօզին, մեր դրան դրացուհիին:

Սպասուհիս դուրս պիտի ելլէր երբ շատ պատշաճօրէն յարեցի:

— Թերէ՛զ, հաճեցէք ամէնէն առաջ ձեր բարեկամ բռնակիրը կանչել եւ ըսել որ մեր փայտնոցէն վերցնէ աղուոր բեռ մը փայտ՝ Գոքօզներու վեր-

նայարկը տանելու համար։ Մանաւանդ չի մոռնայ դէզին մէջ դնել հասակեկ կոճղ մը, ծնունդի խսկական կոճղ մը։ Գալով կարճուկին, եթէ զայ, խնդրեմ որ քաղաքավարօրէն դուռը զնէք զինք եւ իր բոլոր գեղին գիրքերը։

Ծեր ամուրիի մը նրբացած եսասիրութեամբը աս պղտիկ կարգադրութիւնները ընելով, սկսայ գրացուցակս կարգալ։

Ի՞նչ զարմանքով, ի՞նչ յուզումով, ի՞նչ խոռվագով անոր մէջ տեսայ սա յիշատակութիւնը զոր չես՝ կրնար, առանց ձեռքերուս դողալուն, արձանագրել։ «Ճենովացի ժաքին (ժաք տը Վօրաժինի) ունկեցծ առասպելը, ֆրանսական թարգմանութիւն, փոքրիկ քառաթերթ։

«Տասնըչորրորդ գարու այս ձեռագիրը կը պարունակէ ժաք տը Վօրաժինի նշանաւոր գործին բաւական լման թարգմանութենէն զատ, Ա. — Սուլր Ֆէրէօլի, Ֆէրիւիօնի, Ժերմէնի, Վէնսէն եւ Տրօքթօվէի առասպելները։ Բ. — Օքսենի Սէն Ժեռմէնին հրաշափառ գերեզմանին վրայ ոտանաւոր մը։ Այս թարգմանութիւնը, այս առասպելները եւ այս ոտանաւորը կը պարտինք ժան Թումույէք քարտուզարին։ Ձեռագիրը մագաղաթի վրայ է։ Մէծ թիւով զարգացած գիրեր կը պարունակէ եւ նրբօրէն դըւած երկու մանրանկարներ, որոնք շատ դէշ պահպանուած են։ մէկը Կոյսին մաքրագործումը կը ներկայացնէ, իսկ միւսը՝ Փրօդերիինի թագաւորութիւնը։»

Ի՞նչ գիւտ։ Ճակատս քրտնեցաւ եւ աչքերս քօղով մը ծածկուեցան։ Դողացի, կարմրեցայ եւ ա'լ չկըրնալով խօսիլ, մեծ աղաղակ, մը արձակելու պէտքը գցացի։

Ի՞նչ դանձ։ Քառուն տարիէ ի վեր կ'ուսումնասիրիմ քրիստոնեայ Կօլը եւ մասնաւորապէս՝ այս Սէն Ժեռմէն տէ Փրէի քառապանծ արբայրանը, ուրիէ գուրս երան այն արեղայ-թաղաւորները որ ազգային թաղաւորութիւնը հիմնեցին։ Եւ ահա՝ կը գտնեմ վնասուած ձեռագիրս, որ, նկարապրութեան դատապարտելի անբաւականութեան հակառակ, ինծի համար յայտնի էր որ մեծ արբայրանէն կուզար։

Ամէն ինչ այս պարագան կ'ապացուցանէր։ Թարգմանչին աւելցուցած առասպելները բոլորն ալ կը պատկանէին Շիյուլպէե թաղաւորին բարեպաշտ հիմնարկութեան։ Սէն Տրօքթօվէի առասպելը մասնաւորապէս նշանակելի է, որովհետեւ իմ սիրական արբայրանիս առաջին արբային կը վերաբերի։ Սէր Ժեռմէնի գերեզմանին պատկանող ֆրանսերէն ուսանաւորը զիս նոյն իսկ կ'առաջնորդէր գաւիթը այն պատկառելի մայր եկեղեցին, որ քրիստոնեայ Կալլիոյ կեդրոնը եղաւ։

Ոսկեզօծ առասպելը ինքնին ընդարձակ եւ չնորհալի գործ մըն է։ Ժաք տը Վօրաժին, Սէն Տօմինիքի միաբանութեան վանահօր խորհրդական եւ ձեննովացի Արքեպիսկոպոս, տասներեքերորդ զարուն հաւաքեց կաթոլիկութեան պատկանող սուրբերուն աւանդութիւնները եւ անսնցմով կազմեց այնքան ճոխ հաւաքածոյ մը որ վանքերու եւ զղեակներու մէջ գոչեցին։ «Ոսկեզօծ առասպելին է ան»։ Ոսկեզօծ առասպելը մանաւանդ հարուստ է խոսական սուրբերու կենսագրութեամբը։ Գաղիացիք, Գերմանները, Սնգլիացիք հոն քիչ տեղ կը բռնեն։ Վօրաժին ցուրտ մշուշի մը մէջէն է որ կը տեսնէ արեւմուտքի ամենամեծ սուրբերը։ Այս պատճառով ալ.

այս բարի առասպելաբանին Աքիթացի, Գերման եւ Սաքսոն թարգմանիչները հոդ տարին որ իրենց ազգային սուրբերուն կեանքերը անոր պատմութեաս վրայ աւելցնեն :

Ուկեզօծ առասպելին շատ մը ձեռագիրները կարդացի եւ բաղդատեցի : Կը ճանչնամ անոնք ալ որ պիտական պայտօնակիցս, Պրն . Փոլչն Փարիզ . Կը նշանակէ թագաւորին մատենադարանին ձեռագիրներուն իր գեղեցիկ գրացուցակին մէջ : Մասնաւրապէս երկու հատ կան որ ուշադրութիւնս գըրաւեցին : Մէկը տասնըշորորդ դարուն կը պատկանի եւ ժան Պելի թարգմանութիւնը կը պարունակէ, միւսը՝ դար մը աւելի առաջ գրուած՝ ժաք Վինելի մեկնութիւնը կը բովանդակէ :

Երկուքն ալ Գոլյակո հաստատութենէն եկան եւ դրուեցան այս փառաւոր Գոլյեռեան հիմնարկութեան ցուցակներուն մէջ՝ ինամքովը դրադարանապէս Պալիւզի որուն անունը չեմ կրնար արտասանել՝ առանց գլխարկս վար առնելու, որովհետեւ, հըմտութեան հսկաներու դարուն մէջ, Պալիւզ իր մեծութեամբը կը զարմացնէ : Պիկօ հիմնարկութեան պատկանող շատ հետաքրքրաշարժ օրինագիրք մը կը ճանչնամ . կը ճանչնամ՝ տպուած եօթանասունը չորս գիրքեր, սկսելով անոնց բոլորին պատկառելի նախահայրը եղող Սթրադպուրկի կոթականէն, որ 1471ին սկսուեցաւ եւ վերջացաւ 1475ին : Սակայն այս ձեռագիրներէն ոչ մէկը, այս տպագիրներէն ոչ մէկը կը պարունակէ Սէն մէրէօլի, Ֆէրիւսիօնի, Ժեոմէնի, Վէնսէնի եւ Տրօքթօվէի առասպեկները, ո՛չ մէկը կը կրէ ժան Թումույէի անունը, ոչ մէկը վերջապէս կուգայ Սէն Ժէոմէն տէ Փրէի արդայարանէն : Բաղդատմամբ Պր . Թոմարնի նկարագրած ձեռագրին,

անոնք ան տրժէքը ունին, ինչ արժէք որ յարդը ունի ոսկեին քով : Աչքերովս կը տիսնէի, մատովս կը չօշափէի այս վաւերագրին գոյութեան անժխտելի ապայոյցը : Բայց ի՞նչ եղած էր նոյնինքն վաւերագիրը : Սըր Թօմաս Ռալէ գացած էր վերջացնել իր կեանքը Քօմի լճին եղերքը ուր տարած էր ազնիւ Հարստութիւններուն մէկ մասը : Սոոնք ո՞ւր գացեր էին արդեօք այս շքեղ հետաքրքրին մահէն ետք : Ո՞ւր դացած էր ժան Թումույէի ձեռագիրը :

— Ինչո՞ւ, ըսի կերովի, ինչո՞ւ իմացայ այս թանկադին դրքին դոյութիւնը՝ եթէ չպիտի ափրանամ անոր, զայն երբեք չպիտի տեսնեմ : Պիտի երթայի զայն վինաուել Ափրիկէի այրող սրտին կայ թիւեռի սառույցներուն մէջ՝ եթէ հոն գտնուիլը գիտնայի : Սակայն ո՞ւր ըլլալը չգիտեմ : Զգիտեմ՝ արդեօք երկաթէ դարակի՞ մը մէջ, երեակ կողանքի՞ տակ պահուած է ան նախանձու գրասէրի մը կողմէ : Զգիտեմ՝ արդեօք կը բորբոսի՞ տղէտի մը վերնատան մէջ : Կը դողամ՝ մտածելով որ, թերեւս, իր փրցուած թերթերը տանտիկնոջ մը վարունգի պտուկները կը ծածկեն :

ՅՈ Օգոստոս 1850

Ճնշող տաքութիւն մը քայլերս կը յամբացնէր . Հիւսիսային դետափին պատերու տակէն արագ կ'անցնէի եւ եղկիկ չուքին տակ հին դիրքերու, փուրագրութեանց եւ կարասիներու խանութիւները աչքերս կը զուարթացնէին եւ մտքիս կը իսուէին : Գիրքեր թղթատելով եւ տնտնալով, անցքիս վրայ կ'ըմբռչինէի նշանաւոր բանաստեղծի մը բարձրագոռ ուսանաւորները : Վաթթօյի դիմակաւորներու մէկ շքատեսիլ խմբանկարը կը գննէի, աչքով կը չօշափէի երկու կոթով սուր մը, պողպատէ վակ պիա:

մը, սաղաւարտ մը : Տէ՛ր Առաջուած, ի՞նչ թանձր սաղաւարտ եւ ինչ ծանր զրահ : Հոկայի՞ հագուստ, ո՞չ, միջատի պատեան : Այն ժամանակի մարդիկը ջորեակներու պէս զրահուած էին . տկարութիւնին ներքին էր : Բնդհակառակը, մեր ուժը ներքին է եւ զինեալ հողինիս կը բնակի տկար մարմնի մը մէջ :

Ահա՝ հին ժամանակի տիկնոջ մը ջրանկարը . դէմքը՝ ստուերի մը պէս աւրուած՝ կը ժպտի . ու կը տեսնես ճակոտկէն կիսաձեռնոց կրող ճեռք մը որ սնդուսէ ծունկերու վրայ կը բոնէ ժապաւէններով զարդարուած շնիկ մը : Այս պատկերը հրապուրիչ տիրութեամբ մը կը լեցնէ զիս : Անոնք որ հողինուն մէջ չտնին կէս մը աւրուած ջրանկար մը՝ թող զիս հեղնե՞ն :

Դոմերնին հոտուրտացող ձիերու պէս՝ տանս մօանալով քայլերս կ'շտապեմ : Ահա՝ մարդկային փեխակը ուր կը դանուի խցիկ՝ որուն մէջ կը հեղում հմտութեան քիչ մը կծու մեղրը : Մանր քայլով մը կը բարձրանամ անդուխիս աստիճաններէն : Քանի մը տստիճան ալ, եւ ահա դրանս առջեւ եմ : Սակայն, տեսնելէ աւելի կը գուշակեմ շրջադրեստ մը որ ճմլուած մետաքսի շնկոցովը վար կ'իջնէ : Կանզ կ'առնեմ եւ սանդուխի ձողին կոթնած ճամբայ կուտամ : Իջնող կնիկը դլիւաբաց է . երիտասարդ է, կ'երդէ, աչքերն ու ականները ստուերին մէջ կը պլաստիկան, որովհետեւ բերնովն ու ակնարկովը կը խնդայ : Յայտնապէս՝ դրացուհի մըն է եւ էն մըտերիմներէն մէկը : Բազուկներուն մէջ բոնած է աղուոր մանուկ մը, լման մերկ մանչ մը, աստուածուհի զաւկի մը պէս . վզէն՝ արծաթ շղթայիկով մը կախուած է մէտալ մը : Կը տեսնեմ որ բթամատերը կը ծծէ եւ իրեն նոր եղող այս հին տիեզերքին

61103-67

վրայ բացուած խոշոր աչքերովը զիս կը դիտէ : Մայրն ալ նոյն ատեն ինձի կը նայի խորհրդաւոր եւ կայտառ երեւոյթով մը, կանգ կ'առնէ, կը ժպտի, եւ կարծածիս նայելով՝ պղտիկ արարածը ինձի կ'երկունցնէ : Մանկիկը սիրուն ծալք մը ունի զաստակին եւ բազուկին միջեւ, ծալք մըն ալ վզին վրայ, եւ ուժէն զլուխը համակ աղուորիկ փոսիկներ են որ կը խնդան վարդ մսին մէջ :

Մայրիկը ցոյց տուաւ զանի հպարտութեամբ :

— Պարոն, ըստաւ դաշն ձայնով մը, չէ՞ որ շատ աղուորիկ է պղտիկ մանչ :

Սնոր ճեռքը բոնելով՝ բերնին վրայ դրաւ, ետքը ինձի կարկառեց վարդագոյն փոքրիկ մատները, ըսելով :

— Մանկիկ, պարոնին համբոյը մը զրկէ : Պարոնը բարի է, չուղեր որ փոքրիկ տղաքները մսին : Իրեն համբոյը մը զրկէ :

Եւ, պղտիկ էակը բազուկներուն մէջ սեղմելով կատուի մը թիթեւաչարժութեամբը խուսափեցաւ մխուեցաւ անցքի մը մէջ, որ, եկած հոտին նայելով՝ խոհանոց մը կը տանէր :

Ճունս մտայ :

— Թէրէ՛զ, ո՞վ կընայ ըլլալ սա՛ երիտասարդ մայրը որ զլիսաբաց տեսայ սանդուխին վրայ, պղտիկ սիրուն մանչ մը գերկը :

Ու թէրէ՛զ պատասխանեց թէ Տիկին Գոքօզն էր ան :

Առասապին կը նայիմ, կարծէս հոն փնտոելու համար լոյս մը որ աս անունը ճանչնչիր : Թէրէ՛զ կը յիշէ պղտիկ վերեզակը որ, անցեալ տարի օրացոյցներ բերաւ՝ կնոջը տղաբերքին ատեն :

— Իսկ Գոքօզն, հարցուցի :

Պատասխան առացայ թէ ա՛լ զի՞նք չպիտի տեսանէի: Խեղճ փոքր մարդը առանց իմ եւ ուրիշ անձնու գիտնալուն, հող դրուած էր՝ տիկին Գոքողի տղաբերքէն քիչ ետք: Իմացայ որ այրին միսիթարած էր. ես ալ անոր պէս միսիթարուեցայ:

— Ավակայն, Թերէ՛զ, հարցուցի, արդեօք տիկին Գոքող բանի պէտք չունի՞ վերնատանը մէջ:

— Մեծապէս պիտի խարուէիք, պարո՛ն, այս արարածին հոգ տանելով, սրտասխաննեց սպասուչիս: Հրաման ըրին որ ելլէ վերնատունէն որուն տանիքը նորողուած է: Բայց տանովիրոջը, փոխանորդին, դռնապանին եւ պարտահաւաք պաշտօնեայի կամքին հակառակ հոն կը մնայ: Կարծեմ բոլորն ալ կախարդած է: Վերնատունէն ուղա՛ծ ատենը պիտի ելլէ, պարո՛ն, եւ կա՛ռք նստած դուրս պիտի ելլէ: Խոսք խոսք է:

‘Թերէզ պահ մը մտածեց. վերջը սա՛ վճիռն արտասանեց:

«Աղուոր դէմք մը՝ երկինքին անէծքն է»:

Անկասկածելիօրէն դիտնալով հանդերձ՝ որ երիտասարդ տարիքէն սկսեալ Թերէզ տղեղ եղած էր եւ զուրկ՝ ամէն տեսակ հրապոյրէ, գլուխս թօթուեցի եւ քամահրիլի չարաճճիութեամբ մը ըսի:

— Հէ՛, Հէ՛, Թերէզ, իմացայ որ դուք ալ, ձեր ատենին սիրուն դէմք մը եղած էք:

Աշխարհի մէջ ոչ ոք փորձութեան ենթարկելու է, ըլլայ ան՝ ամենէն սուրրը:

Թերէզ աչքերը հակեց ու պատասխանեց:

— Սունց ըլլալու ինչ որ կը կոչեն սիրուն, անհաճոյ չէի: Եւ եթէ ուղած ըլլայի, ես ալ միսներուն պէս կրնայի ընել:

— Ո՞վ է որ պիտի յանդզնէր տարակուսիլ: Քայց դաւազանս ու դլաւարկս վերցուր: Զուարթանալու համար քանի մը երես Մօրերի պիտի կարդամ: Եթէ ծեր աղուէսի հոտառութեանս հաւատմ, ճաշին՝ նրբարոյր հաւ մը պիտի ունենանք: Խնամքնիդ տուէ՛ք, աղջիկս, այս յարդելի հաւուն եւ խընայեցէք դրացիին՝ որպէս զի ան ալ խնայէ մեզի, ձեզի եւ ձեր ծերուկ տիրոջը:

Այսպէս խօսելով, ջանացի իշխանական սերընդգած առի մը խիտ ճիւղերուն հետեւիլ:

7 Մայիս, 1851

Զմեռը իմաստուներու ուղածին պէս անցուցի, in angelic cum libello, եւ ահա՛ Մալաքէ գետափին ծիծեռնակները վերադարձնուն զիս կը գըսնեն՝ գրեթէ այնպէս ինչպէս թողած էին: Ո՞վ որ քիչ կ'ապրի, քիչ կը փոխուի եւ վաղեմի բնագիրներու վրայ օրերը մաշեցնելն՝ ապրիլ չէ՛ բնա՛ւ:

Սակայն, այսօր ինքնինքս քիչ մը աւելի տպաւորուած կզգամ կեանքին քամած այս անորոշ տիրութեանէն: Միտքս խորվուած է այն յատկանը շական ժամէն ի վեր՝ երբ ինծի յայտնուեցաւ ժանշումույշի ձեւագրին գոյութիւնը:

Տարօրինակ է որ, չին մագաղաթի քանի մը թերթերու համար հանդիսաս կորմնցուցած եմ, բայց ասկէ սոոյց բան չկայ: Բաղձանք չունեցող աղքատը գանձերուն ամէնամեծը ունի: Ինչպինքին տէրնէ ան: Ուրիշի ինչքին աչք տնկող հարուստը թշուառական գերի մըն է: Ես այս գերին եմ ահա՛: Ամէնէն անուշ հաճոյքները — ըլլայ՝ նրբամիտ ու չափաւոր ոգիով մարդու մը հետ խօսելու հաճոյքը, ըլլայ՝ բարեկամի մը հետ ճաշելու հաճոյքը՝ մոռցնել չեն տար ինծի այն ձեռագիրը, որուն կարօտը կը քաշեմ՝ գո-

յութիւնը դիտնալէս ի վեր : Ցորեկը կ'զգամ անոր պահասը, կ'զգամ զիշերն ալ . ուրախութեան եւ տըլի- րութեան մէջ, աշխատանքի եւ հանդիսատի պահե- րուս՝ ինծի կը պահան :

Կը յիշեմ տղու փափաքներս : Ի՞նչպէս կը հաս-
կընսիմ այսօր նախնական տարիքիս ամենահզօր
բաղձանքները :

Եղական ճշգրտութեամբ մը կը տեսնեմ պաճու-
հապատանք մը, որ, երբ ութը տարեկան էի, Սէն
փողոցը խեղճուկ խանութի մը մէջ կախուած էր :
Չգիտեմ՝ ինչպէս եղաւ որ աս պաճուճապատանքը
սիրեցի: Մանէ լվալուս շատ հպարտ էի. պղտիկ ալ-
ջիկները կը քամահրէի եւ անհամբեր կ'սովասէի այն
վայրկեանին, (որ աւա՞զ հասած է) երբ՝ փուշ փուշ
ասղնող մօրուք մը ծնուսու պիտի ծածկէր:

Փայտէ զինուորներով կը խաղայի եւ օրօրուդր
ձիս կերակրելու համար խեղճ մօրս պատուհանին ե-
զերքը մշակած բոյսերը կը փրցնէի: Արուի խաղել
էին ատոնք, կարծե՞մ: Եւ սակայն պաճուճապատան-
քի մը փափաքն ունեցայ: Հերդիւզները այս տեսակ
տկարութիւններ ունին: Արդեօք սիրածո զեղեցի՞կ
էր գոնէ: Ո՛չ, տակաւին աչքերուս առջևն է ան: Իւ-
րաքանչիւր այտի վրայ կ ա ր մ ի ր բիծ մը
ուն է ր, թոյլ եւ կ ա ր ձ թ ե ւ ե ր,
ահոելի փայտէ ձեռքեր եւ երկար անջատուած սը-
րունգներ: Մազկազարդ շրջազդեստը երկու գըն-
դասեղով ամրցուած էր մէջքին վրայ: Դևո կը տես-
նիմ առ երկու գնդասեղներուն սեւ գլուխները: Գէշ
ճաշակով շինուած պաճուճապատանք մըն էր: Լաւ
կը յիշեմ որ՝ հակառակ մանկիկ մը ըլլալուս եւ զեռ
շատ վարտիկ մաշեցուցած ըլլալուս՝ իմ եղանա-
կովս, այլ շատ ուժգնորէն կ'զգայի որ, այս ատ-

Ճուճապատանքին կը պակսէր չնորհ և վայելզու
թիւն։ Ասոր հակառակ՝ զայն կը սիրէի։ Զայն մի-
այն կը սիրէի։ Զայն կը պահանջէի։ Ա՛լ հոգս չէին
զինուղիներս ու թմրուկներս։ Ա՛լ օրօրուղի ձիուս
բերանը չէի զնիր արեւածաղկի եւ բերենիկէի տե-
րեւներ։ Աս պահանջապատանքը ինծի համար ամէն
չնչ էր։ Վայրենիի հնարքներ կ'երեւակայէի՝ սպա-
սուհիս՝ Վերժինեան ստիպելու համար որ հետս Սէն-
փողոցի խանութին առջեւէն անցնի։ Քիթս ապա-
կեփեղին կը կապէի եւ հարկ կ'ըլլար որ սպասուհիս
թեւէս քաշէր։ «Պարոն Սիլվեսթր, ատենը ուշ է եւ
մայրդ քեզ պիսաի յանդիմանէ»։ Պրն. Սիլվեսթրի
հո՞գն էին այն ատեն չեխերն ու ծհծերը։ Բայց սպա-
սուհին վետուրի պէս զինք կը վերցնէր եւ Պրն. Սիլ-
վեսթր տեղի կուտար ուժին։ Անկէ ասդին, տարիքն
առնելով, տկարացած է եւ վախին առջեւ տեղի կու-
տայ։

՚իժրախտ էին : Անխորհուրդ այլ անդիմադրելի
ամօթ մը զիս կ՚արդիէր սիրոյ առարկաս մօքս խոս-
տովանելէ : Ստոկէ կը ծնէին տառապանքներս : Քա-
նի մը օր շարումսակ, պահումագոտանքը՝ անդադար
մտքիս մէջ ներկայ՝ աչքերուս առջեւ կը պարէլ,
զիս կը դիմէր անթարթ, թեւերը կը բանար, երե-
ւակայութեանս մէջ կ՚առնէր տեսսակ մը կեանք, որ
զայն խորհրդաւոր եւ ահարկու կ՚ընծայէր եւ հե-
տեւարար՝ ա՛լ աւելի սիրելի եւ ա՛լ աւելի ըղձալի :

Վերջապէս օր մը, օր՝ որ երբէք չկիտի մոռնամ, սպասուհիս տարաւ զիս մօրեղրօրս՝ Հարիսրապէտ Վիքթորի օր զիս ճաշի էր Հրաւիրած։ Շատ կզմայլէի մօրեղրօրս՝ Հարիւրապէտին վրայ։ այնքան՝ վաթէրլօյի մէջ վերջին Ֆրաննական գլուդակը կրակած ըլլալուն, ինչքան՝ մօրս սեղանին

Վրայ՝ իր իսկ ձեռքբովվը պատրաստելուն համար սխառուս հացի շերտերը, որ ետքը եղերդէ աղցանին մէջ կը դնէր։ Ասի՝ շատ գեղեցիկ կը գտնէի։ Վիքթօր մօրեղբայրս նաեւ մեծ ակնածանք կը ներշնչէր ինծի իր երիզազարդ լոդիկներովը ու մասաւանդ՝ ներս մտածին պէս՝ ամբողջ առւնը վեր ի վայր չընելու մէկ որոշ կերպով։ Այսօր անդամ, ինչպէս ընելը չգիտեմ, բայց կը հաւասակմ որ, երբ Վիքթօր մօրեղբայրս գտնուէր քսան հոգինոց հաւաքումի մը մէջ, լոկ իր ձայնը կը լսուէր։ Կարծեմ, պատուական հայրս չէր մասնակցեր իմ ըզմայլանքիս՝ հանդէպ Վիքթօր մօրեղբօրս՝ որ ծխափողով զայն կը թունաւորէր, բարեկամարար բըռունցքի խոշոր հարուածներ կուտար կոնակին եւ կորովէ զուրկ կը կոչէր զայն։ Մայրս, հարիւրապետին հանդէպ քրոջ մը ներողամտութիւնը պահելով հանդերձ՝ երբեմն կը հրաւիրէր որ նուազ չոյէ օղիի շիշերը։ Բայց ես ոչ այս խորշանքներուն կը մասնակցէի եւ ոչ ալ այս պարսաւներուն, եւ՝ Վիքթօր մօրեղբայրս ամենազուտ խանդավառութիւնը կը ներշնչէր ինծի։ Ուստի՝ հպարտութեան զգացումով մըն է որ մատայ այն պզտիկ րնակարանը ուր ան կ'ապրէր կէնէկո փողոցին մէջ։ Ամրողջ ճաշը, կրակին անկիւնը սեղանիկի մը վրայ շարուած՝ կը բաղկանար երշիկներէ եւ շաքարեղիներէ։

Հարիւրապետը կարկանդակով եւ զուտ գինիով կոկորդս թիւմեց։ Խօսեցաւ այն բազում անիրաւութեանց մասին որոնց զոհ եղած էր։ Մասնաւորապէս գանգատեցաւ Պուրայոններէն, եւ որովհետեւ՝ Պուրայոններու ո՛վ ըլլալը մոռցաւ ըսկէ, երեւակայեցի՝ չգիտեմ ինչո՞ւ՝ որ Պուրայոնները վաթերլո հաստատուած ձիավաճառներ էին։ Հարիւրապետը որ

խօսքը մբայն դինի լեցնելու համար կ'ընդմիջէր, նմանապէս ամբաստանեց խուլ մը «խլուտներ», անվարտիներ եւ անօդուաներ» զորս երբէք չէի ճանչնար եւ զորս սրտանց կ'ատէի։ Պտուղի ատեն, լը սեցի որ հարիւրապետը կ'ըսէր թէ հայրս մարդ մընէր որու թթէն բռնած կը վարէին։ սակայն՝ իր ըսածին իմաստը հասկցած ըլլալուս յաւ վստահ չեմ։ Ականջներուս մէջ բգդանք մը կար եւ ինծի կը թուէց որ տեղանը կը պարէր։

Մօրեղբայրս երիզազարդ լոդիկը հաղաւ, լայնաբերան գլխարկն առաւ եւ իջանք փողոց՝ որ արտակարգութէն փոխուած երեւցաւ ինծի։ Կարծես շատ երկար ատենէ ի վեր հոն եկած չէի։ Սակայն, երբ Սէն փողոցը հասանք, պաճուճապատանքը միտքունկաւ եւ տալօրինակ յուզում մը պատճառեց ինծի։ Գլուխս կրակի մէջ էր։ Որոշեցի մեծ փորձ մը ընել։ Խանութին առջեւէն անցանք։ հոն էր ան, ապակեփեղկին եսեւ, իր կարմիր այտերովը, ծաղկակարդ շրջապղեստովն ու երկար սրունդներովը։

— Մօրեղբայրս, ըսի ճիպ մը ընելով, կ'ուզէ՞ք սա պաճուճապատանքը ինծի դնել։

Եւ սպասեցի։

— Մանչու մը պաճուճապատանք գնե՛լ, սպ՛դը բըպլէս, դոչեց մօրեղբայրս որոտման ձայնով մը։ Ինքինքը անպատուե՞լ կուղես։ Ու սա՛ տղէղ Մարկօն է որ փափաքը կը դրդուէ։ Կը չնորհաւորեմ քեզ, մարդուկու։ Եթէ աս ճաշակդ պահես եւ եթէ՝ քսան տարթկանիդ՝ պաճուճապատանքներդ ընտրես ինչպէս ութը տարեկանիդ, կ'ազդարարեմ որ կեանքի մէջ րնաւ հաճոյք չպիտի գտնես եւ ընկերներէ՝ հոչակաւոր միամիտ մը ըլլալդ պիտի պատմեն։ Սուր մը ուզէ ինձմէ, հրացան մը, կը դնեմ, տը-

դաս, հանդստեան թոշակիս վերջին ճերմակ լումայովը: Բայց քեզի պաճուռապատանք մը գնե՞լ, հաղա՛ր որոտո՞ւմ, քեզ ամօթով ծածկե՞լ, բնա՛ւ երբէք: Եթէ ասանկ կապկալուած խամաճիկներով խաղալդ տեսնեմ քրոջս տղան ըլլալդ այլեւս կուրանամ:

Այս խօսքերը լսելով, սիրտս այնքան սեղմուեցաւ որ, միայն դիւային հպարտութիւն մը լալս արդիլեց:

Մօրեղբայրս, յանկարծ հանդարտելով, պուրպօններու վրայ սկսաւ մտածել նորէն, բայց ես, իր դայրոյթին ազգեցութեան տակ մնալով, աննկարադըսելի տմօթ մը կ'զգայի: Խսկոյն որոշում տուի: Խոստացայ ինքինքս չ'անպատուել, հաստատօրէն եւ առյաւէտ վաղ անցայ կարմիր այտերով պաճուճապատանքէն: Այդ օրը զոհողութեան խստաբարոյ քաղցրութիւնը ճանչցայ:

Հարիւրապե՛տ, եթէ իրա՛ւ է որ ձեր կենդանութեանը հեթանոսի մը պէս հայհոյեցիք, Զուլիցերիացի մը պէս ծինեցիք եւ ժամկոչի մը պէս հարբեցաք, ինչ որ ալ ըլլայ՝ թո՛ղ յիշատակնիւլ պատուուի ո՛չ միայն կտրիճ մը ըլլալնուդ համար, այլ որովհետեւ կարծ տափատ հագած ձեր քրոջ որդիին յայտնեցիք հերոսութեան զդացումը: Գոռողութիւնն ու ծովութիւնը զձեղ անտանելի ընծայած էին, ո՛վ Վիքթոր մօրեղբայրս, բայց մհծ սիրտ մը կը տրոփէր ձեր ոէտինկօթին երիդներուն տակ: Կը յիշեմ, լամբակնուդ վրայ կը կրէիք վարդ մը: Այս ծաղիկը զոր յօժարակամ կը նուիրէիք խանութներու օրիորդներուն, այս մեծ սրատով բաց ծաղիկը որ ամէն հովիթերը կը թափէր, ձեր փառայիդ երիտասարդութեան խոշհրդանիչն էր: Ոչ դինին կը քամահ-

րէիք, ոչ ծխախոտը, բայց կը քամահրէիք կեանքը: Հարիւրապե՛տ, ձեզմէ կարելի չէր սորվիլ ոչ ողջմըսութիւն, ոչ ալ փափկանկատութիւն, բայց՝ այն տարիքիս երր դեռ սպասուհիս կը սրբէր քիթս, ինձի տուիք պասուի եւ անշահախնդրութեան դաս մը զոր երբէ՛ք չպիտի մոռնամ:

Երկար ատենէ իվեր արգէն կը հանգչիք Մօնրառնասի գերեզմանատան մէջ՝ խոնարհ քարի մը տակ որ սա՛ տապանադիրը կը կրէ.

Աստ հանգչի

Արխքիտ Վիքթոր Մալտան
Հետեւակազօրաց հարիւրապետ
Փառուոյ Լէգէնին ասպետ

Բայց, հարիւրապետ, աս տապանադիրը չէ որ վիրապահած էիք ձեր ծեր սոկորներուն՝ այնքան թաւալած պատերազմի դաշտերուն վրայ եւ հաճոյքի վայրերուն մէջ: Ձեր թուղթերուն մէջ դտան սագառն ու հպարտ տապանագիրը որ, ձեր վերջին կամքին հակառակ, չհամաձարկեցան դնել շիրիմնուդ վրայ:

Աստ հանգչի

Լուսուի մէկ աւագակը

— Թերէ՛զ, վաղը անմեռուեկի պսակ մը պիտի տանինք լուսուի աւագակին դերեզմանը:

Սակայն թերէ՛զը հոս չէ: Եւ ի՞նչպէս կրնար քովս գտնուիլ հոս՝ Շան գ'ելիզէի բոլորակին վրայ: Հոն՝ պողոտային ծայրը կայ Յաղթական Կամարը, որ՝ մօրեղբայր Վիքթորի զինակիցներուն անոռնը կրելով, հսկայ գուռնը կը բանայ երկինքին վրայ: Պողոտային ծառերը իրենց տակաւին տժգոյն եւ սարսուն առաջին տերեւները կը պարզէն գարնան

արեւին տակ : Քովս, կառքերը կը թաւալին դէպի
Պուլոնեի անտառը : Պտոյտս քշեցի աս աշխարհիկ
պողոտան իվեր եւ ահա առանց պատճառի կանդ
կ'առնեմ բացօթեայ խանութի մը առջեւ, ուր կան
անուշ հացեր եւ կիտրոնով դոցուած շիշեր մատու-
տակի ջուրով լեցուն : Պղտիկ թշուառ մը, ծածկուած
ցնցոտիներով որ ճաթուած մորթը երեւան կը հա-
նեն՝ իրեն համար չեղսղ չքեղ քաղցրութիւններուն
առջեւ խոշոր աչքեր կը բանայ : Փափաքը ցոյց կու-
տայ՝ անմեղութեան անամօթութեամբը : Կլոր ու
անքթիթ աչքերը շաքարահացէ բարձրահասակ մար-
գուկ մը կը դիտեն : Զօրավար մըն է ան եւ քիչ մը
Վիքթոր մօրեզրօրս կը նմանի : Կ'առնեմ զայն, դինը
կը վճարեմ ու կերկնցնեմ փոքրիկ աղքատին, որ չի
համարձակիր անոր ձեռք դպցնել, որովհետեւ, կան-
խահաս փորձառութեան մը չնորհիւ՝ չի հաւտար եր-
ջանկութեան, ինծի կը նայի երեւոյթով մը որ կը նը-
մանի խոշոր շուներու կերպարանքին եւ որ ըսել
կ'ուզէ : «անդութ ես զիս ծաղրելուզ համար» :

— Ա՛ռ, ա՛ռ, ա՛ռ ու կ'ե՛ր, քանի որ աւելի եր-
չանի՛կ ես դուն, քան ես էի գու հասակիդ եւ կրնաս
ճաշակդ գոհացնել առանց ինքինքդ անդատուելու :

Եւ դուք, Վիքթոր մօրեզրայր, դուք՝ որուն առ-
նական զէմքը յիշեցուց ինծի սա շաքարահացէ զօ-
րավարը, ո՛վ մատաւոր ստուեր, եկէ՛ֆ նոր պաճու-
ճապատանքս մոոցնել տալ : Յաւիտենական տղաքներ
ենք մենք եւ անդադար կը վազենք նոր խաղալիք-
ներու ետեւէն :

Նոյն օրը

Ամենէն անհեթեթ կերպովն է որ մտքիս մէջ
Գոքօզ ընտանիքը զուզորդուած է ժան Թումույէ
դիւանազրին :

— Թերէ՛զ, ըսի՝ թիկնաթոռիս մէջ նետուելով,
ըսէ՛ք ինծի՝ արդեօք մտաադ Գոքօզը առո՞ղջ է,
արդեօք առաջին ակուաները հանա՞ծ է, ու հողա-
թափներս տուէ՛ք :

— Ակուաները ունենալու է, պարոն, պատաս-
խանեց Թերէ՛զ, բայց ես չտեսայ : Դարնան առաջին
աղուոր օրը, մայրը տղուն հետ անհետացաւ, կան
կարասին թողելով : Վերնատանը մէջ գտեր են ըլ-
պարի երեսունեւութը պարապ ամաններ : Աներեւա-
կայելի է աս : Այս վերջին ժամանակներս, այցելու-
թիւններ կ'ընդունէր եւ կ'երեւակայէք որ աս պա-
հուս մայրապեսներու վանքի մը մէջ ըլլալու չէ :
Դոնապանուհին քրոջ աղջիկը կ'ըսէ թէ զայն պուլ-
վարներուն վրայ կտորքի մը մէջ տեսած է : Զեզի լաւ
ըսած էի թէ վերջը գէշ պիտի ըլլայ :

— Թերէ՛զ, պատասխանեցի, այս երիտասարդ
կնկանը վերջը ոչ գէշ եղած է ոչ աղէկ : Սպասեցէք
կեանքի վախճանին՝ զինք դատելու համար : Եւ գու-
շացէք որ դոնապանին քով շատ չի խօսիք : Տիկին Գո-
քօզ՝ զոր անդամ մը սանդուխին վրայ տեսայ, թուե-
ցաւ որ տղան շատ կը սիրէր : Այս սէրը իրեն ինպաստ
հաշուելու է :

— Ասոր գալով, պարոն, ողպափկին բան չէր
պակսեր : Ամբողջ թաղին մէջ կարելի չէր գտնել ու-
տելիքով աւելի թիւմուած մը, աւելի փայփայուած
եւ իրմէն աւելի լզուած մը : Աստուծոյ շինած ամէն
օրը նոր ճերմակ կըծկալ մը կանցնէր վիզը եւ առ-
տուընէ մինչեւ իրկուն զայն ինդացնելու համար
երգեր կ'երդէր մայրը :

— Թերէ՛զ, բանաստեղծ մը ըսած է. «Մանուկը որուն բնաւ չէ ժպտած իր մայրը՝ ոչ աստուածներու արժանի է եւ ոչ աստուածուհիներու անկողնին»:

8 Յուլիս 1852

Իմացած ըլլալով որ՝ Սլյն Ժեռմէն տէ Փրէի Կոյսի մատուռին սալայատակը կը նորոգեն, և կեղեցին դաշի՛ յուսալով որ գործաւորներու կողմէ երեւան հանուած վիրտառութիւններ կը գտնեմ: Զէի սխալեր: Ճարտարապետը քար մը ցցուց զոր դեռ նոր պատին լենած էր: Ծնրադրեցի՛ այս քարին վրայ փորուած վերտաւութիւնը կարգալու համար եւ կամաց ձայնով մըն էր որ, վաղեմի գմրէթի շուքին տակ կարգացի սա բառերը որ սիրատ տրսիել տուին:

«Աստ հանդչի Ժեհան Թումույէ, այս եկեղեցին վանականը, որ արծաթով կաղապարել տուաւ Ոչն Վէնսէնի եւ Սլյնը Ամանի ծնուռը եւ անմեղներու ոտքը: որ միշտ, կենդանութիւննը իտհեմ ու արի եղաւ: Աղօթեցէ՛ք իր հոգւոյն համար»:

Մեղմօրէն, թաշկինակովս սրբեցի փոշին որ այս գերեզմանաքարը կ'աղտոտէր, զանի համբուրելս կ'ուղար:

— Ինքն է. Ժան Թումույէն է, զոչեցի:

Եւ, կամարներու բարձունքին զյխուս վրայ ինկաւ իր անունը՝ կարծես փշրուած:

Ինծի եկող Ժամկոչին յուրջ ու համը դէմքը խանդավառութեանո ամօթը զգացուց ու խուսափեցայ՝ օրհնած ջուր սրսկող երկու գաւազանիկներու ընդմէջն, զորս կուրծքիս վրայ կը խաչաձեւէին երկու նախանձորդ լուսարարներ:

Ստկայն՝ փնտուած Ժան Թումույէս էր ասիկա, ա'լ տարակոյս շկար. — ոսկեղօծ բուսպելին թարգամանիչն էր, Սէն Ժէռմէն, Վէնսէն, Թէրէօլ, Ֆէ-

րիւթիօն եւ Տրօքթօվէի հեղինակը, կարծածիս պէս Սէն Ժէռմէն տէ Փրէի պատկանող վանական մընէր: Ու ի՞նչ բարի վանակա՞ն, եւ աղատախո՛ւ: Արժա՛թ ծնուռ մը չինել տուաւ, արծաթ ոտք մը՝ որպէս զի այս թանկագին նշխարները անեղծանելի պատեանով մը ծածկուին: Ստկայն արգեօք պիտի ճանչնա՞մ երբէք իր գործը, թէ այս նոր գիւտն ալ աւելի պիտի շատցնէ մտահոգութիւններու:

20 Օգոստս 1859

«Ես որ միայն քիչերու հաճելի եմ եւ կը հանգուրժեմ բոլոր մարդոց. — բարիներու ուրախութեան եւ չարերու ներշնչած սոսկումին. ես՝ որ սխալը կ'ստեղծեմ եւ կը ննջեմ. կը բաղձամ թոփչներ առնել: Ուիր մը մի՛ սեպէ՛ եթէ արագ թոփչսս մէջ սահիմ տարիներու վրայէն»:

Ո՞վ այսպէս կը խօսի: Ծերուկ մըն է զոր շատ լաւ կը ճանչնամ. ժամանակն է ան:

Շէյքրիփը, Ուինքրը Թէյլի երբորդ արարուածը լմնցնելէ ետք, փոքրիկ Փերտիրայի ատեն կուտայ՝ իմաստութեամբ եւ չնորհով աճելու, եւ երբ տեսարանը կը բանայ, կոչում կ'ընէ վաղեմի Մանդպակիր ժամանակին՝ որպէս զի նախանձու կէնդգիի գլուխը ճնշող երկար օրերուն բացարութիւնը տայ հանդիսատեսներուն:

Ինչպէս Շէյքրիփը կատակերգութեան մէջ, ես ալ այս օրագրին մէջ երկար միջոց մը մոռացման տուի, եւ, բանաստեղծին պէս ժամանակը մէջ կը բերեմ՝ տասը տարուան մոռացումս բացարելու համար: Ահա՝ տասը տարիներէ ի վեր տող մը չեմ զրած սա տետրակին մէջ եւ տւաղ, զրիչը ձեռք առնելուս՝ չպիտի նկարագրեմ «չնորհի մէջ մեծցած փետիթա մը»: Երիտասարդութիւնն ու գեղեցկու-

թիւնը բանաստեղծներու հաւատարիմ ընկերակիցներն են։ Այս հմայիչ ուրուականները հաղիւ կ'այցելին մեզի պէսներուն՝ եղանակի մը կարճ միջոցին։ Մենք չփառենք անոնց կառչիլ։ Եթէ անըմրունեւ քահանոյքի մը բերմամբ Փերտիթայի մը ստուերը ուզէր ուզեղիս անցնիլ։ Հոն ահռելիօրէն պիտի ձմոթկուէր դէզ մը կարծրացած մաղաղաթներու բաղխելով։ Երանի՛ բանաստեղծներուն։ Անոնց ձերմակ մաղերը բնաւ չեն կրտչեցներ չելչններու, ֆրանսիսաններու, ժիւլիէթներու, Տօրօթէններու ծփուն ստուերները։ Բայց լո՛կ Սիլվեսթր Պօնարի քիթը վախուստի պիտի մատնէր մեծ սիրուհիններու համակ բոյլը։

Սակայն ես ալ, ուրիշի մը պէս, գեղեցկութիւնն զգացի։ սակայն ես ալ կրեցի այն խորհրդաւոր հըմայքը զոր անհաստինալի բնութիւնը սփուած է կենսախյու ձեւերուն վրայ։ ապրող կաւ մը ինծի տուած է սարսուոը որ սիրահարներն ու բանաստեղծները կ'ստեղծէ։ Բայց ոչ կրցայ սիրել, ոչ երդել։ Կոյտ մը հին զրութիւններով ու բանաձեւերով խառնուած հոգիիս մէջ կը դանեմ, շտեմարան մը ձգուած մանրանկարի մը նման, վճիռ դէմք մը՝ երկու կուռածաղկի աչքերով։ Պօնար, բարեկամս, ծեր լիմար մըն ես դուն։ Կարդա՛յ սա վրացուցակը զոր Ֆլորանսէն զրավաճառ մը այս առառու քեզի զրկեց։ Զեռաշեններու զրացուցակ մըն է եւ իտալացի կամ Սիկիթացի հետաքրքիրներու կողմէ պահուած ինչ ինչ աչքառու մասունքներու նկարագրութիւնը կը խոստանայ։ Ահա՛ ինչ որ քեզի կը վայլէ եւ կերպարնքիդ կը պատշաճի։

Կը կարդամ, ճիչ մը կ'արձակիմ։ Ամիլդար կառու, որ տարիքն աւմնելով ստացած է լրջութիւն

մը որ զիս կ'ամ չցնէ, յանդիմանութեան երեւոյթով մը զիս կը դիտէ եւ կարծես կը հարցնէ թէ հանգիստը այս աշխարհին համար է — քանի որ չկրնար զայն ճաշակել իմ քով։ որ իրեն պէս ծեր եմ։

Գիւտիս ուրախութեանը մէջ, մտերիմի մը պէտք ունիմ եւ հանգարտարարոյ Ամիլդարին է որ խօսքս կ'ուզգեմ։ երջանիկ մարդու մը յուզումովը։

Ո՛չ, Ամիլդա՛ր, ոչ, հանդիսար այս աշխարհին համար չէ, եւ այն խաղաղութիւնը որուն կ'ըզճանք, կեանքի աշխատութեանց հետ չի հաշտուիր։ Ու ո՞վ ըսաւ թէ ծեր ենք։ Մտիկ ըրէք ինչ որ կը կարդամ սա գրացուցակին մէջ եւ ետքը ըսէք թէ հանգչելու ատեմն է։

«Ժաքար Վօրաժինի ոսկեզօծ առասպելը, ԺԴ՛րդ դարու Փրանսէրէն թարգմանութիւնը, Ժեհան Թուոյէ դիւանագրին կողմէ»։

«Փառաւոր Ճեռագիր, երկու հրաշալիօրէն նըկարուած մանրանկարներով եւ կատարելապէս լաւ պահպանուած, որոնց մէկը կը ներկայացնէ Կոյսին մաքրագործումը եւ միւսը՝ Փրօզերվինի թաղագրութիւնը։

«Ոսկեզօծ առասպելին ետեւ կը դտնուին ոուրբ Ֆէրէօլի, Ֆերիսախօնի, Ժեռմէնի եւ Տրօքթօվէի առասպելները, ԽХVII Երես, եւ Սէն Ժեռմէն ա՛Շըսերի հրաշագործ գերեզմանը՝ XII Երես։

«Այս թանկագին ձեռագիրը որ Սըր Թօմաս Բալէի հաւաքածոյին մաս կը կազմէր, այժմ պահուած է Ճերկենդեցի Պրն։ Միշէլ-Անձելո Բօլիցիի դիւանատան մէջ»։

— Կը լսէ՞ք, Ամիլդար։ Ժեհան Թուոյէ ճեռաշերը կը գտնուի Սիկիլիոյ մէջ, Միշէլ-Անձելո

Բօլիցիի քոյ : Երանի՛ թէ զիտունները սիրող մարդ մը ըլլար ասի : Իրեն պիտի գրեմ :

Ինչ որ իսկոյն ըրի : Նամակովս Տիար Բօլիցիէն ինկրեցի որ ինծի հաղորդէ դիւանապետ թումույշի ձեռադիրը, իրեն ըսելով թէ՝ ինչ տիտղոսով՝ ինք-զինքս արժանի կը դատէի այդ տեսակ շնորհի մը : Նոյն ատեն իր տրամադրութեան տակ դրի ունեցած քանի մը անտիպ ձեռադիրներս, որ շահեկանութենչ զուրկ չէին : Խնդրեցի որ չուտափոյթ պատասխան շնորհէ եւ ատորագրութեանս տակ նշանակեցի բոլոր պատուակալ տիտղոսներս :

— Պարո՛ն, պարոն, ո՞ւր կը վազէք այսպէս, պոռաց թերէզ, չուարած՝ գլխարկս ձեռքը՝ ետեւէս սանդուխի աստիճաններուն չորս մատը մէկանց վար իջնելով :

— Փօսթին նամակ մը պիտի յանձնեմ, թերէ՛զ :

— Տէ՛ր Աստուած, կարելի՛ է ասանկ, խենթի մը պէս, գլխարաց վազել :

— Խենթ եմ թերէ՛զ, Բայց ո՞վ է խենթ չեղողը. չո՞ւտ գլխարկս տուր :

— Ու ձեռնոցնե՛րդ, պարոն, եւ հովանոցդ :

Սանդուխին տակը հասած էի երբ դեռ կը լսէի անոր պուալն ու տրտնջալը :

10 Հոկտեմբեր 1859

Տիար Միշէլ-Լիննելո Բօլիցիի պատասխանին կ'սպասէի անհամբերութեամբ մը զոր զէշ կը պարտըկէի : Տեղս հանդարտ չէի . յանկարծական շարժումներ կ'ընէի, ազմուկով կը բանայի ու կը դոցէի գիրքերս : Օր մը անութովս վար ձգեցի Մօրելիի մէկ հատորը : Ամիգար, որ կը լզուքտէր՝ իսկոյն կանդ տռաւ եւ թաթը ականջին վրայ՝ բարկացոտ աչքով մը դիս դիտեց : Արդեօք այս ազմկալից կեանքի՞ն է որ

կ'սպասէր տանիքիս տակ : Զէ՞ որ լրիկ համաձայնած էինք խաղաղ կեանք մը վարել : Դաշինքը կորած էի :

— Խեղճ ընկերս, ըսի, բուռն կիրքի մը մատուած եմ որ դիս կը յուզէ ու կը վարէ : Կ'ընդունիմ, կիրքը հանդիսատին թշնամի են . սակայն առանց անոնց՝ աս աշխարհին մէջ ոչ ճարտարագործութիւն զոյութիւն պիտի ունենար ոչ արուեստ : Ամէն ոք մերկ քնանար պիտի աղբերու դէզի մը վրայ, իսկ դուն, Ամիգա՛ր, ամրող օրը չպիտի նիրհէիր մետաքսէ բարձի վրայ՝ գրքերու քաղաքին մէջ :

Ամիգարի ամելի լայնօրէն չբացարեցի կիրքերու տեսութիւնը, որովհետեւ սպասուհիս նամակ մը բերաւ : Նարոլիի նպամակադրոցմ ունէր ու կըսէր .

«Մեծանուն Տիար,

Ալլրդարեւ ունիմ ռակեզծ առասպելին անբաղդատելի ձեռագիրը որ ձեր վճիտ ուշաղրութենէն չէ խուսափեր և կարեւոր պատճառներ ստիպողարար եւ բռնաբար կը հակառակին զանի վայրկեան մը իսկ ձեռքէ հանելուս : Ինձի համար ուրախութիւնն մը ու իմառք մը պիտի ըլլայ գայն ձեղի տրամադրել՝ ձիրկենդիի խռնարհ տանս մէջ որ ձեր ներկայութեամբը պիտի պնդնուի եւ լուսաւորուի : Ուստի՝ ձեր գալլուն անհամբեր յոյսովն է որ, Տիար ակադեմական, կը համարձակիմ ինքզինքս կոչել՝ ձեր յոնարհ ու անձնուէր ծառան :

Մի՛շէլ-Անձելօ Բօլիցի

Գինիի վաճառական

Եւ հնագէս ձիրիենոլիի (Սիկիլիա)»

Աղէ՛կ, Միշէլա կ'երթամ :

Extremum hunc, Arethusa, mihi concede laborem.

25 Հոկտեմբեր 1859

Որոշումս տուած եւ կարգադրութիւններս տեսած ըլլալով, սպասուհին խմաց տալը կը մնար: Կը խոստովանիմ որ երկար ատեն տառամսեցայ մեկնումս անոր ծանուցանելու: Զայրացկոտ ցոյցերէն, հեղնանքներէն, կշտամբանքներէն ու արցունքներէն կը վախնայի:

«Կտրին աղջիկ մըն է, կ'ըսէի, բնծի յարած է. պիտի ուղէ զիս վար դնել եւ Աստուած դիտէ որ, ուղածը յառաջ տանելու համար խօսքերն ու ճիշերը աչքին արժէք չունին: Այս պարագային, իրեն օդնութեան պիտի կանչէ դռնապանուհին, տախտակ չփողը, անկողին լեցնողը եւ մրգավաճառին հօթը տղաքը. սոլորն ալ՝ սաքիս առջեւ թօլորակի ծունկ պիտի չոքին, պիտի լան եւ այնքան տղեղնան պիտի որ՝ ա՛լ զիրենք չտեսնելու համար տեղի պիտի տամ»:

«Այսպէս' էին ահարկու պատկերները, հիւանդի երազները զորս վախը երեւակայութեանս մէջ կը համախմբէր: Այս', վա՛խը, բեզուն վախը, ինչպէս կ'ըսէ բանաստեղծը, ուղեղիս մէջ կը ծնցնէր այս ճիւազները: Որովհետև, այս մտերիմ էջերուն մէջ կը խոստովանիմ, սպասուհիս կը վախնամ: Գիտես որ տկար ըլլալս դիտէ եւ ասի՞ հետն ունեցած պայքարներուս մէջ ինձմէ ամէն քաջութիւն կը վերցնէ: Այս պայքարները յաճախագէպ են եւ անզանսպանելիօրէն կը պարտուիմ:

Սակայն հարկ էր որ մեկնումս թերէզին խմաց տայի: Բուռ մը վայտով մատենագարան եկաւ՝ պղտիկ կրակ մը վառելու համար. «բոց մը» կ'ըսէր ան: Առաւօտները զով էին: Աչքիս պոչովը կը դիտէի զինք՝ մինչ ծունկի եկած էր ծինելոյզին առջեւ գլուխը գողնոցին տակ: Զդիտեմ ուրկէ եկաւ

քաջութիւնս, բայց ա՛լ չտառամսեցայ: Ոտքի ելայ եւ սենեակին երկայնքը չափելով:

— Եաւ միտքս ինկաւ, ըսի, թեթեւ չեշտով մը, երկչուտներու յատուկ յոխորտանքովը, աղէկ միտքս ինկաւ, թերէ՛զ, Սիկելիա կը մեկնիմ:

Խասելէս ետք սպասեցի՛ իիստ մտահոգ: Թերէ՛զ չպատոսիանեց: Գլուխն ու լսյն դվանոցը միուած էին ծինելոյզին մէջ եւ ոչինչ՝ իլ անձին մէջ զոր կը դիտէի, ամենապղափիկ յուզում մը կը մատնէր: Կոճ-դերուն տակ պղտիկ փայտ կը միսէր, եղա՛ծն ատ էր:

Վերջապէս, երեսը տեսայ. հանդարտ էր, այնքան հանդարտ որ զայրացայ:

— Իրա՛ւ, մտածեցի, այս պառւած աղջիկը սիրտ չունի: Կը թողու որ երթամ, առանց իսկ «ա՛հ» մը արտասանելու: Արդեօք այսքան քի՞չ արժէք ունի իրեն համար ծիրովը յացակայութիւնը:

— Գացէք ուրարոն, ըստու վերջապէս, բայց ժամը վեցին ետ դարձէք: Այսօր ճաշին ուտելիք մը կայ որ չսպասեր:

Նաբոլի, 10 նոյեմբեր 1859

— So tra calle vive, magne e lave a faccia.

Կը հասկնամ, բարեկամ, երեք սանթիմով կրնամ խմել, ուտել եւ երեսս լուսալ, այս բոլորը՝ սա՛ չերտ մը ձմերուկով որ պղտիկ սեղանիդ վրայ դրած ես: Բայց արեւմտեան նախապաշարումներ կ'արգիլեն՝ որ հարկ եղած անմեղութեամբը ըմբուխնեմ այս պարզ հեշտանքը: Եւ ի՞նչպէս ձմերուկ ուտեմ: Սա՛ ամբոխին մէջ դժուարաւ զիս ոտքի վրայ կը պահեմ: Ի՞նչ լուսաշող ու աղմկալից զիշեր Սանդա Լիւսիայի: Միրգերը լերան պէս զիգուած են գոյնզգոյն լաստաերներով լուսաւորուած խանութիւներու մէջ: Բաց օդին տակ վասուած կրակարաններու վրայ ջուրը

Կաթսաներու մէջ կը չողիանայ եւ տապկուած քու-
կերը կ'երդեն տապակներու մէջ:

Կարմրցուած ձուկի եւ տաք միսերու հոտը քիթս
կը գրգոէ ու փունդտալ կուտայ: Այս առիթով կը
դիտեմ որ թաշկինակս թողեր եմ ոչտինկօթիս գըր-
պանը: Կը քշուիմ, կը վերցուիմ եւ կը ունիս վրայ
մէն կողմ կը դարձուիմ, ամենէն զուարթ, ամենէն
շատախօս, ամենէն առոյդ եւ ճարպիկ ժողովուրդէ
մը, դոր կարմլի է երեւակայել, եւ ահա' երիտա-
սարդ լեզուանի կին մըն ալ որ՝ մինչ սեւ մազերուն
կ'զմայլիմ, իր ակուն ու հզօր ուսին մէկ հարուա-
ծովը, առանց վնասիլու, զիս երեք քայլ ետ կը զըր-
կէ բազուկներուն մէջ դդմաճ ուսողի մը, որ
զիս կ'ընդունի ժալտելով:

Նարօլի կը գտնուիմ: Խ'նչպէս հոն հասայ պա-
յուսակներուս անձեւ ու կոտրտուած քանի մը բե-
կորներովը, չեմ կրնար ըսել, ճիշտ անոր համար որ
ես ինքս ալ չպիտեմ: Յաւիտենական շփոթութեան
մը մէջ ճամբորդեցի եւ կը հաւատամ որ՝ այս պայ-
ծառ քաղաքին մէջ՝ քիչ առաջ արեւին տակ մնացած
րուի մը երեւոյթն ունէի: Այս գիշեր, աւելի՛ վատ է:
Ժողովրդային բարքերը դիմել ուղիլով, Սթրատա-
տի Բորքօ դացի ուր ահա' կը գտնուիմ: Բոլորտիքս
վարվուն խումբեր կը վիստան ուտելիքներու խա-
նութներուն առջեւ եւ ես՝ նաւարեկի մը պէս կը
ծածանիմ՝ քմահաճոյքներովն այս ասպող ալիքնե-
րուն որ ընկղմած ատեննին անդամ կը դդուեն: Ո-
րովհետեւ, այս Նարօլիի ժողովուրդը, վարդու-
նութեանը մէջ փայլայող անուշութիւն մը ունի:
Երբէ՛ք չեմ հրմշտկուիր, այլ կ'օրօրուիմ, եւ կը խոր-
հիմ թէ՝ աս կամ ան կողմ շարունակ օրօրելով այս
մարդիկ զիս ուսքի վրայ պիտի քնացնեն: Սթրատայի

լավայէ սալայատակին վրայ ոտք կոխելով՝ կը հե-
անամ սա' բեռնակիրներուն ու ձկնորսներուն վրայ:
որ կ'երթան, կը խօսին, կ'երգեն, կը ծիւեն, թեւեր-
նին կը շարժեն, կը կոռւըտին եւ կը համբուրուին
զարմանալի արագութիւնով մը: Իրենց բոլոր զգաց-
յարանքներովը միանգամայն կ'ասլրին եւ առանց
գիտնալու իմաստուն ըլլալով՝ ըղձանքնին կը շա-
փեն կեանքի կարճութեանը վրայ: Խիստ լաւ յար-
փեն կեանքի կարճութեանը վրայ: Խիստ մօտենամ եւ
դարուած կեր ու խումի վայրի մը կը մօտենամ եւ
դրան վրայ կը կարդամ սա նաբօլիական գաւառա-
րաբառով քառեակը:

Amice, alliegre magnammo e bevimmo
Nfin che n'ce stace noglia a la lucerna:
Chi sa s'a l'antro n'ce vedimmno?
Chi sa s'a l'antro n'ce taverna?

Բարեկամներ, ուրախութեամբ ուսենի ու խմնե՞
ինչ ատեն որ ի դ կայ ջակին մէջ.
Ո՞վ զիտէ երէ միւս աշխարհին մէջ զիրար պիտի
տեսնենի;
Ո՞վ զիտէ երէ միւս աշխարհին մէջ զինետուն կը
զանուի:

Որատիսս ալ նմանօրինակ խորհուրդներ կու-
տար բարեկամներուն: Զանոնք առէք, ո՞վ բութու-
մոս, լսեցէք զանոնք, ո՞վ Լէօկոննէ, գեղանի ըմբու-
տուհի՝ որ ալպակային զալտնիքները կ'ուզէիք զիտ-
նալ: Այդ ալպական հիմա անցեալն է եւ մենք զայն
կը ճանչնանք: Իրաւ՛, այդքան քիչ բանի համար
նեղումու չէիք ու ձեր բարեկամը ողջմիտ կ'երեւար
երբ կը յորդորեր իմաստուն ըլլալ եւ ձեր յունական
գինիները քամել — Sapias, viva lignes: Այսպէս՝
խաղաղ հեշտանքի կը յորդորեն գեղեցիկ հող մը ու
ջինջ երկինք մը: Բայց գերազոյն դժունութեամբ մը

խոռվուած հոդիներ ալ կան . ամենէն աղնիւներն են ասոնք : Լէօգօննէ , զուք ալ ատոնցմէ եղաք , և կեանքիս վերջաւորութեան մօտ հասնելով այն քաղաքը , ուր զեղեցկութիւնիդ չողաց , յարգանքով կ'ողջւանեմ ձեր մէկամաղձոտ ստուերը : Ձեր հոդին նմանները որ քրիստոնէութեան մէջ երեցան , սուրբի հոդիներ եղան , և անոնց հրաշքները կը լեցնեն ովկիզօծ առասպիլր : Որատիս բարեկամնիդ նուազ աղնուական սերունդ մը թողած է եւ ահա՝ իր թոռներէն մէկը կը տեսնեմ յանձին զինեալան բանաստեղծին , որ հիմա՝ բաժակներու մէջ գինի կը լեցնէ խանութին Եպիկուրեան վերտառութեանը տակ :

Սակայն , կեանքը բարեկամ թլագոսի իրաւունք կուտայ եւ իր իմաստութիւնը միակն է որ իրերու գնացքին կը յարմարի : Տեսէ՛ք սա կտրիճը որ բարունակաղարդ վանդակապատի մը կոթնած՝ սրազպաղակ կուտէ ասաղերուն նսյերով : Ան՝ պիտի չծոէր գերցնելու համար սա հին ձեռադիրը զոր այնքան յոգնութեանց ընդմէջէն վնտուել կերթամ : Ու արդարեւ , մարդը շինուած է աւելի սրազպաղակ ու- տելու՝ քան հին բնադիրներ թղթատելու համար :

Շարունակեցի խմողներու եւ երգողներու բո- րստիքը թափաւիլ : Սիրահարներ կային որ իրարու մէջքէ բռնած աղուոր միրզեր կը խածնէին : Մարդը անականէն անհրաժեշտաբար գէ՛շ ըլլալու է , որով- էնեւ , այս բոլոր օտար ուրախութիւնը կը տիրե- լընէր զիս : Այս ամբոխը կեանքի այնշափ միամիտ աշակ մը կը ցուցնէր որ , ծեր գրադէտի համակ մօթխածութիւնս անկէ կը խրտչէր : Եւ յետոյ , օդին մէջ հնչող բառերէն բան չհասկնալուս կը յուսահա- էի : Լեզուադէտի մը համար բտորնացուցիչ փորձ

մըն էր ատ : Ուստի՝ խիստ դժկամ էի՝ երբ ետեւէս արտասանուած քանի մը բառեր ականջս տնկել տուին :

— Այս ծերուելը անտարակոյս ֆրանսացի է , Տիմիթրի : Նկոթ երեւոյթը զիս կը ցաւցնէ : Կ'ուզէ՞ք , հետը խօսիլ... աղուորիկ կլոր կւնակ մը ունի , այնպէս չէ՞ , Տիմիթրի :

Ասիկա՝ Փրանսերէն ըսուեցաւ եւ կնկան ձայ- նով մը : Նախ բաւական անախորժ թուեցաւ ծերուկ կոչուէլս : Մարդ ծերո՞ւկ է վաթսուներկու տարե- կանին : Անցեալ օր , տէ զ'Արի կամուրջին վրայ , պաշտօնակիցս՝ Բերօ Տ'ալիինեաք երիտասարդու- թեանս գովեստն ըրաւ եւ յայտնապէս , տարիք հաս- կընալու մէջ աւելի վարպետ է ան քան աս մատալ արտօյտը որ կոնսակիս վրայ կ'երդէ , եթէ երբէք ար- տոյտները զիշեր ատեն կ'երդեն : Կոնսակս կլոր է , կտոր մը կը կասկածէի . բայց ըսաւ : Ա՛հ , ա՛հ , կտոր մը կը կասկածէի . բայց թոշնակի մը կարծիքն ըլլալուն՝ ա՛լ ատոր չեմ հաւ- տար : Անցուցտ զլուխս չպիտի գարձնէմ խօսողին ո՛վ ըլլալը տեսնելու համար , բայց անոր զեղեցիկ կին մը ըլլալուն վստահ եմ : Ինչո՞ւ :

Որովհետեւ , միայն ձայնը այն կնիկներուն որ գեղեցիկ են կամ եղած են , որ կը սիրուին կամ սիրուած են , կրնայ ունենալ՝ չեշտի այս երջանիկ հարստութիւնը եւ արծաթեայ հնչիւնը որ ծիծադ մըն է տակաւին : Տղեղի մը բերնէն , թերեւ , օսուի ա- ւելի համով եւ աւելի դաշն խօսք մը , բայց անշուշտ՝ ո՛չ այրքան առոյդ , ոչ ալ այսքան ճռուողուն :

Այս դաղափարները հազիւ երկվայրկեանի մը մէջ կաղմուեցան մտքիս մէջ , եւ ահա՝ այս երկու անձանօթիքներէն խուսափելու համար , նաբօլիցի ամ- բոխին անձնախիտ մասին մէջ նետուեցայ եւ միսուե-

ցայ ծուռ ու մուռ վիզօլէթքօ մը, զոր Մատոնայի մը խցիկին առջեւ վառուած ճրագ մը միայն կը լուսաւորէր։ Հոն՝ աւելի հանդարտորէն մտածելով, ընդունեցի որ այս զեղեցիկ կինը (վատահարար գեղեցիկ էր ան) իմ մասիս բարեմիտ կարծիք մը յայտնած էր որ երախտաղիտութեանս արժանի էր։

«Սա ծերուկը անտարակոյս ֆրանսացի է, Տիմիթրի։ Շփոթ երեւոյթը զիս կը ցաւցնէ։ Կ'ուղէ՞ք խօսիլ... աղուորիկ կլոր կոնսկ մը ունի, այնպէս չէ՞, Տիմիթրի»։

Այս շնորհամի խօսքերը լսելով՝ իսկոյն վախչելու չէի։ Շատ աւելի պատշաճ էր քաղաքավարօրէն մօտենալ պայծառախօս կնոջ, առջեւը խոնարհիլ եւ սա'պէս խօսիլ. «Տիկին, ակամայ լսեցի ձեր բաածը։ Կ'ուղէիք իւեղծ ծերուկի մը լաւ ծառայութիւն մը մատուցանել։ Մատուցի՛ք, տիկին, լոկ ֆրանսական ձայնի մը հնչիւնը ինձ կը պատճառէ հաճոյք մը որուն համար շնորհակալ եմ»։ Վատահարար, պարտէի այս կամ ասոնց նման խօսքեր ուղղել։ Անտարակոյս ֆրանսառէի էր, որովհետեւ ձայնը ֆրանսական էր։ Ֆրանսացի տիկիններուն ձայնը աշխարհի ամենէն հաճելին է։ Օտարներն ալ մեղի պէս անոր հրապոյրը կը կրեն։ Թիլիք տը Պերկամ 1483ին՝ ժան Տարք լա Բիւսէլի մասին ըսաւ. «Լեզուն անուշ էր՝ իր երկրի կնկներուն լեզուին պէս»։ Ընկերը որոդն կը խօսէր Տիմիթրի կը կոչուէր։ Անտարակոյս Ռուս էր ան։ Հարուստ մարդիկ են ասոնք որ ձանձրոյթնին կը պատցնեն աշխարհէ աշխարհ։ Պէտք է խըդալ հարուստներուն վրայ. ինչքերնին զիրսնք կը շրջապատէ, բայց մէջերնին չի թափանցեր. ներքնապէս աղքատ են եւ բաղդաղդւրկ։ Հարուստներու թշուառութիւնը ողբալի է։

Այս խորհրդածութիւններէն վերջ, անցքի մը մէջ կը գտնուէի, կամ Նաբօլիական լեզուով՝ աօքքո բօրքիքոյի մը մէջ, որ այնքան բազմաթիւ կամարներու եւ այնքան ցայտուն պատշտամներու տակ կ'երկարէր որ՝ երկինքի ոչ մէկ լոյսը կ'իջնար հոն։ Երեւացածին նայելով կորսուած էի եւ ամբողջ գիշերը ճամբաս փնտուելու դատապարտուած։ Գալով ճամբաս հարցներուն, հարկ էր մարդկային դէմքի մը հանդիպիլ եւ հատ մը անդամ տեսնելէ յոյսս կտրած էի։ Յուսահատած՝ դիպուածաւ փողոց մը բռնեցի, փողոց մը՝ կամ աւելի ճիշտը՝ ահարկուատազականոց մը։ Բոլորովին ատոր կը նմանէր եւ խկապէս աւազականոց մըն էր, որովհետեւ, հաղիւ. քանի մը վայրկեան հոն քալած էի երբ տեսայ երկու դանարկ խազցնող մարդիկ։ Դանակի բերանէն աւելի՝ լեզուով կը յարձակէին իրարու վրայ եւ իւրենց փոխանակած հայհոյանքներէն հաոկցայ որ երկու սիրահարներ էին։ Խոհեմարար մօտակայ փողոցիկ մը մտայ՝ մինչ այս կորիճներն իւրենց գործով կը շարունակէին զբաղի՝ առանց ամենեւին իմ գործերուս ուշ դարձնելու։ Սահն մը արկածախընդգրոյքն քալեցի եւ վհատած նստայ քարէ նստարանի մը վրայ ուր ողբացի՝ Տիմիթրիէն եւ իր յստակահնչիւն ընկերակցուէին այնքան խելացնորութեամբ ու խոտոր մոլոր փախչած ըլլալուս համար։

— Բարի՛լոյս սինեօր։ Սան Գարլոյէ՞ն կուգաք։ Երգչուհին լսեցի՞ք։ Միա՛յն Նաբօլիի մէջ է որ անոր նման կ'երգեն։

Գլուխս վեր առի եւ հիւրընկալս ճանչցայ։ Պանդոկիս առջեւ եւ իմ խոկ պատուհանիս տակը նստած էի։

Մօնք-է Ալեկո, 30 Նոյեմբեր 1859

Ես, առաջնորդներս եւ իրենց ջորիները կը համգ-
չէինք Սէտաքայէ ձիրկէնդի զացող ճամբուն վրայ,
պանդոկի մը մէջ, Մօնթէ Ալէկրօ խեղճուկ գիւղը,
որու ընակիչները ջերմէն հիւծուած, արեւին տակ
կը մսէին: Բայց ասոնք ալ Յոյն են եւ զուարթու-
թիւննին ամէն բանի կը տոկայ: Անոնցմէ ոմանք՝
ժպտուն հետաքրքրութեամբ մը պանդոկը կը շրջա-
պատէին: Հէքեաթ մը, եթէ զիտնայի հատ մը պատ-
մել, կեանքի ցաւերը մոոցնել պիտի տար իրենց:
Խելացի կ'երեւէին, եւ կնիկները, թէեւ կոտած էին
երեսով եւ թոռնած, չնորհալիօրէն կը կրէին սեւ
երկար վերաբեր մը:

Առջեւս կը տեսնէի հովէն կրծուած աւերակներ
որոնց վրայ խոտն խակ չաճիր: Ամայութեան մոայլ
տիսրութիւնը կիշխէ աս ցամքած հողին վրայ որու
ճեղքուած ծոցը հազիր. կը սնուցանէ քանի մը տե-
րեւազուրկ պատկառուկ, կտկտենի եւ դաճած ար-
մաւենիներ: Ինձմէ քսան քայլ անդին, գայլախաղ-
ներ՝ կմափսներու շարքի մը պէս կը ճերմէին հե-
ղեղատի մը երկայնքը: Առաջնորդս անոր զետակ մը
ըլլալն իմացուց:

Տասնըհինգ օրէ իվեր Սիկիլիա կը գտնուէի: Մը-
տած ըլլալով Բաւերմօյի ծոցը՝ որ Փիլէկրինօյի եւ
Գաթալֆանօյի հզօր ու չոր գանգուածներուն միջեւ
կը բացուի եւ կը մխուի՝ մրտենիով ու նարնջենինե-
րով առլի ոսկի կոնքին երկայնքն իվար, այնչափ
զմայլանք զդացի որ՝ իր յիշատակներովն այնքան
գեղեցիկ այս կզզին այցելել որոշեցի: Ծե՛ր ուխ-
տաւոր, բարբարս արեւմուտքին մէջ ճերմկած, կը
յանդինէի այս զասական հողին վրայ ոտք զնելու եւ
առաջնորդի մը հետ կարգադրելով՝ Բալերմօյէն
կ'անցնէի Թրափանի, Թրափանիէն՝ Սելինոնտէ, Սե-

մինոնտէէն Սիաքա՝ ուրկէ այս առառու մեկնեցայ
ձիրկէնդի երթալու համար ուր պէտք է որ գոնեմ
ժան թումույի ձեռագիրը: Տեսած գեղեցիկ բա-
ներս այնքան ներկայ են մտքիս մէջ որ՝ զանոնք նը-
կարագրելը պարապ յոգնութիւն մը կը նկատեմ:
Ինչո՞ւ ճամբորգութեանպ համը փախցնել նօթեր
հաւաքելով: Լաւ սիրող սիրահարները իրենց երջան-
կութիւնը չեն գրեր:

Համակ ներկային մելամաղձոտութեանը յանձ-
նուած եւ անցեալի բանաստեղծութեանը, հողիս
մաքուր դիմէրով առլի՝ Մօնթէ Ալէկրօի պանդոկին
մէջ՝ կրակէ զինիին թանձր ցողը կ'ըմբուշնէի երր
տեսայ՝ խսիր գլխարկով ու հնդկական հում դի-
պակէ շրջաղգեստ հաղած զեղանի երիտասարդ կնոյ
մը արահ մանելը: Անոր մազերը թխագոյն էին, նայ-
ուածքը սեւ ու փայլուն: Քալելու կերպէն զատեցի
Բարիզուհի մը ըլլալը: Նատաւ: Հիւրընկալը մօտը
դրաւ՝ վարդի փունջի մը հետ՝ զաւաթ մը զով ջուր:
Եկածին պէս ոտքի ելլելով, սեղանէն քիչ անդին
քաշուեցայ վավիկանկատութեամբ, եւ պատերէն
կախուած բարեկաչոփիկ պատկերները գիտել ճեւա-
ցուցի: Խիստ լաւ զիտեցի որ՝ այն ատեն՝ կոնակէս
նայելով զարմանքի պզակի շարժում մը ըրաւ: Պա-
տուհանին մօտեցայ եւ կակտենիով ու վայրի թղենի-
ներով երիզուած քարուտ ճամբուն վրայ դիտեցի
ներկուած կառքը ունիլը:

Մինչ ան սառած ջուր կ'ըմպէր, ես երկինքը կը
դիտէի: Սիկիլիոյ մէջ՝ անբացատրելի հեշտանք մը
կ'ըմբուշնես զով ջուր խմելով եւ ցորեկուան օդը
չնչելով: Իւզովի կը մրմնչէի Աթենացի բանաստեղ-
չին տողը. —

Ո՛վ սուրբ լո՛յս, ոսկի ցարեկին աչքը:

Սարկայն՝ ֆրանսուհին զիս կը դիտէր եզական հետաքրքրութիւնով մը, եւ, պատշաճ եղածէն ամեմ գայն դիտելէ զգուշանալով հանդերձ՝ կ'զգայի որ աշքերը վրասէին: Կարծես՝ առանց իմինիս հանդիպական վրաս ինկող նայուածքները գուշակելու ձիրքն ունիմ: Շատեր այս խորհրդաւոր կարողութիւնը ունենալ կը կարծեն, բայց իսկապէս, լազարիք չկայ եւ մենք կազդարարուինք մեզմէ խոյս տալու աստիճան թիթեւ նշանի մը չնորհիւ: Անկարելի չէր այս կնկան աղուոր աշքերը պատուհանի ապակիներուն մէջ ցոլացուած տեսնելս:

Երբ իրեն զարձայ՝ նայուածքնիս իրարու հանդիպեցան:

Սեւ հաւ մը կտցոտել եկաւ դէշ աւլուած սենեակին մէջ:

— Հաց կ'ուղես, վհուկ, ըսաւ երիտասարդ կնիւը՝ սեղանին վրայ մհացած փշրտնքները նետելով: Ճանչցայ այն ձայնը զոր գիշերը Սանթա Լուսիա լսած էր:

— Ներեցէք ալիկին, ըսի իսկոյն: Ինչքան ալ ձեզի անծանօթ, պարտք մը կատարած պիտի ըլլամ ձեզմէ չնորհակալ ըլլալով այն հողածութեան համար, որ ուշ ատեն, Նարուկի փողոցներուն մէջ թափառող ձեր հայրենակից մը ձեզի ներշնչեց:

— Զիս կը ճանչնա՞ք, պարոն, պատասխանեց, և ալ ձեզ կը ճանչնամ:

— Կոնակէս, տիկին:

— Ա՛ս, լսեցի՞ք երբ էրկանս ըսի թէ բարի կը ունակ մը ունիք: Զեզի անախորժ չիրնար ըլլալ ասիկաշատ պիտի ցաւէի ձեզ նեղացրցած ըլլալուս համար:

— Ընդհակառակը, տիկին, զիս շողոքորթեցիք: Ու ձեր դիտողութիւնը, գոնէ սկզբունքին մէջ, արդար եւ խորունկ կը թուի: Դիմադութիւնը լոկ դէմքի գիծերուն մէջ չկայանար: Խասացի ձեռքեր կան եւ ձեռքեր ալ՝ առանց երեւակայութեան: Կեղծաւոր ծունկեր կան, եսասէր անութիւններ, կոռող ուսեր եւ բարի կոնակներ:

— Ճշմարիխ է, ըսաւ: Բայց ձեզ դէմքով ալ կը ճանչնամ: Առաջ ալ իրարու հանդիպած էինք, Խտավոյ մէջ կամ այլուր, չգիտեմ: Իշխանն ու ես չատ կը ճամբորդենք:

— Զեմ կարծեր որ ձեզի հանդիպած ըլլալու երջանիկ բազդն ունեցած եմ, տիկին, պատասխանեցի: Մեր առանձնակեաց մըն եմ: Կեանքս կիրքերու վրայ անցուցի եւ բնաւ չի ճամբորդեցի: Ստիկա գուշակեցիք իմ շփոթութիւնս որ ձեր գութը շարժեց: Կը ցաւիմ փակուած ու նստուկ կեանք մը վարած ըլլալուս: Անշուշտ գրքերու մէջ բաներ մը կը սորվինք, բայց երկիր տեսնելով մարդ շատ աւելի կը սորվի:

— Բարիզցի՞ էք:

— Այո՛ տիկին: Քառասուն տարիէ ի վեր նոյն տունը կը բնակիմ եւ անկէ բնաւ չեմ ելլեր: Իրա՛ւ է որ այս տունը զետեղուած է Սէնի եղերքը, աշխարհի ամէնէն անուանի եւ ամենաղեղեցիկ վայրին մէջ: Պատուհանէս կը տեսնեմ թիւյլըրին, Լուվրը, Փօննէօֆ, Նօթրտամի աշտարակները եւ Սէնթ Շարէլի նետը: Բոլոր այս քարերը կը խօսին: անոնք՝ Ֆրանսացիներու հակայ պատմութիւնը կը պատմեն:

Երիտասարդ կինը այս ճառէն հիացած կը թուէր:

— Զեր յարկաբաժինը գետափին վրա՞յ է, ըստ փութելու:

— Մալաքէ գետափին վրայ, պատասխանեցի, երրորդ յարկը, փորագրութեանց վաճառականին տունը: Անունս Սիլվեսթր Պօնարէ: Այս անունը քիչ ճանչուած է, բայց էնսթիթիւլի մէկ անդամինն է, եւ ինձի կը բաւէ որ բարեկամներս զայն չի մունան:

Հնտաքրքրութեան, զարմանքի, մելամաղձուութեան եւ դորովի արտակարգ արտայայտութեամբ մը զիս գիտեց եւ չէի կրնար հասկնալ՝ թէ ի՞նչպէս, այսքան պարզ պատմութիւն մը այս երիտասարդ անձանօթին կուտար այսքան այլազան եւ այսքան վառ յուզումներ:

Սպասեցի, որ զարմանքը բացարկէ, բայց լոիկ հսկայ մը, բաղցը ու տիտուր, որահ մտաւ:

— Ամուսինս, իշխան Խրէքօֆ, ըստ տիկինը: Եւ զիս անոր ցոյց տալով:

— Պարոն Սիլվեսթր Պօնար, Թրանսական Էնսթիթիյի անդամ: Իշխանը ուսերովը բարեւեց: Բարձրը էին անոնք, լայն, տիրամած:

— Սիրելի բարեկամուհիս, ըստ, կը ցաւիմ ձեզ Պրն. Սիլվեսթր Պօնարի խոսակցութենէն խլեւու, բայց ձիերը կապուած են եւ հարկէ որ գիշերէն առաջ Մելլո հասնինք:

Ոտքի ելաւ ան, հիւրընկալին մատուցած վարդերը առաւ եւ պանդոկին մեկնեցաւ: Իրեն հետեւեցայ, մինչ իշխանը ջորիներու կառքին կը հսկէր եւ կաշիներու ու բաղմոցին հաստատուն ըլլալը կը փորձէր: Որթատունկին տակ կեցած, ժալուկով ըստ ին:

— Մելլո կ'երթանք. Ճիրկենդիէ վեց փարսախ անդին ահոելի քիւղ մըն է եւ բնաւ չպիտի դուշա-

իէք թէ ինչո՞ւ կ'երթանք: Մի՛ փորձէք: Տուի մը լուցկի առնել կ'երթանք: Տիմիթրի լուցկիի տուփեր կը հաւաքէ: Ամէն տեսակ բան փորձեց հաւաքել. չան վկնոց, համազգեստի կոճակ, նամակադրոշմ: Բայց զինք շահագրգոռողը լուցկիի տուփերն են..., պատկերաւոր խաւաքարոէ ողպտիկ տուփերը: Արդէն իսկ հաւաքած ենք հինգ հազար երկու հարիւր տասնըշորս տարբեր օրինակներ: Կան որ տաֆանելի գժուարութեամբ գտած ենք: Այսովէս, գիտէինք որ Նարօլիի մէջ Մաձձինիի եւ Կարիպալտիի նկարներով տուփեր շինած էին, ոստիկանութիւնը տուփերը գըրաւած եւ շինողը բանտարկած էր: Փնտուելու եւ հարցնելու ուժով, այս տուփերէն հատ մը գտանք գեղացիի մը քով, որ զայն հարիւր լիրի ծախեց եւ մեզ ոստիկանութեան մասնեց: Ոստիկանները պայտասակնիս քննեցին: Տուիլը չի զտան, բայց զոհաբեկնենիս ատրին: Այն առեն ես ալ այս հաւաքումէն համ տորի: Ամառի, Շուէտ պիտի երթանք շարքերնիս լրացնելու համար:

Պա՞րտ եմ ըստէ, որ համակալան դութ մը զգացի հանդէալ այս յամառ տուփահաւաքներուն: Անտարակոյս, կը նախընտրէի տէր եւ տիկին Թրէփօ: Փի Սիկիլիոյ մէջ հին մարմարներ, նկարուած անօթներ կամ մէտաղներ հաւաքելը տեսնել: Կը սիրէի դանոնք զբաղած տեսնել՝ Ակրիկենդի աւերներով եւ երիքսի բանաստեղծական աւանդութիւններովը: Բայց վերջապէս, բան մը կը հաւաքէին, իմ միարանութեանս կը պատկանէին եւ արդիօք կրնայի զանոնք հեղնել՝ առանց կտոր մը ինքոյնքս հեղնելու:

— Հիմա դիտէք, աւելցուց, թէ ինչո՞ւ սա՛ ահութին երկրին մէջ կը համբորդէնք:

Այս հարուածին տակ, համակրանքս դադրեցաւ եւ զայրոյթ մը զգացի:

— Այս երկիրը ահռուիլի չէ , տիկին , պատասխանեցի : Այս հողը փառքի հող մըն է : Գեղեցկութիւնը այնքան մեծ ու այնքան օգոստափառ բան մըն է որ , դարերով բարբարոսութիւններ զայն շեն կրնար այնպէս մը աւրել որ սպազութիւն հետքեր չի մնան : Վաղեմի Դեմետրէին մեծափառութիւնը դեռ սաւառնած է այս չոր բլրակներուն վրայ եւ Յոյն մուսան որ աստուածային չեցաւերովը հնչեցուց Արեթուզան եւ Մենալլ , տակաւեին . ականջիս կ'երդէ մերկ լերանը վրայ եւ ցամքուն աղբիւրին մէջ : Այս' , տիկիին , երկրագունդին վերջին օրերուն , երբ այսօրուան լուսնկային պէս՝ մեր անքնակ գունդը միջոցին մէջ թաւալէ իր անգոյն դիակլը , հողը որ Նելինոնաէի աւերակները կը կրէ՝ յաւերժական մահռուան մէջ պիտի պահէ գեղեցկութեան նշանները եւ այն ատեն . դոնէ , ա'լ այս սուանձնացած մեծութիւններն անիծող թեթևութիւններն են :

Հաղիւթէ աս խօսքերն արտառանած էի, անոնց յիմարութիւնը դդացի. «Պօնար, ըսի իւրովի, ծեր մարդ մը՝ որ քեզի պէս կեանքը զիւքերու վրայ հատցուց, կնիկներու հետ խօսիլ չի դիտեր»: Բարեբախտաբար ինձի համար, տիկին Թրէքրօֆ ճառս չի հասկցաւ իրը թէ յունարէն րյար բասծու:

Ան մեղմօրէն սսաւ :

— Տիմիթրի կը ձանձրանայ, ես ա'լ կը ձանձրանամ : Խոցկիի տուփիրն ունինք: Բայց լուցկիի տուփերէն ալ, կը յոդնի մարդ: Աստեղոք ննդութիւններ ունէի եւ չէի ձանձրանար . ննդութիւնները մեծ դրսանք են :

Այս աղուոր տնձին լարոյական թշուառութենէն
զդածուած .—

— Տիկին, ըստի, կը մեղքնամ վրանիդ որ զաւակ
չունիք: Եթէ հատ մը ունենայիք, ձեր կեանքին նը-
սկատակը պիտի երեւնար եւ այն ատեն ձեր մտա-
ծումները աւելի լուրջ եւ աւելի միսիթարիչ պիտի
դառնային:

— Մանչ մը ունիմ, պատասխանեց։ Մեծ է,
մօրժս։ մարդ եղած է։ տասնըմէկ տարեկան է։ Այն-
քան կը սիրեմ զինք հիմա՝ ինչքան պատիկ ատենը,
բայց հիմա նոյն բանը չէ։

Փունջէն վարդ մը երկնցուց ինծի, ժպտեցաւ եւ կառք ելած սպահուն ըստ :

— Զգիտէք, սպարոն Գօնար, ձեզ տեսնելուս առ-
թիւ զգացած ուրախութիւնս։ Անշուշտ ձեզ կը դը-
նեմ ձիրկենդիի մէջ։

Ճիրկենդի, նոյն օրը

Կըցածիս չափի կը յարգաւուելի լէքիզայիս մէջ՝
լէթիգան առանց անիւի կառք մընէ, կամ, եթէ կ'ու-
զէք, գահաւորակ մը, աթոռ մը զոր երկու ջորի կը
կըեն, մէկը առջևեն միւսը ետեւէն։ Գործածութիւ-
նը հինէն մնացած է։ Երբեմն տեսայ որ աս գահաւ-
որակները նշանակուած էին ժԴ. դարու ձեռադիր-
ներուն մէջ։ Այն ատեն չդիտէի թէ օր մը նման գա-
հաւորակ մը զիս Մօնթէ Սլէկրոյէն պիտի վոխաց-
րէր ծիրկենդիք։ Բնա՛ւ բանի վրայ երդում ընելու-
չ։ Ամբողջ երեք ժամ, ջորիները զանդակիկնին հըն-
չեցուցին եւ իրենց սմբակներով ծեծեցին կիր դար-
ձած գետին մը։ Մինչ երկու կողմս յամրօրէն, Հա-
րուէի երկու ցանկերու ընդմէջէն կը պարզուէին
Ավրիկեան բնանկարի մը ցամաք երեւոյթերը, կը
մտածէի Ժան Թումուէյի ձեռագրին եւ անոր կը

բաղձայի միամիտ եռանդով մը որմէ ևս ինքս ըզգացուած էի, այնքան անոր մէջ կը տանէի մանկական անմեղութիւն և յուպիչ տպայամութիւն:

Վարդի հոս մը որ իրիկուան մօտ աւելի զգալի
դարձաւ, ինծի յիշեցուց տիկին Թրէքօֆը : Աստղիկը
սկսած էր երկինքին մէջ պապդալ : Մտածեցի : Տիկին
Թրէքօֆ սիրուն անձ մըն է՝ խիստ պարզուել եւ բնու-
թեան շատ մօտիկ : Կատուի մտածումներ ունի : Ա-
նոր մէջ չդատայ ամենապատիկը այն աղնիւ հետա-
քըրքութիւններէն որ մտածող հոգինները կը խռո-
վեն : Բայց իր կերպովը խորունկ մտածում
մը յայտնեց . «Նեղութիւններ ունեցողը չի ճանձրա-
նար» :

Արդեօք դիմէ՞ թէ աս աշխարհին վրայ հոգն ու
տառապանքը մեր ամենալստահ զբոսանքներն են :
Մեծ ճշմարտութիւնները առանց ցաւի եւ աշխատու-
թեան չեն զտնուիր : Ի՞նչ տեսակ աշխատանքով է որ
իշխանոււի թրէսօֆ զտեր է ասիկա:

Ճիրկենդի, 30 Նոյեմբեր 1859

Յաջորդ օրը ձերկենդի արթնցայ՝ ձելլիսի
քով։ ձելլիս նախկին Ակրիկենդի մէկ հարուստ
քաղաքացին եղած էր։ Այնքան հշանաւոր էր իր առ-
ուստասրտութեամբ ինչքան շքեղութիւնովը, ու քա-
ղաքը օժտեց շատ մը ձրի պանդոկներով։ Տասներեք
հարիւր տարիներէ ի վեր մեռած է ձելլիս, այսօր
ձրի օթիւանութիւն չին ոստիկանով վարուած ժո-
ղովուրդներու. քով։ Բայց ձելլիս անունը եղած է
անունը պանդոկի մը ուր՝ յոգնութիւնն ալ օգնելով՝
կրցայ զիշերը քնանալ։

Այժմու ձիրկենդին նախկին Ակրիկենդի վաղեմի
ակրօքոլին վրայ կը բարձրացնէ իր նեղ ու սեղ-
մուած տուները, որոնց կը տիրէ սպանիական մռայլ

մայր հկեղեցի մը : Պատուհանէս դէպի ծովկ՝ բար-
ձունքին կիսուն վրայ կը տեսնէի կէս մը աւերակ-
մեհաններու ճերմակ շարքը : Միայն այս աւերակ-
ները կտոր մը թարմութիւն ունին . ամբողջ մնա-
ցած ցամաք է : Զուրն ու կեանքը լքած են Ակրի-
կենդը : Զուրը, Ակրիկենդի կմրետոքէսի աստուա-
ծային Նեսուէլ այնքան անհրաժեշտ է կենդանի
իակներու որ ոչինչ կ'ապրի զետերէն ու աղբիւրնե-
րէն հեռու : Բայց Ճիրկենդիի նաւամատոյցը, քար-
դաքէն երեք քիլոմէթր անդին՝ խոչոր վաճառակա-
նութիւն կ'ընէ : Ուրեմն, կ'ըսէի իւրովի, այս տը-
խուր քաղաքին մէջ, այս ցից ժայռին վրայ կը դըտ-
նուի ժան Թումույէ դիւանադպիրին ճեռադիրը :
Միշէլ-Անձէլո Բօլիցիի տունը ցոյց տալ տուի եւ հո-
գացի :

Պրն. Բօլղցին ոտքէն գլուխը գեղին հազած՝
տապակի մէջ երշիկ կարմրցնելով դրաւած գտայ։
Զիս տեսնելուն, տապ կէւ կոթը թող տուաւ, թե-
ւերը վեր վերցուց եւ խանդավառութեան աղաղակ-
ներ հանեց։ Պղտիկ մարդ մըն էր ան, որու վեր
տուած երեսը, վար դարձած քիթը, ցցուն ծնուն ու-
կուր աչքերը աչքառուօրէն արտայայտիչ զիմաղծու-
թիւն մը կը կազմէին։

Զիս «նորին մեծութիւնը» կոչեց, ըստ թէ այդ
օրը պիտի նշանակի ճերմակ քարով մը եւ զիս նստե-
ցուց։ Աեր նստած սրահը միանդամայն խոհանոցի՝
սալոնի, ննջասենեակի, աշխատանոցի եւ մառանի
տեղ կը բռնէր։ Հոն կը տեսնուէին ՚իրակարաններ,
անկողին մը, կտաւներ, նկարակալ մը, շիշեր եւ
կարմիր պղպեղ։ Պատերը ծածկող, նկարներուն, աչք
մը նեաւեցի։

— Արուեստները, արուեստները, գոչեց Պրիօլիցի, կրկին բաղուկները երկինք բարձրացնելով, արուեստները, ի՞նչ մեծափառութիւն, ի՞նչ միթթարանք, ես նկարիչ եմ. նորին մեծութիւնդ:

Ու ինձի ցուցուց չ'լրացած սուրբ Ֆրանսուա մոռ որ եղածին պէս կրնար մնալ առանց արուեստին ու պաշտամունքին մեծ վնաս հասցնելու: Ետքը՝ ինձի ցոյց տուաւ քանի մը հին նկարներ՝ լաւագոյն ոճով, բայց որոնք անվերապահօրէն նորոգուած երեւցան ինձի:

— Կը նորոգեմ հին նկարները, ըստաւ: 0'հ, վազեմի վարպետները, ի՞նչ հոգի, ի՞նչ հանձար:

— Իրա՞ւ է որ, ըսի, դուք միանդամայն նկարիչ էք, հնարիչ եւ գինիի վաճառական:

— Ձեր մեծութեան ծառայելու համար, պատասխանեց: Այս միջոցիս Զիւֆո մը ունիմ որուն ամէն մէկ կաթիլլ կրակէ մարդրիտ մըն է: Կ'ուզեմ ձեր մեծութեան ճաշակել տալ:

— Կը զնահատեմ Սիկիլիոյ զինիները, պատասխանեցի, բայց չինքրու համար չէ որ ձեզ տեսնել կուգամ, պարոն Բօլիցի:

Իսկ ան.—

— Նկարներու համար է անշո՛ւշտ: Սիրահար էք անոնց: Անհուն ուրախութիւն կ'զգամ նկարչութեան սիրահարներ ընդունելով: Չեղի պիտի ցուցնեմ Մօնրէալէղի գլուխ գործոցը, այս՛, մեծութիւն, իր գլուխ գործոցը: Հովիւներու պաշտամունք մը: Սիկիլիական դարսոցին գոհարն է:

Իսկ ես.—

— Հանոյքով պիտի տեսնեմ այս գործը, բայց նախ խօսինք զիս հոս բերող նիւթին վրայ:

Պատիկ արագաշարժ աչքերը հետաքրքրութեամբ վրաս յառեցան եւ անգութ անձկութիւնով մըն է որ նշմարեցի թէ այցելութեանս առարկային վրայ իսկ չէր կասկածեր:

Շատ իսուվուած էի եւ զգալով որ քրտինքս ճակատս կը սառեցնէր, ողորմելիօրէն լրատացի նախադասութիւն մը որ գրեթէ սա ըսել կուզէր:

— Բարիզէն մասնաւորապէս կուդամ կարդալու համար ոսկեզօծ առասպելին ձեռագիրը դոր ունենալինիդ ըսած էիք:

Այս բառերուն վրայ, թեւերը վերցուց, բերանն ու աչքերը անհամեմատորէն բացաւ եւ մեծագոյն խոռվիքի մը նշանները ցոյց տուաւ:

— 0'հ, ոսկեզօծ առասպելին ձեռագիրը, մարդու մը, մեծութիւն, յակինդ մը, ադամանդ մը: Երկու այնքան կատարեալ մանրանկար որ երկինքը նշմարել կուտան: Ի՞նչ քաղցրութիւն: Ծաղիկներու պսակէն խլուած գոյները աչքերուն մեզը կը թուին: Ժիւլիօ Քիովին լաւագոյնը չէ շինած:

— Ցոյց տուէք, ըսի, մտահոգութիւնս եւ յոյս չկրնալ ծածկելով:

— Զեզի ցոյց տա՛լ, գոչեց Բօլիցի: Արդեօք կրնամ, մեծութիւն, քովս չէ, ա՛լ քովս չէ:

Եւ կարծես մազերը գետաել կ'ուզէր: Բոլորն ալ կահիէն փետակելու ըլլար, զինք չսկիտի արգիլէի: Բայց ինքն իրեն կանգ առաւ գլխուն մեծ վնաս հասցնելէ առաջ:

— Ի՞նչպէս, ըսի բարկացած, ի՞նչպէս. Բարիզէն ձիրկենդի բերել կուտաք զիս ձեռագիր մը ցուցնելու համար, եւ երբ կուգամ, կ'ըսէք որ քովերնիդ չէ: Անվայիւ է աս, պարոն, կը թողում որ բոլոր պարկեշտ մարդիկ վարմունքնիդ դատեն:

Ո՞վ որ այն պահուն զիս տեսնէր, կատղած ոչ խարի մը բաւական ճշգրիտ դադարիալը կ'ստանար:

— Անվայել է, անվայել է, կրկնեցի դողդպացող բազուկներս տարածելով:

Միշէլ-Անձէլո Բօլիցի աթոռի մը մէջ ինկաւ մեռնող հերոսի մը կեցուածքովը: Տեսայ որ աչքերը արցունքով կ'ուռէին եւ մաղերը՝ ցարդ զլիուն վերեւ բոցալսո՛ խառնափնթոր կ'իյնային ճակտին վրայ:

— Հայր եմ, մեծութիւն, հայր եմ ես, դոչեց ձեռքերը միացնելով: Հեծկոտանքներու մէջ յարեց:

— Ռաֆաէլլո զաւակս, զաւակը խեղճ կնոջս, ուրու մահը կ'արտասուեմ տասնըհինդ տարիէ ի վեր, Ռաֆաէլլո, մեծութիւն, ուղեց Բարիզ հաստատուիլ, Լաֆիթ փողոցը խանութ մըն է վարձեր հետաքրքրական հնութիւններ ծախելու համար: Ինչ թանկադին բան ունէի իրեն տուի, իրեն տուի ամենագեղեցիկ փաւականներս, իւրպինոի ամենագեղեցիկ աղնիւ խեցեղէններս, վարպետի նկարներս եւ ի՞նչ նկարներ, տիար: Տակաւին աչքս կը շլացնեն երբ երեւակայութեամբ կը տեսնեմ: Ու բոլորն ալ սոսորադըրուած: Վերջապէս, իրեն տուի ոսկեզօծ տուասպելին ձեռագիրը: Իրեն պիտի տայի միսս ու արիւնս: Մէկ հասիկ զաւա՛կ մը. խեղճ սուրբ կնոջս զաւակը:

— Այսպէս, ըսի, մինչ ձեզի հաւառալով, պարոն, Սիկիլիոյ խորքը կ'երթայի դիւանադպիր թումունէի ձեռաղիրը փնտուել, այս ձեռաղիրը ցուցադրուած էր Լաֆիթ փողոցը՝ ապակեփեղկի մը մէջ՝ տունէս հաղար հինդ հարիւր մէթթ հեռու:

— Հո՛ն էր, սուրբ ճշմարտութիւնն է, պատասխանեց Պղն. Բօլիցի, յանկարծ խաղաղած եւ գեռ ալ հոն է, գէթ այնպէս կը կարծեմ, մեծութիւն:

Տախտակի մը վրայէն քառթ մը առաւ ու ինծի երկնցուց ըսելով:

— Ահա! տղուս հասցէն: Ճեր բարեկամներուն ճանչցուցէք եւ զիս երախտաղարտ պիտի թողուք: Ազնիւ խեցեղէն, կիտուածանկար, կերպաս, նկար, արուեստի առարկաներու լման պէսպիսութիւն մը ունի, ամբողջ հալաւը, ու հին, պատիւս վկայ: Զինք տեսնել գացէք. ունիզօծ առասպելը ձեղի կը ցուցնէ: Հրաշալիօրէն թարմ երկու մանրանկարներ կան:

Երկնցուցած քառթը վատօրէն առի:

Այս մարդը տկարութիւնս չարաչար գործածեց զիս կրկին հրաւիրելով որ Ռաֆաէլլո Բօլիցիի անունը տարածեմ ընկերութեանց մէջ:

Սրդէն ձեռքս դրան փականքին վրայ էր երբ Սիկիլիացին թերէս րոնից: Ներշնչուած կ'երեւէր:

— Ա՛հ, մեծութիւն, ըստաւ, ի՞նչ քաղաք մերինը: Էմբիտոքէսի ծնունդ տուած է: Էմբիտոքէս, ի՞նչ մէծ մարդ եւ ինչ մէծ քաղաքացի: Խորհուրդի ի՞նչ յանդզնութիւն, ի՞նչ առաքինութիւն, ի՞նչ հոգի: Հո՞ն՝ նաւահանդատին վրայ էմբիտոքէսի մէկ արձանը կայ որուն սուծիւէն ամէն անցած միջոցիս արձանը կայ որուն սուծիւէն ամէն անցած միջոցիս արձանի սուծին տակն էր որ տուի հայրական էսի արձանի սուծին տակն էր որ տուի հայրական օրհնութիւնս: «Յէչէ էմբիտոքէսը», ըսի: Ա՛հ, սինեօր, նոր էմբիտոքէս մը պէտք է այսօր մեր դժբաղդ հայրենիքին: Կ'ուղէ՞ք որ ձեզ իր արձանը մեծութիւն: Աւերակները այցելելու հատանիմ, մեծութիւն: Աւերակները այցելելու հատանիմ: Յոյց կումաք ձեզի առաջնորդի տեղ կը ծառայիմ:

տամ Քասթոր եւ Փօլիւքսի մեհեանը, Ողիմրական Արամազդին մեհեանը, Լիւսինական Յունոնին մեհեանը, Հին ջրհորը, Թերոնի միրիմը եւ ոսկի դուռը: Ճամբորդներու առաջնորդները բոլորն ալ էշեր են: Ես յաւ առաջնորդ եմ, պեղումներ կը կատարենք. Եթէ կ'ուզէք: Աւ գանձեր կը դտնեմ այն փոսերուն մէջ ուր գիտունները ոչինչ դտած են:

Կրցայ օճիքս պրծել: Բայց ետեւէս վազեց. սանդուխին տակը կանդ առնել տուաւ եւ ականջս ի վար ըստ:

— Մեծութիւն, մաիկ ըրէք, քաղաք կ'առաջնորդեմ ձեղ, ցոյց կուտամ մեր Ճիրկնդուհիները: Սիկիլուհիներ, սինեօր, վաղեմի դեղեցկութիւնը: Աւ ձեզի կը ցուցնեմ փոքրիկ գեղջկուհիներ, կ'ուզէք:

— Գրո՛ղը տանի ձեզ, գոչեցի զայրացած: Աւ փողոց վազեցի, թեւերը բաց վիճակի մէջ ձգելով զայն:

Երբ աչքէն հեռացայ, քարի մը վրայ ինկայ եւ սկսայ մտածել, գլուխս ձեռքերուս մէջ:

— Սրդեօք, կը մտածէի, արդեօք այս տեսակ ծառայութիւններ լսելո՞ւ համար էր որ Սիկիլիս եկայ:

Հաստահաբար սա Բօլիցին մէկ անդամ մըն էր. իր տղան ուրիշ մը: Բայց ի՞նչ թակարդ լարած էին. չէի կրնար հասկնալ. Հիմակու հիմա՝ բաւական ամօթահար ու վշտացած էի:

Կերպասներու շշուկի մը մէջ թեթեւ քայլ մը գլուխս վերցնել տուաւ եւ իշխանուհի Խրէքօֆի ինծի վալլ աեսայ: Նստարանիս վրայ պահեց զիս. ձեռքս բոնեց ու քաղցրութեամբ ըստ:

— Զեզ կը փնտուէի, պարոն Սիլվեսթր Պօնար: Ինծի համար մեծ ուրախութիւն մըն է ձեզի հանդիպած ըլլալս: Պիսի ուզէի հաճելի յիշատակ մը թողուկ մէկ հանդիպումէն. ի՛րապէս սլիտի ուզէի:

Եւ, մինչ կը խօսէր, քօղին տակ կարծես նըշմարեցի արցունք մը եւ ժափիտ մը:

Իշխանը իր կարդին մօտեցաւ եւ մեզ հսկայ ստուերով ծածկեց:

Ցոյց տուէք, Տիմիթրի, Պրո. Պօնարի ցոյց տուէք ձեր թանկագին աւարը:

Եւ հուռ հսկան ինծի երկնցուց լուցկիի տուփ մը, խաւաքարտէ տղեղ պղտիկ տուփ մը՝ պճնուած կապոյտ ու կարմիր գլուխովլ մը որուն վերատութիւնը կը ցուցնէր թէ Էմրիտոքլէսի դլուին էր ան.

— Կը տեսնեմ, տիկին, կը տեսնեմ: Բայց անարդ Բօլիցին, որու քով խորհուրդ կուտամ որ Պր. Թրէքօֆի չղրէկէք, ցկեանս զժտեցուց զիս Էմրիտոքլէսի հետ եւ այս պատկերը ինծի աւելի հաճելի պիտի չընծայէ այս հին վիլիխուիան:

— Տգեղ է, ըսաւ, բայց հազուաղիւն է: Այս տուփինը անդամնելի են: Բուն տեղին վրայ զնելու է: Առաստան ժամը եօթին՝ Տիմիթրի լուցկիի գործարանը կը զանուէր: Կը տեսնէք որ ժամանակնիս չենք կորսնցուցած:

Հաւ կը տեսնեմ, տիկին, պատավանեցի դառն շեշտով մը, բայց ես ժամանակս կորսնցուցի եւ չիկրցայ գտնել ինչ որ այսքան հեռուն փնտուկ եկած էի:

Դժբաղդութեամբս հետաքրքրուիլ թուեցաւ:

— Նեղութիւն մ'ունիք, հարցուց փութկոտ: Կրնա՞մ բանով մը ձեղի օգնել: Զէ՞ք ուզէր, պարոն, ցաւերնիւ ինծի պատմել:

Իրեն պատմեցի: Պատմութիւնս երկար նղաւ. բայց անկէ զգացուեցաւ, որովհետեւ, ետքը, խել մը մանրամասն հարցումներ ըրաւ զորս իր հեաաքքրութեանը զրաւականները նկատեցի: Ուղեց հասկնալ ձեռադրին ճշգրիտ տիտղոսը, ֆօրման, երեւոյթը, հնութիւնը. Պր. Ռաֆաէլլո Բօլիցի հասցէն ուղեց:

Աւ զայն տուի՝ այդ կերպով, ո՞վ ճակատադիր, անարդ Միջէլ-Անձելո Բօլիցիի յանձնարարութիւնը դործադրելով:

Յաճախ դժուար է կանգ առնել: Կրկին սկսայ արտօւնչներս եւ անէծքներս: Այս անգամ Տիկին Թրէրօֆ սկսաւ խնդալ:

— Ինչո՞ւ կը խնդաք, ըսի:

— Որովհետեւ չար կնիկ մըն եմ, պատասխանեց:

Եւ թոփչքը առնելով անհետացաւ, քարիս վրայ զիս մինակ ու լնկճուած թողլով:

Քարիզ, Տեղական մինչեւ 1859

Յակաւին լեցուն սնառուկներս գրաւած էին ճաշարահը: Ֆրանսայի երկրին շատակերներուն համար արտադրուած աղուոր բաներովը բեռնաւորեալ սեղանի մը առջեւ նստած էի: Կուտէի շարթրական մսէ կարկանդակ մը որ մինակը սիրել պիտի տար հայրենիքը: Թերէզ, առջեւս կանդնած, ձեռքերը ձերմակ զողնոցին վրայ միացուցած, զիս կը զիտէր՝ բարեացակամութիւնով, մտահողութեամբ ու դութով: Ամիւգար սրունդներուս կը քսուըսէր ու բախութենէն շողիք վազցնելով:

Հին բանաստեղծի մը սա տողը միտքու եկաւ:

Երանի՛ անոր՝ որ

Ողիանւախն պէս ըրած է՝

Ճամբորդութիւն մը աղուոր:

— Աղէ՛կ, կը մտածէի, ի զո՞ւր պտտեցայ ձեռքս պարտալ տուն կը զառնամ, բայց ես ալ Ողիւեւսին պէս աղուոր ճամբորդութիւն մը ըրի:

Աւ, սուրձիս վերջին մնացորդը խմելով, թերէզէն ուղեցի գլխարքս ու գտաւզանս զորս կասկածանքով տուաւ. նոր մեկնումի մը վախն ունէր: Վստահացուցի զինք՝ հրաւիրելով որ ճաշը պատրաստէ ժամը վեցին:

Արդէն զղալի հաճոյք մըն էր ինձի համար քիթս հովին տուած քալել բարիզի փողոցներէն ուրոնց բոլոր սալայտակներն ու քարերը բարեպաշտութեամբ կը սիրեմ: Բայց նպատակ մ'ունէի եւ շիտակ Լաֆիթ փողոցը զացի: Շատ չանցած տեսայ Բաֆաէլօ Բօլիցիի խանութը: Աչքառու լնծայուած էր ան չնորհիւ մեծ քանակութեամբ հին նկարներու որ՝ թէեւ զանազանօրէն անուանի անուններով սուրագրուած՝ նոյն ատեն իրարու մէջ կը ներկայացնէին ընտանեկան տեսուկ մը երեւոյթ, որ հանճարներու յուղիչ եղբայրակցութեան գաղափարը պիտի ներչնչէր, եթէ Պր. Բօլիցիի հօրը վրձինին հնարքները չի մատնէր: Այս կասկածելի գլուխ գործոցներով հարստացած՝ խանութը զուարթացած էր հետաքրքրական մանր մունր առարկաններով զաշոյն, իւղաման, զինիի գտաւթ, թրծուն հողամաններ, պղինձէ կլոր զարդեր եւ մետաղի ցոլքեր տուող Սպանօ-Արարական պնակներ:

Զինանշանով դրոշմուած կաշիէ թիկնաթոռի մը վրայ Միմօն Վոսթրի ժամերուն մէկ օրինակը բաց-

ուած էր աստղաբաշխութեան պատկեր մը պարունակող էջին վրայ, եւ հին վիթրիւկ մը սնտուկի մը վրայ կը տարածէր իր Գարեադիտներու եւ Թելամօններու մեծամիառ փորագրութիւնները:

Այս յայտնի խառնակինթորութիւնը որ վարպես
տրամադրութիւններ կը թագցնէր, այս կեղծ դիս-
ուածը որով առարկաները նետուած էին ամէնէն
նպաստաւոր լրայսին տակ՝ կատկածուութիւնս սի-
տի աւելցնէին, բայց՝ ինչ կասկած որ լոկ Բօլլցի
անունը լինծի ներշնչած էր՝ ա'լ չէր կրնար աւել-
նալ, արդէն անսահման ըլլալով։

Պր. Ռաֆաէլլօ, որ հոն կը գտնուէր իրը միակ հոգին այս բոլոր ցիրուցան ու խառնաշփոթ առարկաներուն՝ պաղաքիւն երիտասարդ մը երեւցաւ, տեսակ մը Անգլիացի։ Ոչ մէկ չափով ցոյց կուտար այն գերազանց կարողութիւնները զորո հայրը կը պարզէր միմսութեան եւ ճառախօսութեան մէջ։

Հսի թէ ինչ էր գալուս նստառակը. գարսկ մը
բացաւ եւ քաշեց ձեռադիր մը զոր սեղանին վրայ
դրաւ ուր հանդարաօրէն կրցայ զայն քննել:

Ամբողջ կեանքիս մէջ նժան յուղում մը չէի
զգացած՝ բացի երիտասարդութեանս քանի մը ա-
միսներէն որոնց յիշատակը — հարիւր տարի ալ
ապրելու ըլլամ — մինչեւ վերջին պահս հոգիիս մէջ
այնքան թարմ սիրտի մնայ ինչքան առաջին օրը:

Սըր Թօմաս Բալէյի մատենադարանապետին
Նկարագրած ձեռաղիրն էր. Ժան Թումուլյէ զիւա-
նապետին ձեռագիրն էր զոր կը տեսնէի, կը չօշա-
փէի: Վօրաժինի գործը զգալիօրէն կրծատուած էր
հոն, բայց ասի հոդս չէր: Մէն Ժերմէն տէ Փրէի
վանականին անդնահատելի յաւելովմները հոն նլ-
չանակուած էին: Կարեւոր կէտն էր աս: Ուզեցի

սուրբ Տրօքնովէի առասպելը կարդալ՝ չկրցայ բու-
յոր տողերն ալ միանգամայն կը կարդայի եւ գլու-
խըս՝ գիշեր ատեն դաշտին մէջ պանուող ջրաղացքի
մը աղմուկը կը հանէր : Այսկայն ճանչցայ ձեռագրին
վաւերական ըլլալուն բացարձակապէս անժիտելի
և կարաղիրները :

Անտարբեր երեւոյթ մը առի Պր. Ռաֆաէլլօին
Հարցնելու համար ձեռագրին գինը եւ պատասխա-
նին սպասելով՝ Ֆաղթանքներ ըրի որ աս գինը՝ ար-
դէն սուղի նստած ճամբորդութիւններուո երեսէն
խիստ պակսած խնայողութիւններէս վեր չըլլար։
Պր. Քոլիցի պատասխանեց թէ այդ առարկան իրը
չըլլալուն, չէր կրնար ծախել, թէ՝ վաճառմանց
պանդոկին մէջ ճախու պիտի հանուէր ուրիշ ձե-
ռադիրներու եւ քանի մը նախատիպ գործերու հետ։

Բնիբառ հարուսած մը եղաւ աս խօսի վասար : Եղած
ձեցի ինքզինքս դտնել եւ կրցայ դրեթէ սապէս պա-
տասխանել :

— Զիս կը զարմացնէք, սպարոս։ Ճեր և այլ գործերս ձիրկենդի տեսայ, հաւաստեց որ այս ձեռքերն ատաղուածքն է։ Զիք կրնար տարառադիրը ձեր ստացուածքն է։ Զօրը խօսքին վկայ։ Կուսիլ տալ ձեր պրն։ Հօրը խօսքին վկայ։

— Իրաւ ալ իմս էր, պատասխանեց Ռաֆաէլը՝
կատարեալ պարզութիւնով մը, բայց այլեւս իմս
չէ: Այս թանկագին ձեռագիրը ծախեցի դիրքերու
սիրուհարի մը զոր չեմ կրնար անուանել եւ որ, կարդ
մը պատճառներով զորս պարտ եմ լոել, ստիպուած
է հաւաքածոն ծախել: Յաճախորդիս վստահու-
թեամբը պատուած, ինծի յանձնուեցաւ գրացու-
ցակին պատրաստութիւնը եւ վաճառումը վարելը՝
որ յառաջիկայ Դեկտեմբեր 24ին տեղի պիտի ունե-
նայ: Եթէ կը հաճիք հասցէնիդ տալ, պատիւը կու-
նենամ ձեզի դրկելու մամուլի տակ եղող գրացու-
ցակը որուն մէջ ուսկեզօծ առասպելը նկարագրուած
պիտի տեսնէք 42 թիւին տակ:

Հասցէս տուի եւ գուրս ելայ:

Զաւկին վայելուչ լրջութիւնը հօրը անսամօթ
միմուութեան շափ անախորժ էր ինծի: Հոգիս խո-
րէն կը քամահրէի այս անարդ առեւտրականներուն
վարպետորդիւթիւնները: Ինծի համար պայծառ էր
որ, երկու անզգամները հասկացողութեան եկած էին
ու աճուրդի հանող պաշտօնեայի մը միջոցաւ՝ այս
վաճառքը երեւակայած էին, առանց պարսաւուե-
լու՝ բաղձացած ձեռագիրս ծայրայեղ դինի մը
բարձրացնելու համար: Իրենց ձեռքն էի: Նոյն իսկ
ամենէն անմեղ բաղձանքները սա գէշ կողմը ունին
որ, զմեզ ուրիշներու կամքին կ'ենթարկեն ու կա-
խում ունենալ կուտան: Այս խորհրդածութիւնը ան-
դութ էր, բայց՝ ինձմէ չառաւ ժան թումույէ գիւա-
նապետին գործը ունենալու փափառ: Մինչ այսպէս
կը մտածէի՝ վաղոցը անցնիլ ուզելով, կանդ առի
իջած փողոցէս վեր ելլող կառքի մը ճամբայ տալսւ
ու առակիին ետեւ ճանչցայ Տիկին Թրէբօֆը զոր
երկու սեւ ձի եւ ոուսական հին ազնուականի պէս

մուշտակապատ կառապան մը արագընթաց կը տա-
նէին: Ան զիս շտեսաւ:

— Երանի՛ թէ, ըսի, գոնէր վհսուածը՝ կամ
աւելի՝ ուզածը: Ահա՛ մաղթանքը զոր կ'ընեմ, փո-
խադարձ այն անչութ ծիծաղին, որով՝ ծիրկենդիի
մէջ ձախորդութիւնս ընդունեց: Երաշտահաւու մը
հոգին ունի:

Իւ տիսուր, կամուրջ հասայ:

Յաւիտենապէս անտարբէր՝ բնութիւնը անփոյթ
ու անյապաղ բերաւ Դեկտեմբեր 24ի օրը: Պիւլիոն
պանդոկը գացի ու նստայ թիւ 4 սրահին մէջ՝ նոյն
իսկ այն սեղանին տակ ուր պիտի նստէին աճուրդի
հանող պաշտօնեան Պուլուզ եւ փորձարկուն Բօլի-
ցի: Տեսայ սրահին հետպհետէ լեցուիլը ինծի ծա-
նօթ գէմքերով: Գետափին վրայի քանի մը զրավա-
ճառաներուն ձեռքը սեղմեցի. բայց խոհեմութիւնը
զոր ամէն մեծ շահ կը ներշնչէ ամենավստահներուն,
Պիւլիոն պանդոկի սրահներէն մէկուն մէջ անպա-
տեհ ներկայութեանս պատճառը լուցնել տուաւ:
Էնդհակառակը, այս պարոնները կը հարցաքնէի
Բօլիցի վաճառման մէջ դտած շահերնուն մասին եւ
գոհունակութեամբ իմացայ որ իմինէս բոլորովին
տարբեր ասարկայի վրայ կը խօսէին:

Սրահը յամրօրէն լեցուեցաւ հետաքրքիրներով
ու շահաղբռուողներով եւ՝ կէս ժամուան յապա-
ղումէ մը ետք՝ գնահատող պաշտօնեան՝ փղոսկրէ
մուրճնվը զինուած, քարտուղարը՝ հաշուեթուղ-
թերով բեռնաւոր, փորձարկուն՝ իր զրացուցակը
եւ պոռացողը՝ ծայրը փայտէ գուշ մը կրող զաւա-
գանովը, բեմին վրայ տեղաւորուեցան քաղաքա-
ցիական մէծափառութիւնով մը: Սրահին սպասա-
ւորները գրասեղանին առջեւ շարուեցան: Դատական

պաշտօնեան վաճառման սկսիլը ծանուցած ըլլալով,
կէս լուրթիւն մը տիրեց :

Նախ ծախեցին՝ չնչին գիներով՝ բրեսէս թիայի
բաւական հասարակ տեղիք շարք մը՝ մանրանը-
կարներով։ Անօդուս է ըսել թէ այս մանրանկար-
ները կատարելապէս թարմ էին։

Վաճառման աժանութիւնը քաջալերեց պզտիկ
հնավաճառներու խումբը որ մեզի խառնուեցաւ ու-
մտերմացաւ; Քովի սրահին գրան բացուելուն սպա-
սող կաթսայագործներն ալ ներս եկան իրենց կար-
գին եւ նվերնիական գուարթութիւնները պուացո-
ղին ձայնը խավանեցին։

Հրեաներու պատերազմը փառաւոր օրինագիրքը
ուշադրութիւն արթնցուց։ Երկար մրցակցութեան
առարկայ եղաւ։ «Հինգ հազար ֆրանք, հինգ հա-
զար», կը ծանուցանէր աճուրդի հանողը զարմաց-
մամբ գրաւուած կաթսայագործներու լրութեանը
մէջտեղ։ Եօթը կամ ութը կցուրդներու գրքերը զմել
վար գիները իջեցուցին։ Խոշոր առեւտրապանուհի
մը՝ կուրծքն ու գլուխը բաց, գրքին մեծութենէն ու
վաճառման աժանութենէն քաջալերուած, այս կը-
ցուրդներու գիրքերէն մէկը գնեց երեսուն ֆրանքի։

Վերջապէս, հնագէտ Բօլիցին սեղանին վրայ
գրաւ թիւ 42ը, Ուկեզօծ առասպելը, Փրանսերէն
ձեռագիր, անտիպ, Երկու փառաւոր մանրանկար,
Երեք հազար ֆրանք իբր վաճառման գին։

— Երեք հազար, Երեք հազար, կաղկանձեց ա-
ճուրդի մարդը։

— Երեք հազար, կրկնեց չոր չեշտով, դնահատ
պաշտօնեան։

Բունքերս կը բզզային, ու ամպի մը մէջէն նըշ-
մարեցի բազմութիւն մը լուրջ դէմքերու, որոնց

բոլորն ալ կը գտոնային գէպի ձեռադիրը զոր սպա-
սաւոր մը բաց կը պտտցնէր սրահին մէջ։

— Երեք հազար յիսուն, ըսի։

Զայնիս չեշտէն վախցայ ու կողմա դարձող բո-
լոր դէմքերէն չփոթեցայ։

— Երեք հազար յիսուն աջ կողմէն, ըսաւ պո-
սացողը գինս վերցնելով։

— Երեք հազար հարիւր, յարեց Պր. Բօլիցի։
Այն ատեն սկսաւ հնագէտին ու իմ միջեւ հերո-
սային մենամարտ մը։

— Երեք հազար հինգ հարիւր։

— Վեց հարիւր։

— Եօթ հարիւր։

— Չորս հազար հինգ հարիւր։

— Չորս հազար հինգ հարիւր։
յանկարծ ցատկեց վեց հազարի։

Վեց հազար ֆրանք, ամբողջ արամագրելի
դրամս էր։ Ինծի համար կարելին էր։ Անկարելին
փորձեցի։

— Վեց հազար հարիւր, գոչեցի։

Աւա՛ղ անկարելին իսկ բաւական չէր։
— Վեց հազար հինգ հարիւր, պատասխանեց
Պր. Բօլիցի հանդարտօրէն։

Գլուխս ծոեցի ու բերանս բաց մնացի, այս կամ
ոչ չըսի պոռացողին որ կը գոչեր ինծի նայելով։

— Վեց հազար հինգ հարիւր, իմ կողմէս։ Ճեր
կողմէն չէ, իմ կողմէս է, սիսաւ չկա՛յ։ Վեց հազար
հինգ հարիւր։

— Լաւ նկատուա՞ծ է, յարեց գնահատ պաշ-
տօնեան։ Վեց հազար հինգ հարիւր, լա՛ւ նայուա՞ծ,

յա՛ւ հասկցուա՞ծ է ... առաջարկը... վեց հազար
հինգ հարիւրէ վեր դնող չկա՞լ:

Հանդիսաւոր լուռվիւն մը կ'իշլսէր սրահն
մէջ։ Յանկարծ գանկիս ճեղքուիլը զգացի։ Գնահա-
տող պաշտօնեային մուրճն էր որ, բեմին վրայ չոր
հարուած մը զարնելով՝ անդառնալիօրէն թիւ 42ին
Պր. Բօլիցիի ծախսուիլը կը վճռէր։ Իսկոյն՝ քար-
տուզարին դրիչը՝ դրոշմուած թուզթին վրայ սա-
հելով՝ մէկ տողի մէջ արձանադրեց այս մէծ ա-
րարքը։

Ըսկչուած էի, օդի եւ հանդստեան պէտք ու-
նիք: Սակայն տեղէս չելայ: Քիչ քիչ կրցայ մտա-
ծել: Յոյսը յամառ է: Յոյս մ'ունեցայ: Մտածեցի
որ ոսկեզօծ առասպելին նոր տէրը կրնար խելացի
ու աղաստասիրոտ գրասէր մը եղած ըլլալ ու ինծի
հաղորդել ձեռագիրը՝ նոյն իսկ կարեւոր մասերը
հրատարակելու արտօնելով զիս: Ասոր համար է որ,
եթբ վաճառումը լրացաւ, բեմէն իջնող հնագէտին
մօտեցաւ:

— Պարոն հնագէտ, ըսի, ձե՞ր հաշոյն՝ թէ
իբր միջուրդ գնեցիք թիւ 42ը:

— իբր միջնորդ։ Հրաման ստացած էի զայն
ոեւէ գնով ձեռքէ չհանել։

— Կրնա՞ք գնողին անունը տալ:

— Կը ցաւիմ ձեղ չկրնալ զոհացնելուս : Բացարձակապէս արգիլուած է լնծի :

Ծուսահատ բաժնուեցայ:

30 Դեկտեմբեր 1859

— Թերէ՛ղ, չէ՞ք իմանար որ քառորդէ մը ի վեր դուռը կը զարնեն :

Թերէղ չի պատասխանե՞լ: Դոնապանի օթեակին
մէջ կը շադակրատէ: Վստահ եմ ատոր:

Այսպէս է որ ձեր ծերուկ տիրոջ տօնը կը շւնորհաւորէք: Զիս կը լքէք սուրբ Սիլվեսթրի հսկումին ատեն: Աւաղ, եթէ գորովի մաղթանքներ դանաշոր ինձի՝ հողին տակէն ելլելու են, որովհետեւ ինչ որ զիս կը սիրէր, երկար ատենէ ի վեր թաղուած է: Լաւ չգիտեմ՝ թէ ի՞նչ է այս աշխարհին մէջ ըրած: Նորին զուռը կը գարնեն: Ցամքօրէն կրակս կը թողում, կրնակս կլոր, ու դուռս բանակ կերթամ: Ի՞նչ կը տեսնեմ սանդուխին վերեւ. թըրջուած Սէրը չէ ու ես ալ ծեր Անագրէոնը չեմ, այլ՝ տասը տասնըմէկ տարեկան պղտիկ աղուոր մանչ մը: Մինուկն է: Գլուխը վեր կը վերցնէ զիս տեսնելու համար: Այտեւը կը չինին, բայց հովասուն քիթը չարաձճի երեւոյթ մը ունի: Գլասարկը փետուրներով պճնուած է ու բածկորնակին վրայ ժանեակէ մեծ օձիք մը կայ: Աղուորիկ պղտիկ մարդո՞ւկը: Երկու թեւերովը բոնած է իրեն չափ խոչոր ծրար մը ու կը հարցնէ թէ՝ ե՞ս եմ Պր. Սիլվեսթր Պօնարը: Այո՛ կը պատասխանեմ. ծրարը ինձի կը յանձնէ, մօրը կողմէն ըլլալը կ'ըսէ ու կը փախչէ սանդուխին վար:

Քանի մը քայլ կ'իջնեմ, սանդուխի ձողին վրայն կը հակիմ ու սանդուխի պարոյլին մէջ պղտիկ գլխարկին գառնալը կը աւեսնեմ՝ ինչպէս փետուր մը հովին տակ: Եթթաս բարով, պղտիկ մանչս: Հաճոյքով հետը պիտի խօսէի: Բայց ի՞նչ պիտի կը նայի հարցնել: Տղաքը հարցաքննելը վունդաւոր չէ: Արդէն՝ փոխադրողէն աւելի՝ բան պիտի հասկը ցընէ ինծի երարը:

Ծառ խոշոր ծրաբ մըն է, բայց չառ ծանր չէ:
Մատենադարանիս մէջ կը քակեմ ժապաւէնսները ու
չըջապատող թուղթը եւ կը գտնեմ... ի՞նչ — կոճղ

մը, հաստկել կոճղ մը, ծնունդի իսկական կոճղ մը, բայց այնքա՞ն թեթեւ որ՝ մէջը պարապ կը կարծեմ: Արդարեւ, կը տեսնեմ որ կոճղը փականքներով միացուած է եւ երկաթ կցուածքի վրայ բացուող երկու մասերէ կը բաղկանայ: Փականքը կը դարձնեմ եւ ահա մանուշակներով կ'ողողուիմ: Մանուշակները կը հոսին սեղանիս վրայ, ծունկերուս վրայ, գորդիս վրայ: Ներքնակիս մէջ, թեզանիքներուս մէջ կը սահին անոնք: Համակ բուրումնաւէտուած եմ անոնցմով:

— Թերէ՛զ, Թերէ՛զ, ջուրով լեցուն ամաններ բեր: Ահա՛ մանուշակներ որոնց ո՛ր երկրէն, ոչ ալ ո՛ր ձեռքէ գալը դիտեմ, բայց բուրումնաւէտ երկրէ մը եւ չնորհալի ձեռքէ մը եկած ըլլալու են: Ծերուէկ ագուաւ, կ'իմանա՞ք:

Մանուշակները դրի սեղանիս վրայ զոր լիովին կը ծածկեն իրենց հոտաւէտ մացառովը: Կոճղին մէջ բան մըն ալ կայ, գիրք մը, ձեռագիր մը, ատիկա... Հաւտալո չի դար ու չիմ ալ կրնալ տարակուսիլ... ոսկեզօծ առասպելն է, ժան թումույչ զիւ ւանագարին ձեռագիրն է: Ահա՛ կոյսին մաքրագործումը եւ ֆրօգերբինի վերամբարձումը, ահա՛ սուրբ Տրօքթօվէի առասպելը: Մանուշակով բուրումնաւէտուած այս նշխարին կը յառիմ: Կը դարձնեմ թերթիկները որոնց միջն սահեր են փոքրիկ տժգոյն ծաղիկներ, եւ սուրբ Սեսիլի առասպելին վրայ կը զտնեմ սահնունը կրող քարթ մը: — Իշխանուիի Թքէրով:

Իշխանուէի Թքէրով, գուք որ միանգամայն կը խնդայիք ու Ակրիկենդի գեղեցիկ արեւին տակ այնան սիրուն կերպով կուրայիք, գուք՝ որ ցնորած մը կը թուէիք տիրամած ծերի մը, այսօր վստահ եմ

ձեր գեղեցիկ ու հազուադիւտ խենթութեանը վրայ, եւ մարդուկը զոր ուրախութեամբ կը յեցնէք՝ պիտի երթայ ձեռքերնիդ համբուրել՝ ձեզի դարձնելով այս թանկագին ձեռագիրը, որուն ձչվրիու ու շքեղափառ հրատարակութիւնը պիտի պարտին ձեզի ինք ու գիտութիւնը:

Այս միջոցին թերէզ գրասենեակս մտաւ: շատ յուզուած էր:

— Պարոն, գուշեց, գուշակեցէք ո՛վ տեսնալու զինագրուչեալ կառքի մը մէջ որ տանը դրան առջեւ կեցած էր:

— Տիկին թքէրով, բարսլէօ, պոռացի:

— Տիկին թքէրովը չեմ ճանչնար, պատասխանեց սովասուհիս: Ճեսած կնիկս դքսուհիի պէս հագուած է, ճետն ունի պատիկ քանչ մը որու ամէն կողուած է ժանիկով ծածկուած է: Այդ կինը այն պատիկ մանկակին Գօքողն է, որուն կոճղ մը գրկեցինք՝ տղատիկին Գօքողն է, որուն կոճղ մը գրկեցինք՝ առաջ: Աղէ՛կ բերքին ատեն, տասնըմէկ տարի առաջ: Աղէ՛կ ճանչցայ զինք:

— Անիկա, հարցուցի իսկոյն, անիկա Տիկին Գօքողն է կըսէք. օրացոյցներ ծախողին այսին է:

— Ան է, պարոն, կառքին զուռը բաց էր՝ այս տունէն զուրս ելլող պատիկ մանչուն կառք նստած տնային բնաւ չի փոխուած: Ինչո՞ւ պիտի ծերապահուն: Բնաւ չի փոխուած: Ինչո՞ւ պիտի ծերապահուն աս կնիկները: բնաւ հոդ չունին: Գօքողունին անցկալին մէջ եղածէն քիչ մը աւելի զիբցած չին անցկալին մէջ եղածէն քիչ մը աւելի զիբցած չին: Կնկան մը համար՝ որուն զթալով ներս անին, զինանշան կըսդ կառքի մը մէջ դալ թաւիչներն ունին, զինանշան կըսդ կառքի մը մէջ դալ թաւիչներն ունին:

— Թերէ՛զ, գուշեցի ահարկու ճայնով մը, եթէ կնոջ մտսին խոսիք խորունկ յարգանքէ տարրեր աս կերպով մտսին կըսդ կառքի մը մէջ դալ թաւիչներն ունին:

ՐԻ անօթներս բեր զետեղելու համար այս մանուշակները որ դիրքերու քաղաքին կուտան չնորհ մը զոր երբէք չէր ունեցած :

Սինչ թերէզ հառաջելով կը մինառէր Անվրի ա-
նօթները, կը դիտէի այս աղուոր ցիրուցան մանու-
շակնեղը, որոնց հոտը՝ հրապուրիչ հոդիի մը բու-
րումին ալէս՝ շուրջո կը տարածուէր և իւրովի կը
հարցնէի թէ ի՞նչպէս չէի կրցած ճանչնալ Տիկին
Գօքողը՝ յանձին իշխանուհի թրէքօթի։ Բայց ինձի
համար՝ սանդուխին վլրայ իր պղտիկ մերկ մանուկը
ցոյց տուող երիտասարդ այրիին տեսիլքը շատ ա-
րագ եղած էր։ Շնորհալի ու գեղեցիկ հոդիի մը քո-
վէն անցնելով՝ զայն գուշակած չըլլալուս համար
ինքինքս պարսաւելու աւելի շատ պատճառ ունէի։

— Պօնա՛ր, կ'ըսէի իւրովիի, չին բնագիրնելը
մեկնել գիտես, բայց կեանքի դիրքը կարդալ չես
գիտեր : Այս պղտիկ անուշադիր Տիկին Թրէթօֆը
որուն թոշունի մը հոգին կը վերադրէիր, երախտա-
զիտութենէն շատ աւելի ջանք ու միտք թափած է
քան դուն երբէք թափեցիր մարդիկ չնորհասպարա
թողելու համար : Տղաքերքին ստացած կոճղին դինը
արքայական կերպով վճարեց . . . թերէ՛զ, անծեզ
մըն էիք, կրեայ կը զառնաք : Եկէք ջուր տալ սա
Փարմեան մանոււ, ակներուն :

ԺԱՆ ԱՐԵՔՍԱՆԴՐ

Հիւզանս, 8 Օգոստոս

Երբ Մըլէօնի կայարանը կառքէն վար իջայ,
գիշերն իր խաղաղութիւնը կը տարածէր լոփկ դաշ-
տին վրայ : Ամբողջ օրը՝ ճնշիչ արեւով մը «Գեր ա-
րեւով մը» ինչպէս կ'ըսեն Ակրի ցորեն, Հնձող-
ները, տաքցած հողը զօրաւոր ու տաք հոս մը կը
բուրէր : Գետնին վրայ խոտի բուրումներ ծանրօ-
րէն կը տարածուէին : Շոգեկառքի փոշին թօթուե-
ցի ու թեթեւ կուրծքով մը չնչեցի : Ճամբու պա-
յուսակս զոր սպասուհիս ճերմակեղէնով ու զարդա-
րանքի մանր առարկաներով — munditiis — կուած
էր, այնքան թեթեւ էր ճեռքիս մէջ, որ կը շարժէի
զայն՝ ինչպէս դասէն ելլող դպիրցական մը կը շար-
ժէ նահնահեան գերքերուն կապուած ծրաբը :

ՏԵՇ սարսափակի գլուխ որ գեռ պատիկ դպրոցական մը
Տա՞ր երկինք որ գեռ պատիկ դպրոցական մը
եղած ըլլայի: Բայց լման յիսուն տարի է որ հան-
գուցեալ բարի մայրս, խաղողի բանդակով ծած-
կուած շերտ մը հաց իր ձեռքովը պատրաստելով
կուած կողովի մը մէջ, որուն թեւը բազուկս անցուց
դրաւ կողովի մը մէջ, որուն թեւը բազուկս անցուց
ու այսակս հայթայթուած՝ զիս տարաւ Պրն. Տու-
րուարի դպրոցը որ բակի ու պարտէզի մէջտեղ՝
լուարի անցքին ճնճղուկներէն լաւ ճանչցուած ան-
ֆօմերսի անցքին ճնճղուկներէն լաւ ճանչցուած ան-
կին մը կը գտնուէր: Ահագին Պրն. Տուլուարը
զուարթ չնորհով մը մեզի մօտեցաւ ու այսոս շոյեց
անտարակոյս աւելի լաւ բացատրելու համար իրեն
ինքնարուղիս կերպով ներշնչած գորովս: Բայց երբ
մայրս անցաւ բակէն՝ ճնճղուկներուն լնդմէջէն որ
առջեւէն կը թռչէին, Պրն. Տուլուար ա'լ չէր ժըպ-
տեր, ինծի որեւէ գորով չէր ցուցներ եւ ընդհակա-
ռակը, զիս կը նկատէր իմաս ձանձրացուցիչ էակ
ուակը, զիս կը նկատէր իմաս ձանձրացուցիչ էակ
մը: Անկէ ի վեր հասկցայ որ այս զգացումը կը տա-
ծէր իր բոլոր աշակերտներուն հանդէպ: Մեզի թա-
թի հարուածներ կը բաշխէր արագաշարժութիւնով
մը որ բնաւ չէիր սպասեր իր ծանր գիրութենէն:
Բայց իր նախկին գորովը կը վերադառնար ամէն ան-
հայց իր նախկին գորովը կը վերադառնար ամէն ան-

եւ այն ատեն՝ մէր երջանիկ տրամադրութիւնները
գովելով հանգերձ՝ մեզ գորովի ակնարկով մը կը
պարուբէր : Ինծի պէս առառւրնէ իրիկուն լացող ու
ժպտող պատիկ ընկերներու հետ Պրն . Տուլուարի
նստարաններուն վրայ անցուցած ատենս շատ երա-
նաւէտ ժամանակ մը եղաւ :

Կէս գար ետք, այս յիշատակները թափ թարմ
ու վճիտ՝ հոգիիս երեսը կ'ելլեն՝ սա՛ աստեղազարդ
երկինքին տակ որ անկէ ի վեր չէ փոխուեր եւ որուն
անշարժ ու յատակ լոյսերը անտարակոյս պիտի
տեսնեն՝ ինծի պէս գալրոցականներու ինծի պէս աւ
հարբխու ու ալեհեր գիտուններ գառնալը:

Ո՞վ ասողե՞ր, որ պալզացիք բոլոր մոռցւած նախահայրերուս թեթև կամ ծանրաբեն գլուխներուն վերեւ, ձեր լոյսովն է որ մէջս վշտալիք զիդչ մը կ'զգամ: Պիտի ուզէի ունենալ սերունդ մը որ դեռ ձեզ տեսնէ, երբ ևս այլեւս չտեսնեմ ձեզ: Հայր ու պապ եղած կ'ըլլայի՛ եթէ կամեցած ըլլայիք, ո՞վ Գլեմանթին, զուրք որուն այտերը այնքան թարմ էին ձեր վարզադոյն գլխարկին տակ: Բայց դուք ամուսնացաք Պր. Աշլ Աղիէի հետ որ Նիվեռնացի հարուստ գեղացի մըն էք, բիչ մըն ալ ազնուական, որովհետեւ անոր հայրը, իր տէրերուն տիտոսները գնած էք՝ անոնց գգեակներովն ու հողերովը բիստին, տէր դառնալով ազգային կալուածներու: Ամուսնութենէն ի վեր ձեզ չտեսայ, Գլեմանթին, եւ կ'երեւակայեմ որ կեանքերնիդ սահեցաւ գեղեցկօրէն, մթին ու անուշ՝ ձեր գեղջուկ բընակարանին մէջ: Օր մը, դիպուածաւ, ձեր բարեկամներուն մէկէն խմացայ որ այս կեանքէն մէկնածէիք՝ ձեզի նմանող աղջիկ մը թողլով: Այս լուրին, որ քսան տարի առաջ հոգիիս բոլոր կորովը պիտի թըբոստացնէր, մէջս մէծ լուրթեան պէս բան մը

տիրեց, զիս ամբողջովին գրաւող զգացումը եղաւ
ան, ոչ թէ սուր վիշտ մը, այլ խորունկ ու խալազ
տիրութիւնը բնութեան մեծ դասերուն հրու հոգիի
մը: Քմբունեցի թէ ինչ որ սիրած էի, լոկ ստուեր մըն
էր գարձած: Բայց ձեր յիշատակը կեանքիս հրա-
էր պարզած կը մնայ: Զեր սիրուն կերպարանքը, յամրո-
ւոյրը կը մնայ: Զեր սիրուն կերպարանքը, յամրո-
ւոյրէն թունելին ետք, պարարտ խոտին տակ անհե-
տացաւ: Զեր աղջկան երիտասարդութիւնը անցած
է արդէն: Անշուշտ իր գեղեցկութիւնը տրուած է:
Բայց միշտ կը աւեսնեմ ձեզ՝ Գլեմանթին, ձեր չեկ
խողովներովն ու փարզագոյն գլխարկովը: Այս գե-
ղեցի՛կ գիշերը: Ազնուական նուազումի մը մէջ ան
կ'իշխէ օրական լուծէն արձակուած մարդոց ու ա-
նասուններուն վրայ, ու անոր քաղցր ազգեցութիւնը
կ'զգամ, հակառակ որ, վաթսուն տարուան սովո-
րութեամբ մը, այլեւս իրերը ուրիշ կերպով չեմ
զգար բայց եթէ՝ զիրենք ներկայացնող նշաններով:
զգար բայց եթէ՝ զիրենք ներկայացնող նշաններով:
ինձի համար բառեր միայն գոյութիւն ունին աշ-
խարհի մէջ, այդ աստիճան լիզուարան կորած եմ:
Խմէն ոք ուզածին պէս կը չնիշ իր կեանքին երազը:
Այս երազը մատենադարանիս մէջ ըրի, եւ երբ այս
աշխարհէն մեկնելու ժամս գայ, թող Աստուած առ-
նէ զիս՝ դիրքերով բեռնաւորուած զարակներուն
առցեւ, սանդուկիս վրայ:

— կ'հ, բարտիկօ, ինքն է: Բարեկ'ւ Պարոս Սիլ-
վեսթր Պօնար: Ո՞ւր կ'երթայիք արդիօք՝ թեթեւ
ստրերով զաշտերէն անցնելով, մինչդեռ ևս՝ կառ-
քովս կայարանին առջեւ ձեզի կ'սպասէի: Շողեկառ-
քէն ելլելնուդ ձեզ չտեսայ եւ որտնեղ՝ Լիւզանս կը
վերադառնայի: Տուէք ձեր պայուսակը եւ
վերադառնայի: Սըդեօք գիտէ՞ք ո՞ւ ասկէ
քովս կառք նստեցէք: Արդիօք գիտէ՞ք ո՞ւ ասկէ
դգեեակը ևօթ լաւ քիւօմէթը համբայ կայ:

Ո՞վ կը խօսի այսպէս լեցուն թռքերով, իր
կառքին վրայէն: Պրն. Փօլ տը կապրի, քրոջորդի ու-
ժառանդ Պրն. Հօնորէ ար կապրիի, Թրանսական
ծերակուտական 1842ին, վերջերս Մօնազո վախճա-
նած: Արդարեւ, Պրն. Փօլ տը կապրին էր որուն
տունը կ'երթայի՝ սպասուհիս կապած սպայուսա-
կովը: Այս սքանչելի մարդը, երկու աներձագներուն
հետ նոր ժառանգած էր հարստութիւնն իր մօրեղ-
բօրը որ, դատաւորներու շատ հին ընասանիքէ մը
սերած՝ կիւղանսի զգեակին մէջ ունէր մատենադա-
րան մը՝ հարուստ ձեռագիրներով, որոնցմէ սմանք
ԺԴ. Պրդ զար կը բարձրանային: Այս ձեռագիրները
նշանակերու եւ գրացուցակի մէջ առնելու համար էր
որ կիւղան կուգայի՝ խնդրանքովը Պ. Փօլ տը կապ-
րիի, որուն հայրը, առաստաիրա ու ազնիւ զրասէր,
կենդանութեանը հետո ունեցած էր կատարելապէս
քաղաքալար յարաբերութիւններ: Շիտակն ըսելով,
տղան հօրը ազնիւ միտումները չէ ժառանդած: Պր.
Փօլ զրօսանքի նուիրուած է, ձի և շուն ճանչնալու
մէջ խիստ մտիկ կ'ըլլուի, ու կարծեմ՝ մարդու ա-
նըսպատ հետաքրքրութիւնը պատրելու կամ զոհա-
ցընելու յարմար բոլոր գիտութիւններէն միայն ա-
խոռի եւ խցեակի զիտութեան է որ լման մը տի-
րացած է:

Զեմ կրնար ըսել թէ զինք տեսնելուս զարմացայ, քանի որ հետը ժամագրութիւն ունէի, բայց կը խոստովանիմ որ մասձումներուս ընական ընթացքն տարուած՝ լիւզանսի դղեակն ու բնակիչները այնչափ մոռցած էի որ, գեղարնակ աղնուակնի մը կոչը առջեւս երկնցող ճամբուն վրայ, որ, ինչպէս կ'ըսեն, կը նմանի «Ժապաւէնի աղուոր

կտորի մը» , նախ ականջիս Հասաւ իր անսովոր
աղմուկ մը :

Պատճառ ունիմ վախնալու որ դիմադրությունը՝
ապշանքի որոշ արագյայտութեամբ մը զոր
նըս՝ ապշանքի որոշ արագյայտութեամբ մը զոր
նըս լոկերական չափ մը յարաբերութիւններուն մէջ
կ'ստանայ՝ անպատշաճ անուշադրութիւնս մատնեց։
Պայուսակս կառքին մէջ տեղաւորուեցաւ եւ ես ա-
նոր հետեւեցայ։ Հիւրընկալս սիրեցի անկեղծու-
թեանն ու պարզութեանը համար։

— Զեր հին թուղթերէն բան չեմ հասկնալ, ը-
ստ, բայց տուներնիս խօսակցելու յարմար մարդիկ
պիտի գտնէք: Առանց հաջուելու տէրտէրը որ գիր-
քեր կը շինէ եւ բժիշկը որ ախորժելլ է, թէեւ ազա-
տամիտ, մէկը կայ որ հետերնիդ պիտի հականառէ:
Կնիկս է ան: Գիտուն մը չէ, սակայն, չկայ բան մը
որ չե գուշակէ: Մ'իտք ունիմ, վա՛ռք Աստուծոյ,
մինչեւ վար զնելու, մինչեւ որ տեսնէք Օրիորդ Փանը
ու մէջուկի մատներ ունի եւ հրեշտակի հոգի:

— Այս օրիորդը, բայ, որ երշանիկ բարեմատ-
չութիւններով օժտուած է, ձեր ընտանիքը^օն է :

— Բնաւու երբէք, պատասխանեց զր. Փօլ, ույ-
ուածքը յառած գէպի ականջները ձիուն որ սմբա-
ռուածքը լուսնկայէն կապուտցած ճամբան կը ծեծէր։
կովը լուսնկայէն կապուտցած ճամբան է։ Հօրմէ ու
կնոջն մէկ երիտասարդ բարեկամուէին է։ Հօրմէ ու
մօրմէ որբ։ Հայրը՝ Պրամական մէծ արկածի մը
մատնեց մեղ ու իրմէն ազատեցանք՝ վախէն շատ ա-
ւելի արժող բաննով մը։

Ետքը՝ գլուխը թօթուեց ու խօսքը փոխելով
ետքը՝ պղեակն ու պարտէզը լքուած վի-
ազդաբարեց որ զղեակն ու պարտէզը լքուած վի-
ճակի մէջ պիտի դանէի՝ երսուն երկու տարիէ և վեր
բացարձակալիքն երեսի վրայ թողուած ըլլալով։
իրմէն իմացայ որ, Պրն. Հօնօրէ ար Կապրի,

մօրեղբայրը, կենդանութեանը հաշտ չէր գալուոր-
սակներու հետ, զորս որսապահը նապաստակներու
պէս կը գարնէր: Անոնցմէ մին, վրէժինդիր գեղացի
մը, որ մեծասունին կապարը երեսին վրայ ընդու-
նած էր, իրկուն մը տնոր սպասեց Հանրային ճեմա-
փայրին գրան ետեւ ու քիչ մնաց զայն սպաննելուն,
որովհետեւ ղնդակով մը ականջին ծալոր կոախիկա:

— Մօրեղբայրս, յարեց Պըն. Փօլ, ուզեց հար-
ուածին ուրեկէ գալը հասկնաւ, բայց բան չտեսաւ եւ
առանց քայլը վութացնելու դգեակ հասաւ: Յա-
ջորդ օրը, վերակացուն կանչելով հրամայեց տունն
ու պարտէղը դոյել եւ ասլրող ուեւէ հոգի չմտցնել
հոն: Յատուկ պատուիրեց որ բանի ձեռք չի գար-
նեն մինչեւ իր՝ վերադարձը՝ արգիլեց հոգին ու պա-
տերուն մէջ բան բուսցնելն ու նորուգելլ: Ականե-
րուն մէջէն աւելցուց՝ ինչպէս երդին մէջ՝ թէ զատ-
կին կամ երրորդութեան պիտի վերադառնայ և եր-
դին մէջ եղածին պէս ալ՝ երրորդութիւնն անցաւ ա-
ռանց իր երեսը ցուցնելու: Անցեալ տարի Գանի մէջ
մեռեր է ու մէնք՝ ես ու աներձագու՝ ամէնէն առաջ
մտանք երսուն երկու տարի լքուած դգեակին մէջ:
Սալոնին ճիշտ մէջտեղը շագանակենի մը դասնք:
Գալուլ պարտէղին, անցք չէր մնացած որ կարենա-
յինք հոն այցելել:

Էնկերս լուց, միայն ձիուն կանոնաւոր դրութիւնը կը լսուէր խօսերուն տակ գտնուող միջամաներու շնչոցին մէջտեղ: Ճամքրու երկու կողմերէն դաշտերու մէջ տնկուած հասկի արձակները՝ լուսընկայի անորսը պայծառութեանը տակ կ'ատանային ծնրադրած ճերմակ, երկայն կնիկներու երեւոյթը, ու ևս՝ զիշերուան զիւթեանքներուն մհծապանչ աղայութեանցը կը յանձնուէի:

ՃԵմավայրին թանձը ստուերնելուն տակէն անց-
նելով, անկինը շխտակ գարձանք ու կառքը թաւա-
լեցաւ իշխանական պողոտայի մը վրայ որուն ծայրը
յանկարծ երեւցաւ դղեակը իր սեւ զանգուածով՝
պղպեղամանի պէս ցցուն աշտարակներով։ Հետե-
ւացանք տեսակ մը միջուղի որ պատույ բակը կ'ա-
ռաջնորդէր եւ որ, հոսող ջրով առլի փոսի մը վրայ
նետուած ըլլալով՝ երկար ատենէ ի վեր կործան-
ուած շարժուն կամուրջի մը տեղը կը բռնէր։ Կար-
ծեմ, այս շարժուն կամուրջին կորուսաը՝ այս ռազ-
մական բնակարանին կրիլիք առաջին նուաստացումը
եղաւ՝ վերածուելէ առաջ իր խաղաղ երեւյթին որով
զիս ընդունեց։ Աստղերը հրաշալի յատակութեամբ
մը կը ցոլանային մոայլ ջուրին մէջ։ Պր. Փօլ. իրը
մը կը ցոլանային մոայլ ջուրին մէջ։ Պր. Փօլ. եր-
քաղաքալար Հիւրընկաւ, վերնայարկին վրայ՝ եր-
կար անցքի մը ծայրը գիտեղուած ննջասենեակս ա-
ռաջնորդեց, եւ, ուշ ըլլալով՝ իսկոյն զիս կնոջը չի
ներկայացնելուն համար ներողութիւն խնդրելու
բարի գիւեր մաղթեց։

Սենեակո՞ ներմակ ներկուած ու պարսկական
պաստառով ծածկուած, ժի.րդ զարու պըլոս. շը-
նորհներուն հետքը կը կրէ: Տակաւին տաք մոխիբը՝
յուց տուաւ թէ ինչ ինամքով. վաներ էին խոնա-
ւութիւնը՝ կը լեցնէր ծխնելոյցը որուն մարմարը
կը կրէր Մատոի Անթուանէթ թագուհիին թրծուած
յախճապակիէ կիսանդրին: Սեւցած ու բծաւորուած
հայելիին ներմակ շրջանակին զբայ՝ երկու կեռ
պղինձներ՝ ուրկէ հին տատինի կիները ոսկի զարդեր-
նին կը կախէին, յօժարակամ կը մատուցուէին ըն-
դունելու համար ժամացոյցս զոր նախապէս լարե-
զի, որովհետեւ, թելիմիդներու առաջներուն ընդ-
հակառակը, կ'ընդունիմ որ մարդը այն տաեն մի-

այն տէրն է ժամանակին, որ կեանքն իսկ է: Երբ
զայն կը բաժնէ ժամերու, վայրկեաններու եւ երկ-
վայրկեաններու, այսինքն՝ մարդկային գոյութեան
կարծութեանը համապատասխանող մասերու:

Ու կը մտածէի թէ՝ կեանքին մեղի կարձ երեւ-
նալուն պատճառը՝ զայն անխորհրդարար մեր խենթ
յոյսերուն վրայ չափենիս է։ Բոլորս ալ, առակի
ծերուկին նման, մեր տուներուն աւելցնելիք թեւ
մը ունինք։ Մեռնելէ առաջ, ես կ'ուզեմ լրացնել Սէն
Ժեումէն Տէ Փրէի վանականներուն պատմութիւնը։
Ժամանակը զոր Աստուած մեղմէ ամէն մէկուն կը
չնորդէ, թանկագին հիւսուածք մըն է զոր կրցած-
նուս չափ լաւ կ'ասեղնագործենք։ Իմ հիւսուածքու-
թեղուարանական ամէն տեսակ պատկերներով գոր-
ծեցի։ Այսպէս կը սահէին մտածումներս, ու, թաշ-
կինակս զլիսուս վրայ կրտպած միջոցիս՝ ժամանա-
կի գաղափարը զիս անցեալին գարձուց, եւ, ժամա-
ցոյցի ասեղին զործած մէկ չըջանին մէջ երկրորդ
անգամն ըլլալով՝ մոմս փշելէ ու գորտերուն երգովիք
քնանալէ առաջ մտածեցի ձեզի՝ Գլեմանթին, ձեզ
օրհնելով յանձին ձեր զաւկին։

Liqqash, 9 Qpusunnu

Նախաճաշի միջոցին, բազում առիթներ ունեցայ գնահատելու համար խօսակցութիւնը. Տիկին տը կապրիի որ իմացուց թէ՝ ուրուականներ կը յաճախէին դղեակը եւ մատնաւորապէս՝ հոն կուգար «կոնսակին վրայ երեք փոթ կրող» կնիկը, որ կենդանութեանը մարդ թունաւորած էր եւ անկէ ասգին ալ՝ չարչարանքի մատնուած հոգի մըն էր: Զեմ կըրնար ըսել՝ թէ Տիկինը ինչըան ողի ու կեանք կրցաւ տալ ձնտուի այս հին պատմութեանը: Սուրճ ա-

ոինք պատշտամին վրայ, որուն սիւնակները, կոռովի բաղեցով մը պարուրուած ու իրենց քարեկանդակապատճեն փրցուած, յամառ տունկին հանգույցներուն մէջ կապուած կը մնային՝ առեւանդող Սենթառուրներու բազուկներուն մէջ կաշկանդուած թեսադիական կրիկներու խօլական կեցուածքով:

Դասակարգութեամբ պատճենահանութեամբ, մը ձեւն ունէր,
Դղեակը, չորս անիւով կառքի մը ձեւն ունէր,
ամէն անկիւնի վրայ կը կրէր աշաւարակիկ մը եւ
յաջորդական վոփոխութիւններու երեսէն կորսըն-
ցուցած էր ամէն յատկանիւ : Լայն ու յարդելի շէնք
մըն էր, ա'յսչափ : Երսուն երկու տարուան լքումի
մըն էր, ըլթացքին կարեւոր վնասներ կրած ըլլալու ե-
րեւոյթը չունէր : Բայց Երբ՝ Տիկին ուր կապրէի ա-
ռաջնորդուած ստորնայարկի մեծ սալոնը մտայ-
տեսայ որ տախտակամածը ուռած էր,— անոր փայ-
տէ կողերը փառած էին, փայտէ զարդարանքները
առէ կողերը փառած էին, փայտէ զարդարանքները
ճեղքուուած, պատուհաններու մէջաեղի նկարները
սեւցած էին ու անոնց երեք չորրորդ մասը ըրջանա-
կէն գուրս կախուած էր : Շագանակենի մը, տախ-
տակամածին շեղիկերը վերցնելով՝ հոն մեծցած էր
ու լայն տերեսնելուն փնջիկները կը դարձնէր դէ-
պի պապակեղուրի պատուհանը :

պահպանելու համար ըրած ջանքը ցաւալի ու սկարապ ջանք մըն է : Ինչ որ ապրած է՝ նոր էութեանց ան-Հըսաժեշտ սնունդն է : Արաբը որ Բալմիրի մէհեա-նին մարմարներովը իրեն խրճիթ մը շինեց՝ աւելի փիլիսոփայ է քան Լոնտոնի, Բարիզի և Միւնիսի բոլոր թանգարանապետները :

Հիւզանս, 11 Օգոստոս

Փա՛ռք Աստուծոյ : Արեւելք նայող մատենադարձանը անդարմանելի լինասներ չէ կրած : Երկու էջնոց հին օրինազրգքերու ծանր շարքին զատ դոր առնտաները մէկ կողմէն միւսը ծակած են, գիրքերը իշենց ցանկապատ դարակներուն մէջ անեղծ մնացած են : Ամբողջ օրը ձեռադիր դասաւորելով անցուցի : Արեւելք անվարագրոյր բարձր պատուհաններէն կը մտնէր եւ երբեմն շատ հետաքրքրացարժ ընթերցումներուս ընդմէջն կը լսէի ծանրաթեւ վայրի պիծակներու ապակիններուն ուժվին բազմիւլը, փայտէ զարգարանքներուն ճարճատիւնը, եւ լոյսէն ու ջերմութենէն զինովցած ճանճերու թեւերուն գըլ-խուս վերեւ բոլորակի բզզիւնը : Ժամը երեքի առեն՝ անոնց բզզիւնը այնքան շատցաւ որ՝ զլուխս վերցուցի՝ ԺԳ. ՊԴ դարու Մըլէօնի պատմութեան համար շատ թանկագին վաւերագրի մը վրայէն ու սկսայ դիտել այս անասնիկներուն կամ՝ Լաֆօնթէնի բառով «պեսթիօն»ներուն կեդրոնածիդ շարժումը : Դիտեցի որ ջերմութիւնը շատ տարբեր ազգեցութիւն կը դործէ ճանճի մը թեւերուն եւ հնագրով դիւնապահէ մը ուղեղին վրայ, որովհետեւ՝ Կ'ըզգայի խորհելու մեծ դժուարութիւն մը եւ բաւական ախորժելի թմրութիւն մը, զոր միայն բուռն ճիզով մը կրցայ թօթափել : Ճաշը ճանուցանող զանգակը

աշխատութեանս մէջտեղ դուռ զիս, ու հարկ եղաւ
որ, Տիկին աը կապրիի առջեւ վայելչօրէն ներկա-
յանալու համար աճապարանքով լուացուիմ:

— Պարոն, ըստու այս սիրուն տիկինը, զլ առանք՝ սա հին աշխարհիները, սա՛ ծառերը, սա՛ երնէ՛ք սա հին աշխարհիները, ի՞նչքան հէքեաթիներու եւ ժողովրդային կինքը. — ի՞նչքան հէքեաթիներու բնականօրէն դուրս երգերու անձնաւորութիւններ բնականօրէն դուրս ելան ասոնցմէ : Ահա՛ հոն է արահետը ուրկէ պատիկ ելան ասոնցմէ : Ահա՛ հոն է արահետը ուրկէ պատիկ կարմիր Շաբթօնը անտառը կաղին ժողվել զնաց :

Այս փոխիքուող եւ միշտ կէս մը քօղարկուած ել-
կինքը պարիկներու կառքերուն հետքովը ակօսուե-
ցաւ եւ հիւսիսին աշտարակը ատենօք սեպ տանիքին
տակ պահեց ծերուկ Պարկան՝ որուն իլիկը կծեց
պուրակին նիբհսող գեղուէճին :

Այս չնորհամի խօսքերուն վրայ կը մտածէի
մինչ կրն. Փօլ՝ հարբեցնող սիկառի մը ծուեխին մէ-
ջէն կը պատմէր ջուր գողնալնուն համար գեղին գէմ
բացած մէկ դատը: Տիկին տը կապրի, իրկուան զո-
վութիւնն զգալով, ցփսիին տակ սարսոաց ու սեն-
եակ քաշուելու համար մեզմէ բաժնուեցաւ: Այն ա-
տեն, փոխանակ սենեակս երթալու, որոցցի մա-
տենադարան դառնալ ձեռագիրներու քննութիւնը
շարունակելու համար: Հակառակ ընդդիմութեանը
Պրն. Փօյի որ պառկիյ կը խրատէր, մաայ ան վայ-
րը՝ որ հին լեզուով կը կոչուէր «գրատուն» եւ սկը-
սայ ճրագի լոյսով աշխատի:

Յայտնապէս տգէտ ու անուշագիր գրագրի մը
կողմէ զրուած գիրքէ մը տասնըհինգ երես կարդալէ
ետք, իմաստը գդուար հասկնալով, ձեռքս միւեցի
ոչտինկօթիս լայն բացուած դրապանը քթախոտի
տուփս առնելու համար, բայց աս այնքան բնական
և գրեթէ բնազդական շարժումը այս անդամ ճի-
գով մը ըրի եւ զիս կտոր մը յողնեցուց, սակայն՝
արծաթ տուփը բացի ու քաշեցի բուրումնաւէտ փո-
շին քանի մը հատիկներ որ շապիկիս լանջապա-
նակն ի վար ցանցնուեցան՝ քիթս զրկելով։ Վստահ
եմ որ քիթս՝ իմաստ արտայայտիչ ըլլարով՝ իր յու-
սահատութիւնը յայտնեց։ Քանի մը անդամ ամե-
նամտերիմ մտածումներս մատնեց, մասնաւորապէս
Գութանսի մատենադարանին մէջ, ուր՝ Պրիու պաշ-
տօնակցիս քթին տակ՝ նօթր Տամ տէ զ'Անժի իւա-

տակագիրը գտայ: Թէ ի՞նչքան մեծ եղաւ ուրախութիւնս, ակնցներոււ տակ պղտիկ ու ազոտ աշքերս ցոյց չտուին: Բայց տեսնելով պղուկի ոտքին նմանող քիթս որ ուրախութեամբ ու հպարտութեամբ կը թրթոար՝ Պրիու դիւտ մը ըրած ըլլալս զուշակեց: Բոնած հատորս դիտեց, մեկնած պահուս զայն դրած տեղս նշանակեց, կրունկիս վրայ գընաց առաւ, ծածուկ մը ընզօրինակեց ու փութով հրատարակեց՝ ինծի խաղ մը խաղալու համար: Բայց՝ ինծի բան սորվեցնել կարծած պահուն, ինքնին սորվեցուց: Հրատարակութիւնը սխալներով կը վիտայ եւ հոն քանի մը խոչը թերութիւններ մատնանչելու գոհաւակութիւնն ունեցայ:

Դասուալով այն կէտին ուր կը գտնուէի, կասկածեցայ թէ ծանր մրափ մը մտքիս վրայ կը ճընչէր: Այքիս տակ ունէի հրովարտակ մը որուն շաշչէր: Այքիս տակ ամէն ոք պիտի զնահատէ երբ ըսեմ հեկանութիւնը ամէն ոք պիտի զնահատէ երբ ըսեմ սր, 1212ին, կրօնաւոր ժեհան տ' կաթարվիլի ծախուած ճագարանոցի մը յիշատակութիւնը կայ հոն: Մակայն ան պահուն՝ ասուր ամբողջ կարեւորութիւնը զգալով հանդերձ այդ տեսակ վաւերագրի մը անհրաժեշտօրէն պահանջած ուշադրութիւնը չէի ընծայեր անոր: Ինչ ալ որ ըրի, աչքերս դարձան սեղանին այն կողմը որ հմտութեան տեսակիշտէն կարեւորութիւն չէր ներկայացներ: Այդ կողորեւէ կարեւորութիւն չէր ներկայացներ: Եթէ կողմը գերմանական խոչոր հասոր մը կար, խոզի մորթով ծածկուած, երեսին վրայ պղինձ գամերով և կողքը մէջոցներու րամնող հաստ կաշիներով: Նիւթէմպերկի Քրոնիկ տնուան տակ ճանչցուած զեղերիկի հաւաքածոյ մըն էր ան, յանձնարաբելի միայն ցիկ հաւաքածոյ մըն էր ան, յանձնարաբելի միայն ցիկ փայտի վրայ կատարուած փորադրութեանց հաիր փայտի վրայ կատարուած փորադրութեանց համար որոնցմով պճնուած էր: Հատորը որուն կողմար

քերը քիչ մը բացուած էին, մէջտեղի էջամասին
վրայ կը համդչէր:

Զնմ կրնար ըսել թէ ինչքան ատենէ ի վեր նայ-
ուածքս յառած էր աս հին հատորին վրայ, երբ
գրաւուեցաւ այնչափ արտակարգ տեսարանով մը
որմէ ինծի պէս լիովին երեւակայութենէ զուրկ
մարդ մը անգամ ուժգնօրէն պիտի ապաւորուէր:

Յանկարծ, առանց ներս մտնելը նշմարելու,
տեսայ որ պզտիկ կին մը նստած է գըքին կոնակը.
ծունկին մէկը ծալլած, եւ սրունքին մէկը կախ՝
գրեթէ Հայո բարքի կամ Պույնիի պուրակին ամա-
զոններուն առած կեցուածքովը:

Այնքան փոքր էր որ անոր կախուած ոտքը չէր
հասներ սեղանին, որուն վրայ օձապտոյա կը տա-
րածուէր ըրջազգեստին քզանցքը: Բայց երեսով ու
կերպարանքով հասուն կոչոջ մը կը նմանէր: Մեղմի-
րանին լայնութիւնը եւ մէջքին կլորութիւնը այս մա-
սին կասկած չէին թողուր՝ նոյն իսկ ինծի պէս ծեր
գիտունի մը: Առանց սխալելու կ'աւելցնեմ որ իմաս
գեղեցիկ էր ան եւ հպարտ երեւոյթով, որովհետեւ
պատկերագիտական ուսումնասիրութիւններս երկար
ատենէ ի վեր զիս վարժեցուցած են տիպարի մը
մաքրութիւնը եւ դիմաղծութեան մը յատկանիշը
ճանչնալու: Այսքան յեղակարծօրէն Նիւրէմպերկի
Քրոնիկի կոնակին վրայ նստած ափկոջ գէմքը չա-
րահճիութեամբ հասոն ազնուութիւն մը կը բուրէր:

Թագուհիի մը երեւոյթն ունէր ան, բայց քմա-
հած թագուհիի մը. ու միայն նայուածքին արտա-
յայտութենէն դատեցի որ, տեղ մը մեծ իշխանու-
թիւն մը կը բանեցնէր թէեւ շատ քմահած կեր-
պով: Յերանը ամեհի էր ու հեգնող, ու կուպոյտ
աչքերը մտահոգիչ կերպով մը կը խնդային սեւ յօն-

քերուն ներքեւ, որոնց կամարը շատ մաքուր էր:
Միշտ լսած եմ որ սեւ յօնքերը չէկերու շատ կը վայ-
էն ու աս տիկինը չէկ էր: Վերջապէս, անոր ներ-
շընչածը մէծութեան տպաւորութիւն մըն էր:

Կրնայ տարօրինակ թուիլ որ՝ չիշի մը չափ
բարձր եղող ու ոչտինկօթիս գրպանին մէջ սեղմուող
անձ մը — եթէ անոր մէջ զնելը յարգանքի հակա-
ռակ չըլլար — մէծութեան գաղափարը կուտար ա-
հա: Բայց Նիւրէմպերկի Քրոնիկին վրայ նստող
կնոջ մարմնին համեմատութիւններուն մէջ այնքան
հպարտ նրբութիւն մը, այնքան մէծափառ ներդաշ-
նակութիւն մը կար, միանգամայն այնքան հեշտ ու
ազնիւ կեցուածք մը ունէր ան, որ ինծի մէծ երեւ-
ցաւ: Չեզի կ'ըսեմ թէ մեծ էր անիկա եւ պատկառելի
եր զուարթութեան մէջ, հակառակ այն իրողութեամբ կը
թէ թանաքամանս՝ զոր հեզնու ուշազրութեամբ կը
գիտէր, իրը թէ կարենար նախապէս կարդալ գրչին
ծայրովը անկէ ևլելիք բառերը, իրեն համար խո-
րուսկ աւազան մըն էր որուն մէջ կրնար մինչեւ
ազգքերը սեւցնել ոսկի եղերքներով, վարդագոյն
մեաաքէ գուլպաները:

Հագուստը՝ զիմաղծութեանը յարմարցուած՝
ծայրայեղօրէն չփեղ էր: Ան կը բազկանար՝ ոսկի ու
արծաթ նախշուն մետաքսէ ըրջազգեստէ մը եւ բո-
սարակոյն թաւիչչէ մուշտակով կրկնոցուած վերար-
կուէ մը: Գլխարկը՝ երկու կոտոշով հէնին(*) մըն էր
զոր աղուոր վարդերանդ գոհարներ պայծառ ու լու-
զոր կ'ընծայէին լուսնկայի մահիկին պէս: Փոք-
սաւոր կ'ընծայէին լուսնկայի մահիկին պէս: Փոք-

(*) ԺԴ. դարու կամանց գլուխի ծածկոց:

ուռթեան ուսումնասիրութիւններս զիս մզած են ու-
րշակի ճանչնալու այն նշանները որոնցմով կը գտ-
նազանուին առասպելի ու պատմութեան նշանակելի
անձերը : Այս պարագային օգտակար եղաւ գիտու-
թիւնս : Գաւազաննը քննեցի ու ճանչցայ որ կաղնիի
բարակ ճիւղէ մէ կտրուած էր : Պարիկի մը դաւա-
զանն է, ըսի խորովի, հետեւաբար զայն բռնող տի-
կինն ալ պարիկ մըն է :

Երջանիկ՝ ճանչնալուս համար այն անձը որուն
հետ զործ ունի, փորձեցի զաղափարներս հաւա-
քել՝ անոր յարգական շնորհաւորութիւն մը ուղղելու
համար : Կը խոստովանիմ, դոհ պիտի ըլլայի իրեն
հմտաբար խօսելով իր նմաններուն ա՛յնքան Սաք-
սոն ու Գերմանական ցեղերուն ինչքան Լատին ա-
րեւմուտքին մէջ կատարած գերին վրայ : Մաքիս
մէջ այդ տեսակ բանախօսութիւն մը՝ ճարտար կերպ
մըն էր շնորհակալ ըլլալու համար այս տիկնոջը, որ
ծեր ուստմանականի մը երեւցած էր՝ Հակառակ իր
նմաններուն միայն միամիտ տղաքներու եւ անմշակ
գեղացիներու երեւնալու յարատեւ սովորութեան :

Պարիկ ըլլալը՝ կին ըլլալէ դազրի ըսել չէ,
ըսի իւրովի, եւ քանի որ՝ Ժ. Ամբերէ լսածիս
նայելով՝ Տիկին Ռէզամիէ կարեւորութիւն կ'ըն-
ծայէր պղտիկ ծիսան մաքրողներու վրայ իր գեղեց-
կութեան արտադրած տպաւորութեան, Նիւրէմպեր-
կի Քրոնիկին վրայ նատող գերբնական տիկինը ան-
տարակոյս ինքվինքը փայտիայուած պիտի զգայ՝
երբ ուստւմնական մը հմտօրէն հետը այնպէս վար-
ուի՝ ինչպէս մէտալի մը, կնիքի մը, ճարմանզի մը
կամ կեղծ դրամի մը չետ։ Բայց այս ձեռնարկը որ
եղէ շոտութեանս դժուարին կուզար, իսկապէս ան-
լարելի եղաւ երբ տեսայ որ Քրոնիկին տիկինը փու-

թով քովկէն կախուած պայուսակէն կը հանէր այն-
քան պղտիկ կաղիններ զորս բնաւ չէի տեսած, ա-
նոնց կեղեւը կը կոտրէր ակռաներովն ու քթիս կը
նետէր, մինչ ինք կը ծամէր միջուկը՝ ծծող մա-
նուկի մը լրջութեամբը:

Նման պարագայի մը, ըրի ինչ որ գիտութեան
մեծավայի լութիւնը կը պահանջէր — լոեցի: Բայց
կեզեւներուն ցաւալի խողովուք մը պատճառած ըլ-
լալուն համար ձեռքս քթիս տարի ու այն ատեն մեծ
զարմացումով դիտեցի որ, ակնոցներս անոր ծայրը
նստած էին ու տիկինը ոչ թէ անոնց մէջէն կը տես-
նէի, այլ ինչ որ ըմբռնելի էր, ապակիներուն վրա-
յէն, քանի որ աշքերս, հին բնաղիներու վրայ մա-
շած ըլլալով առանց ակնոցի չեն կրնար զանազա-
նել քթիս ծայրը գրաւած ձմերուկ մը՝ չիչ մը:

Այս քիթը՝ զանգուածովը, ձեւովն ու զունագեց
զութեամբը աչքառու, իրաւացիօրէն դրաւեց պա-
րիկին ուշադրութիւնը, որովհետեւ, թանաքամանէն
ցցունքի պէս գուրս ինկող սադի փետուրս բանեց ու
գրչին ծայրը քթիս վրայ պտացուց։ Երբեմն ընկե-
րութեան մէջ ենթարկուած եմ անմեղ չարաճճիու-
թեանց երիտասարդ օրիորդներու, որ՝ զիս ալ խա-
ղներուն մէջ առնելով, այտերնին համբոյրի կը մա-
տուցանէին աթոռի մը կոնակին ետեւէն, կամ կը
հրաւիրէին մարել մոմ մը զոր իսկոյն փչած ատենա-
կը վերցնէին։ Բայց ցարդ այդ սերունդին պատ-
կանող ոչ մէկ անձ՝ իմ իսկ զրչիս ծայրովը ուն-
դունքս կեռացնելու պէս մտերմական քմահաճոյք-
ներու չէր ենթարկած զիս։ Բարերազգաբար յիշեցի
մէկ առածը հանգուցիալ պապուս որ սովոր էր ը-
սել՝ թէ արկիներուն ամէն ինչ թոյլատը ուած է եւ
թէ՝ ամէն ինչ որ անոնցմէ կուգայ՝ չնորհ ու պա-

տիւ է : Ուստի՝ իրը պատիւ ու չնորհ ընդունեցի կաղինի կեղեւներն ու գրշին ծայրը ու ժպտիւ փոք-ձեցի : Ամլէին ըրի . խօսք առի .

— Տիկին, ըստ քաղաքավարութեամբ ու վայելչութիւնով, ձեր այցելութեան պատիւը կը չնորհէք ոչ թէ Խլոստի մը կամ կոշտի մը, այլ՝ ձեզ ճանչնալուն երջանիկ եղող մատենադարանավետի մը որ գիտէ թէ՝ ատենօք՝ մատակ ձիուն մաղերը կը խառնէիք մսուրներու մէջ, վրափրոտ պնակներու մէջ կաթ կը խմէիք, մամիկներու կոնակն ի վար կեռացնող հատիկներ կը սահեցնէիք, բարի մարդոց քթին ատկ մոխիրը կը հրահարէիք եւ՝ ամէնքը մէկէն ըսիմ՝ տուներուն մէջ խառնակութիւն ու զուարթութիւն կը զնէիք։ Կրնաք նաեւ պարծենալ որ, Երկունը, պուրակներուն մէջ յալպազող զոյգերուն ամենասիրուն վախսերը կը պատճառէիք։ Բայց ձեզ առ նուազն երեք գարէ ի վեր առ յաւէտ անհետացած կը կարծէի։ Ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ, տիկին, ձեզ կը տեսնենք այս երկաթուղիի ու հեռագրի ժամանակին մէջ։ Դռնապանուհիս, որ իր ատենին ծծնուու եղած է, ձեր պատմութիւնը չի գիտեր ու իմ պլատիկ դրացիս՝ որուն քիթը գեռ սպասուհին կը սրբէ, ձեր գոյութիւն չունենալուն կը հաւասառէ։

— Ի՞նչ կ'ըսէք ատոր, զոչեց արծաթէ ձայնով
մը, թագաւորական փոքրիկ հասակը շտկելով ձի
հեծնողի մը նման ու ձիակործի մը պէս խարազա-
նելով նիւթէմպերկի Քրոնիկին կոնակը :

— Զդիտեմ, պատասխանեցի, աչքերս չփելով։

Խորապէս գիտնական սկզբութիւնամբ մը դը-
րոշմուած այս պատասխանը ամենալատ ազդեցու-
թիւնը գործեց խօսակցիս վրայ :

— Պարոն Սիլվեսթր Պօնար, ըստու, իմաստակ
մըն էք դուք: Միշտ ասոր կասկածն ունեցած էի:
Վարտիքնուն ճեղքէն դուրս ինկած շապիկի պոչ
մը կրելրվ փողոցներէն քալող ամենապղտիկ լակու-
ները զիս աւելի լաւ կը ճանշնան քան ձեր ակաղե-
միաներուն եւ. Էնսրիքիներուն բոլոր ակնոցաւոր
մարգիկը: Գիտնալը բան մը չէ. զուշակելը ամէն
ինչ է: Երեւակայուածէն զատ ուրիշ բան զոյութիւն
չունի: Ես երեւակայական եմ: Կարծեմ, աս ալ զո-
յութիւն ունենալ է: Կ'երազէն զիս ու կ'երեւամ:
Ամէն ինչ երազ է, եւ քանի որ ոչ ոք ձեզ երազին մէջ
կը տեսնէ, Սիլվեսթր Պօնար, դուք էք որ զոյու-
թիւն չունիք: Աշխարհը կը դիմիմ, ամէն տեզ եւ
— լուսնկայի ճառագայթի մը վրայ, թաքնուած
ակի մը սարսուախն մէջ, շարժուն տերեւներուն մէջ
որ կ'երգեն, սպիտակ չողիներուն մէջ որ ամէն առ-
տու՝ մարգերու խորունկէն կը բարձրանան վարդ
ցախերուն մէջտեղ, ամենուրե՛ք... կը տեսնեն զիս,
կը սիրեն: Կը հառաչեն, կը սարսուան թիթեւ հետ-
քին վրայ քայլերուս՝ որ մեռած տերեւներուն եր-
գել կուտան: Պզուիկ մանուկները կը ժպտեցնեմ,
սրամտութիւն կուտամ էն թանձրամիս ծծնուռնե-
րուն: Օրոցքներու վրայ հակած՝ կը զուարթացնեմ,
կ'ափոփեմ, կը քնացնեմ, ու դուք զոյութեանս կը
կ'ասկածիք: Սիլվեսթր Պօնար, ձեր տաքուկ վե-
կասկածիք: Սիլվեսթր Պօնար, ձեր տաքուկ վե-

Լոեց . զայրոյթը կուռեցնէր նուրբ ոռւախը ,
եւ , մինչ հակասակ գյկամակութեանս՝ այս փոք-
րիկ անձին հերոսային բարկութեանը կ'զմայլէի ,
գրիչո պատցուց թանաքամանին մէջ , ինչպէս թիսկ
մը լճին մէջ , ու ծայրը քթիս ուղղելով վրան նե-
տեց :

Երեսս շիեցի մելանէն համակ թրջուած զգալով։
Անհետացած էր ան։ Ճրագս մարած էր լուսնկայի
ճառաղայթ մը տաղակին թափանցելով Նիւրէմպերկի
Քրոնիկին վրայ կ'իշնէր։ Զով հով մը, որ առանց
նշմարելու բարձրացած էր, կը թոցնէր զբիչ,
թուղթ ու մեղքամոմ։ Մեղանս մելանով ազտոտած
էր։ Փոթորիկին ատեն պատուհանս բաց թողեր էին
ի՞նչ անխոհեմութիւն։

II.

Լիգան, 12 Օգոստով

Ինչպէս խոսացած էի, սպասուհիիս գրեցի ողջ առողջ ըլլալու : Բայց զգուշացայ ըստէ որ, իրկունը՝ մատենադարանին մէջ, սպասուհանին բաց ատենը քնացած ըլլալով, հարրուխ եղայ, որովհետեւ սքանչելի կնիվը այնքան պիտի խնայէր ինձի յանդիմանութիւնները՝ ինչքան երեսփոխանատունները կը խնայեն թագաւորներուն : «Զեր տարիքին, պարոն, պիտի ըստը, այդքա՞ն քիչ խոհեմութիւն ունենալ» : Այնքան ողջմիտ է Թերէղ, որ կը հաւայա թէ խելքը տարիքին հետ կ'աճի : Այս տեսակէտէն, իրեն բացառութիւն մը կը թուիմ ես :

Արկածախնդրութիւնս Տիկին տը կապրիէ ծած-
կելու նոյն շարժառիթները չունենալով, երազս ծայ-
րէ ծայր պատմեցին: Այս օրագրին մէջ եղածին պէս
ու քնացած ատենս տեսածիս նման պատմեցի անոր:
Հէքեաթ պատմելու արուեստը չգիտեմ: Սակայն՝
կընայ ըլլալ որ, պատմած ու գրած միջոցին՝ հոս
ու հոն գրած ըլլամ քանի մը պարագաներ եւ երազիս
մէջ նախապէս չդտնուող քանի մը խօսքեր, ոչ թէ
համարտութիւնը այլափոխելու, այլ մանաւանդ

պայծառացնելու եւ լրացնելու համար ինչ որ մթիւ
ու խառնաշխոթ կը մնալ ու թերեւ՝ տեղի տալով
այլաբանութեան ճաշակիս, որ աղջութեանս Յոյ-
ներէն ստացայ:

Տիկին տը կապրի հաճոյքով սալիկ է՝

— Զեր տեսիլքը, ըստու, հրապուրը չէ, և միտ ըլլալու է այսպիսի երազներ տեսնելու համար:

— Ուրեմն կ'երեւի որ, պատահեց յէլ
քնանամ սրամտութիւն ունիմ:

— *b_{pp}* *b_{papb}*, *j^{apb}*, *n_L* *q^{apb}* *a_L* *c_L*

Պրն. Փօլ, ժառանդակիցներուն հետ համաձայն, որոշած էր մատենադարանը ծախել, ու ես՝ պարտաւորութեայ այս վաճառումը կարելի եղածին չափաւոր ընծայելու միջոցները գործադրել: Ամէն առուատուրի ու վաճառականութեան անվարժ, որոշեցի բարեկամ զբավաճառի մը խորհուրդն առնել: Դրեցի որ Լիւզանս զիս տեսնել դայ եւ իրեն սպասելով՝ դիմարկու ու գաւազանս առի՝ երթալ այցելու համար թիմին եկեղեցիները, որոնցմէ ոմանք ուղիղ չընդօրինակուած գերեզմանական վերասառութիւններ կը պարունակեն տակաւին:

Ուստի Հիւրընկալիալիներէս րաժնուեցայ եւ ուիստաւորութեան զացի: Ամբողջ օրը հետախուզելով եկեղեցիներն ու գերեզմաննոցները, այցելով տէրտէրներուն ու դեղի նօտարներուն, վերեզզակներու եւ անասնագաճառներու հետ պանդոկի մէջ ճաշելով, լուսացուկով բուրումնատէտուած սաւաններու մէջ պառկելով, լման շաբաթ մը մեռելիներուն վրայ մտածելով հանդերձ՝ ասլրողներու օրական աշխատանք կատարելի տեսնելու խորունկ ու հանդարա հաճոյքը ըմբոշինեցի: Գալով վնասուուրիներուս առարկային, միջակ գիւտեր ըրի որ ինծի պատճառեցին չափաւոր՝ հետեւարար առողջ եւ ոչ մէկ կերպով յոզնեցուցիչ ուրախութիւն մը: Կարդ մը հետաքրքրական առաջանազրեր վեր առի եւ այս փոքր գանձին միացուցի զեղջկական խոհարարութեան քանի մը կերպեր զորսի մը հաղորդել:

Այսպէս հարստացած՝ Լիւզանս վերադարձայ եւ պատոյ բակէն անցայ՝ տունը մանող քաղաքացիի մը ներքին գոհունակութեամբը: Ասիկա՝ հիւրընկալներուս բարութեան հետեւանքով էր ու սեմին

վրայ այն ատեն դղացած տպաւորութիւնս ամէն դատողութենէ աւելի յաւ կ'ապացուցանէ անոնց հիւրնկալութեան ոքանչելութիւնը:

Մինչեւ մեծ սալոնը գացի առանց մարդու հանդիպելու, ու հոն խոչոր տերեւները տարածող շաղանակնին բարեկամի մը աղդեցութիւնը դործեց գանձակնին բարեկամի մը պարանին վրայ տեսայ, վրաս: Բայց՝ ինչ որ վերջը դարանին վրայ տեսայ, այնքան զարմանք առթեց որ՝ իմ խկ գոյութեանս աշոնէ արուեստական գիտակցութիւն մը տալու հանդիպան երկու ձեռքովս ակնոցս հաստատեցի քթիս վրմաք երկու ձեռքովս ակնոցս հաստատեցի քթիս վրայ: Մէկ վայրեկանի մէջ միտքս եկան քան ժամանական հիմնակտոնը իմ իններացած ծումներ որոնց ամենէն հիմնակտոնը իմ իններացած ըլլալս էր: Անկարելի կը թուէր որ, տեսածս գույթիւն ունենար ու անկարելի էր նաև զայն իբր յութիւն ունեցող էակ մը չտեսնելս: Ինչ որ ինծի գոյութիւն ունեցող էակ մը չտեսնելս: Ինչպէս լսի, կը հանգչէր զարմանք կը պատճառէր, ինչպէս լսի, կը հանգչէր զարմանք մը վրայ ուր զետեղուած էր կապարուած ու կէտկիտուած հայելի մը:

Այս հայելին մէջ տեսայ ու կրնամ ըսել որ կեանքիս մէջ մէկ անգամ տեսայ՝ ապշանքին կակեանքիս մէջ մէկ անգամ տեսայ՝ ապահովիս իրաւունք տարեալ պատկերը: Բայց ինքոփնքիս իրաւունք տարեալ պատկերը: Ինչպէս լսի, մը ասլշելուս համար:

Արարկան զոր կը զննէի զարմանքով մը որ խորհրդածութիւնը չը նուռզեցներ, կատարեալ խորհրդածութիւնը մէջ քննութեանս կ'ենանշարժութեան վիճակի մը մէջ քննութեանս կ'ենանշարժութիւնը յարակայութիւնն ու հասթարկուէր: Երեւոյթին յարակայութիւնն ու հասթարկուէր: Երեւոյթին յանդադուշնքի ամէն մտածում կը տատութիւնը լանդադուշնքը խոռվող վերցնէր ինձմէ: Տեսութեան զգայարանքը խոռվող վերցնէր ինձմէ: Տեսութեան զգայարանքը ստամոքսի ցաւեր Ասոնց պատճառը ընդհանրապէս ստամոքսի ցաւեր Ասոնց պատճառը Սատութոյ, սքանչելի ստամոքս մը ունեն ու փա՛ռք Ասոնց պատճառը ստամոքս կ'ընիմ: Արդէն, տեսողութեան պատճառքներուն կ'ընիմ:

կերպնան մասնաւոր ու անսովոր պարագաներ՝ որ
նոյն ինքն բանդադուշողներու ուշը կը զբաւեն ու
անոնց տեսակ մը վախ կը ներշնչնեն : Բայց այսպիսի
բան չպացի ես ու տեսած առարկաս, ինքնին ան-
կարելի՝ բնական իրականութիւններուն բոլոր հան-
գամանքներովը կ'երեւնար : Դիտեցի որ երեք մե-
ծութիւն, գոյներ ու չուք ունեիր : Ահ, եթէ քննել
կարենայի : Աչքիս արցունքութեցան ու հարկագըր-
ուեցայ ակնոցիս առակիները սրբել :

Վերջապէս՝ հարկ էր իրականութիւնն ընդու-
նիլ ու նկատել որ՝ աչքիս առջեւ ունէի պարփկը,
այն պարփկը՝ զոր միւս իրկունը երագած էի մատե-
նաղարանին մ'չ: Ա՛ն էր, ի՞նքն էր կ'ըսեմ: Դեռ թա-
գուհիի տղայական կերպարանքն ունէր. ձեռքը բրո-
նած էր կաղնիէ դաւագանը, երկու կոտոշով հենենլի
դրած էր ու նախշուն մետաքս շրջադրեսին քլանց-
քը սաքերուն շուրջ օճածեւ կը տարածուէր: Նոյն
դէմքը, նոյն հասակը: Խնքն խկ էր, ու՝ որպէս զի
մարդ չխարուի, նիւրէմպերկի Քրոնիկին նմանող
խոշոր զբքի մը կոնակը նստած էր: Իր անշարժու-
թիւնը կէս մը կ'ապահովէր զիս ու արդարեւ, կը
վախնայի որ կըկին կաղիններ կը հանէ պայուսա-
կէն՝ կեղեւները երեսիս նետելու համար:

թեւերս կախու ու բերանս բաց մնացեր էի հոն,
երբ Տիկին աը Կապրիի ձայնը ականչիս հնչեց :

— Զեր պարի՞կը կը կը գննէք, պարոն Պօնար, ըստ հիւրընկալուհիս, ապէ՛կ, անոր կը նմանի՞ :

Ծուտ ըստուեցաւ ասիկա , բայց զայն լսելուս՝
ատեն ունեցայ հասկնալու որ պարբիկս՝ տակաւին
անվարժ ձեռքով մը շա՞տ ճաշակով ու դդացմամբ
շինուած գունագեղ մոմէ արձանիկ մըն էր : Այսպէս
բանաւոր կերպով բացարուած՝ հրաշալի երեւոյթը

զիս զարքացնելէ դեռ չէր դադրեր : Ի՞նչպէս եւ որո՞ւ միջոցաւ Քըոնիկին տիկինը ստացած էր նիւթական գոյութիւն մը : Ահա՝ ինչ որ շուտով հասկնալ կ'ու- գէի :

Տիկին ար կատվրիկն դառնալսվ անսայ որ սլամ
կը չէր : Սեւ հազուած օրիորդ մը քովը կանգնած
էր : Անոր գորշ աչքերը այնքան տնուց էին ինչքան
լիլ ար թրանսի երկինքը եւ միանդամայն խելացի
ու միամիտ արտայայտութիւն մը ունէին : Բաղուկ-
ներուն ծայրը զիրար կը նեղէին երկու ազատ բայց
կարմիր ձևոքեր՝ ինչպէս պատշաճ է որ ըլլան օրի-
կարմիր ձևոքերը : Մերինոսէ ըրջազգեստի մը մէջ
որպնէրու ձեռքերը : Մերինոսէ ըրջազգեստի մը մէջ
սկզբուած՝ մատաղ ծառի մը պէս հասակ նետած էր
ան ու մեծ բերանը անկեղծութիւն կը ծանուցանէր :
Չեմ կրնար ըսեւ թէ ինչքան սիրեցի այս աղջնակը
առաջին անդամէն : Գեղեցիկ չէր, բայց այտերուն ու
կզակին երեք փոսիկները կը խնդային ու ամրուզ
անձը որ անմեղութեան ձախլիկութիւնը կը պահէր,
կտրիմ ու բարի չպիտեմ ինչ մունէր :

Ակնարկներս արձանիկէս զ կը լու ու առ առ տեսայ որ աս վերջինը կը չի հնէր՝ բայց անկեղու տակ ծօրէն, լայնօրէն՝ կարմիր ալիքներու խուժումին տակ :

— Լա՞ւ, ըստ Հիւրընկալու կամ ու ի շաբախ բութեանց վարժուած՝ յօժարակամ նոյն հարցումը կը կրկնէր, — իսկապէս սա Տիկի՞նն է որ ձեզ տես-նելու համար ձեր բաց թողած պատուհանէն ներս մը-քառական կամ անկանութեան է, բայց դուք ալ շատ տաւ: Շատ աներես ըլլալու է, բայց դուք ալ շատ անխոչեմ գտնուեցաք. վերջապէս կը ճանչնա՞ր զին-

— Ան է, պատասխանեցի, ու այս դարանին վը-
րայ տեսածիս նմ'ան տեսայ զինք մատենադարանի
սեղանին վրայ:

— Քանի որ այսպէս է, պատասխանեց Տիկին աը Կապրի, նախ այս նմանութեան յանցանքը ձերն է, որ՝ ուեւէ երեւակայութենի. զուրկ մարդ մը ըլլարով — ինչպէս կ'ըսէք որ էք — ձեր երազները վագոյներովն նկարել գիտէք, ետքը իմ յանցանքս է որ՝ միտք պահնեցի ու երազնիդ կրցայ հաւատարմօրէն պատմել, ու վերջապէս եւ մանաւանդ՝ յանցանքն է օրիորդ ժանին, որ, որոշ ցուցմունքներուս վրայ կազապարեց հոտ ահսած մեղրամոմնիդ:

Տիկին տը կապրի, խօսած ատեն, օրիորդին ձեռքը բռնած էր, բայց աս վերջինը խոյս տալով պարտէզ կը փախէր :

Տիկին ար կապրի կանչեց :

— Ժա՞ն . . . կարելի՞ է՞ այս աստիճան վայրենի
ըլլալ: Եկէ՞ք որ յանդիմանուիք:

Բայց ոչինչ զօրեց եւ խրտչող աղջիկը տերեւներուն տակ անհետացաւ։ Տիկին տը Կապրի նստաւ աւերուած սալոնին մէկ հատիկ թիկնաթուսին ուջ։

— Շատ պիտի զարմանայի եթէ ամուսինս ձեզի
արդէն խօսած չըլլար ժանի մասին։ Շատ կը սփ-
րենք զինք, ու սքանչելի աղջնակ մըն է։ Ճշմարիտ
ըսկ' ք, ի՞նչ չըլէս կը դառնէք իր արձանիկը։

Պատասխաննեցի որ սպիռով ու ճաշկով լեցուն գործ մըն էր ան, բայց թէ՝ հեղինակին կը պակսէր ուսումնամասիրութիւնն ու վարժութիւնը. թէ արդարեւ՝ վերջին ծայր զզածուած էի որ մատղաշ մատներ կրցած էին ինձի պէս մարդուկի մը խօսքերը կտային վրայ ասեղնագործել ու այսքան փայլուն

կերպով մը սպառկերացնել ծեր լարրանիջողի մը ե-
լազները:

— Եթէ այսպէս ձեր կարծիքը կը հարցնեմ,
յարեց Տիկին ուղ կազրի, Ժանին խեղճ որք մը ըլ-
լալուն համար է: Կը կարծէք որ ասոր պէս արձա-
նիկնեռ, ինիտու կարենալ կտոր մը դրամ շահիւ:

— Գալով ասոր, «չ, պատասխանեցի, ու շատ
զղալու պէտք ալ չկայ: Կ'ըսէք թէ այս օրիորդը
գորովակի ու քաղցրաբարոյ է՝ ձեզի կը հաւտամ եւ
կը հաւտամ իր դէմքին: Արուեստադէտի կեանքը հը-
րապոյրներ ունի որ կարգէ ու շափառութենէ
դուրս կը հանեն աղնուասիրա հոդիները: Այս երե-
տասարդ էակը սիրով կաւով մը կազմուած է: Ա-
մուսնագուցէք:

— Բայց օժիտ չունի՞, պատասխանը ձևվում ալ կարիք է եղանակով:

— Պարոն Պօնա՛ր, ձեզի ամէն ինչ կրսաս ըստ :
Այս աղջնակին հայրը շատ ծանօթ գրամատէր մըն-
էր : Խոչոր գործեր ոտքի կը հանէր : Սրկածախըն-
դիր ու հմայիչ ողի մ'ունէր : Անպարկեց մարդ մը-
չէր . ուրիշները խարելէ առաջ, ինքը կը խարսէր :
Ու ատոր մէջ է թերեւս ամենամեծ ճարպիկաթիւ-
նը : Հետը յաճախ կը յարաբերէինք : Կախարդեց մեզ
բոլորս ու, երիկս, մօրեղբայրս, մօրեղբօրորդի-
ներս : Իր կործանումը յանկարծական եղաւ : Այս ա-
ղէտին մէջ մօրեղբօրս հարստութեանը — Փոլ ձեզի
վատմեց — երեք քառորդը կորսուեցաւ : Մէնք շատ
նուազ վնաս կրեցինք եւ քանի որ գաւակ ալ չունինք
... : Կործանումէն քիչ ետքը ան մեռաւ, բացարձա-
կապէս ոչինչ թողելով . ասոր համար կ'ըստեմ թէ ուղ-
ղամիտ էր : Անունը որ թերթերուն մէջ տեսնուեցաւ,
զամիտ էր : Նունը Աղեքսանդր : Կինը շատ
զուք ճանչնալու էր :

ախորժելի էր, կարծեմ սիրուն ալ եղած էր: Քիչ մը շատ կը սիրէր երեւնալ: Բայց էրկանը կործանումէն ետք քաջութիւն ու վայելչութիւն ցոյց տը-աւ: Տարի մը վերջ ան ալ մեռաւ ժանը աշխարհի մէջ մինակ ձղելով: Ոչինչ կըցած էր փրկել իր անձնական հարստութիւնն որ ճոխ եղած էր: Տիկին Նօէլ Աղեքանդը Ալիք անունը կը կրէր, Նըզերցի Աշի Ալիքին աղջիկն էր:

— Գլեմանթինի աղջի՛կը, գոչեցի: Գլեմանթին մեռած է, աղջիկն ոլ մեռա՞ծ է: Ամբողջ մարդկութիւնը լիովին մեռելներէ կը բազկանայ, ա'յնքան քի՛չ արժէք ունին մենազները բազում ապրոզներու աչքին: Ի՞նչ է այս կեանքը՝ աւելի կարճ քան մարդոց ամենակարճ յիշատակը:

Ու սա՛ աղօթքն ըրի մտովին:

— Ուր որ ալ դտնուիք այսօր, Գլեմանթին, տեսէք սս սիրու որ տարիքէն պաղած է հիմա, բայց որուն արինը երբեմն ձեզի համար եռաց, ու ըսէք՝ թէ արդեօք ան չի՞ կենդանանար՝ երկրի վրայ ձեզ՝ մէ մնացածը սիրել մտածելով: Ամէն ինչ կ'անցնի, քանի որ դուք անցաք, դուք ու ձեր աղջիկը, բայց կեանքը անմահ է: զայն պէտք է սիրել իր անդադար նորդուած դէմքերուն մէջ:

«Կմախք շարժող տղու մը պէս զիրքերուս հետ ապրեցայ: Կեանքս այս վերջին օրերուս, իմաստ մը, շահեկանութիւն մը, ապրերու պատճառ մը կ'առանայ: Պապ եմ ես: Գլեմանթինի թոռնիկը որբ է: Զեմ ուզեր որ ինձմէ զատ ուրիշ մը հոդ տանի անոր ու զայն օժտէ:»

Տեսնելով որ կուլայի, Տիկին տը Կապրի յամ-րօրէն հեռացաւ:

Բարիզ, 16 Սպրին

Քառոսուն տարիէ ի վեր սուրբ Տրօֆիլէ եւ Սէն Ժեռմէն տէ Բրէի առաջին վանականները զիս կ'ըդ-բաղեցնեն, բայց չպիտեմ թէ իրենց պատմութիւնը պիտի զրի՞մ՝ երթալ իրենց միանալէ առաջ: Երկար ատենէ ի վեր ծեր եմ: Անցեալ տարուան մէջ օր մը, էնսթիթիւի պաշտօնակիցներէս մէկը՝ Տէ զ'Արի կամուրջին վրայ տրտնջաց ծերանալու ձանձրոյթին: «Ատիկա, պատասխաննեց Սէնթ Պէտր, նորէն երկար ապրելու միակ միջոցն է»: Ես ալ այս միջոցը գործածեցի ու արժէքը կը ձանձնամ: Վնասը՝ շատ տեւելուն մէջ չէ, այլ՝ շուրջն ամէն բանի անցնիլը տեսնելուն մէջ է: Մայր, կնիկ, բարեկամ, զաւակ, բնութիւնը կ'ստեղծէ ու կ'աւերէ այս տասուածայինձերը՝ տիսուր անտարերեսութեամբ մը, և վերջապէս՝ յայտնի կ'ըլլայ որ, լոկ ստուերներ ենք համբուրեր: Սակայն ենք սիրեր, լոկ ստուերներ ենք համբուրեր: Սակայն յայտան անուշ ստուերները կան:

Եթէ երբէ՛ք արարած մը կըցաւ ստուերի մը պէս սահիլ մարդու մը կեանքին մէջ, ան՝ սիրած երիտասարդ աղջիկս եղաւ, երբ՝ (անհաւատալի՛ երիտասարդ աղջիկս) ես ալ երիտասարդ մըն էի: Եւ բան՝ այս պահուս) ես ալ երիտասարդ մըն էի: Եւ սակայն, այս ստուերին յիշատակը այսօր ալ կեան-քիս լսաւզոյն իրականութիւններէն մէկն է:

Հոսմի զետնադամբաններուն քրիստոնէական շիրմներէն մէկը անէծքի բանաձեւ մը կը կրէ, ո-րուն ահարկու իմաստը լոմբոնել սորվեցայ ժամա-նակին հետ: Հոն ըսուած է: «Այս ամբարինը որ կը նակին հետ: Հոն ըսուած է: Այս միջիմը, թո՛ղ իրեններէն վերջը մեռնաբարէ այս միջիմը, թո՛ղ իրեններէն վերջը մեռնաբարէ անդամանքովս զամբաններ բացի, նի»: Հնաբանի հանդամանքովս զամբաններ բացի, աճիւններ քրքրեցի՝ պատասի կտորները, մետաղէ աճիւններ քրքրեցի՝ պատասի կտորները, մետաղէ պարզերը ու այս աճիւններուն խառնուած գոհար-

ները հաւաքելու համար : Գիտունի հետաքրքրութիւնով մը կատարեցի այդ աշխատանքը, որմէ ըլնա՛ւ բացակայ չէին յարգանքն ու բարեկպաշտութիւնը : Եցիւ թէ առաքեալներու առաջին աշակերտներէն՝ մէկին՝ մարտիրոսի մը գերեզմանին վրայ փորուած անէծքը զիլսուս չիյնար : Բայց ի՞նչպէս զիս պիտի հարուածէր : Պէտք չէ որ խմիններէս վերջ ապրելուս վախնամ որքան ատեն երկրի վրայ մարդկապրի, որովհետեւ ապրողներուն մէջ միշտ կը դատնուի մէկը զոր կարելի է սիրել :

Աւու՞զ, սիրելու ուժը կը տկարանայ ու տարի-
քին հետ կը կորսուի՝ մարդուն միւս կորովներուն
պէս։ Օրինակը զայս կը հաստատէ և այս պարա-
գան է որ զիս կը վախցնէ։ Արդեօք վստա՞հ եմ ար-
դէն այս մեծ վնասը կրած չըլլալու։ Անշուշտ կրած
պիտի ըլլայի՝ եթէ զիս երիտասարդացնող երջանիկ
հանդիպումը ըրած չըլլայի։ Բանաստեղծները Ժու-
վանսի աղբաւրի մասին կը խօսին. ան գո՞ց է, մեր
ամէնուն քայլին ներքեւ, հողին տակէն կը ժայթքի։
Ու կ'անդնինը առանց անկէ խմելու։

Գլեմանթինի թոռնիկը գտնելէս ի վեր, կեանքա,
որ ալ օդատակաբութիւն մը չունէր, իմաստ մը եւ
ապրելու պատճառ մը զտաւ:

Այսօր՝ արեւ կ'առնեմ, ինչպէս Բրովանսի մէջ
կ'ըսեն, ու զայն կ'առնեմ Լիւքսեմպուրի պատշգա-
մին վրայ, Մարկրիթ աը Նավարի արձանին ոտքը։
Գարնան արեւ մըն է աս, նոր դինիի պէս հարբեցը-
նող։ Նատած եմ ու կը խոկամ։ Մտածումներս կը
խուսափին զլուխէս՝ ինչպէս փրփուրը պիրայի շի-
շէ մը։ Թեթեւ են անոնք ու իսկենց կայծկրտուքը
կ'զրուցնէ զիս։ Կ'երազեմ, կարծեմ երազելը թոյ-
լատրուած է մարդուկի մը որ երսուն հատ հին բնա-

գիր հրատարակեց եւ քոնճվեց տարի շարունակ աշխատակցեցաւ զիսունեներու համեստին։ Գործու կարելի եղածին յափ լաւ կատարած եւ բնութեան չնորհած միջակ կարողութիւնները լիուլի զործածած լը լլալուս գոհունակութիւնն ունիմ։ Զանքերու բոլորավին պարապէ չելան, ու պարկեատ մասովս օժանդակեցի պատմական աշխատութեանց այս վերածնունդին որ սա հողահար գարուն պատիւը պիտի մնայ։ Անշուշտ զիս պիտի հաշուեն Ֆրանսայի գրական հութիւնները իրեն յայտնող տասը կամ տասներկու ուստամնականներուն մէջ։ Կօթիէ տը Գուռնսիի բանասեղծական գործերուն հրատարա- կութիւնս խելացի մեթոս մը նուիբագործեց ու կութիւնս խելացի մեթոս մը նուիբագործեց ու թուական մը սեպուեցաւ։ Ծերութեան խիստ խա- ղաղութեանը մէջ է որ ինքինքիս կուտամ արժա- նաւոր մրցանակս, եւ, Աստուած որ հոգիս կը տես- նէ, զիտէ որ զոռողութիւնն ու սնամտութիւնը ա- մենապղոբիկ մաս մը չունին ինքինքիս ըրած ար- դարութեանս մէջ։

Սակայն յոպնած եմ, աչքերս կ'աղօտանան,
ձեռքս կը դողայ եւ պատկերս կը տեսնեմ յանձին
Հօմերոսի ծերուկներուն, որոնց տկարութիւնը զի-
րենք կուիներէ ճեռու կը պահէր եւ որոնք՝ պատ-
նէշներուն վրայ նստած՝ տիրեւներու տակ ճրճառ-
ցող ճպուներու պէս ձայն կը բարձրացնէին:

Այսպէս կը սահեին մտածումներս, երբ երեք
երիտասարդներ մօսս աղմկալից նստան: Զեմ զի-
տեր՝ թէ արգեօք ամէն մէկը Լաֆօնթէնի կաղիկին
պէս երեք նստո՞վ եկած էր, որու է սակայն որ, ե-
պէս երեք նստո՞վ եկած էր, որու է սակայն որ, ե-

գտայ Երիտասարդութեան բնական եղող կտրիճ ու զուարչ Երիւոյթը :

Դպրոցական էին : Ատոռ լստահ եղայ ոչ թէ
ձեռքերնին բոնած դիրքերուն, այլ իրենց դիմագը-
ծութեան յատկանիշին չնորհիւ : Որովհետեւ, բոլոր
անոնք որ մտքի իրերով կ'զբաղին՝ տեսածնուն պէս
զիրար կը ճանչնան իրենց հասարակաց եղող չփետեմ
ինչէ մը : Երիտասարդները շատ կը սիրեմ ու ա-
սոնք ինձի հաճելի եղան, հակառակ գրգորիչ ու վայ-
րագ կարգ մը ձեւերնուն որ սքանչելապէս յիշեցու-
ցին ուսումներուն ժամանակը : Սակայն, այս երի-
տասարդները մեղի պէս երկար մազեր չէին կրեր
թափէ բաճկոնակներու վրայ, մեղի պէս մեռելի
գլուխով մը չէին շրջեր, մեզի պէս չէին գոչել .—
«Դժոխք ու անձգք» : Վայելչօրէն հագուած էին եւ
ոչ զգեստնին միջին դարէն բան մը փոխ առած էր,
ոչ ալ լեզունին : Պէտք է աւելցնեմ որ պատշզամին
վրայէն անցնող կիներովն զբաղեցան եւ անոնցմէ,
ոմանք բաւական վարդուն խօսքերով գնահատեցին :
Բայց այս նիւթին վրայ իրենց մտածումները տեղէս
հեռանալու չստիպեցին զիս : Եւ արդէն, երբ երի-
տասարդութիւնը ուսումնասէր է, կը թոյլարէմ որ
իր զուարթութիւններն ունենայ :

իրենցմէ մէկը սլքասիրական կատակ մը ըրած բլյալով:

— Այդ ի՞նչ լսել է, զոչեց կասկոնեան թեթև։
շեշտով մը երեքին մէջ է՛ն պղտիկն ու թուխը։ Մե-
զի՝ Փիզիքագէտներուս կը պատկանի ապրող նիւ-
թին հետ զրադիր։ Գալով ձեզի՝ Ժելս, որ ձեր
լեզուաբան դիւանապահ բոլոր պաշտօնակիցներուն
նման լո՞կ անցեալին մէջ գոյութիւն ունիք՝ զրադե-

ցէք սա քարէ կինելով որ ձեր ժամանակակիցներն
են :

Ու մատովը ցոյց կուտար հին ֆրանսացի ալ-
կիներուն արձանները որ ճեփի ճերմակի՝ կիսարոլոր
կը կանդին պատշաճի ծառերուն ներքեւ : Ինքնին
աննշան այս կատակը, գոնէ ինծի իմացուց որ ժե-
անիս անուանածնին՝ կանսնազրութեանց գպրոցին ա-
շակերտ էր : Խօսակցութեան շարունակութենէն ի-
շակերտ մացայ որ իր դրացին, աւրուած ըլլալու աստիճան
մացայ որ իր դրացին, աւրուած ըլլալու աստիճան
չէկ ու զունատ, լոիկ ու հեղնող, Պուլմին էր,
չէկ ու զունատ, լոիկ ու հեղնող, Պուլմին էր,
դպրոցի ընկերը : Ժելիս ու ապագայ տոքթորը (կը
մաղթեմ որ օր մը ըլլայ) միասին կը ճառէին՝ շատ
քմահաճոյքով ու սրամտութեամբ : Ամենաբարձր
տեսլականութեանց ելլելէ ետք, բառերու հետ կը
խաղային ու սրամիս մարդոց մասնայատուկ յիմա-
րութիւններ, ըսել կ'ուղեմ խոշոր յիմարութիւններ
զրութիւններ : Պէտք չկայ աւելցնելու որ, ամե-
կը զրուցէին : Պէտք չկայ աւելցնելու որ, ամե-
նածիւաղային հակաղբութիւնները միայն պաշտ-
պաննել յանձն կ'առնէին : Կեցցէ՛, շատ խելօք տղաքը
չեմ սիրեր : Բժշկական ուսանողը, Պուլմինի ձեռքը
գտնուող զրքին տիտղոսը դիտելով .
գտնուող զրքին տիտղոսը դիտելով :

— Ահ, Միշել ալ կը դուռ
— Այստ, պատասխանեց Աջօրէն Պուլմէկ, Վէ-
պէրը կը սիրէմ:

Ժելիս, որ երկայն, նուրբ խառը է, ժեսթովն ու պատրաստ խօսքովը անոնց կը տիրէր, պիրոր առաւ, թղթատեց ու ըստ:

— Վերջին կերպ Միւլէն է աս, լաւագոյն օրէ
լին: ԱՌ պատմութիւն չկայ անոր մէջ: Հոն կան
զայրոյթներ, մարելուքներ, կայ վերնոտութեան
տագնապ իր քամահրած իրողութիւններուն առթիւ:
Կան պատիկ տղու ճիշե՛ր, ծոցուոր կնկան փափաք-

ներ : Կան հառաջներ ; բայց չկայ լաւ շինուած մէ՛կ նախադասութիւն : Զարմանալի՛ է :

Ու գիրքը դարձուց ընկերոջը : Այս խենթութիւնը զուարձակ է , ըստ իւրովի , եւ ոչ թէ երեցածին չափ անիմասս : Որովհետեւ՝ մեր մեծ Միշլի վերջին դործերուն մէջ իրաւ քիչ մը տապնապ եւ պիտի ըսէի իսկ՝ դղրդում կայ : Բայց գաւառացի ուսանողը հաւասար թէ՝ պատմութիւնը հոետրութեան մարզանք մըն էր , լիովին քամահրելի : Բայտ իրեն . միակ ու ճշմարիտ պատմութիւնը մարդուն բնապիտութիւնն է : Միշլի ուղիղ ճամբուն մէջ էր երր հանդիպեցաւ կուի ժԴ.ի կեղանկին , բայց անմիջապէս նորէն ինկաւ հին ճամբուն մէջ :

Այս բանաւոր մտածումը արտայայտելով , երիտասարդ բնագէտը անցնող բարեկամներու խումբի մը գնաց միանալ : Երկու հնագէտները , Փառատի Օ-Մարէ փողոցին խիստ հեռաւոր պարտէդին մէջ նուազ ճանչուելով , գլուխ գլխի մնացին ու սկսան իրենց ուսումնասիրութեանց մասին խօսիլ : Ճելիս , ո՞ր դպրոցական երրորդ տարին կը լրացնէր , կը պատրաստէր թեղ մը որուն նիւթը պարզեց երիտասարդական խանդավառութեամբ մը : Արդարեւ , աս նիւթը լաւ թուեցաւ ինծի ու ալ աւելի լաւագոյն , քանի որ վերջերս՝ անոր մնծ մասը ևս ուսումնասիրելով պատրաստէցի : Այս նիւթն էր Մօնաս्टիկ Gallicanum (Կալիֆական վանքերը) : Երիտասարդ ուսումնականը (այս անունը կուտամ իրեն իբր նախագուշակութիւն) կ'ուզէր բացատրել 1690/ մօտ փորագրուած բոլոր տափառակները որոնք սահմանուած էին այն գործին ճամբար , որոր Տօմ Ժերմէն հրատարակուած պիտի ըլլար՝ եթէ վրայ հասած ըլլար մահուան անդարմանելի արդելքը զոր բնաւ չեն լար

նախատեսեր եւ որմէ երբէք չեն խուսափիր : Գոնէ՝ Տօմ Ժերմէն մեռած ատեն ձեռադիրը լման ու կարդ կանոնի մէջ ձգեց : Պիտի կրնա՞մ իմինս ալ այդպէս կանոնի մէջ ձգեց : Պիտի կրնա՞մ իմինս ալ այդպէս աղեւ : Խնդիրը հոս չէ սակայն : Պրն . Ժելիս , ըստ ձղեւի համարական ծանօթագհակցութիւն կ'առաջադրէր հնախօսական ժողովութիւն մը յատկացնել՝ Տօմ Ժերմէնի համեստ փորութիւն պատկերացած վանքերէն իւրազրութիւններովը պատկերացած վանքերէն իւրազանչւրին :

Բարեկամը հարցուց թէ կը ճանչնա՞ր իր նիւթին պատկանող բոլոր ձեռադիրներն ու տարագիրները : Նախ՝ նախնական Այն ասեն է որ ականջ տնկեցի : Նախ՝ նախնական Այն ասեն է որ ականջ տնկեցի : Նախ՝ նախնական Այն ասեն է որ ականջ տնկեցան ու պէտք է ընդունիմ աղբիւրներու մասին խօսեցան ու պէտք է ընդունիմ աղբիւրներու մասին խօսեցան , հակառակ անոր , բառական մեթոդով խօսեցան , հակառակ անոր , բառական մեթոդով խօսեցան : Ետքը եկան ժամանաթիւ ու տձեւ բառախաղերու : Ետքը եկան ժամանաթիւ կակից քննադատութեան աշխատութեանց :

Կարդացի՞ր , ըստ Պուլմիէ , Գուրաժօտի ծանօթագրութիւնը :

«Աղէկ» , ըստ իւրովի :

— Այո՛ , պատասխանեց Ժելիս , խղճամիտ աշխատութիւն մըն է :

— Կարդացի՞ր , ըստ Պուլմիէ , Թամիդէ տը Կարդացի՞ր յօդուածը՝ պատմական հարցերու հանդէսին մէջ :

«Աղէկ» , ըստ երկրորդ անգամն ըլլալով :

— Այո՛ , պատասխանեց Ժելիս , ու հոն օդուակար տեղեկութիւններ դասայ :

Կարդացի՞ր , ըստ Պուլմիէ , Սիլվեսթր Պօնա-

կարդացի՞ր , ըստ Պուլմիէ , Սիլվեսթր Պօնա- 1600ի Պենեսիկեան ագրայարաններուն ցանկը :

«Աղէկ» , ըստ երրորդ անգամն ըլլալով :

— Աստուած իմ , ո՛չ , պատասխանեց Ժելիս : Այսուեմ ալ թէ կարդացի՞ր եմ : Սիլվեսթր Պօնար ապուշ մըն է :

Գլուխս դարձնելով տեսայ որ՝ շուրջը նստած տեղս ծածկած էր։ Զով էր ու յիմար եղած պիտի ըլլայի եթէ այս երկու երիտասարդ ինքնահաւան-ներուն մտիկ ընելով հարբուժի մը բռնուէի։

«Ա՛Հ, ա՛Հ, սսի խըսովի ոտքի ելլերով։ Թող սա
կը կոացող թոշնիկը թեզը պատրաստէ ու պաշտպա-
նէ։ Պաշտօնակիցն Քիշեան կամ գալրոցին մէկ ուրիշ
ուսուցչապետը իրեն պիտի ցուցնէ խակութիւնը։
Զինք յատկանչող յատուկ բառը ստահակն է, եւ
արդարեւ, երբ մարդ խորհի՝ ինչպէս այս պահուս
ես կը խորհիմ։ Միշտէի մասին ըսածն անտանելի է
ու սահմանը կ'անցնի։ Այսպէս խօսիլ հանճարով
լեցուն վաղեմի վարպետի մը մասին, զգուելի՛ է։»

17 Ապրիլ

— Թերէ՛ղ, տուէք նոր գլխարկս, լաւազոյն է-
տինկօթս եւ արծաթ գլուխով գաւազանս :

Սակայն թերէկ ածուխի տողրակի մը պէս խուզ
է ու արգարութեան պէս յամը : Պատճառը տարի-
ներն են : Գէշը հոն է որ նուրբ ականջ ու հաստատ
ոտք ունենալ կը կարծէ , ու հպարտ իր վաթսուն
տարուան պարկեշտ սպասաւորութենէն , ծեր աիրո-
ջը կը ծառայէ ամէնէն արթուն բանապետութիւնո-
վը :

կը : ի՞նչ կ'ըսէի... ահա արծաթ գլուխով դաւա-
դանս չուզեր տալ, վախնալով որ կը կորսնցնեմ :
Եթակ է որ յաճախ կը կորսնցնեմ հովանոց ու գա-
ւազան հանրակառքերու մէջ եւ գրավաճառներու
քով : Բայց այսօր լաւ պատճառ մը ունիմ աւնելու
կնիւնէ գաւազանս, որուն արծաթէ փորագլուսած
կը ներկայացնէ Տօն Քիչօթ՝ որ նետը վեր-
ցուցած կ'արշաւէ հողմաղացներու դէմ, մինչդեռ

Սանքօ Փանսան, թեւերը երկինք, ի գուր կը ինդրէ
որ կանգ առնէ: Այս զաւազանը ամբողջ ժառանգու-
թիւնս է մօրեղարմէս՝ հարիւրապետ Վիքթորէն,
որ կենացանութեանը աւելի նմանեցաւ Տօն Քիշօթի
քան Սանքօ Փանսայի, եւ որ, հարուած տալը կը
սիրէր այնքան բնականորէն որքան բնական է սո-
վորաբար անոնցմէ վախճաւը:

Երաստն տարիի կ վեր այս գաւաղասը զը զրու,
ամէն յիշատակելի կամ մէծաչուք պոռյտիս ատեն,
ու իշխանին եւ սպասաւորին երկու դէմքերը զիս կը
ներշնչեն ու կը խթանեն: Կարծես կը լսեմ զիրենք:
Տօն Քիչօթ կ'ըսէ:

— Ուժդին մտածէ մեծ բաներու վրայ եւ
զիտցիր որ՝ մտածումը աշխարհի միակ իրակա-
նութիւնն է : Բնութեան բարձրացուր հասակի, եւ
թող համակ տիեզերքը լո՞կ հերոսային հոգիիդ
ցոլքն ըլլայ: Կոռուէ՛ պատույ համար, աս միայն
կը վայլէ մարդու մը ու եթէ պատահի որ վիրա-
ւորութիւ, արիւնդ իբրեւ բարերար ցող սփոէ ու
ժպտէ: Հայոց համարին կ'ըսէ:

Աւանքո Փահստ իր կարդին կըսէ :

-- Մնացիր այնպէս՝ ինչպէս երկինքը ստեղծոյն քեզ, ովք ընկեր։ Պայուսակիդ մէջ չորցող հացին կեղեւը նախընտրէ այն ճնճղուկներէն որ իշխանի խոհանոցին մէջ կը կարմըին։ Տիրոջդ հնագանդէ ըլլայ իւելօք կամ խենթ, և ուղեղդ շատ մը անօգուտ բաներով մի՛ նեղեր։ Հարուած ստանալէն վախցիր. Վտանգ վնասուելը Աստուած փորձել է։

Բայց էթէ աննման ասպետը ու ըստ շահուածութեան ապաստորը այս գաւազանին ծայրը պատկերացուած էն, իսկապէս՝ անոնք էութեանս ալքերուն մէջ կը դառնուին: Մենք բոլորս ալ մէր մէջ ունինք Տօն Քի-

չօթ մը եւ Սանքո մը, որոնց մտիկ կ'ընենք, եւ՝ ընդունելով իսկ որ Սանքօն մեղ կը համոզէ, պէտք է սքանչանանք Տօն Քիչօթի վրայ . . . բայց հերթիք շաղակրատենք. ու Տիկին տը Կասպրի տունն երթանք գործի մը համար, որ կեանքի սովորական ընթացքին դուրս կ'իջնայ:

*Տիկին տը՝ կապրին սեւեր հագած ու ձեռնոցը
դնելու զբաղած դուս :*

— Պատրաստ եմ, ըստ :

Պատրամատ, այսպէս գտած եմ զինք բարիք դոր-
ծելու ամէն առիթի մէջ:

Սանդուխէն իջանք ու կառք նստանք :

Զգիտեմ ի՞նչ խորհրդաւոր ազգեցութիւն ցրուելէ կը վախնայի՝ լուսութիւնը խզելով, ամայի լայն պողոտաներէն անցանք սակայն՝ առանց խօսելու, դիտելով խաչերը, կոթողներն ու պասկները որոնք առեւտրականին խանութիւն իրենց մեռելական յաճախորդներուն կ'սպասէին:

կառքը կեցաւ ապրողներու վերջին սահմանները, այն դրան առջեւ ուր փորագրուած են յոյսի խօսքեր։

Նոճիներու ծառուղիի մը երկայնքէն քալիցինք,
ետքը շիրիմներուն մէջտեղ պահուած ճամբու մը
հետեւեցանք :

$$= \sum_{n' u} \xi_{n' u} \mu_{n' u} \nu :$$

Ճրջուած ջահերով զարդարուած քարին վրայ
սար վերտառութիւնը փորագրուած էր.

Ալիկ եւ Աղեքսանդր Ընտալիքները
Երկաթէ ցանկ մը յիշատակարանին անցը կը
գոցէր : Խորունկը, վարդով ծածկուած խորանի մը
վրայ մարմարէ տախտակ մը կը կրէր անուններ.

որոնց մէջ կարդացի Գլեմանթինի ու աղջկանը ա-
նուննելը:

ինչ որ այն ատեն զգացի խորսնկ ու անորոշ
բան մըն էր, որ միայն գեղցիկ նուադի մը երա-
ժըշտութեամբը կրնայ բայցարուիլ: Երկնային ա-
ռուշութիւնով նուադներու երգուիլ լսեցի ծեր հո-
գիիս մէջ: Մեռելական երգի մը լուրջ ներդաշնա-
կութեանը կը խառնուէին սիրոյ երգի մը քողար-
կութեանը կը խառնուէին սիրոյ երգի մը քողար-
կուած շէշտերը, որովհետեւ, հոգիս մէկ զգացումի
մը մէջ կը շիոթէր ներկային տիտուր լլջութիւնը ու
անցեալին ընտանի շնորհները:

Մեկնելով այս չերմաէն զոր Տիկին տը զալիք
վարդերով բուրումնաէտուծ էր, գերեզմանատու-
նէն եղանք առանց մէկմէկու հետ խօսելու: Երբ
դարձնալ ասլրողներուն մէջ դանուեցանք, լեզու-
բացուեցաւ:

կ'արթնցնէ երգող թուչնիկներու հոյլերը։ Դժբախտաբար, իմ թուչնիկներու երգը աշխարհին պէս հին է եւ լո՛կ զիս կը զուարձացնէ։

— Այս երգը զիս պիտի հրապուրէ, ըսաւ։ Պատմեցէք ձեր յեշամակները ու հին բարեկամի մը պէս հետո խօսեցէք։ Այս առողու մազերու մէջ երեք ճերմակ թիւ գտայ։

— Առանց զղնալու անոնց դալը տեսէք Տիկին, պատասխաննեցի։ Ժամանակը միայն անոնց համար ջայցը է որոնք իրեն հետ անուշութեամբ կը վարուին։ Եւ երբ, երկար տարիներէ ետք, թեթեւ արծաթ փրփուր մը նաշխէ ձեր սեւ խուրձերը, նոր գեղեցկութիւն մը հազած պիտի ըլլաք, նուազ վառ, այլ առաջնէն աւելի յուզիչ, եւ պիտի տեսնէք որ ձեր ամուսինը ճերմակ մազերնուգ պիտի զմայլի այնքան ինչքան զմայլեցաւ այն սեւ դանդուրին զոր ամուսնանալու ատեն իրեն տուիք եւ զոր նուիրական բանի մը պէս կը պահէ շրջանակի մը մէջ։ Այս պողոտաները լայն են ու քիչ յաճախուած։ Քալելով հանդերձ՝ կրնանք հանդարտորէն խօսիլ։

Նախ ըսեմ թէ ինչպէս ճանչցայ Գլեմանթինի հայրը։ Սակայն արտակարգ կամ նշանակելի բան մը մի՛ սպասէք. որովհետեւ մէծապէս յուսախար կ'ըլլաք։

«Պրն. որ Լըոէյ՝ երկրորդ յարկը կը բնակէր Ավելնիւ ար լ'Օպղերվաթուասի մէկ հին տանը՝ որուն հին կիսանդրիներով պէճուած կիրէ ճակատը եւ մէծ վայրի պարտէզը տղու աչքիս մէջ գրու մուած առաջին պատկերին եղան, եւ անտարակոյս, երբ անխուսափելի օրը գայ, անոնք սամէնէն կերջը պիտի աներեւութանան ծանրացած կոպե-

րուս ներքեւ։ Այս տանը մէջ է որ ծնայ, այս տանը մէջ է որ, խաղալով սորվեցայ զգալ ու այս տիեզերու քէն քանի մը մասնիկներ ճանչնալ։ Հմայիչ ժամեր, նուիրական ժամեր, երբ համակ թարմ հոգին կը նուիրական ժամեր, յամար գգուող վայլ մը եւ դանէ աշխարհը որ իրեն համար գգուող վայլ մը եւ կ'զգենու։ Որովհետեւ, խորհրդաւոր հրապուր մը կ'զգենու։ Որովհետեւ, Տիկին, արդարեւ տիեզերքը լոկ ցոլքն է մեր հոծիկին, արդարեւ տիեզերքը լոկ ցոլքն է մեր կեին։

«Մայրս շատ երջանկօրէն օժտուած էակ մըն էր։ Սրեւին հետ կ'արթնար թուչուններուն պէս, որոնց կը նմանէր բնասանեկան հարպիկութեամբը, որոնց կը նմանէր բնազգուը, երգելու յաւէրժական պէտմայրական բնորհով, զոր քով մը եւ տեսակ մը յանկարծական չնորհով, զոր շատ լու կ'զգայի՝ պղտիկ տղայ ըլլալով հանդերձ։ Ան՝ հոգին էր տանը՝ զոր իր կանոնաւոր ու զուարթ նույնութեամբ կը լեզնէր։ Հայրս ինչքան յագործունկութեամբ կը յիշնմ հօրս մըր, մայրս այնքան վառվուուն էր։ Կը յիշնմ հօրս ինազադ դէմքը որու վրայէն երբեմն հեղնական ժողովը կ'անցնէր։ Ցողնած էր ու իր յոգնութիւնը ժողիս մը կ'անցնէր։ Ցողնած էր ու իր մէծ թիկնաթոռին կը սիրէր։ Պատուհանին քով իր մէծ թիկնաթոռին կը կարդար մէջ նստած, առաւուընէ մինչև իրկուն կը կարդար տիրմէն է որ գիրքերու սէրը ժառանգած եմ։ Մառ իրմէն է որ գիրքերու սէրը ժառանգած եւ Ռէյնալ մը ունիմ տենակարանիս մէջ Մապլի մը եւ Ռէյնալ մը ունիմ տենակարանիս մէջ ծալիս մէկ ծալիս էնթագրած է։ զորս իր ձեռքով մէկ ծալիս էնթագրած է։ զորս իր անունուէր։ Երբ մայրս չնորհալի հնարքներով տի խտունուէր։ Երբ մայրս չնորհալի հնարքներով կը փորձէր զայն իր հանգիստէն հանել, զլուխը կը կը փորձէր զայն իր հանգիստէն հանել, զլուխը կը կը փորձէր այն անդրդուելի անուշութիւնովը որ տկար շարժէր այն անդրդուելի անուշութիւնովը կը կաղմէ։ Կը յուսահատեցնէր նկարագիրներու ուժը կը կաղմէ։ Կը յուսահատեցնէր կ'անդրդուելի որ բնաւ չէր հասկնար անոր զննող ինեղն կիմկը որ բնաւ չէր հասկնար կ'անդրդուելի օրական մաստութիւնը ու լոկ կ'ըմբոնէր կ'անդրդուելի օրական մաստութիւնը ու ամէն ժամուած զուարթ աշխատունամքները ու ամէն ժամուած զուարթ աշխատունամքները

թիւնը։ Հայրս հիւանդ կը կարծէր ու կը վախնար որ ա'լ աւելի կը հիւանդանայ։ Սակայն անոր անըզ գայութեան պատճառը ուրիշ, էր։

«Հայրս, ծովային նախարարութեան վարչութեան մէջ մտած ըլլալով 1801ին, Պր. Տըղրէսի տակ, խոկական վարչապետի մը տաղանդը ցոյց տուաւ : Մին առեն ծովային նախարարութեան մէջ մեծ գործունէութիւն կը տիրէր եւ հայրս, 1805ին . վարչական երկրորդ բաժնին որուական կարգուեցաւ : Այդ տարին, վեհապետը, որուն հայրս ներկայացուած էր նախարարին կողմէ, իրմէն պահանջեց Անդիխական ծովային կազմակերպութեան վրայ տեղեկադիր մը : Այս աշխատութիւնը, առանց խմբագրին գիտութեանը, խորապէս ազգատական եւ խմաստական ողիսով գրոշմուած՝ միայն 1807ին լը-րացաւ, Թրաֆալկարի մէջ Վիլնէօվ ծովակալի նուաճումէն գրեթէ տասնեւութ ամիս ետք : Նաբու-էոն որ այս ազտապի օրէն ի վեր նաւու խօսք լսել չէր ուզէր, տեղեկազիրը զայրոյթով թղթատեց ու զայն կրակը նետեց պոսալով : «Ֆրազներ, ֆրազներ, ֆրազներ» : Հօրս հաղորդեցին որ կայսեր բարկու-թիւնը այն աստիճան գրգռուած էր այս վայրկեա-նին որ, ձեռագիրը ոտքին առակ կը կոխիկոտէր՝ Տըլս-նելոյզի կրակին մէջ : Արդէն Նաբուէոնի սովորու-թիւնն էր, բարկացած առեն, կրակը ոտքերովը քրքրել, մինչեւ որ ներբանները կարմրէին :

Հայրս այս չնորհազլիումին երեսէն ինքինքն արբէք չպատառ, եւ բարիք ընկելու բոլոր ջանքերուն անօգուտ ըլլալը յայտնապէս պատճառ եղաւ անըդդայտութեանը՝ որու մէջ յետոյ ինկաւ։ Սակայն Նարքայութեանը կազմակերպարձին, զայն կանչել բոլուն, իլլա կղղիէն վերապարձին, զայն կանչել պուտաւ ու անոր պատուիրեց, հայրենասիրական ու

աղատամիտ ոգիով մը շարադրել ծովային զինուո-
րութեան ուղղուած յայտարարութիւններ ու թեր-
թեր : Վաթէսլոէն կերջ, հայրս զարմանալէ աւելի
տիրած բլլալով գործօն կհանքէ քաշուեցաւ ու ալ
չի նեղուեցաւ :

Միայն թէ ամէնըն ալ ըստն որ ասլզած է աւագ
էր, աղին խմող մը, մէկը այն մարդոցմէն զորս
պէտք էէր տեսնել: Մօրո երէց եղբայրը, Վիքիթոր
Մալտան, հետեւակազորքի հարիւրապետ, 1814ին
հանգստեան կէս թոշակի կանչուած եւ 1815ին ա-
թարացնէր այն դժուարութիւնները, զորս կայս-
թարացնէր այն դժուարութիւնները, զորս կայս-

«Այնուարծութիւնն ու ասուհետեւ մասնաւութեաւ ամենալավատ ճաշուկը : Դաքական կիրքերուն տուին ամենալավատ ճաշուկը : Եթե տեսնէր ևս Քօթիսիէն կամ Աը Տրափօ Պլան Եթերթէրը կարգացող մարդկէկ՝ կ'անպատուէր զա- նոնք ու կ'ասիսէր ո՞ր հետը մենամարտին : Այսուէն՝

մենամարտի մէջ տասնըվեց տարեկան տղայ մը վի-
բաւորելու վիշտն ու ամօթը կրեց : Վերջապէս, Վիք-
թոր մօրեղբայրս խոհեմ մարդու մը ճիշտ հակա-
ռակն էր, եւ, որովհետեւ Աստուծոյ ստեղծած ամէն
օրը կուգար տուներնիս նախաճաշել ու ճաշել, իր
գէշ համբաւը մէր տանը վրայ ալ կ'իյնար : Խեղճ
Հայրս անխնայ կը հանդուրժէր հիւրին յիմարու-
թիւններուն, բայց, բարի ըլլալուն, առանց բան մը
ըսելու դուռը բաց կը պահէր հարիւրապետին առ-
չեւ, որ սրտանց կ'արհամարհէր զինք այս պատ-
ճառով :

«Ինչ որ ահա ձեզի կը պատմեմ, Տիկին, ինձի
վերջը բացատրուած է: Այն ատեն, հարիւրապետ
մօրեղբայրս ինձի տմենազուտ խանդավառութիւնը
կը ներշնչէր եւ լաւ որոշած էի՝ կարելի եղածին չափ
իրեն նմանիլ օր մը: Առառ մը, նմանութիւնը սկը-
սելու համար, բուռնցքս աղջրիս վրայ շոկուեցայ-
ու անհաւատի մը պէս հայհոյեցի: Սքանչելի մայրս
արյնքան արագ ապտակ մը փակցուց այտիս որ՝ լա-
լէ առաջ պահ մը ապշած մնացի: Դեռ կը տեսնեմ
իւթրեխթի գեղին թաւիչէ թիկնաթուր որուն ետեւ
այդ օր անհամար արցունք թափեցի:

«Շատ պղպիկի մարդուկ մըն էի ան ժամանակ : Առառու մը , հայրս ըստ սովորութեան զիս բալուկ-ներուն մէջ առնելով ժաղսեցաւ ինծի՝ հեգնութեան այն երանգովը որ իր յաւերժական անուշշութիւնը կը համեմէր : Մինչ ծունկերուն վրայ նատած՝ երկար գորշ մաղերուն հետ կը խաղայի , ինծի բաներ կ'ը-սէր զորս շատ լաւ չ'ի հասկնար , եւ որոնք՝ խոր-հըրդաւոր ըլլալուն զիս շատ կը հետաքրքրէին : Առանց աղէկ մը վմտահ ըլլալու , կարծեմ , այդ առ-տու , ինծի կը պատմէր իվթօյի պղտիկ թաղաւորին

պատմութիւնը՝ երդին ըսածին համեմատ։ Յան-
կարծ մեծ աղմուկ՝ մը լսեցինք ու ապակիները
թրթռացին։ Հայրս՝ թող տուած էր զիս որ ոտքե-
րուն ատակ սահման, երկնցած թեւերը գողալով օդը
կը ծեծէին, դէմքը անշարժ էր եւ ճեփ ճերմակ, ա-
հագին աչքերով։ Խօսիլ փորձեց, բայց ակռաները
իրար կը բաղմէին։ Վերջապէս մրմնչեց «Հրա-
ցանի բռնեցի՞ն»։ Ինչ ըսկը չպիտէի ու մռայլ սոս-
կում մը կ'զգայի։ Վերջը իմացայ թէ կը խօսէր Մա-
րաշախտ Նէյի մասին որ 7 Գեկուեմքեր 1815ին մեր
տանը կից պարապ գետին մը ծածկող պատին տակ
հրացանի բռնուած էր։

«Այս ժամանակները, սանդուխին վրայ յաճախ հանդիպեցայ ծերուկի մը (թերեւս բոլորովին ծերուկ չէր) որուն պղտուկ սեւ աչքերը արտակարգ վառվոնութեամբ կը փայլէին արեէն սեցած ու անվարժութեամբ կը փայլէին արեէն սեցած ու անշարժ դէմքի մը վրայ: Կարծես կինդանի չէր, կամ առ նուազն, ինձի կը թուէր որ միւս մարդոց պէս չէր ապրեր: Պրն. Տընօնի տունը ուր հայրս տարած էր զիս, Եղիպատուէն թերուած մոմիս մը տեսայ ու էր զիս, Եղիպատուէն թերուած մոմիս մը տեսայ ու անկեղծօրէն կը մտածէի որ Պրն. Տընօնի մոմիան՝ անկեղծօրէն կը մտածէի որ Պրն. Տընօնի մոմիան՝ կէն դուրս կ'ելէր, կաղինագոյն հազուստ մը կը հագնէր ու հոտաւէտ փոշի ցանուած կեղծամ մը կը դնէր ու ահա կ'ըլլար Պրն. առ լ.ըսէն:

«Այսօր իսկ, սիրելի Տիկին, այս գաղափարը
իր անհիմն մերժելով հանդերձ՝ պէտք է խռովո-
վանիմ որ Պրա. առ Լըսէ շատ կը նմանէր Պր. Տընօ-
նի մոմիսյին։ Եյսչափի ձեզի բաւական կը բա-
ցարէ որ, այս անձը ցնորեցուցիչ սոսկում մը կը
ներշնչէր ինծի։

«իսկապէս , Պրն . տը Լըսէ պղափկ ազնուական
մը եւ մեծ լիմասոտակէր մըն էր : Մասլիխ եւ Բուսօյի
աշակերտ՝ աննախապաշտը ըլլալուն կը ուարծենար
ու այս յաւակնութիւնը ինքնին խոչոր նախապա-
շարում մըն էր : Զեղի կը խօսիմ Տիկին , անհետա-
ցած գարու մը առլրող ժամանակակիցի մը մասին :
Կը վախնամ որ ինքզինքս հասկնալի չեմ ընկը ու
գոտահ եմ որ ձեզ չեմ հետաքրքրել : Պատուածու ա'յս-
քան հեռու է մեզմէ : Բայց կարելի եղածին չափ կը
համառօտեմ . արդէն հետաքրքրական ոչինչ խոս-
տացայ ձեզի եւ չէք ալ սպասեր որ մեծ արկածա-
խընդբութիւններ գոնուին Սիրիսի Պօնարի կեան-
քին մէջ» :

Տիկին աը Կապրի քաջալերեց որ չուրուսակեց
և սապէս խօսեցայ:

— Պրն. ար լըսէ կտրուկ էր մարդոց հետ ու կիրաքայլաբ կիներուն հանդէպ: Մօրս ձեռքը կը քաղաքայլաբ կիներուն հանդէպ: Մօրս ձեռքը կը քաղաքայլաբ կիներուն հանդէպ: Մօրս ձեռքը կը քաղաքայլաբ կիներուն հանդէպ:

«1813-ին, Պր. Տը Լըսէ, Երկար տարբանում է Եւ այլի, յիսունը հինգ տարեկանին մօտ ամուսնացաւ շատ երիտասարդ կնոջ մը հետ զոր աշխարհազրածաւ կան քարտէսներ զծագրել տալու աշխատցուց եւ որ իրեն աղջիկ մը տալով՝ ծննդարերքի մէջ մեռաւ։ Իրեն կանաչիկ մը տալով՝ ծննդարերքի մէջ մեռաւ։ Մայրս խնամած էր զայն կարճ հիւանդութեանը մի- ջոցին, հսկեց որ մանուկին ալ բան չպատահի։ Այս մանուկը Գլեմանթին կը կոչուէր։

չպատճառեցին այն հեշտալի գարմանքները որոնք
ամենազորովի տարիքին դիւթանքը կը կազմեն : Ու-
րեմն՝ Գլեմանթինի ծննդեան հետեւող ժամանակէն
ոչ մէկ յիշատակ կը մնայ մէջս . գիտեմ միայն որ՝
քանի մը ամիս անցնելէ ետք դժբախտութիւն մ'ունե-
ցայ՝ որուն մտածումը տակաւին սիրսս կը սեղմէ :
Մայրս կորսնցուցի : Մեծ լուսութիւն մը, մեծ պաղ
մը եւ մեծ ստուեր մը յանկարծ տունը պարուբեցին :

«Տեսակ մը ընդարձութեան մէջ ինկայ: Հայրս
և մարան խրկեց զիս եւ շատ գժուարաւ թմրութենէ»
Պուրս ելայ:

«Բոլորովին ապուշ մը չէի սակայն, եւ վարժապետներս զրեթէ ուզածնին սորվեցուցին, այսինքըն քիչ մը Յունարէն եւ Լատիներէն։ Լո՛կ հիներուն հետ հաղորդակցեցայ։ Միլթիատէսը յարգել եւ Դևմիստոկլէսին զմայլիլ սորվեցայ։ Քուիթուս Ֆապիուսը մտերիմս եղաւ, գէթ ա՛յնքան՝ ինչքան կարելի էր մտերիմանալ այսքան մեծ հիւպատոսի մը հետ։ Այս բարձր յարաբերութիւններովս հպարտ՝ ա՛լ աչքերս չ'իջեցուցի փոքրիկ Գլեմանթինի եւ իր ծեր հօրը վրայ՝ որոնք արդէն օր մը նորմանափամիկնեցան առանց իսկ վերադարձնուն մտահոգուելու։

«Սակայն վերադառնան, տիկին, վերադառնան»:
Ո՞վ երկինքի աղջեցութիւններ, բնութեան կորով-
ներ, խորհրդաւոր զօրութիւններ, որ մարդոց վրայ
կը սփռէք սիրելու ձիրքը: Գիտէ՛ք թէ ի՞նչպէս տե-
սայ Գլեմանթինը: Մեր տիսուր բնակարանը մտան:
Պը. Տը լըսէ՛ ա՛լ կեղծամ չէր կրեր: Ճաղատ, կար-
միր քունքքը բուն վրայ մազի գորշ թելերով՝ առոյդ
ծերութիւն մը կը ծանուցանէր: Բայց՝ սա՛ աստուա-
ծային արարածը որուն՝ իր թեւը մտած շողալը

կը տեսնէի եւ որու ներկայութիւնը կը լուսաւրեկը
թոշմած սալօնը, արդեօք տեսիլք մը չէ՞ր, արդեօք
Դյեմանթի՞նն էր: իրա՛ւ կ'ըսեմ', կապոյտ աչքերը
կուսածաղկի աչքերը ինձի գերբնական բան մը ե-
րեցան եւ այսօր ալ չեմ կրնար երեւակայել որ՝ այս
երկու կենսաբոյլ դոհարները կեանքի պարտա-
սանքները եւ մահուան ապականութիւնը կրած ըլ-
յան:

«Ան՝ կտոր մը շփոթեցաւ բարեւելով հայրս զոր չէր ճանչնար : Գոյնը թեթեօրէն վարդերանդ դարձած էր եւ կիսաբաց բերանը կը ժպտէր այն ժպէտով որ անհունին մտածել կուտայ, անջուշա անոր համար որ որոշ խորհուրդ մը չի մատներ եւ որ որի ապրելու ուրախութիւնն ու գեղեցիկ ըլլալու երդանկութիւնը կարտայացաէ : Դէմքը վարդագոյն գըլ խարկի մը տակ կը վայելէր՝ բաց տուփի մը մէջ գոհարի մը նման . մէջքին վրայ փոթուած ճերմակ մարմաշէ շրջադիմուի մը վրայ — որ մութ կարմը բագոյն կօշիկի մը ծայրը դուրս կը թողուր — դաշտիրէ լայն ժապաւէն մը կը կրէր . . . մէ՛ ծաղրէք, սիրելի տիկին, ան ժամանակուայ նորաճեւութիւնն էր եւ զդիահմ թէ նորելը ունի՞ն այնքան պարզու- թիւն, թարմութիւն եւ վայելուէ չնորհ :

«Պր. Տը լըսէ ըսաւ ո՞յ պատուական քարտա, որ
մը ձեռնարկած ըլլալով, կուգար Բարիկ բնակիլ եւ
հաճոյքով իր նախկին յարկաբաժինը պիտի փարձէր՝
ևթէ ազատ ըլլալը զիսնար : Հայրս հարցուց Օրիորդ
Տը լըսէի թէ երջանի՞կ էր մայրաքաղաք գալուն :
Տը լըսէի թէ երջանի՞կ էր ժպիտը փթթեցաւ : Կա-
նանչ ու լուսաւոր պարտէզին վրայ բաց պատուհան-
նանչ ու լուսաւոր պարտէզին վրայ բաց պատուհան-
նանչ ու լուսաւոր պարտէզին վրայ բաց պատուհան-

տող պղինձէ Մարիսոսին . կը ժպտէր միանգամայն գեղին թաւէիչէ հին թիկնաթոռներուն եւ իեղճ զըստ բոցականին ալ՝ որ աչքերը անոր վրայ յառել չեր համարձակեր : Այս օրէն սկսեալ ի՞նչքան սիրեցի դայն :

«Բայց ահա Սէվլը փողոցը հասանք եւ քիչ ետք
ձեր պատուհանները պիտի տեսնենք։ Շատ գէշ պատ-
մող մըն եմ, եւ Եթէ անհնարը փորձելով վէպ մը
շարադրել ուղէի, բնա՛ւ չպիտի յաջողէի։ Երկարո-
րէն պատրաստած պատմութիւնս քանի մը բառով
պիտի ընեմ։ Ոլովհետեւ, տեսակ մը փափկանկա-
տութիւն, հոդիի տեսակ մը չնորհ կայ դոր ծերունի
մը պիտի վիրաւորէր՝ բարեացակամութեամբ եր-
կարելով նոյնիոկ ամենամաքուր սիրոյ մը զգացում-
ներուն լրայ։ Վանքերով եղերուած պուշլարին վը-
րայ քանի մը քայլ յառաջացանք եւ պատմութիւնս
դիւրաւ պիտի ամփոփուի՝ ձեր հունա տեսած պըզ-
տիկ զանդակատանը եւ մէր միջեւ զտնուած միջոցին
մէջ։

«Պր. Տը Լըսէ, իմանալով որ կանոնադրութեանց դպրոցէն կ'ելլէի, զիս իր պատմական քարտէսին աշխատակցելու արժանի դատեց։ Հարկ էր շարք մը քարթերու վրայ նշանակել՝ ինչ որ ծերունի փիլի սովիան կը կոչէր Նօյէն մինչեւ Շարլըմաննեը կայս րութեանց յաջորդական փոփոխութիւնները։ Պր. Տը Լըսէ դիմուն մէջ ամբարեր էր ԺԵրտ Վարու բոլոր սխանները՝ հնութեանց մասին։ Պատմական հարցերու մէջ ես նորերու դպրոցէն էի եւ կը գտնուէի տարիքի մը մէջ ուր կեղծել չենք դիմակը։ Այն եղած նաև որով ծերունիկը կ'ըմբռնէր, կամ աւելի ճիշտը չէր ըմբռներ բարբարոսական շրջանը եւ իր յամաչէր սմբռներ բարբարոսական շրջանը ամենա մէջ տեսնելու ուռութիւնը ամենահեռաւոր հնութեան մէջ տեսնելու

Քարտէսները գծելուս պէս, Օրիորդ Տը Լըսէ
Քարտէսներիով կը լուսար զանոնք: Սեղանին վրայ հա-
ջբաներիով կը լուսար զանոնք: Սուք մը ար-
կած երկու մաստվը կը բռնէր վրձինը. շուք մը ար-
տեւանունքէն կ'իջնէր այտերուն վրայ եւ հմայիչ
ստուերով մը կ'ողողէր կէս մը դոցուած աշքերը:
Երբեմն գլուխը կը վերցնէր ու քչիկ մը բացուած
բերանը կը տեսնէի: Գիշեցիութեանը մէջ այնքան
արտայայսութիւն կար որ, չնչառութիւնը հառա-
չանքի կը նմանէր եւ ամենին սովորական կեցուածք-
նէրը զիս կը խորասուցէին խորունկ երազկոսու-
նէրը զիս կը խորասուցէին գիտելով, Պր. Տը Լըսէի հետ
թեան մը մէջ: Զայն գիտելով, Պր. Տը Լըսէի հետ
կը համաձայնէի որ, Արամազդը բոհապետութեամբ
կը համաձայնէի որ, Արամազդը բոհապետութեամբ

Հղիսեմ որ վաստ մըն էի թէ հերոս մը երբ այսպէս համամիտ կը դանուէի յամառ ծերունիին :

Պէտք է ըսեմ որ Օր. աը Լըսէ ինծի մեծ ուշադրութիւն չէր ընծայեր : Այս անտարբերութիւնը այնպան իրաւացի ու բնական կը թուէր որ, անկէ տըրտընջալ չէի մտածեր, այլ՝ առանց գիտնալուս կը տանջուէի : Կը յուսայի — զեռ Ասորեստանի առաջին կայսրութեան վրայ էինք : Պրն. աը Լըսէ ամէն իրկուն կուղար սուրճը հօրս հետ խմել : Զգիտեմ ինչպէս իրարու յարած էին, որովհետեւ՝ հազուագիւտ է այսքան կատարելապէս տարբեր նկարագիրներու հանդպիլ : Հայրս քիչ կ'զմայլէր եւ շատ կը ներէր : Տարիքին հետ՝ սկսած էր բոլոր ծայրայեղութիւնները ատել : Գաղափարները կը հազուեցնէր հազար նրբին երանգներով եւ միայն ամէն տեսակ վերապահումներով է որ կարծիք մը կ'ընդունէր : Փափուկ մտքի մը այս սովորութիւնները տեղէն վեր կը ցատկեցնէին ծեր ազնուականը՝ չոր ու վիրաւուրիչ շեշտով մը զոր հակառակորդի մը չափաւորութիւնը բնաւ զինաթափ չէր ըներ, ընդհակառակը : Վտանգ մը կը հոտուրտայի : Աս վտանգը Պօնաբարդն էր : Հայրս ոեւէ դորով պահած չէր անոր հանդէպ, բայց Նաբորէոնի հրամանին տակ աշխատած լլլալով, չէր սիրեր անոր անարգուիլ լսել՝ մանաւանդի նպաստ Պուրպոններու՝ որոնց գէմ արիւնոտած ցաւեր ունէր : Պրն. աը Լըսէ, աւելի քան երրէք Վոլթերական ու Պուրպոններու կուսակից, ամէն քաղաքական, ընկերական եւ կրօնական չարիքի ծաղումը Պօնաբարդին կը վերագրէր : Գործերու այս վիճակին մէջ, հարիւրապետ Վիքթորը զիս ամէն բանէ տելի կը մտահոգէր : Այս ահարդիկու մօրեղբայրը կատարելապէս անտանելի դարձած էր՝ զինք հանդար-

«Հարիւրապետը, այս դալուն ծաղրզանիւն առաջ աներեւոյթ եղած էր ու այնքան լու կը նմանէր կայսրութեան քաջերուն ի յիշատակ կանգնուած յիշատակարանի մը որ, իւրաքանչիւր թեւէն անմեցակի պուկ մը անցնելու փափաքն ունէի։ Տարօռուկի պուկ մը անցնելու փափաքն ունէի։ Տարօռուկի կերպով զոհ էր եւ աս երջանիկ տրամադրութինակ կերպով զոհ էր եւ աս երջանիկ տրամադրութին առաջին անդամ օպառուզը եղաւ խոհարարուհին, որու մէջքէն բոնեց՝ կարմրած միսը սեղան դնելու պահուն։

«Ճաշէն ետք, իրեն ներկայացնած չեւ լուսաւ
հրեց, բաելով ո՞ր քիչ մը ետքը օդին բոցավառելով
պիտի կրակէը սուրճին մէջ: Դողալով հարցուցի թէ
չէ՞ր նախընտրեք ո՞ր սուրճը իսկոյն Հրամցնեն:

Ախտ կասկածութ էր Վիքիպեդիայի մօրեղբայրս և երբէք ապագա չէր։ Փոյթս գէց երեւցաւ իրեն, որովհետեւ որոշ կերպով մը դիմեց զիս ու սաւ։

— Համբերութիւն, քրոջորդիս : Զօրախուժը
տղեկին չի յնար նահանջը հնչեցնել, սատահան վը-
կայ : Այդքան վիռութիո՞ւ էք, պարոն պաշտօնեայ,
կօշինենքրուս Խթան ունենալը տեսնելու :

«Պայծառ էր որ հարիւրապեաը զուշակած էր
թէ շրւտով մեկնիւը կը մաղթէի: Զինք ճանչնալով,
վստահ եղայ որ այտի մնար, ու մնաց: Այդ իր-
կուան ամենաշնչին պարագաները յիշողութեանս
մէջ տպաւորուած կը մնան: Մօրեղբայրու բոլորո-
վին գուարթէ էր: Անտանելի ըլլալու միակ մտածու-
մը զինք զուարթէ կը պահէր: Զօրանոցի ոքանչելի ո-
ճով մը պատմեց — խօսքս վկայ — մայրապեաի,
փողահարի եւ հինգ չիշ շամպերթին զինիի մը զատ-
մութիւնը՝ զոր զօրանոցներու մէջ շատ կ'ըմբռչու-
նեն եւ զոր ձեզի պատմել չպիտի փորձէի, Տիկին,
եթէ նոյն իսկ յիշած ըլլայի: Երբ սարօն անցանք,
ծինելոյի վանդակապատին դէշ վիճակը ցոյց
տուաւ եւ հմուտ կերպով մը մեզի սորիկեցուց պը-
զինձներ փայլեցներու համար Տրիպոլիսեան կաւի
զործածութիւնը: Ոչ մէկ խօսք քաղաքականութեան
վրայ: Ինքզինքը կը վերապահէր: Ութ ժամեր հըն-
չեցին Քաղեւոնի աւերակներուն մէջ: Պրն. աը
լըսէի ժամն էր: Քանի մը վայրկեան ետք աղջկանը
հետ սալոն մտաւ: Իրկուններու սովորական ըն-
թացքը սկսաւ: Գլեմանթին սկսաւ նաշխել ճրագին
ժօտ, որուն լուսահակը անոր սիրուն դլուփիը կը
թողուր թեթեւ ստուերի մը մէջ եւ մատներուն վը-
շայ կը բերէր պայծառութիւն մը որ զանոնք լուսա-
փայլ կ'ընծայէր: Պրն. աը լըսէ խօսեցաւ աստ-
փայլ կ'ընծայէր:

«Քըսողողիս», գոչեց հարիւրապետ Վերթոր,
քու զիսաւորդ չէր արժեր այն՝ որ կը շողար կայս-
րու զիսաւորդ մազերուն մէջ, երբ բանակին խա-
ռունի Ֆօղէֆինի մազերուն մէջ, եկաւ:

— Այս պատմիկ ժողովնը ցուցանք շատ կը սի-
րէր, յարեց Պրին. Տը լըսէ, երկու բերան սուրճի
մէջտեղ: Զեմ մհողագրեր զինք. բարի էր, թէիւ քիչ

մը թեժեւ։ Թաշիր ընտանիքին կը պատկանէր եւ
մեծ պատիւ ըրաւ Պուօնարարդի՝ անոր հետ կար-
գուելով։ Թաշեռ ըսելլ շատ բան ըսել չէ, բայց
Պուօնարարդ ըսելլ բնաւ բան ըսել չէ։

— Ի՞նչ ըսել կուզէք ասով, Պարոն Մարգիկ,
Հարցուց հարիւրապետ Վիքիմիոր:

— Ես մարգիղ չեմ, ոպատասխանեց չորութեամբ
Պրի. Տը լըսէ եւ ըսել կ'ուղեմ որ՝ Պուօնաբարդէն
շատ լաւ ազդականութիւն մը ունեցած կ'ըլլար ա-
մուսնանալով այն մարդակեր կնիկներէն մէկուն
հետ զոր հարիւրապետ Գուք կը նկարագրէ ճամ-
բորդութեանցը մէջ — մերկ, մորթերնին գոյնըզ-
գոյն նկարուած, ոունգերնուն օղակ անցուցած կի-
ները որ փառած մարդկային անդամներ կուտեն
հեշտանքով :

«Նախատեսած էի, խորհնեցայ, եւ անձկութեանս մէջ (ով մարդկային խեղճ հոդի) առաջին մտածումս եղաւ կանխազուշակութեանս արդարութիւնը նշարել: Պէտք է ըսեմ որ հարիւրապետին պատասխանը վսեմ տեսակէն եղաւ: Բոռնցքը ազգը իին վրայ չտկուեցաւ, քամահրանքով չափեց Պրն: Տի կաէն ու ըսաւ:

— Նաբոլէսն, Պարոն Վիտամ, Ժօղէֆինէն եւ
Մարի Լուիդէն զատ կին մըն ալ ունեցաւ: Այս կե-
նակիցը դուք չէք ճանչնար, իսկ ես մօտէն տեսայ,
անիկա աստղերով զարդարուն կապուտակ պատմու-
ծան մը կը կրէ, դավինիներով պսակուած է, պատ-
ռոյ խաչը կը փայլի կուրծքին վրայ, փա՛ռք կը
կոչուի ան:

«Պըն. աը Լըսէ զաւաթթ ծինելոյզին վրայ գրաւ
եւ սաւէ հանդարտօրէն:

— զեր Պուօնաբարդը ստահակ մըն էր :

«Հայրս անհոգօրէն ոտքի ելաւ, յամբօրէն թե-
ւերը տարածեց ու խիստ անուշ ձայնով մը Պրն.. աւ
կըսէի ըստ:

— Ի՞նչ որ ալ եղած ըլլայ Սէնթ զուցսը ոչչ
մեռնող մարդը, տասը տարի կառավարութեանը մէջ
աշխատեցայ, անէրձագս երեք անդամ վիրաւորուե-
ցաւ անոր արծիւներուն տակ: Կը խնդրեմ, պարոն
եւ բարեկամ, որ ազգագային ասիկա չմոռնաք:

— Մոռա՞ծ էի, գոչեց, տժդոյս, աղուարը
սեղմած, փրփուրը բերանը, կը սխալէի: Տակառը
միշտ ձուկ կը հսափ եւ երբ սրիկաներու ծառայած
է մարդ... .

«Այս բառին, Հարիւրապտը առցա յաջու յաջու
որ բռնէ անոր կոկորդէն։ Կը հաւոսամ որ առանց ին-
ծի եւ իր աղջկանը, զայն խեղգած պիտի ըլլար։

«— Օրիորդ, ըստ, յարկա, և կա
կը սիրեմ ձեզ, կը սիրեմ ձեզ:
«Երկվայրկեան մը ձեռքս իրենին մէջ պահեց,
բերանը կէս մը բացուեցաւ: Ի՞նչ պիտի ըսէր, բայց
յանկարծ՝ սանդուխէն վեր ելլող հօրը վրայ նետե-

լով աչքերը, ձեռքը եւս քաշեց եւ մնաք լարուի նը-
շան մը բրաւ:

«Եմկէ ի վեր չտեսայ զայն։ Հայրը դնաց բնաւ-
կիլ բանդէոնի կողմը տուն մը զոր վարձած էր պատ-
մական քարտէսը ծախելու համար։ Հոն քանի մը տ-
միս ետք, կաթուածի հարուածէ մը մեռաւ։ Աղջկէը
Նըլքեր քաշուեցաւ մայրական ընտանիքին մօտ։ Նը-
վերի մէջ է որ ան կարգուեցաւ հարուստ դեղացի
մը զաւկին՝ Աչիլ Ալիէի հետ։

«Գալովի ինծի, Տիկին, ինքինքիս հետ, մինակ՝
խաղաղ ապրեցայ: Կեանքս՝ մեծ ցաւերէ և մեծ ու-
րախութիւններէ զերծ՝ բաւական երջանիկ եղաւ:
Բայց շատ երկար ատեն, ձմեռ իրկունները չի կըր-
նար իմինիս քով պարագ թիկնաթոռ մը տեսնել, ա-
ռանց սրտի վշտալիր սեղմում մը ունենալու: Գե-
մանթին երկար ատենէ ի վեր մեռած է: Աղջիկը ե-
րեն հետեւեցաւ յաւիտենական հանդստեան մէջ:
Զեր առնը թոռնիկը տեսայ: Դեռ շպիտի ըսեմ Աս-
տուածաշունչի ծերուկին պէս: «Եւ արդ, Տէր, ձեր
ծառան արձակեցէք»: Եթէ ինծի պէս մարդուկ մը
կրնայ օգտակար ըլլալ մէկու մը, այս որրին է որ,
ձեր օժանդակութիւնովը, վերջին ուժերս ովիտի
նուիրեմ»:

Այս վերջին խօսքերը արտասահմեցի Տիկին ողբակապրիի տանը դաւթիթին մէջ ու այս սիրուն առաջնորդէն պիտի բաժնուէի, երբ ըստ :

— Սիրելի Պարսոն, չեմ կրնար այդ գործին սէշ
ուղածիս պէս ձեզի օգնել: Ժան որբ է եւ անչափա-
հաս: Ոչինչ կը նաք ընել իրեն համար առանց իր
պայտապանի հրամանին:

— Ա՞հ, գոչեցի, բնաւ չէի մտածած օամը
պաշտպան մը սւնենալուն վրայ:

Տիկին աը կասլրի զիս զարմանքով մը դիտեց :
Ծերռակէ մը այդքան պարզութիւն չէր սպասեր :

U.S. Patent Office.

— Ժան Աղեքսանդրի պաշտպանը Պ. Մուշն է,
Կոտաբ՝ Լըգարիւմ-Փերէի, մէջ։ Կը վախնամ որ զի-
րար լու չհասկնաք, որովհետեւ լուրջ մարդ մըն է
ան։

— Ե՞կ, բարին Աստուած, գոչեցի, որու համ
կուզէք որ իբար հասկնանք այս տարիքիս եթէ ոչ
լուրջ անձերու հետ:

Ժապտեցաւ. քաղցր սրամութեամբ սը, լաշպէս
Հայրս կը ժպտէր, եւ ըստւ.

— Անոնց Հետ որ ձեզի կը սամարսի : Կարու Յաշէ
Ճիշտ ասոնցմէ չէ . ինծի բնաւ Վատահութիւն չի ներ-
ընչեր : Պէտք է որ Հրաման առնէք իրմէն տեսնելու
Համար Ժանը զոր թեռնի մէջ թոշակաւոր դպրոց մը
ուսուչ է ուր երջանիկ չէ ան :

Գրած է ուր սլշութեա
Տիկին տը կապրիի ձեռքը համբուրեցի ու բաժ-
նուեցանք :

2--5 Մայիս

իր գրասենեակին մէջ տեսայ զինք՝ Տիար Մու-
շը՝ Ժանի պաշտպանը։ Պղտիկ, նիհար ու չոր, գոյ-
նը կարծես թուլղերուն փոշիէն շինուած է։ Ակնո-
ցաւոր անասուն մըն է, որովհետեւ առանց ակնոցի
զայն չէ կարելի երեւակայել։ Լսեցի Տիար Մուշը.
զայն չէ կարելի երեւակայել։ Լսեցի Տիար Մուշը.
վայսէ ժամանարի ձայն մը ունի ու կը խօսի ընտ-
րաւած բառերով, բայց կը նախընտրէի որ բառերը
րուած բառերով, բայց կը դիմումուրէի որ բառերը
նաև չընտրէր։ Դիմումուր զինք, Տիար Մուշը, հան-
դիսաւոր է եւ իր մարդիկը աչքին պոչովը, ակնոց-
ներուն տակէն կը դիմումուր։

Տիար Մուշ երջանիկ է, ըստ ինծի. հմայուած
է պաշտպանեալին հանգէպ տածած հոգածութենէս:
բայց չկարծեր որ մարդ աշխարհի վրայ զուարձանա-
լու համար կ'ապլի: Ո՞չ, չկարծեր, եւ արդար ըլլա-
լու համար, պէտք է ըսեմ որ, երբ իրեն մօտենաս,
իր կարծիքն կ'ըլլաս, այնքան քիչ կը զուարձացնէ:
Կը վախնայ որ կեանքի մասին սխալ ու կորսուաբեր
գաղափար մը կը արուի իր սիրական պաշտպանեա-
լին՝ եթէ անոր շատ հաճոյք հայթայթուի: Ասոր
համար է որ, կ'ըսէ ինծի, Տիկին տը կապրիէն խընդ-
րած է որ երիտասարդ աղջնակը խիստ հազուադէ-
պօրէն իր տունը տանի:

Փաշոտ նօապերն ու իր փոշոտ գրասենեակը թողուցի, ամէն ամսուան առաջին հինգշաբթին, թէունի մէջ, Տմուր փողոցը՝ վարժուացի Բրեֆերի մօտ Օրիորդ Ժան Աղեքսանդրը տեսնելու գանոնաւոր Հրամանով մը — ինչ որ Տիար Մուշէն կուգայ՝ կանոնաւոր է :

Մայիսի առաջին հինգշաբթին, գացի Օրիորդ
Բրեֆերի քով որուն հաստատութիւնը բաւական
Հեռուէն նշմարեցի կապոյտ գիրերով վերտառու-
թեան մը չնորհիւ։ Այս կապոյտը առաջին նշանը
եղաւ Օրիորդ Վերդինի Բրեֆերի նկարագրին զո՞ր
անկէ ի վեր լայնօրէն ուսումնասիրելու առիթին ու-
նեցաւ։

Ծփոթած սպասուհի մը քառթս առաւ եւ առաջ
յոյս առողջ բանի մը զիս լքեց ցուրտ խօսարանի մը
մէջ, ուր չնչեցի կրթութեան տուներու ճաշասրահ-
ներուն յատուկ անհամ հոտը: Այս խօսարանին
տախտակամածը այնքան անգութ կորովով մը փայ-
լեցուած էր որ, դրան սեմին վրայ տագնապի մէջ
մանալու վախն ունեցայ: Բայցքարեքախտաբար՝ մա-

զով լեցուած աթոռներուն առջեւ քառակուսի բրդէ
մորթեր ձգուած տեսնելով, ոտքերս մորթի այս իւ-
րաքանչիւր կղղեակին վրայ դրի և կլցայյառաջանալ
մինչեւ ծխնելոյդին անկիւնը ուր չնչասպառ նստայ:

Այս ծինելոյզին վրայ՝ մեծ ոսկեզօծ պլաստիկ մը մէջ բոցավառ կոթականով վերտառութիւն մը կար որ կը կոչուէր «պատւոյ տախտակ» եւ մեծ քանակութեամբ անուններ կը պարունակէր, որոնց գանձնելու հաճոյքը չունենալու հաճոյքը չունենալու դանակը Աղեքսանդրիխնը գտնելու հաճոյքը չունենալու դանակը թագավորութեամբ անունները քանից կարգալէ վերջ՝ չի կերտներուն անունները քանից կարգալէ վերջ՝ չի լսելով ոչ ոքի գալը մտահոգուեցայ: Վստահաբար՝ Օրիսրդ Բրեֆէր յաջողած պիտի ըլլար իր մանկացած անունները բացարձակ լուսաբանութիւնը, եթէ ճնճուկ-միջոցներու բացարձակ լուսաբանութիւնը, եթէ ճնճուկ-միջոցներու բացարձակ լուսաբանութիւնը, անհամար հոյլերով առատորին ճամփորդ գալու համար: Հաճոյքը մըն էր առատորին ճամփորդ գալու համար: Հաճոյքը մըն էր զանոնք լսելը: Բայց ի՞նչ չոփէս կարելի էր զիրենք անոնք լսելը: Բայց ի՞նչ չոփէս կարելի էր զիրենք անոնք լսելը: Բայց ի՞նչ չոփէս կարելի էր զիրենք անոնք լսելը:

Երկար ատենէ ի վեր կ'զմայլէի այս զորովո
վրայ որով Օրիորդ Մութոն աչքառու ընծայած էր
հին ուագմիկին ցախ յօնքերն ու զայրացկոտ աչքերը,
երբ՝ Հովհն վար ինկող չորցած տերեւի մը շնուկէն
աւելի թեթեւ ազմուկ մը զլուխս ետ դարձուց:
իրա՛ւ, չորցած տերեւ մը չէր, Օրիորդ Բրեֆէրն էր:

Զեռքերը միացուցած, տախտակամածի հայելիին
վրայ կը յառաջանար՝ ինչպէս ուկեզօծ սուասպելին
սուբբերը չուրերու բիւրեղին վրայ։ Ուրիշ որեւէ
պարապայի տակ՝ կարծեմ՝ Օրիորդ Բրեդիը մտա-
ծել չպիտի տար խորհրդաւոր մտածունքով սուրբ
կոյսերուն։ Լո՛կ երեսը նայելով, աւելի սկսուի յիշել
խոհեմ տանտիկնոջ մը շաեմարանին մէջ ձմեռը
պահուած խայտախնձոր մը։ Ուսերուն վրայ ձգած
էր հիւսկերով թիկնոցակ մը որ ինքնին նշանակելի
ոչինչ ունէր թէեւ, բայց զայն կը կրէր շուրջառի մը
և բարձր իշխանութեան նշանի մը պէս։

Իրեն բացատրեցի այցելութիւնս նպատակը ու-
տուի զիս ներկայացնող նամակը:

— Պրն. Սուշը տեսա՞ք, ըստ : Առողջութիւնը կարելի է զածին չափ լա՞ւ : Այնքա՞ն պարկեցմ մարդ մըն է, այնքա՞ն . . .

Խօսքը :ի լմնցուց ու հայրածածքը առաստաղ բարձրացաւ : Խմիններս իրենին հետեւցան ու հանդիպեցան թուլլիէ ժանեակով պարտիկ պարոյրի մը՝ որ ջահէ տեղ կախուած, ըստ ենթաղըութեանդս կը ծառայէր ճանձերը իրեն քաշելու եւ հետեւարալ՝ զանոնք հայլիներու սոկեզօծ շրջանակէն եւ պատշով ատիթառակէն անդին վտարելու նպաստակին :

— Տիկին տը կապրիի տունը հանդիսեցայ, ըստ՝
Օրինրդ Աղեքսանդրի ու կրցայ այս երիտասարդու-
հին սքանչելի նկարագիրն ու վառ խմացականու-
թիւնը զնահատել։ Ատենօք մեծ ծնողքները ճանչ-
ցած ըլլալով, ինքինքս տրամադրիր կ'զլամ անոնց
ներնչած համակրանքը իր վրայ փոխադրելու։

իւր ամբողջ պատասխան, Օրիորդ Բենեֆէր խո-
լուապէս հառաջեց, սրտին վրայ սեղմեց խորհրդա-

ւոր թիկնոցակը եւ կրկին յառեցաւ թուղթէ սկավեկ
պարույրին :

ՎԵՐԺԱՎԵՒՄ ԸՆՄԵՒ:

— Պարոն, քանի որ Տէր եւ Յլլու օշա ու գ
սանդը ճանչցաք, կը սիրեմ հատալ որ դուք ալ
Պարոն Մուշի եւ ինծի պէս ցաւեցաք այն խենթ շա-
նալիտութիւններուն վրայ որ զիրենք կործանումի
նեցին :

Այս խօսքերը լմելով՝ մտածեցի որ դժբախտ ըլլալը մեծ յանցանք մըն էր եւ թէ այս յանցանքը աններելի է բոլոր անոնց որոնք երկար ատեն նախանձուած էն: Անոնց անկումը մեր վրէժը կը լուծէ ու կը չոյէ մեզ, ու մենք անդութ կը գառնանք:

Ամենայն անկեղծութիւնը յայտնաբերէ Եղիսաբետի գործութիւնը՝ անտեղեակ էի, գրամական գործերուն բոլորովին անտեղեակ էի, գաստիքակուհին հարցուցի թէ զո՞հ էր Օրիորդ Առեսանդրէն :

— Այս աղջիկը անզուտպ է, գուշց որվաւուր է մը մասնաւուր ուղղելի աշակերտուհի մը ատեղ-
ֆէր : Ուշ դժուար ուղղելի աշակերտուհի մը ատեղ-
ծած կացութիւնը խորհրդանշանով բացատրելու
համար՝ մեծ դպսութարակչի կիցուածք մը առաւ:
Ետքը՝ աւելի խաղաղ գուցումներու դալով :

բայց թէ՝ վերջապէս, բան մը զիտնալին ետք, անդարեւոր էր անոր այս կամ այն կերպով սորվուուած ըլլալը:

Օրիորդ Բրեֆէր յամբօրէն ժխտական նշան մը
լրաւ, ետքը հառաչելով։

— Ա'հ, Պարոն, ըստ, դաստիարակութեան
օտար եղողները շատ սխալ գաղափար կը կազմէն
անոր վրայ։ Վասահ եմ որ լաւ մատղութեամբ կը
խօսին, բայց աղէկ կ'ընէին։ շատ աղէկ կ'ընէին
կարող անձնուն վստահելով։

**Զի աղջեցի ու Օրիորդ Աղքաքանդրը իսկոյն
տեսնել ինդրեցի:**

թիկնոցակը դիմեց, իբր թէ անոր հիւսքըրութիւնուիին մէջ — կարծես կախարդական դրէի մը մէջ — կարգաւ ուղելով ըսելիք պատասխանը, եւ պերճապէս ըսաւ:

— Օրիորդ Աղեքսանդր տալիք գաս մը ուսի՛
շոս մեծերը պղոտիկներուն կը սորվեցնին : Ահա ինչ
որ փոխադարձ դաստիարակութիւն կը կոչուի . . .
բայց շատ պիտի ցաւէի որ պարտպը եկած ըլլայիք :
Ահա՝ զինք կանչել կուտամ : Ներեցէ՛ք միայն Պարս։
որ կանոնաւորութեան համար ձեր անունը այցելու-
ներու տեսարակին մէջ նշանակիմ :

Սեղանին առջեւ նստաւ, խոշոր տիտրակ ու բացաւ եւ թիկնոցակին տակէն քաշելով. Տիար Մուշի նամակը որ հոն սահեցուցած էր:

— Bonnard, D-ով, այնպէս չէ, թառ ու լով. ներեցէք այս մանրամասնութիւնը շեշտելուս բայց իմ կարծիքսէ որ յատուկ անունները իրենց ուղղագրութիւնը ունին: Հոս, Պարոն, յատուկ անուններ գրելու կը վարժուին... անշուշտ՝ պատմական անուններ ըսել կ'ուզեմ:

Վարժ ձեռքով մը անունս արձանագրելէ ետք,
Հարցուց թէ չէ՞ր կրնար որեւէ որակական աւելցը-
նել, ինչպէս՝ նախկին վաճառական, պաշտօնեայ,
գործէ քաշուած ունեւոք, կամ ուրիշ որեւէ բան մը:
Տետրակին մէջ որակականներու սիւնակ մը կար:
— Ասուուա՛ծ իս, Տիկին, ըսի, եթէ բացարձա-
կապէս սիւնակնելու լեցնել կ'ուզէք, գրեցէք՝ էնս-
ոհուի անուամ:

— Ուրեմն կ'ըսէիք, պարսո, լու շահուածու մասունք իմ
ժամանակ տեղացի է: Ես ալ նոյն բանը զիտեցի իմ
ժամանակ շատ խելացի էմ ձեզ տեսնելուս: Այս
կողմէս եւ շատ հպարտ եմ ձեզ տեսնելուս: Այս
երիտասարդունչին արդարեւ ինծի շատ համակրու-
թիւն կը ներշնչէ: Թէեւ քիչ մը բռուն, ան ունի՝ ինչ
որ կը կոչեմ երջանիկ նկարագիր մը: Բայց ներ-
շնչ ձեր թանկապին վայրկեանները չարաչար գոր-
ծածէլուս:

Օրինաբ Բրիֆէր շատ կը ասձէր էնութի-
յայսնելու թէ՝ խոր յարգանք կը ըլային ա-
թիւյլ որոշումներու մասին — ինչ ո՛ր ըլային ա-

նոնք —ու ժան երեւցաւ, չնչասպառ, քաջլարդի պէս կարմիր, աշխերը լայն բացած, թեւերը կախ. հրապուրիչ՝ իր միամիտ ձախլիկութեան մէջ:

— Ի՞նչպէս յարդարուած էք, սիրելի զաւակս, մրմնչեց Օրիորդ Բրեփէր մայրական քաղցրութեամբ մը, անոր օձիքը շխտկելով:

Իրաւ, ժան շատ տարօրինակ կերպով մը յարդարուած էր: Մազերը վեր քաշուած ու հերացանցի դարուած էին ուրկէ թեղեր կը խուսափէին, մը մէջ առնուած էին ուրկէ թեղեր կը խուսափէին, նիհար թեւերը մինչեւ անութը փակուած էին ողորկ կերպասի մէջ, ձմեռնակներով կարմիր ձեռքերուն դնելը շուարած էր, խիստ կարճ էր շրջադրեսուր դնելը շուարած էր, խիստ կարճ էր շրջադրեսուր որ շատ լայն գուլզաներ ու պատուած կօշիկներ տը որ շատ լայն գուլզաներ ու պատուած էր. այս կը ցուցնէր եւ մէջքը չուանով մը կաստուած էր. այս բոլորը ժանին կուտային նուազ ներկայանալի կերպարանք մը:

— Պզսիկ խենէ՛, հառաչեց Օրիորդ Բրեփէր, որ աս հեղ՝ ոչ թէ մօր մը այլ երէց քրոջ մը կը նմանէր: Ետքը, ստուերի մը պէս տախտակամածի հայմին վրայ սահելով անհետացաւ ան:

Ժանին ըստի:

— Նստեցէ՛ք, ժան, ու հետս բարեկամի մը պէս խօսեցէք: Հոս կենալ չէ՛ք սիրեր: Տոտամսեցաւ, ապա համակերպող ժպիտով մը ըստամսեցաւ:

— Ո՛չ այնքան:

Զուանին երկու ծայրերը ձեռքը բռնած էր ու:

կը լոէր: Հարցուցի թէ իրեն պէս մեծ աղջիկ մը չուածո՞ն կը ցատկէր:

— Ո՛հ, ո՛չ, Պարոն, պատասխանեց փութով: Երբ սպասուհին ըստ թէ պարոն մը խօսարանը ին-

ծի կ'սպասէր, պղոտիկներուն չուան ցատկել կուտայի: Այն ատեն, չուանը մէջքս կապեցի չկորսընցըները համար: Վայելուչ էքը. կը խնդրեմ որ նեցըները համար: Բայց այնքան քիչ վարժուած եմ այցելու տեսքք: Բայց այնքան քիչ վարժուած եմ այցելու տեսքք:

— Ալրդա՛ր երկինք: Ի՞նչո՞ւ կ'ուզէք որ չուաննիդ զիս վերաւորէ: Գլատինները մէջքերնին չուաննիդ կապած էին ու ոուրբ աղջիկներ էին:

— Բարի է՛ք, Պարոն, ըստ զիս տեսնել եկած

ըլլանուդ ու ինծի այսպէս խօսելնուդ համար: Ըլլանուդ ու ինծի այսպէս խօսելնուդ համար: Տիկին տը կապրին տեսա՞ք: Պարմացած ըլլանուդ: Տիկին տը կապրին տեսա՞ք: Անոր մասին խօսեցէ՛ք, Պարոն:

— Տիկին տը կապրին լաւ է, պատասխանեցի:

Լիւզանսի զեղեցիկ հողին վրայ կը գտնուի: Անոր մասին սիրտի լսնմ, ժան, ինչ որ ծեր պարտիզպան մը կ'ըսէր իր տիրուհին եղող զղեակի տիկինին, երբ անոր որպիսութիւնը կը հարցնէին իրեն: «Տիկինը ճամբրուն մէջ է»: Այն, Տիկին տը կապրի իր ճամբրուն մէջ է. Կիտէ՛ք, ժան, թէ ի՞նչքան լաւ է այս բուն մէջ է. Կիտէ՛ք, ժան, թէ ի՞նչքան լաւ է այս ճամբրան եւ ի՞նչ հաւասար քայլերով կը քալէ անիծամբան եւ առաջի օր, Լիւզանս մեկնելէ առաջ, հետը զացի կա: Առջի օր, Լիւզանս մեկնելէ առաջ, հետը զացի կա: Ենուուն, շատ հետուն ու ձեր մասին խօսեցանք: Ձեր մասին խօսեցանք, զաւակս, ձեր մօրը շիմմին վրայ: Մասին խօսեցանք, զաւակս, ու սկսաւ ժան: Ու սկսաւ:

— Ժատ երջանիկ եմ, ըստ ժան:

— Յարդանքով թողուցի որ երիտասարդուհին լաւ: Յարդանքով թափէ: Ետքը, մինչ աչքերը կը այս արցունքները թափէ: Ետքը, մինչ աչքերը կը արբէր, ինդրեցի որ այս տանը մէջ անցուցած կեանսորէր:

Քը պատմէ:

— Ժատ իմացուց որ միանդամայն աշոկերու ու:

Ժան իմացուց որ միանդամայն աշոկերու ու:

— Զեզի կը հրամայեն ու դուք ալ կը հրամա-
յէք: Գործերու այս վիճակը յաճախադէպ է աշ-
խարհի վրայ: Տոկացէք, դաւակո:

Բայց հասկցուց որ իրեն բան չէին սորվեցներ
ու ինքն ալ բան չէր սորվեցներ, թէ՝ լոկ վարի կար-
գի տղաքը կը հագուեցնէր, կը լուար, անոնց լաւ
նիստ ու կաց, այբուբէն, ասեղ դործածել կը սոր-
վեցնէր, կը խաղցնէր ու աղօթքնին ըսել տալէ ետք
կը պառկեցնէր:

— Ա՛հ, գոչեցի, այս է որ Օրիորդ Բրեֆէր փո-
խադարձ դաստիարակութիւն կը կոչէ: Չեմ կրնար
չեկաւ ու չեմ կարծեր որ ուզածիս չափ բարի է:

— 0'չ, պատասխանեց Ժան, մարդոց մեծ մա-
սին պէս է: Սիրածներուն հետ բարի է եւ չսիրած-
սիրեր:

— Իսկ Պարոն Մոռւշը, Ժան, ի՞նչ խորհելու է
Պարոն Մոռւշի մասին:

Փութով պատասխանեց:

— Պարոն, կաղաքն որ Պարոն Մոռւշի մասին
չխօսիք, կ'աղաշեմ:

Այս եռանդուտ եւ գրեթէ բուռն աղաչանքին
տեղի տուի ու խօսքս փոխեցի:

— Ժան, հոս ալ մեղրամոմէ արձաններ կը շի-
շարմացուց լիւզանսի մէջ:

— Մեղրամոմ չունիմ, պատասխանեց, թեւերը
վար կախելով:

— Մեղրամոմ չկա՞յ, գոչեցի, մեղրուներու հան-
րապետութեան մը մէջ: Ժան, ձեզի գունաւոր ու
դոհարի պէս փայլուն մեղրամոմ կը բերեմ:

— Շնորհակալ եմ, Պարոն, բայց մի՛ բերէք:
Հոս մեղրամոմէ պաճուճապատանքներով աշխատե-
լու ատեն չունիմ: Ասով մէկտեղ՝ պղտիկ սուրբ Գէ-
լու ատեն չունիմ: Ասով մէկտեղ՝ պղտիկ սուրբ Գէլու
առգ մը սկսեր էլ Տիկին ալ Կապրիի համար, ոսկե-
ոծ զրահով իւստ փոքրիկ սուրբ Գէլորդ մը: Բայց
զօծ զրահով իւստ փոքրիկ սուրբ Գէլորդ մը: Բայց
պղտիկ աղջիկները պաճուճապատանք կարծելով՝
պղտիկ աղջիկները ու կտոր փշուր ըրեր են:

Գոզհոցին գլուխանէն հանեց արձանիկ մը որուն
խախտուած անդամները հաղիւ կաղուած էին ի-
լունական թելէ հոգիովը: Այս տեսնելով աղջնակը
ըենց երկաթ թելէ հոգիովը: Այս տեսնելով աղջնակը
կարդաւ տիրեցաւ ու զուարթացաւ. զուարթու-
կարդաւ տիրեցաւ ու ան գաղտեցաւ ժալիտով մը որ յան-
թիւնը տիրեց ու ան գաղտեցաւ ժալիտով մը որ յան-
թիւնը մարեցաւ:

Օրիորդ Բրեֆէրը խօսարանին գրան մէջ էր,
ոտքի վրայ, անուշ:

— Այս սիրելի՛ աղջնակը, հառաչեց գասափա-
րակուհին, ամենազորովի ձայնովը: Կը վախնամ որ
թիւնը կը յոգնեցնէ: Արդէն ձեր վայրկեանները թան-
կապին են:

Խնդրեցի որ այդ պատրանքը թօթափէ եւ մեկ-
նելու համար ոտքի ելլելով, գրանէս հանեցի հետո
ներու համար ոտքի ելլելով, գրանէս հանեցի հետո
բերած քանի մը չոգոլայի շերտեր եւ ուրիշ անուշ-
բերած քանի մը չոգոլայի շերտեր եւ ուրիշ անուշ-
բերած քանի մը չոգոլայի շերտեր:

— 0'չ, Պարոն, գոչեց Ժան, ամբողջ գլուցին
համար ալ կայ:

Թիկինոցակով Տիկինը միջամտեց:
— Օրիորդ Աղեքսանդր, ըսաւ, Պարոնին շնոր-

— Օրիորդ Աղեքսանդր, ըսաւ, Պարոնին շնոր-

շակալ եղէք առաստենութեանը համար:
Ժան գիտեց զայն բաւական վայրադ կերպով

Ժան գիտեց զայն բաւական վայրադ կերպով:

— Ծնորհակալ եմ, Պարոն, այս անուշեղէննեռուն համար եւ մանաւանդ չնորհակալ եմ զիս տես-
նել գալու ձեր բարութեանը համար :

— Ժան, ըստ երկու ձեռքելը սեղմելով, բարի
եւ կտրիծ աղջնակ մը եղէք: Մնաք բարով:

Տօգոլայի եւ կարկանդակի ծրարներովը հեռա-
նալու տեհն, չուանին հանգոյցները շառաչեցին ա-
թուի մը յինարանին վրայ: Օրիորդ Բրեֆէր զայ-
րացած՝ երկու ձեռքով սիրտը սեղմեց թիկնոցակին
պիտի տեսնէի:

Երբ մինակ մնացինք, հանդարտամտութիւնը
վերստացաւ ու պէտք է առանց ինքզինքս գովելու
ըսեմ թէ՝ դէմքին մէկ լման կողմովը ինծի ժպտե-
ցաւ:

— Օրիորդ, ըստ, լաւ արամագրութիւններէն
օգտուելով, դիտեցի որ ժան Աղեքսանդր քիչ մը
տժոյն էր: Խնձէ լաւ դիտէր թէ ինչքան իր անո-
ցեզ պիտի վիրաւորէի՝ զայն ձեր աւելի փութկոտ
արթուրթեան յանձնարարելով:

Այս խօսքերը կարծես զինք յափշտակեցին:
Սքանչացման երեւոյթով մը յառեցաւ առաստաղի
պարոյրին ու ձեռքերը միացնելով գուշեց:

— Ի՞նչպէս այս մեծ մարդիկ դիտե՞ն ամենա-

իրեն դիտել տուի որ երիտասարդուհին մը ա-
ռողջութիւնը ամենաշնչին մանրամասնութիւն մը
մին վրայ կեցուց զիս ու ըստ մտերմական:

— Ներեցէ՛ք տկարութեանս, Պարոն: Իին եմ ու
փառքը կը սիրեմ: Զեմ կրնար ձեզմէ ծածկել որ՝

պատուուած կ'զգամ ինքզինքս այս հաստատութեան
մէջ էնաքիթիյի մէկ անդամին ներկայութեամբը:
Ներեցի Օրիորդ Բրեֆէրի ակարութեան եւ ե-
սասիրութեան կուրութիւնովը ժանի մասին մտա-
ծելով, ճամբուն երկայնքը իւրովի ըսի:

— Ի՞նչ պիտի շնորհ այս աղջնակէն:

2 Յունիս

Այսօր Մառնի գերեզմանատունը տարի շատ
ծեր հին պաշտօնակից մը որ՝ ըստ կէօթէի մտա-
ծեր յօմարած էր մեռնիլ: Մեծ կէօթէն, որու
ծումին՝ յօմարած էր մեռնիլ: Արդ կէօթէն, որու
կեանքի ուժը արտակարդ էր, արդարեւ կը հաւտար
կեանքը ուժը ատենը կը մեռնի, այսինքն՝ Երբ
որ մարդ իր ուզած ատենը կը մեռնի, այսինքն՝ Երբ
ըստ բոլոր կորովները — որ վերջնական տարբա-
անոր բոլոր կորովները — որ վերջնական տարբա-
անոր բոլոր կորովները — որ վերջնական մասը
կազմութեան կը տուկան, եւ ըստ նորոնց ամբողջութեանէն
կազմութեան կը մինչեւ իրենց վերջին մասը
կազմութեան է կեանքը — մինչեւ իրենց վերջին մասը
կազմութեան է կեանքը — մինչեւ իրենց վերջին մասը
կազմութեան: Ուրիշ խօսքով, կը խորհիր որ մարդ կը
փանան: Ուրիշ խօսքով, կը խորհիր որ մարդ կը
մեռնի երբ ալ կարող չէ ապրիլ: Շատ լաւ: Դժուա-
մեռնի երբ ալ կարող չէ ապրիլ: Վասնաւ կէօթէի փառաւոր մտա-
ը երար հասկնալն է եւ կէօթէի փառաւոր մտա-
ը երար հասկնալն է եւ կէօթէի փառաւոր մտա-
ն երգի մը կը վերածուի:

Ուրիմն՝ սքանչելի պաշտօնակիցս մեռնիլ հա-
ճած էր, չնորհիւ կաթուածի մէկ կամ երկու ամե-
ճած էր, չարուածներու, որոնց վերջինը անպա-
նահամոզիչ հարուածներու, որոնց վերջինը անպա-
նահամոզիչ հարուածներու քիչ կը տեսակցէի
տասխանի մնաց: Կենդանութեանը քիչ կը տեսեկամը եղայ.
Հետը, բայց կ'եկեւի՝ մեռնելուն բարեկամը եղայ.
Առաջ, բայց կ'եկեւի՝ մեռնելուն բարեկամը եղայ.
Սին թէ ես պէտք էր բռնէի դադաղի ծածկոցին մէկ
պոչը եւ խօսէի շիրմին վրայ:

Շատ գէշ կարդալէ ետք կարճ դամբանական մը
զոր կրցածիս շափ լաւ դրած էի — ինչ որ շատ բան
ըսել չէ — դացի վիլ տ'Ալլուէլի անտառը պտտիլ եւ
ըսել չէ զարիւրապետի գաւազանին
առանց շատ հակելու:

վրայ՝ ծածկուած ծառուղիի մը հետեւեցայ, որուն
վրայ լոյսը կ'իջնէր ոսկի սկաւառակներով: Խոտին
եւ խոնաւ տերեւներուն հոսքը, երկինքի գեղեցիկու-
թիւնն ու ծառերու հզօր խաղաղութիւնը երթք այն-
քան խորապէս չէին թափանցած զգայարանքներուս
և ամբողջ հոգիիս մէջ, եւ՝ տեսակ մը թրթումով
ընդմիջուած այս լուութեան մէջ զգացած սրտի ճըն-
շումս միանգամայն զգայական էր ու կոօնսական:

Ճամբուն չուքին տակ՝ մատաղ կաղնիներու փուռնջի մը ներքեւ նստայ: Ու հոն՝ որոշեցի բնաւ չմեռնիլ, կամ դոնէ՝ բնաւ յանձն չառնել մեռնիլը մինչեւ որ ուրիշ անգամ մըն ալ նստէի կաղնիի մը տակ ուր՝ ընդարձակ դաշտի մը խաղաղութեան մէջ, պլտի մտածէի հոգին, բնութեան եւ մարդուն վերջին վախճանին վրայ: Մեղու մը, որուն գործ բանկոնակը արեւին տակ կը փայլէր, հին ոսկիէ զբահի մը պէս, եկաւ նստիլ կտատեակի մթին ճռնութեան ունեցող եւ թփուտ ցողունին վրայ լաւ բացուած ծաղկի մը վրայ: Յայտնապէս՝ աւաշխն անգամ չէր որ այսքան հասարակ տեսարան մը կը տեսնէի, բայց առաջին անդամն էր որ զայն կը գիտէի այսքան գորովի եւ այսքան խելացի հետաքրքրութիւնով ժը: Հասկցայ որ միջատին ու ծաղկին միջեւ ամէն տեսակ համակրանք եւ հազար ծարպիկ յարաքերութիւններ կային, որոնց վրայ ցարդ կասկածած չէի:

Միջամբը, նեկտարով կշապած՝ խիզախ գծի
մը վրայ խոյացաւ; Կրցածիս չափ լաւ ոտքի ելայ
ու սրունքներուս վրայ շտկուեցաւ:

— Մնաք բարով, ըսի ծաղկին ու մեղուին:
Մնաք բարով: Երանի՛ թէ զեռ ապրէի ձեր ներ-
դաշնակ համաձայնութեան դաղտնիքը զուշակելու

բաւող ատենի մը հսմար։ Շատ պարտասած եմ։ Բայց մարդը այլպէս շինուած է որ մէկ աշխատութեանէն կը հանգչի ուրիշով մը։ Ծաղիկներն ու միթեաններն են որ - եթէ Աստուած կամի - զիս պիտի ջատներն ան գչէնցնեն փիլիսոփայութենէն եւ քաղաքականուհանքներն իմաստալից է Անթէի վաղեմի թեան։ Ինչքա՞ն իմաստալից է Անթէի վաղեմի հեքեաթը։ Հողը շօշափեցի եւ նոր մարդ մըն եմ. եւ հեքեաթը։ Հողը շօշափեցի եւ նոր մարդ մըն եմ. եւ ահա' կօթանասուն տարեկանիս հողիս մէջ կը ծըսն նոր հետաքրքրութիւններ, նման ան ծիլերուն որ գուրս կը նետուին վաղեմի ուրիշ մը պարապ բուգուրս նէն։

4 3n16ju

Այս մեղմօրէն դուշ առատուներուն՝ որ իլերուն
անհուն քաղցրութիւն մը կուտանի, պատուհանէս կը
սիրեմ դիտել Սէնը եւ իր ափերը։ Դիտեցի կապոյտ
երկինքը որ նարօլիի ծողին վրայ կը սփոք իր լու-
սաւոր խաղաղութիւնը։ Բայց մեր բարիզի երկինքը
աւելի վառ, ամելի բարեացակամ եւ ամելի հոգե-
շունչ է։ Կը ժպտի, կ'ապառնայ՝ մարդկային նայուածքի
տիրի ու կը զուարթանայ՝ մարդկային նայուածքի
պէս։ Այս պահուս՝ իրենց օրական ջանքը կա-
տարող մարդոց ու քաղաքի անասուններուն վրայ,
տնիկա կը տեղայ մեղկ պայծառութիւն մը։ Հունա՛,
միւս տփին վրայ, Սէն-Նիքոլու նաւահանգիստին
ըեւնակիւները եզան կոտաչի ըեւներ կը պարագեն եւ
շարժուն կամրջակի մը վրայ կեցող դործաւորներ
թեթեւորէն ձեռքէ ձեռք նետելով՝ «գլուխ-շա-
քար»ները կը հասցնեն մինչեւ շոգենաւին յատա-
կը։ Հիւսիսի ափին վրայ, կառքի ձիեր՝ սօսիներու
շուքին տակ շարուած, գլուխնին տոպրակնուն մէջ,
հանգարտորէն դարի կը ծամեն, մինչ կարմրեն
կառապաններ՝ դինելվածառի հաշուեսեղանին առ-

Ճեւ բաժակնին կը պարզեն՝ աչքերնուն պոչովը առտուն կանուխ ելլող քաղաքացին դիտելով։

Հին գիրք ծախողները իրենց դարակները կը շարեն քարափի պատշգամին վրայ։ Այս քաջ խելք ծախողները որ շարունակ գուրսը կ'ապրին, վրայի երկայն ծածկոցնին հոգին տուած, այնքան ենթարկուած են օդին, անձրեւին, սառոյցին, ձիւնին, մը շուշներուն ու բաց արեւին որ՝ վերջապէս եկեղեցիներու հին արձաններուն կը նմանին։ Բոլորն ալ լուրեկամներս են, եւ երբէք տուփերնուն աւճեւէն չեմ անցնիր առանց անոնցմէ գուրս քաշելու ցարդ ինծի պակսած քանի մը գիրքեր, անոնց պակսելուն ամենափոքր կասկածը չունենալով հանդերձ։

Տուն գառնալուս՝ կը լսեմ հիշերը սպասուհիս որ զիս կ'ամբասսանէ թէ բոլոր զրապաններս կը պատռմ եւ առնէտներ հարաբրող հին թուղթերով տունը կը լիցնեմ։ Թերէղ՝ խելացի է աս կէտին մէջ եւ խելացի ըլլալուն համար է որ խօսքը մտիկ չեմ ըներ, որովհետեւ՝ հակառակ հանդարս երեւոյթիս։ Կիրքերու խենթութիւնը միշտ նախընտրած եմ անտարբերութեան իմաստութեանը։ Բայց, որովհետեւ կիրքերս պայթող տեսակին չեն, կ'աւերեն ու կ'սպաննեն, ուամիկը զանոնք չտեսներ։ Աակայն զիս կը խոռվեն անոնք, եւ մէկէ աւելի անդամներ պատահած է որ քունս կորսնցուցած եմ մոռցուած վանականի մը գրած կամ Փիէռ Շէֆֆէրի մէկ խոնարհ աշակերտին ձեռքով տպուած քանի մը էջերու համար։ Եւ եթէ այս գեղեցիկ եռանդները մէջս կը մարդին, պատճառը իմ իսկ յամրօրէն մարդիս է։ Մեր կիրքերը, մենք իսկ ենք։ Գիրքերս՝ ես իսկ եմ։ Անոնց պէս հինցած եմ ու կարծրացած։

Թեթեւ հով մը փողոցի փոշիին հետ կաւլէ սօսիներու թեւասլաց հատիկները եւ ձիերու բերնէն խուսափած խոսի շիզերը։ Ոչի՞նչ է այս փոշին, բայց անոր սաւառնիլը տեսնելով, կը յիշեմ որ տըղայութեանս կը դիտէի նման փոշիի մը պտուաքիլը եւ ծեր Բարիզցիի հոգիս կը յուղուի։ Ամէն ինչ որ կը տեսնեմ պատուհանէս — սա՛ հորիզոնը որ ձախ կողմու կը տարածուի մինչեւ Շայեոյի բլրակները եւ նշմարել կուտայ յաղթական կամարը՝ քարէ մատնոցի մը պէս, Աէնը՝ փառքի գետ, եւ իր կամուրջները, թէւյլըրի պատշգամին թմբիները, Վերածընունդի լուկոր՝ զոհացի մը պէս քանդակուած, աջ կողմու՝ Փօն նէօֆի կողմէն, Rons Lutetiae Novus Dictus, ինչպէս կը կարդանք հին փորագիր պատկերներու վրայ, վաղեմի ու պատկառելի Բարիզը՝ եր աշտարակներով ու նետաւոր զանգակատուններով, այս բոլորը իմ կեանքս է, ես ինքս եմ, եւ առանց մտածմանս հազար երանգներովն իմ մէջս ցուացող, զիս ներշնչող ու ոգեւորող բաներուն՝ ես ոչի՞նչ պիտի ըլլայի։ Ահա՛ թէ ինչո՞ւ Բարիզը կը սերեմ անհուն սիրով մը։

Եւ սակայն՝ պարտասած եմ եւ կ'զգամ որ կարեմ չէ հանգչի ծոցին մէջ այսքան մտածող քաղաքի մը՝ որ ինծի խորհիլ ոորվեցուց եւ որ զիս անդար խորհելու կը հրաւիրէ։ Ի՞նչպէս խոռվուած ըլլալ այսքան զիրքերու մէջտեղ որ անդար հետաքրքրութիւնս կը պահանջնեն ու զայն առանց գոհացնելու կը յողնեցնեն։ Անգամ մը, ահա՛ պէտք է փնտուել թուական մը, ուրիշ անդամ՝ ահա՛ վայր մըն է գոր ճշտիւ հարկէ որոշել, կամ հին ասացուածք մը, որուն իսկական իմաստը գիտնալ շահեկան է։ Բառե՞ր՝ ի՛հ, այո՛, բառե՞ր՝ Լեզուարան,

ես վեհապետն եմ անոնց, իմ հպատակներս են անոնք, ու, իբր լաւ թագաւոր, ամբողջ կեանը իրենց կը նուիրեմ: Զե՞մ կրնար օր մը թագէս հրաժարիլ: Կը գուշակեմ որ տեղ մը, ասկէ հեռու, պուրակի մը եզերքը տնակ մը կայ ուր պիտի դտնէի ինչի հարկ եղած հանդիսատը, սպասելով որ աւելի մեծ հանդիսատ մը — անդառնալի՛ այս վերջինը — զիս համակ պարուրէ: Դրան սեմին քով նոտարան մը կ'երազեմ եւ առջեւս անձայրածիր դաշտեր: Հարկէ սակայն որ թարմ երես մը քովիկս ժարափ այս համակ թարմութիւնը ցոլացնելու եւ կեդրոնացնելու համար, ինքզինքս մեծ հայր եղած պիտի կարծէի ու կեանքիս ամբողջ պարասըլ լիցուած պիտի ըլլար: Բնաւ բուռն չեմ եւ սուկայն՝ չուտ կը բարկանամ ու իմ բոլոր գործերս՝ այնքան վիշտ պատճառած են ինչքան հաճոյք: Զդիտեմ ինչպէս եղաւ որ այս պահուն մտածեցի այն խիստ սնամիս ու չատ քամահրելի ամբարտաւանութեան զոր երեք տմիս տուածինչի հանդէպ ցոյց տուաւ կիւքսեմպուրկի երիտարսարդ բարեկամս: Այսու հանդերձ՝ երիտարարդ բարեկամս սահմանը անցաւ: Ամպրուազ Փարէ վարուետը որ առաջինն՝ չնչերակները կատելու ձեռնարկեց եւ որ, տեսնելով թէ վիրաբուժութիւնը նողները փորձառական ստիրիչներ էին, զայն իր այսօրուան բարձրութեան հասցուց, ծերութեանը բոլոր նշղրակ բոնող աշակերտներէն յարձակումի ենթարկուեցաւ: Վիրաւորիչ խօսքերով յարձակում կրած ըլլալով երիտարարդ ցնորածի մը կողմէ՝ որ իբրեւ զաւակ աշխարհի լաւագոյնը կրնար եղած ըլլալ, բայց յարդանքի զգացումը չունէր, ծեր վարպետը անոր պատասխանեց իր՝ «Միւմիր, միեղցե-

րուի, թոյնելու եւ ժանտախտի» մասին գրած ուսումնասիրութիւնովը:

«Կը խնդրեմ իրմէն, ըսաւ մեծ մարդը, որ եթէ պատասխանիս դէմ հակախօսութիւններ ընել րադայ, թշնամական խօսքերէ հրաժարի եւ աւելի քաղցրութեամբ վարուի բարի ծերուկին հետո»: Այս պատասխանը զմայլելի է Ամալրուազ Փարէի գրչին տուկ. բայց եթէ անիկա պատասխանն ըլլար աշխատանքի մէջ ճերմկած եւ պատանիէ մը ծաղրուած գեղջուկի մը որ խախտած անդամներ կը տեղաւորէ, վարձեալ գովելի ըլլալէ չը դարդեր:

Թիրեւս կարծուի որ այս յիշողութիւնս ցած ոխի մը զարթնումն էր: Ես ալ այդպէս կարծեցի եւ ինքզինքս դատապարտեցի ըսածը չդիտցող տղեկի մը խօսքերուն թշուառականօրէն յարելուս համար: Բարեգղդաբար, այս նիւթին վրայ խորհրդածութիւններս լաւագոյն ընթացք մը առին, ասոր համար զանոնք կը նօթագրեմ տետրակիս մէջ: Յիշեցի որ քանաներորդ տարիիս մէջ, օր մը (ըսածս կէս գարէ աւելի կայ) այս նոյն կիւքսեմպուրկի պարտէզին մէջ կը պտտէի քանի մը ընկերներու հետ: Մեր ծեր վարպետներու մասին խօսեցանք եւ մեզմէ մէկը յիշեց: Պր. Փլթի-Ռատէլը, յարգելի ուսումնական մը որ առաջինն՝ քիչ մը լոյս սիսուեց Ետրուրական ծագումին վրայ, բայց որ՝ Հելէնի սիրահարներուն ժամանակագրական ցանկը պատրաստելու դժբաղդութիւնն ունեցաւ: Այս ցանկը մեղ շատ խնդացուց ու ես գոչեցի. «Իըթի-Ռատէլ յիմար մըն է (sot) ոչ թէ երեք զրով յիմար մը, այլ յիմար իր տասներկու հատորներուն մէջ»:

Պատանիիւակս խօսքը շատ թեթեւ էր ծերունիի մը խղճին վրայ ծանրանալու համար: Երանի՛ թէ

կեանքի կոխւին մէջ լոկ այսքան անմեղ նետեր արձակած ըլլայի : Բայց այսօր իւրովի կը հարցնեմ՝ թէ արդեօք անզիտակցաբար կեանքիս մէջ չե՞մ ըրած Հելէնի սիրահարներուն ժամանակադրական ցանկին չափ ծիծաղելի բան մը : Գիտութեան յառաջդիմութիւնը անօգուտ կը դարձնէ զարգացման ամենէն շատ օգնող այս աշխատութիւնները : Որովհետեւ այս գործերը այլեւս մեծ բանի չեն ծառայեր : Երիտասարդութիւնը անկեղծօրէն կը հաւտայ թէ՝ Երբէ՛ք բանի մը չեն ծառայած, կը քամահրէ զանոնք, ու եթէ մէջերնին ծթուած դաղափարներ ալ գտնէ՝ վրանին կը խնդայ : Ահա թէ ինչպէս՝ քսան տարեկանիս կը ծաղրէի Պր. Փըթի-Ռատէն ու սիրահարութեան ժամանակադրական ցանկը . ահա՛ թէ ի՞նչպէս՝ երէկ, Լիւքսեմպուրկի մէջ, երիտասարդ ու անզատկառ բարեկամու . . .

Ինքոինքդ գապէ՛, ո՞վ Օգտավիանոս, ու դադրէ՛ գանդատելէ : Ի՞նչ, կուզես որ խնայեն քեզի, երւ դուն ոչ ոքի խնայած ես :

6 Յունիու

Յունիսի առաջին կերակին էր : Գիրքերս դոցեցի ու հրաժարականս առի սուրբ Աբբայ Տրօքթօլէէն, որ երկնային երանութիւնը ըմբոշնելով, կարծեմ շատ չաճապարեր իր անունն ու դործերը իմ ձեռքերէս ելած խոնարհ քաղուածով մը փաստառուած տեսնելու այս աշխարհի վրայ : Քսե՞մ արդեօք : Սա ոտք մը բազրջուկը որու մեղուէ մը այցելուիլը տեսայ՝ զիս շատ աւելի կ'զրադեցնէ քան բոլոր խաչ ու չաթալ թագ կրող վանականները : Ու գեռ քիչ առաջ, սպասուհիս վրայ հասնելով մանրադիտակով մը շահորուկ զննելս տեսաւ : Սբրէնկէլի մէկ գրքին մէջ զոր պատանեկութեանս կարդացի

— այն ատեն երբ ամեն ինչ կը կարդայի — ծաղիկներու սէրիբուն վրայ քանի մը գաղափարներ կան որոնք միտքս կուդան կէս դարու մոռացումէ մը ետք, եւ որոնք այսօր զիս այն տատիճան կը շահազըրգուն որ՝ կը զդիմած հոգիս խեղճուկ կարողութիւնները միջատներու եւ տունկերու ուսումնասիրութեանը յատկացուցած ըլլալուս համար :

Փողկապս փնտուելով է որ այս մտածումները ըրի : Բայց մեծ թիւով դարակներ ի զուր պրապտելի ետք, սպասուհիս օգնութեանը դիմեցի : Թերէզ կազնի ի կայզը եկաւ :

— Պարսն, ըսաւ, եթէ դուրս ելլելնիդ իմաց սուսած ըլլայիք, փողկապնիդ կուտայի :

— Բայց, Թերէ՛զ, պատասխանեցի, լաւադոյն չէ՞ որ անանկ տեղ մը դնէք ուրկէ կարենամ առնել առանց ձեր օգնութեան :

Թերէզ չհաճեցաւ պատասխանել :

Թերէզ որեւէ բան շարել չտար ինծի : Զեմ կըրնար առանց իրմէն ուղելու թաշկինակ մը առնել, եւ որովհետեւ խուլ է, խեղ է ու ասկէ զատ յիշողութիւնն ալ կը կորսնցնէ, յաւիտենական սպասումի մը մէջ կը ձանձրանամ : Սակայն, իր ծառայի իշխանութիւնը այնպիսի հանգարտ զոռոզութեամբ մը կ'ըմբոշնէ որ, քաջութիւն չեմ զգար դարակներու կառավարութեան զէմ պետական հարուած մը փորձելու :

Փողկապս, Թերէ՛զ, կ'իմանա՞ք, փողկապս եսկ եթէ նոր դանդաղութիւններով յուսահատեցնէք Դիս, փողկապի պէտք չափանի ունենամ, այլ կախուելու չուանի մը :

— Արդքան շա՞տ կ'աճապարէք, պարոն, կը պատասխանէ Թերէզ : Փողկապնիդ կորսուած չէ :

Հոս բա՛ն չկորսուիր, որովհետեւ ամէն բանի հռդ կը տանիմ: Բայց գոնէ ատեն տուէք որ դտնեմ զայն:

«Ահա, սակայն, մտածեցի, ահա՝ կէս դարու մը անձնուիրութեան արդիւնքը: Ա՛հ, եթէ բախտն ունեցած ըլլայի որ սա՛ անողոքելի թերէզը անդամ մը, կեանքին մէջ մէկ անդամ թերացած ըլլար սպասուհիի պարտականութեանց մէջ, եթէ մէկ վայրէկեան պակասաւոր գտնուած ըլլար, վրաս չպիտի ունենար այս անտեղիտալի հեղինակութիւնը ու գոնէ իրեն դիմագրել պիտի յանդգնէի: Բայց ի՞նչպէս գիմագրել առաքինութեան: Տկարութիւն երբէք չունեցողները ահարկու են. տեղէ մը կարելի չ, բռնել զիրենք: Տեսէք մանաւանդ թերէզը, չունի մոլութիւն մը ուրեկէ բանուիք. ոչ ինքնիրմէն կը կասկածի, ոչ Աստուծմէ, ոչ մարդոցմէ: Զօրեղ կնիկն է ան, Աստուածաշունչին իմաստուն կոյսն է եւ եթէ մարդիկ զայն կանգիտանան, ես կը ճանչնամ: Հոգիիս մէջ կ'երեւայ ահ՝ ձեռքը լապտեր մը բռնած, տանինսեմ լապտեր մը՝ որ գեղջուկ երդիքի մը մարդակներուն տակ կը փայլի եւ որ բնաւ չպիտի մարի այս նիհար, ծուռ եւ ուռի պէս զօրաւոր բազուկին ծայրը»:

— Թերէ՛զ, փողկապս: Զէք գիտեր, թշուա՛ռ, որ այսօր Յունիսի առաջին հինգշաբթին է եւ Օրիւրդ ժամ ինծի կ'սպասէ: Գիշերօթիկին տիրուհին յարմար ատենին փայլեցնել տուած է խօսաբանին տախտակամածը. վատահ եմ որ աս պահուս անո՞վ վրայ կը հայելիսան ու զրօսանք մը պիտի ըլլալ ինծի համար, հայլիի պէս անոր մէջ տեսնել տիսուր դէմքս՝ երբ վար իյնալով — ինչ որ չպիտի ուշանայ — ոսկորներս կոտրտեմ: Այս ատեն՝ օրինակ առնելով սիրելի ու զմայլելի հերոսը, որու պատ-

կերը փորուած է Վերբիոր մօրեղրօրս գաւազանին վրայ, պիտի ջանամ ժպտուն երես մը եւ յարատեւող հոգի մը ցոյց տալ: Տեսէ՛ք սա աղուոր արեւը: Գետափիը անով համակ ոսկեզօծուած է եւ Այնը կը ժպտի անհամար փոքրիկ պսպղուն փոթերով: Քաղաքը ոսկի է, չէկ փոշի մը՝ մաղերու պէս կը ծածանի դեղեցիկ ըրջադիծերուն վրայ.. թերէ՛զ, փողկամածունք պիտի դնեմ այսօր կը հասկնամ Քրիստ մարդուկը որ օձիքները խոչոր պլուտաքոսի մը մէջ կը ծալլէք: Իրեն պէս, ասկէ ետք բոլոր փողկապներս պիտի դնեմ աֆքա սամքք օրումներու թերթերուն մէջ:

Թերէ՛զ կը թողուր որ խօսիմ ու լոիկ կը փընտոէք: Լսեցի որ գուռուը կը բաղնեն մեղմօրէն:

— Թերէ՛զ, ըսի, գուռը կը դարնեն: Փողկապս տուէք ու բանալ զացէք, կամ զացէք գուռը բանալ, ու երկինքի օգնութեամբը՝ փերջը փողկապս կուտաք: Բայց կ'աղաչեմ, ասանկ զրանն ու զարանին մէջսեղ մի՛ կենաք՝ երկու թումբի մէջտեղ կեցող խարխլած ձիու մը պէս:

Թերէ՛զ թշնամիին զացողի մը պէս դէպի գուռը քալեց: Սքանչելի սպասուհիս շատ հիւրամերժ դարձած է: Օտարը իրեն կասկածելի է: Բոտ իրեն, այս տրամադրութիւնը մարդոց մասին ունեցած երկար փորձառութենէն կուղայ: Ատեն չունեցայ նկատելու թէ՝ ուրիշ փորձարկուի մը փորձառութիւնն ալ նոյն արդիւնքը պիտի տա՞ր: Տիար Մուշ զրասենեակիս մէջ ինծի կ'սպասէք:

Տիար Մուշ կարձածէս աւելի գեղին է եղեր: Կապոյտ ակնոցներ ունի եւ բիբերը անոնց վրայ կը ցատկուեն, հողմարդելին ետեւ ցատկուող մուկերու պէս:

Տիար Մուշ ներողութիւն կը խնդրէ զիս անհանգիստ ընելուն համար այսպիսի վայրկեանի մը... վայրկեանը չորակեր, բայց կը խորհիմ թէ փողկապ չունեցած մէկ վայրկեանիս ըսել կ'ուզէ: Ինչպէս գիտէք, իմ յանցանքս չէ: Տիար Մուշ որ ուշնչ զիտէ, արդէն բնաւ ատկէ վիրաւորուած չերեւիր: Միայն անպատճէ ըլլալուն կը վախնայ: Կէս մը կը հանդարտեցնեմ դինք: Ինձի կ'ըսէ թէ՝ իր Օրիորդ Աղեքսանդրի պաշտպան հետո խօսիլ եկածէ: Եսիս՝ կը հրաւիրէ որ առ ոչինչ զրեմ այն արգելքները զորս նախապէս յարուցած էր Օրիորդ ժանը իր գիշերօթիկ կալրոցին մէջ տեսնելու համար տուած արտօնութեանը առթիւ: Ասկէ վերջ, Օրիորդ Բրեֆէրի հաստատութիւնը առջեւս բաց պիտի ըլլայ ամէն որ, կէսօրէն մինչեւ ժամը չորսը: Գիտնալով այս երիտասարդուհիի մասին հողածութիւնը, իր պարտքը կը սեպէ ինձի տեղեկութիւններ տալ այն անձի մասին որուն յանձնած է իր պաշտպանեալը: Օրիորդ Բրեֆէր, զոր երկար ատենէ ի վեր կը ճանչնայ, իր ամբողջ վստահութիւնը կը վայելէ: Օրիորդ Բրեֆէր, ըստ իրեն, լուսամիտ անձնաւորութիւն մըն է, բարի խորհրդատու եւ լաւ բարքի տէր:

— Օրիորդ Բրեֆէր, ըստ, սկզբունքներ ունի, ու՝ շատ հազուազիւտ բան է աս, պարոն, մեր ապրած ատենին: Այժմ ամէն ինչ լաւ մը փոխուած է եւ այս ըրջանը առջինները չարժեր:

— Ատոր վկայ է, սանդուխս, պարոն, պատասխանեցի. քսանըհինդ տարի է, ամենայն դիւրութեամբ կը թողուր որ վեր ելլէի, իսկ հիմա չնչապառ կ'ընէ զիս եւ առաջին քայլերէն սրունքներս կը կոտրտէ, ապականուեր է: Կան նաեւ օրա-

թերթերն ու դիրքերը զորս ատենօք առանց գժուարութեան կը լափէի լուսնի լոյսով եւ որոնք հիմա՝ աղուոր արեւով իսկ հետաքրքրութիւնս կը հեղնեն ու ինձի ճեղ մակ ու սեւ ցոյց կուտան, ակնոց չգրած անենս: Կաթուածը անդամներուս մէջ կը բանի: Աս ալ ժամանակներու չարաճճիութիւններէն մէկնէ:

— Ոչ միայն ասիկա, պարոն, պատասխանեց լրջօրէն Տիար Մուշ, այլ՝ ինչ որ իսկապէս զէշ է մեր ժամանակին մէջ, սա է որ՝ ոչ մէկը իր գիրքէն դոհ է: Վերէն վար ընկերութեան բոլոր դասակարգերուն մէջ կը տիրէ մտահողութիւն մը, բարելաւութեան ծարաւ մը:

— Աստուած իմ, պարոն, պատասխանեցի, կը կարծէ՞ք որ բարելաւութեան այս ծարաւը ժամանակներու նշան մը ըլլայ: Մարդիկ ոչ մէկ ժամանակ նեզութեան ախորժակն ունեցած են: Միշտ վիճակնին բարւոքել վինտուած են: Այս յարատեւ ճիզը յարատեւ յեղափոխութիւններ արտադրած է: Ան կը չարունակէ, ահա՛ եղածը:

— Ահա, պարոն, պատասխանեց Տիար Մուշ. Հաւ կը տեսնուի որ Ճեր գրքերուն մէջ կ'ապրիք՝ գործերէ հեռու: Ինձի պէս չէք տեսներ շահու կը ուիւները, զրամի պայքարները: Մեծէն պատիկը նոյն բորբոքումն է: Անսանձ շահազիտութեան մը կը յանձնուին: Տեսած կ'ահարեկէ զիս:

Իւրովի կը հարցնէի թէ արդեօք Տիար Մուշ տունս եկած էր իր առաքինի մարդատեցութիւնը բացատրելու. բայց լսեցի որ չըթունքներէն դուրս կը բղաէին աւելի միխթարիչ խօսքեր: Տիար Մուշ Վերժինի Բրեֆէրը ինձի կը ներկայացնէր իրեւ յարգանքի, գնահատութեան եւ համակրանքի ար-

ժանի, առլի պատւով, ատակ անձնութրութեան, ևսեալ, փափկանկատ, բարձր ձայնով կարդացող, ամօթիսած՝ եւ խարանագեղ փակցնելու վարժ անձը: Այն ատեն հասկցայ որ տիեզերական ապականութեան այնքան մթին նկարագրութիւն մը ընելուն պատճառը, հակադրութեամբ՝ աւելի լաւ վեր հանել էր դաստիարակութիւն առաքինութիւնները: իմացայ որ Տըմուր փողոցին հաստատութիւնը լաւ հայթայթուած, շահաբեր եւ հանրային գնահատութեան արժանի էր: Տիար Մուշ, յայտարարութիւնները հաստատելու համար, սեւ բուրդով ձեռնոցուած ձեռքը երկնցուց: Ետքը յարեց:

Պաշտօնիս բերմամբ մարդիկ ճանչնալու լաւ դիրքի մը մէջ եմ: Խօտար մը քիչ մը խոստովանահայր է: Պարտք սեպեցի, պարոն, ձեղի հաղորդել այս լաւ տեղեկութիւնները այն պահուն, երբ երջանիկ դիպուած մը ձեզ Օրիորդ Բրեֆէրի հետ յարաբերութեան մէջ դրած է: Մէկ բառ մըն ալ աւելցնեմ. այս օրիորդը որ բացարձակապէս կ'անդիտանայ ձեր մօտ ըրած դիմումս, անցեալ որ ձեր մասին խօսեցաւ խորապէս համակրալիր շեշտերով: Իր խօսքերը կրկնելով անոնց ազդեցութիւնը պիտի տկարացնէի, եւ արդէն չպիտի կրնայի զանոնք կրկնել առանց կերպով մը դաւաճանելու Օրիորդ Բրեֆէրի վստահութեանը դէմ:

Մի՛ դաւաճանէք, պարոն, պատասխանեցի, մի՛ դաւաճանէք: Շիտակը խօսելով, չէի գիտեր թէ Օրիորդ Բրեֆէրը զիս երբէք կը ճանչնար: Սակայն քանի որ վրան հին բարեկամութեան մը ազդեցութիւնը ունիք, պամիոն, իմ մասիս ունեցած ձեր լաւ տրամադրութիւններէն օգտուելով, ձեզմէ պիտի խնդրէի որ բարեկամնուդ մօտ ունեցած վարկերնիդ

Ե դործ դնէիք ի նպաստ Օր. Ժան Աղեքսանդրի: Այս աղջնակը, որովհետեւ աղջնակ մըն է, աշխատութեամբ բեռնաւորուած է: Միանգամայն աշակերտ ու վարժուհի, շատ կը յոդնի: Ասկէ զատ, կարծեմ իրեն կ'զգացնեն աղքատութիւնը, ու անիկա՝ առատասիրտ նկարագիր մըն է զոր նուաստացումները ըմբոստութեան կրնան մղել:

Աւա՛ղ, պատասխանեց Տիար Մուշ, պէտք է կեանքին վարժեցնել զայն: Երկրի վրայ զրօննելու եւ իր չորս կամքերը քալեցնելու համար չէ որ Կապրի մարդ:

— Մարդ երկրի վրայ է, որատասխանեցի ուժեցին, գեղեցկին ու բարիին մէջ հաճոյք գտնելու եւ իր չորս հարիւր կամքերը քալեցնելու համար՝ եթէ ազնիւ են անոնք, հոգեշունչ ու ազնուասիրտ: Դաստիարակութիւն մը որ կամքերը չի մարզեր, հոգիները ապականող դաստիարակութիւն մըն է: Հարկ է որ վարժապետը կամիլ սորվեցնէ:

Կարծեմ նշմարեցի որ Տիար Մուշ զիս խեղճարդ մը կը դատէր: Շատ հանդարասութիւնով ու վստահութեամբ յարեց:

— Մտածեցէք, պարոն, որ աղքատներու դաստիարակութիւնը տրուելու է շատ շրջահայեցութեամբ եւ ընկերութեան մէջ անոնց ունենալիք կախեալ վիճակին համեմատ: Թերեւս զիտէք թէ նօէլ Աղեքսանդր սնանկ մեռած է եւ իր աղջիկը գըրեթէ սղորմութիւնով կը մհեցուի:

— Օ՛հ, պարոն, գոչեցի, ատիկա չըսենք: Լսել վճարուիլ է: ու ալ ճշմարիտ պիտի ըըլլար այդպէս ըսելը:

— Ժառանգութեան Պարտին, շարունակեց նօտարը, Պահանջն աւելի էր: Բայց՝ անչափահասին

ի նպաստ կարգողութիւններ ըրի առնելիքորներուն հետ:

Առաջարկեց մանրամասն բացարութիւններ տալ. մերժեցի, անկարող հասկնալու առեւարական գործերը ընդհանրապէս եւ մասնաւորապէս Տիար Մուշի գործերը: Նօտարը կրկին ջանաց Օրիորդ Բրեֆէրի դաստիարակչական դրութիւնը արդարացնել ու իրք վերջաւորութիւն ըսաւ:

— Մարդ զբոնելով չի սորվիր:

— Մարդ միայն զբոնելով կը սորվի, պատասխանեցի: Սորվեցնելու արուեստը՝ երիտասարդ հողիներու հետաքրքրութիւնը արթնցնելու արուեստն է, պայմանաւ որ ետքը անոնք գոհացուին. հետաքրքրութիւնը լոկ երջանիկ միտքերու մէջ վառ ու առողջ է: Իմացականութիւններու մէջ բոնի թըլսմուած տեղեկութիւնները զանոնք կ'աւրեն ու կը խեղդեն: Ուսումը մարսելու համար, զայն ախորժակով կլած ըլլալու է: Ժանը կը ճանչնամ: Եթէ ան ինծի յանձնուած ըլլար, ոչ թէ զիտուն մը կը շինէի անկէ — որովհետեւ իրեն բարիք կը կամիմ, այլ խելքով ու կեանքով շողշողուն աղջնակ մը կընէի զինք, որուն մէջ՝ քաղցր փայլով մը կը ցոլանային բնութեան ու արտեստին բոլոր գեղեցկութիւնները: Ազուոր դաշտանկարներուն, բանաստեղծութեան եւ պատմութեան դաշտափարական տեսարաններուն, ինչպէս ազնուօրէն յուղուած նուազին հետ համերաշխ կ'ապրեցնէի զինք: Իրեն սիրելի կը գարձնէի ամէն ինչ որ կ'ուզէի սիրցնել: Ասեղնաղործութիւններն անդամ աչքին կ'ազնուացնէի՝ կերպասներու ընտրութեամբը, զարդարանքներու ճաշակովը եւ ժանեակներու ոճովը: Ազուոր շուն մը եւ անդիլիական ձի մը կուտայի իրեն՝ արարածները կառավա-

րել սորվեցնելու համար. իրեն թուշուններ կերակրել կուտայի՝ կաթիլ մը ջուրին եւ վշուր մը հացին արժէքը սորվեցնելու համար: Իրեն ուրախութիւն մը աւելի ստեղծելու համար, կ'ուզէի որ զուարթօրէն ողորմի: Եւ քանի որ վիշտը անխուսափելի է, քանի որ կեանքը թշուառութիւնով առլի է, իրեն կը սորվեցնէի այն քրիստոնէական իմաստութիւնը, որ մեզ բոլոր թշուառութիւններէն վեր կը բարձրացնէ ու վերջին անգամ գեղեցկութիւն մը կուտայ: Ահա թէ ինչպէս կ'ըմբանեմ երիտասարդ աղջկան մը դաստիարակութիւնը:

— Կը խոնարհիմ, պատասխանեց. Տիար Մուշ, սեւ բուրդէ երկու ձեռնոցները իրարու վրայ գնելով:

Եւ ոտքի ելաւ:

— Աղէ՛կ կիմանաք որ, ըսի՝ զայն առաջնորդելով, չեմ յաւակնիր Օրիորդ Բրեֆէրի վրայ հարկադրել իմ գաստիարակութեան դրութիւնս որ համակ մտերմական է եւ կատարելապէս անհաշտ՝ ամենէն յաւ վարուած զիշերօթիկներու կազմակերպութեան հետ: Զեղմէ կը խնդրեմ միայն զայն համոզել որ, ժանի նուազ աշխատանք եւ աւելի զօսանք տայ, զայն չի նուաստացնէ ու անոր չնորհէ՝ հաստատութեան թոյլատրած չափովը, մտքի ու մարմինի ազատութիւն:

Տժգոյն ու խորհրդաւոր ժպիտով մըն եր որ Տիար Մուշ զիս վստահացուց թէ՝ դիտողութիւններուս տղուոր մէկ մասը ընդունուելով՝ մեծապէս նկատի պիտի առնուէին:

Ասոր վրայ՝ պղտիկ բարեւ մը տուաւ ու մեկնեցաւ զիս տեսակ մը խոսքի ու նեղսրտութեան մէջ թողլով: Կեանքիս մէջ շատ տարբեր տեսակ:

մարդիկ ճանչցայ, բայց անոնցմէ ոչ մէկը կը նմանի
այս նօտարին եւ այս վարժուհին:

6 Յուլիս

Տիաբ Մուշ՝ այցելութեամբը զիս խիստ ուշը
ձգելով, այդ օրը ժանը տեսնել երթալէ հրաժարե-
ցայ: Շարթուն մնացեալ մասը, պաշտօնական պար-
տականութիւնները զիս գրաւեցին: Թէպէտ զործէ
քաշուելու տարիքիս մէջ, սակայն զեռ հաղար կա-
պերով կապուած եմ այն մարդոց հետ՝ որոնց մէջ
ապրեցայ:

Ակաղեմիաներու, զօնկրէներու, ընկերութեանց
կը նախաղահեմ պատուակալ ովաշտօններով ճըն-
շուած եմ: Միայն մէ՛կ նախարարութեան մէջ լման
եօթը պաշտօն կը համրեմ: Գրասենեակները ինձմէ
ազատիլ պիտի ուղէին, իսկ ես իրենցմէ: Բայց ու-
նակութիւնը իրենցմէ՛ ալ, ինձմէ ալ զօրաւոր է, ու-
կաղն ի կաղը վեր կելլեմ պետութեան սանդուինե-
րէն: Անցնելս ետք, ծեր բարապանները իրենց մէջ
ցոյց կուտան անցքերուն մէջ թափառող ստուերու:
Երբ մարդ չատ ծեր է, ծայրայեզօրէն կը դժուարա-
նայ անոր աներեւութանալը: Առեն է սակայն որ,
երգին ըստածին որէս, հանդշիմ եւ մտածեմ վախճան
մը պատրաստելու մասին:

Ծերուկ իմաստառէր մարքիզուհի մը, չելլե-
տիսսի գեղեցիկ տարիքին անոր բարեկամուհին՝ դոր
հօրս մօտ տեսայ խիստ ծերացած, վերջին հիւան-
դութեանը այցելութիւն մը ընդունեց իր տան երե-
ցէն որ կ'ուղէր շայն մեռնելու պատրաստել:

— Ատիկա՝ ա՞յնքան անհրաժեշտ է հարցուց
մարքիզուհին: Կը տեսնեմ որ ամէն ոք առաջին ան-
դամին կը յաջողի մեռնիլ:

Հայրս քիչ ետքը զայն տեսնել կնաց ու վիճակը
ծանր գտաւ:

— Բարի իրկուն, բարեկամս, ըստաւ, հօրս ձեռքը
սեղմելով. կ'երթամ տեսնել թէ՝ Աստուած ճանչ-
ցուելէ ետք՝ մեր զիտցածէն աւելի լաւ ոլիտի
թուի՞:

Ահա՛ թէ ինչպէս կը մեռնէին վիլիսովաներու
ղեղեցիկ բարեկամուհիները: Անշուշտ, վերջանա-
լու այս կերպը ուամիկ ամբարտաւանութիւն մը չէ ու
այս երեւոյթները յիմարներու գլխուն մէջ չեն գըտ-
նուիր: Բայց զիս կը խրտչեցնեն: Ոչ վամերս, ոչ
յոյսերս կը համակերպին այս տեսակ մեկնումի մը:
Կ'ուղեմ որ իմինս քիչ մը ինքնամփոփում ունենայ
ու ասոյք համար է որ պէտք է մտածեմ քանի մը տա-
րիէն ինքզինքիս տէրն ըլլալ, եթէ ոչ՝ պիտի վտան-
գեմ... բայց լու՞: Ան որ կ'անցնի՝ թող ետ չդառնայ
իր անունը լսելով: Դեռ կը առանց իր օգնու-
թեանը բեռս վերցնել:

Ժանը լիովին երջանիկ գտայ: Ինծի պատմեց
որ, անցեալ Հինդչարթի, պաշտպանին այցելութե-
նէն ետք, Օրփորդ Բրեֆէր գալրոցի կանոններէն ա-
զատ թողած էր զինք եւ վրայէն վերցուցած էր
կարդ մը աշխատանքներ: Այս երանաւէտ Հինդչար-
թիէն ի վեր, ազատորէն կը շրջի պարտէզին մէջ,
որուն միայն ծաղիկն ու տերեւները կը պակսին,
նոյն իսկ գիւրութիւն ունի իր դժբախտ պզտիկ
սուրբ Գէւորգին վրայ աշխատելու:

Ժաղացիկ ինծի ըստաւ:

— Գիտեմ որ աս բոլորը ձեղի կը ոլարտիմ:

Ուրիշ բանի վրայ խօսեցայ իրեն, բայց դիտե-
ցի որ ինծի մտիկ չէր ըներ ուղածին չափ լաւ:

— Կը աեսնեմ որ մտածում մը ձեղ կ'զբաղեցնէ, լսի, առոր վրայ խօսեցէք ինձի, որովհետեւ առանց առոր՝ խօսելու արժանի ոչինչ պիտի ըսենք, — ինչ որ ոչ ձեզի եւ ոչ ինձի վայել պիտի ըլլար:

ինձի պատասխանեց :

— Օ՛հ, պարոն, ձեզի լաւ մտիկ կ'ընէի: Բայց ճիշտ է որ բանի մը կը մտածէի: Պիտի ներէ՞ք, առանկ չէ՞: Կը մտածէի որ Օրիորդ Բրեֆէր ձեզ շատ սիրելու է, յանկարծ հետո այսքան լաւ վարուելու համար:

ինձի նայեցաւ ժպող եւ միանգամայն շփոթ կերպով մը որ զիս խնդացուց :

— Ձեզ կը զարմացնէ՞ ասիկա, ըսի:

— Շատ, պատասխանեց :

— Ինչո՞ւ, եթէ կը հաճիք:

— Որովհետեւ բնաւ պատճառ չկայ որ Օրիորդ Բրեֆէրի հաճիլի ըլլաք:

— Արդեօք զիս ա՞յդքան անախորժ կը կարծէք, Փան:

— Օ՛հ, ո՛չ, բայց իսկապէս բնաւ պատճառ չեմ տեսներ Օրիորդ Բրեֆէրի հաճիլի ըլլալնուզ: Եւ սակայն, ձեզ շա՞տ կը սիրէ, շա՞տ: Զիս կանչել տուաւ եւ ձեր վրայ ամէն տեսակ հարցումներ ըրաւ:

— Իրա՞ւ:

— Այո՛, կուզէր ձեր տանը ներքինը ճանչնալ: Այն աստիճան որ, ձեր սպասուհին տարիքը հարցուց :

— Աղէ՛կ, ըսի, ի՞նչ կը խորհիք:

Երկար ատեն աչքերը յառած պահեց կօշիկներուն մաշած լաթին վրայ, եւ կարծես խորունկ մը

մտածումի մէջ թաղուած էր: Վերջապէս զլուխը վերցնելով:

— Կը կասկածիմ, ըստու: Շատ բնական է, այնպէս չէ՞: որ մարդ չհասկցած բանին համար մտահոգուի: Գիտեմ որ ցնորած մըն եմ, բայց կը յուսամ որ ինձի չէք նեղանար:

— Անջո՞ւշա ոչ, Ժան, ձեզի չեմ նեղանար:

Կը խոստովանիմ որ իր զարմանքը զիս ալ կը դրաւէր եւ ձեր գլխուս մէջ կը դարձնէի երիտասարդուհիին սա՛ մտածումը թէ մարդ կը մտահոգուի չհասկցած բանին համար:

Բայց Ժան ժպուելով յարեց:

— Ինձի հարցուց... գուշակեցէք... ինձի հարցուց թէ աղուոր միաը կը սիրէի՞ք:

— Եւ ի՞նչպէս ընդունեցիք, Ժա՞ն, այս հարցումներու տեղատարափը:

— Պատասխանեցի: «Զգիտե՛մ, օրիորդ»: Իսկ օրիորդը ըստու: «Պատիկ յիմար մըն էք գուռք: Գերազանց մարդու մը կեանքին ամենապղտիկ մանրամասնութիւնները նկատուելու են: Գիտցէք օրիորդ, թէ Պարոն Սիլվեսթր Պօնար Ֆրանսայի փառքերէն մէկն է»:

— Ժանտա՞խտ, գոչեցի: Ու ի՞նչ կը մտածէք, օրիորդ:

— Կը մտածեմ որ Օրիորդ Բրեֆէր իրաւունք ունէր: Բայց զործիս չգար (ահա չար բան մը պիտի ըսեմ ձեզի) բնաւ զործիս չգար որ ունէ բանի մէջ Օրիորդ Բրեֆէրն իրաւունք ունինայ:

— Աղէ՛կ, զոհ եղէք Ժան, Օրիորդ Բրեֆէր իրաւունք չունէր:

— Այո՛ ունէր: Շատ իրաւունք ունէր: Բայց պիտի ուզէի բոլոր ձեզ սիրողները սիրել, առանց

րացառութեան, ու հիմա չեմ կրնար ընել, որովհետեւ չպատճի կրնամ Օրիորդ Բրեֆերը սիրել:

— Ժա՞ն, մտիկ ըրէ՛ք, պատասխանեցի լրջօրէն, Օրիորդ Բրեֆէր հետերնիդ բարիցաւ, դուքալ իրեն համար բարի եղէք:

Զոր չեշտով մը պատասխանեց ան:

— Օրիորդ Բրեֆէրին համար շատ դիւրին է հետո բարի ըլլալ, բայց իրեն հետ բարի ըլլալը ինձի համար խիստ զժուար պիտի ըլլայ:

Լեզուիս ալ աւելի լրջութիւն տալով է որ յարեցի:

— Զաւակս, վարժապետներու հեղինակութիւնը նուրիական է: Զեր գիշերօթիկի վարժուհին՝ ձեր մօս կը ներկայացնէ մայրը զոր կորոնցուցիք:

Այս մհածաշուք յիմարութիւնը հազիւ բերնէս ելած՝ անզթօրէն զզջացի: Աղջնակը տժզունեցաւ, աչքերը լեցուեցան:

— Օ՛հ, պարոն, դոչեց, ի՞նչպէս կրնաք այդ պիսի բան մը ըսել՝ դո՛ւք:

Այս, ի՞նչպէս այս բանը ըսած էի:

Ան կը կրկնէր:

— Մայրիկ, սիրելի մայրիկս, խեղճ մայրիկս: Բազգը՝ մինչեւ վերջը յիմար ըլլալէ արդիւց զիս: Զգիտեմ ի՞նչպէս եղաւ որ լարու երեւոյին ունեցայ: Ա՛լ իմ տարիքիս չեն լար: Թերեւս չարակամ հազ մը աչքերէս արցունք քաշեց: Վերջապէս, մարդ կը պատրուի: Ժան խարուեցաւ: Օ՛հ, ի՞նչ մաքուր՝ ի՞նչ ճառագայթափայլ ժպիստ մը շաղաց այն ատեն թրջուած ալուոր ալուեւանունքներուն տակ, ամառուան անձեւէ մը ետք ճիւղերուն մէջ փայլող արեւին պէս: Իրարու ձեռք բոնեցինք եւ երկար առեն կեցանք առանց խօսելու, երջանի՛կ:

— Զաւակս, ըսի վերջապէս, շատ ծեր եմ ես եւ կեանքի չատ մը գապանիքները, զորս հետղնետէ պիտի գտնէք, ինձի յայտնի ին: Հաւատացէ՛ք ինձի: ապազան շինուած է անդեալէն: Ամէն ինչ որ ընէք չոս լաւ ապրելու համար, առանց ատելութեան եւ առանց դառնութեան, օր մը ձեզի պիտի ծառայէ՛ տունելնուզ մէջ խաղաղ եւ ուրախ ապրելու համար: Քաղցր եղէք ու տառապիլ զիացէք: Երբ մարդ լաւ կը տառապի, կը տառապի նուազ: Երբ օր մը տրանջալու ճշմարիտ նիւթ մը ունենաք, ես քովերնեղ կը գտնուիմ ձեզ լսելու համար: Եթէ վիրաւորեն ձեզ, ես ու Տիկին տը կազրի ձեր մօտ պիտի գտնուինք:

— Զեր առողջութիւնը կատարելապէս լա՞ւ է, սիրելի պարոն:

Օրիորդ Բրեֆէրն էր, որ զաղտազողի եկած՝ ինձի այս հարցումը կ'ընէր ժպիտով մը: Առաջին մտածումս՝ զինք զրո՞յին նուրիբել եղաւ, երկրորդը՝ թէ բերանը այնքան յարմար էր ժպանելու ինչքան կաթսայ մը՝ ջութակ ածելու, երրորդը եղաւ՝ քաղաքավարութիւնը վերպարածնել եւ ըսել թէ՝ կը յուսայի որ իր ալ առողջութիւնը լաւ էր:

Մատղաչ աղջնակը պարտէը պատիլ զրկեց. Կաքը՝ ձեռք մը թիկնոցակին վրայ եւ միւսը՝ զէպի պատւոյ տախտակը երկնցնելով, ցոյց տուաւ Ժան Աղեքսանզը անունը՝ ցանկին գլուխը կորագիր կրուած:

— Զգալի հաճոյքով մը կը տեսնեմ որ, ըսի, ասպիջկան վարմունքէն գոհ էր: Ոչինչ ինձի այնքան ախորհելի է, ու կը մըուիմ այս երջանիկ արդիւնքը վերապրել ձեր զորովալի արթնութեանը: Աղասութիւնը առի ձեզի զրկելու քանի մը զիրքեր որ կըր-

նան շահագրգուել եւ դաստիարակել երիտասարդուն-
հիները։ Անոնց վրայ աչք նետելէ եաք կը դատե՞ք
թէ յարմա՞ր են Օրիորդ Աղեքսանդրի եւ իր ընկեր-
ներուն յանձնուելու։

Գիշերօթիկի տեսչուհիին երախտադիտութիւնը
դորովի հասաւ ու խօսքերով յայտնուեցաւ։ Կարծ
կտրելու համար։

— Օդը այսօր չատ գեղեցիկ է, ըսի։

— Այս՛, պատասխանեց, եւ եթէ այսպէս շա-
րունակէ, այս սիրելի աղջիկները խաղալու լաւ ա-
տեն պիտի ունենան։

— Անշուշտ արձակուրզի մասին է ձեր խօսքը։
Բայց Օրիորդ Աղեքսանդր որ ծնողք չունի, ասկէ
դուրս չպիտի ելլէ։ Ի՞նչ պիտի ընէ, Աստուած իմ,
այս խոչոր պարապ տանը մէջ։

— Իրեն կրցածնուս չափ զբուանք կը հայթայ-
թենք։ Թանգարանները կ'առաջնորդեմ զինք եւ...
Տատամնեցաւ, ետքը՝ կարմրելով։

— ... եւ ձեր տունը, եթէ կը թոյլատրէք։

— Ինչո՞ւ չէ, դոչեցի։ Բայց ահա՛ սքանչելի
ժամանում մը։

Իրարմէ բաժնուեցանք իբր խիստ մտերիմ բա-
րեկամներ։ Ես իրեն բարեկամ, որովհետեւ բաղ-
ձացածս ստացած էի, եւ ինքը՝ ինծի, առանց դնա-
հատելի պատճառի, ինչ որ ըստ Պղատոնի, Օրիորդ
Բրեֆէրը կը զեաեղէ հոգիներու նուիրապետութեան
բարձրագոյն ստափճանին վրայ։

Սակայն, գէշ նախազգացումներով է որ այս
անձը առնս մացուցի։ Ու պիտի փափաքէի որ ժան
իրենէն տարբեր ձեռքերու մէջ ըլլար։ Տիար Մուշ-
եւ Օրիորդ Բրեֆէր ինծի անըմբոնելի հոգիներ են։
Երբէ՛ք չգիտեմ թէ՝ ինչո՞ւ լսածնին կ'ըսեն, ոչ ալ

թէ ինչո՞ւ կ'ընեն՝ ինչ որ կ'ընեն։ Անոնց մէջ խոր-
հըրդաւոր խորքեր կան որ զիս կը խոռվեն։ Ինչպէս
ժան քիչ առաջ կ'ըսէր, մարդ կը մտահողուի չհաս-
կըցած բանին համար։

Աւա՛զ, իմ տարիքին մարդ խիստ լաւ դիտէ՝
թէ կեանքը ի՞նչքան անմեղ է. մարդ խիստ լաւ դի-
տէ՝ թէ մարդ ի՞նչ կը կորսնցնէ աս աշխարհի վրայ
երկար ապրելով. միա՛յն երիտասարդութեան վրայ
կը վստահուի։

16 Օգաստոս

Խսկապէս իրենց կ'սպասէի. կ'սպասէի անհամ-
բերութեամբ։ Թիրէզը համոզելու համար որ անոնց
լաւ ընդունելութիւն ընէ, հաճելի ըլլալու եւ իր
միտքը մեղմօրէն բանալու ամրողջ արուեստս ի զործ
դրի. բայց քիչ էր ատ։ Անոնք եկան։ Ժան իրապէս
համակ ուրախութիւն էր։ Վստահաբար բնաւ մեծ
մօրը չի նմանիր։ Բայց այսօր՝ առաջին անգամն ըլ-
լալով, նշմարեցի որ հաճելի գիմազծութիւն մը ու-
նի, բան մը որ այս աշխարհի վրայ կնոջ մը համար
չատ օգտակար է։ Ժամանեցաւ ու զիրքերու քաղաքը
անով լիովին զուարթեցաւ։

Աչքիս ծայրովը թիրէզին կը նայէի. կը դիտէի
թէ արդեօք ծեր պահապանի խստութիւնը պիտի
մեղմանա՞ր երիտասարդ աղջիկը տեսնելուն։ Տեսայ
որ աղօտ աչքերը, կախուած մորթերով երեսը, դա-
տարկ բերանը, ծեր հուժկու պարիկի ցցուն ծնօտը
կը յառէին ժանի վրայ։ Այսափի։

Օրիորդ Բրեֆէր, կապոյտ հաղուած, կը յա-
ռաջանար, ետ կը քաշուէր, կ'ոստոստէր, մանր քայ-
ւէր կ'առնէր, կը դոչէր, կը հառաչէր, աչքերը կը
հակէր, աչքերը վեր կ'առնէր, բաղում քաղաքավա-
րութիւններ կ'ընէր, չէր համարձակէր, կը համար-

ձակէր, ա'լ չէր համարձակէր, կրկին կը համարձա-
կէր, խոնարհութիւն կ'ընէր, կարճ կապեմ, խեղ-
կատակութիւն մը:

— Ո՞րքան գիրք, գոչեց: Ու բոլորն ալ կարդա-
ցի՞ք, պարոն Պօնար:

— Աւա՛զ, այս՛, պատասխանեցի, եւ ասոր հա-
մար է որ բնաւ բան չեմ գիտեր, որովհետեւ չկայ-
առ գիրքերէն հատ մը որ ուրիշի մը ըսածը չի ջրէ.
այնպէս որ, երբ մարդ բոլորն ալ կարդացած է, ի՞նչ
խորհիլը զիւանար: Ահա՛ վիճակս, Տիկին:

Ասոր վրայ, Ժանը կանչեց իր տպաւորութիւն-
ները հաղորդելու համար: Բայց Ժան պատուհանէն
կը գիտէր:

— Ի՞նչ աղուոր է, ըստ մեղի: Կը սիրեմ գետին
հոսիլը տեսնել: Այնքան բաներու վրայ մտածել կու-
տայ:

Օրիորդ Բրեֆէր գլխարկը հանած եւ չէկ խո-
պողներով պիտուած ճակատ մը բացած ըլլալով,
սպասուհիս ուժով մը վերցուց անոր գլխարկը, ըսե-
լով որ՝ լաթերու կահ կարասիի վրայ ձգուիլը ի-
րեն անախորժ էր: Վերջը մօտեցաւ Ժանին ու զայն
իր պատիկ օրիորդը կոչելով՝ «Ծորերը» պահանջեց:
Պատիկ օրիորդը կրկնոցակն ու գլխարկը տալով՝
յայտնեց շնորհալի վիզ մը եւ կլոր մէջք մը, որուն
շրջագծերը որոշակի կը նկարուէին պատուհանի մեծ
լոյսին մէջ: Պիտի մաղթէի որ աս սլահուն զայն
տեսնողն ըլլար՝ ծեր սպասուհիէ մը, գուուզ մաղերով
գիշերօթիկի վարժուհիէ մը եւ լեզուարան դիւանա-
պետ մարդուկէ մը բոլորովին տարբեր անձ մը:

— Աէնը կը գիտէք, ըսի, արեւին տակ կը պըս-
պըտայ:

— Այս՛, պատասխանեց, պատուհանի յինարա-
նին կոթնած: Կարծես բոց մըն է որ կը հոսի: Բայց
տեսէ՛ք՝ ինչպէս ան թարմ կը թուփ հունա՝ գետեզրի
ուռիներուն տակ, զորս կը ցոլցնէ: Այս պղտիկ
անկիւնը միւսներէն շատ աւելի կը սիրեմ:

— Եկո՛ւր, պատասխանեցի, կը տեսնեմ որ գե-
տը փափաքդ կը գրգուէ: Ի՞նչ պիտի ըսէիք, եթէ
Օրիորդ Բրեֆէրի հաճութեամբը, Աէն Գլու երթա-
յինք Փօն Ռուայեալի քարափը գանուող շոգենաւով:

Ժան շատ զոհ էր գաղափարէս եւ Օրիորդ Բրե-
ֆէր մտադիր՝ ամէն զոհողութեան: Բայց սպասու-
հիս չէր համեր մեր այսպէս ձգել երթալուն: Զիս
առաջնորդեց ճաշասրահ ուր գողալով իրեն հետե-
ւեցայ:

— Պարոն, ըստու, երբ առանձնացանք, բնաւ
բան չէք խորհիր եւ հարկ է որ ես ամէն ինչ մտա-
ծեմ: Բարեբախտարար յիշողութիւնս լաւ է:

Այս յախուռն պատրանքը խախտելին յարմար
չսեպեցի: Ան շարունակեց:

Այսպէս, կ'երթաք առանց ըսելու թէ պղտիկ
օրիորդը ի՞նչ կը սիրէ: Զեզ զոհացնելը դժուար է
պարոն, բայց զոնէ գիտէք թէ ո'րն է աղէկը: Այս
երթասարդներուն պէս չէք: Խոհարարութիւնն բան
չեն հասկնար: Յաճախ րաւազոյնը ամէնէն զէշը կը
գտնեն եւ գէշն է որ իրենց լաւ կ'երեւի, իրենց սըր-
տին պատճառով՝ որ գիռ տեղը հաստատ գետե-
ղուած չէ, այնպէս որ՝ իրենց համար ի՞նչ եփելը չես
գիտնար: Բայէ՛ք՝ պատիկ օրիորդը կը սիրէ՞ ոլոոով
եփուած աղաւնի եւ քրօֆիր-թօլ:

— Բարի թերէզա, պատասխանեցի, ուզածնուզ
պէս ըրէք, ու շատ աղէկ կ'ըլլայ: Այս տիկինները
կը բաւականանան մեր սովորականովը:

Թերէզ չոր մը յարեց :

— Պարս'ն, ձեղի կը խօսիմ պլտիկ օրիորդի մասին. հարկ չէ որ առունէն գուրս ելլէ առանց կտոր մը օգտուելու : Գալով ծեր գուռզին, եթէ ճաշ գործին չգայ, թո՛ղ մատները ծծէ : Հոգս չէ :

Հոգիս հանգարա՞ վերագրածայ գիրքերու քառքը, ուր Օրիորդ Բրեֆէր կը հիւսէր այնքան հանդարառութիւնով որ կարծես իր տունը եղած ըլլար : Մազ մնաց ես ինքս ալ հաւտայի : Շիտակ է որ անքիչ անդ կը բռնէր պատուհանին անկիւնը, բայց այնքան լաւ ընտրած էր աթոռն ու ոտքի պատուանդանը որ՝ այս կահերը իրեն համար շինուած կը թուէին :

Ընդհակառակը, ժան գիրքերուն ու նկարներուն կը նետէր երկար ակնարկ մը որ գրեթէ մնաք բարով մըն էր կարծես :

— Տեսէ՞ք, ըսի, զուարճացէ՞ք թղթատելով սազիրքը զոր անսարակոյս պիտի սիրէք, որովհետեւ գեղեցիկ պատկերներ կը պարունակէ :

Ու առջեւը բացի Վիչելիոյի զգեստներու հաւաքածոն. Եթէ կը հաճիք, նկասեցէք որ արդի արուեստագէտներու վախորդէն նկարած հասարակ օրինակութիւնը չէ ան, այլ՝ իսկապէս փառաւոր և յարգամեծար նմոյշ մը նախնական հրատարակութեան, որ ազնիւ է, ժամանակին դեղեցկացած ու գեղած թերերուն վրայ պատկերացող ազնիւ տիկիններուն հաւասար :

Միամիտ հետաքրքրութիւնով մը պատկերները թղթատելով, ժան ըսաւ :

— Պտոյտի խօսքը կ'ընէինք, ահա ճամրոր գութիւն մըն է որ ընել կուտաք : Մեծ ճամրորդութիւն մը :

Աղէ՛կ, օրիորդ, ըսի, ճամրորդելու համար Հեշտօրէն տեղաւորուելու է : Նստած էք մէկ անկիւնին վրայ ձեր աթոռին դոր մէկ ստքի վրայ կը կեցնէք եւ Վիչելիիօն ծունկերնիդ կը յոգնեցնէ : Աղէ՛կ մը նստեցէք աթոռնիդ հաստատեցէք ու գիրքերնիդ դրէք սեղանին վրայ :

Ժապելով հնագանդեցաւ ու ըսաւ :

— Դիտեցէ՞ք սա աղուոր զգեստը, պարոն (Վենետիկեան գքսուհիի մը զգեստն էր) ի՞նչ ազնիւ է ու ի՞նչ սքանչելի զազափարներ կը ներշնչէ : Դեղեցի՞կ է սակայն՝ չքեղութիւնը :

— Պէտք չէ այդ տեսակ մտածումներ յայտնել, օրիորդ, ըսաւ վարժուհին, հիւսուածին վրայէն պղտիկ անկասար քիթ մը վեր վերցնելով :

— Անմեղ է, պատասխանեցի : Շքեղ հոգիներ կան որ մեծալյանութեան ճաշակը ի ծնէ ունին :

Պատիկ անկասար քիթը խկոյն վար ինկաւ :

— Օրիորդ Բրեֆէրն ալ չքեղութիւնը կը սիրէ, ըսաւ ժան, լամրերուն համար թափանցիկ թուղթեր կը ձեւէ : Խնայողական չքեղութիւն է սա, այլ սակայն չքեղութիւն է :

Վենետիկ վերագանալով, նաշխուն պատմուածան հազած իշխանուհիի մը հետ կը ծանօթանայինք երբ դրան զանգակը խմացայ : Կարծեցի որ ճաշառանի աշկերտ մը կողովը կը բերէր, բայց գիրքերու քաղաքին գուռը բացուեցաւ եւ . . . ո՛վ Սիլվեսթր Պօնար, քիչ մը տռաջ կը մաղթէիր որ ակնոցաւոր ու կռտած աչքերէ տարբեր աչքեր իր չնորհին մէջ տեսնէին պաշտպանեալու . . մաղթանըներդ կատարուած են ամէնէն անակնկալ կերպովը : Եւ, ինչպէս ճայն մը ըսաւ անխունեմ թեղէոսի՝

Վախցէք իշխան, վախցէք որ երկինքը անաչառ
Զեզ չատէ՝ ձեր մաղթանքները լսելու աստիճան։
Գիրքերու քաղաքին դուռը բացուեցաւ ու թերէզ
ներս մացուց գեղեցիկ երիտասարդ մը։ Այս ծերուկ
պարզ հոգին մարդոց դուռ բանալ զոցելը միայն
դիտէ, սալօնի և նախասենեակի նրբութիւններէն
դան չի հասկնաբ։ Սովորութեանցը մէջ ոչ ծանու-
րան չի հասկնաբ։ Մարդիկ կամ սանդուիին
յանել կայ ոչ սպասցնել։ Մարդիկ կամ սանդուիին
վրայ կը նետէ և կամ զլխուդ դէմ կը հրէ։

Ուրեմն՝ ահա՛ գեղեցիկ երիտասարդը ներս
հրամցուեցաւ ու չեմ ալ կրնար երթալ զինք բովի
սենեակը փակել վտանգաւոր անսառւնի մը պէս։
Կ'սպասեմ որ միտքը բացատրէ. առանց շփոթելու
կ'ընէ, բայց ինձի կը թուի որ սեղանին վրայ հա-
կած, վեշելիօն թղթասող երիտասարդուհին տե-
սաւ։ Զայն կը դիտէմ — կամ շատ կը սխալիմ, կամ
տեղ մը տեսած եմ այս երիտասարդը։ Ժելիս կը
դուռ մը տեսած եմ այս երիտասարդը։ Ժելիս կը
կոչուի։ Ահա՛ անուն մը որ չգիտեմ ուր լսեցի։ Ի-
լուրօք, Պրն. Ժելիս (քանի որ Ժելիս մը կայ) շատ-
ապուր հաստեցած է։ Ինձի կ'ըսէ՝ թէ կանոնագո-
տուոր հաստեցած է։ Արդուի ատրին կը գտնուի, եւ
բութեանց գլորոցին երրորդ տարին կը գտնուի, եւ
թէ՝ սատոնըհինգէն տասնեւութ ամիսներէ ի վեր կը
պատրաստէ շվանաւարտ ըլլալու թեղը, որուն
նիւթն է 1700ի Պենետիկեան արքայարաններուն
վիճակը։ Վանքերու վրայ դրուծ դիրքս նոր կարգա-
ցած ըլլալով համոզուած է որ, թեղը չպիտի կրնալ
լրացնել, առանց իմ խորհուրդներուս եւ առանց իմ
ունեցած մէկ ձեռագրիս, որ 1683էն 1704 Սիթօյի
արքայարանին համորագիրքն է։

Այս կէտերուն վրայ միտքս բանալով, ինձի
յանձնեց պաշտօնակիցներուս ամէնէն անուանիէն
ստորագրուած յանձնարարագիր մը։

Շա՛տ աղէկ, միտքս եկաւ։ Պրն. Ժելիս այն
երիտասարդն է, որ անցած տարի զիս յիմար
անուանեց շագանակենիներուն տակ։ Յանձնարա-
րագիրը բանալով կը մտածէմ։

«Ա՛հ, ա՛հ, գժբա՛ղդ, շատ հեռու ևս տարա-
կուսէլիք որ ըսածդ լսեցի եւ զիտեմ թէ իմ մասիս
ինչ կը խորհիս... կամ գոնէ ինչ որ այդ օրը կը
խորհիր — որոգհետեւ այս երիտասարդ զլուկիները
ա՛յնքան թեթեւ են։ Զեռքս ինկար, երիտասարդ
անխոհէմ. ահա՛ մտար առիւծին որջը՝ եւ ա՛յնքան
յանկարծականօրէն որ՝ հաւատքս վկայ՝ զարմացած
ծեր առիւծը իր որսին ինչ ընելը չգիտեր։ Բայց գուն,
ծեր առիւծ, արգեօք յիմար մը չէ՞ս. Եթէ չես, յի-
մար եղար։ Յիմար եղար Մարկրիթ տը Վալուայի
արձանին տակ Պրն. Ժելիսին ըսածը մտիկ ընելուզ-
համար, կրկնակ յիմար՝ մոռցած չըլլալուգ համար
ինչ որ լսու կ'ըլլալը որ լսած չըլլայիր»։

Այսպէս յանդիմանելով ծեր առիւծը, յորգորեցի
որ ներող երեւայ. ականջը շատ քաշել շտուաւ եւ
ահա՛ այնքան զուարթացաւ որ, ինքինքը զսպեց
ուրախ մոնչիւններ չգոռալու համար։

Պաշտօնակիցիս նամակը կարգալու կերպէս մարդ
կրնար կարծել որ զիրելը չէի ճանչնար։ Երկար ե-
ղաւ եւ Պրն. Ժելիս կրնար ճանճրանալ, բայց կը գի-
տէր եւ համբերութեամբ նեղութեանը կը տոկար։
Ժան երրեմն գլուխը մեր կողմը կը գարճէր։ Ան-
շարժ չէ կարելի մնալ, անանկ չէ՞։ Օրիորդ Բրեֆէր
խոպունները կը յարգարէր եւ կուրծքը պատիկ հա-
ռաջներով կուրէր։ Պէտք է ըսել որ ես ալ յաճախ
պատուուած եմ այս պղտիկ հառաջներով։

— Պարոն, ըսի նամակը ծայլելով, երջանիկ եմ
ձեզ օգտակար կարենալ ըլլալուս։ Կ'զբաղիք հետա-

խուզութիւններով որ, իմ մասիս, զիս շատ բռւսն կերպով շահագրգուած էն: Կրցածս ըրած եմ: Զեզի պէս ու ձեզմէ ալ լաւ զիտեմ թէ գեռ ինչքան ընելիք կը մնայ: Խնդրած ձեռագիրնիդ ձեր տրամադրութեան տակ է, կրնաք առնել տանիլ, բայց շատ պըզտիկ չէ եւ կը վախնամ...

— Ա՛հ, պարսն, ըստու Ժելիս, խոչոր դիրքերը զիս չեն վախցներ:

Խնդրեցի երխտասարդէն որ սպասէ եւ քովի գրասենեակը գացի դիրքը բերելու, բայց զայն չի դտայ նախ ու գտնելէ ալ յուսակտուր պիտի ըլլայի, երբ ինչ ինչ նշաններէ հասկցայ որ սպասուհիս կարգ դրած էր աշխատասենեակիս մէջ: Բայց համարագիրքը այնքան մեծ ու հաստ էր որ թերէզ չէր կրցած լման մը զայն տեղաւորել: Դժուարաւ վերցուցի եւ զայն կարելի եղածին չափ ծանրակշուր դտնելու ուրախութիւնն ունեցայ:

«Սպասէ՛, աղաս, ըսի իւրովի, ժպիտով մը ո՞ր շատ հեղնոտ ըլլալու էր, սպասէ՛, ուսիդ պիտի բառնամ. թեւերդ պիտի կտրտէ, յետոյ ուղեղդգ: Ասիկա Սիլվեսթր Պօնարի առաջին վրէժն է: Ետքը կը տեսնենք»:

Երբ դիրքերու քաղաքը մտայ, լսեցի որ Պրն. Ժելիս ժանի կ'լսէր.

«Վենետիկուհիները մազերնին շէկ ներկի մը մէջ կը թաթիմէին: Մեղրի եւ ոսկիի շիկութիւնը ունէին: Բայց մազեր կան որոնց բնական գոյնը շատ աւելի աղուոր է քան մեղրինն ու ոսկիինը»: Եւ ժան կը պատասխանէր՝ մտածկոտ ու մտամփոփ լութեամբ մը: Գուշակեցի որ սա՛ անզգամ Վեչելիխն դործի խառնուած էր եւ թէ՛ դրքին վրայ հակած՝ միասին

դիտեր էին Վենետիկեան դքսուհին եւ իշխանուհիները:

Խոչոր դիրքերովս երեւցայ՝ մտածելով որ Ժելիս դիմածութիւն մը պիտի ընէր: Բեռնակիրի մը բեռն էր աս ու թեւերս ցաւած էին: Բայց երիտասարդը փետուրի մը պէս զայն վերցուց ու ժպտելով թեւին տակ դրաւ: Ետքը չնորհակալ եղաւ. հակիրճութեամբ մը զոր կը զնահատեմ, յիշեցուց որ խորհուրդներուս պէտք ունէր ու նոր տեսակցութեան մը որ որոշել տալով մեկնեցաւ՝ մեղ ամէնքս ալ ամենահահց կերպով բարեւելով:

Հսի:

— Սիրո՛ւն է այս տղան:

Ժան՝ Վեչելիխոյէն քանի մը երես թղթատեց ու չի պատասխանեց:

Ելանք Սէն ֆլու զացինք:

Սեպտեմբեր—Գնկահմբեր

Ինծի պէս մարդուկի մը տրուած այցելութիւնները իրարու յաջորդած են ճշղրտութիւնով մը ուրուն համար խորապէս երախտապարտ եմ Օրիորդ Բրեֆէրի՝ որ վերջապէս իր սեփական անկիւնը գըրաւեց դիրքերու քաղաքին մէջ: Հիմա ան կ'ըսէ. «Իմ աթոռս, իմ ոտքի պատուանդանս, իմ գարակը»: Իր գարակը պղտիկ սեղան մըն է, ուրկի վըտարեց Շամբանեցի բանաստեղծները, հոն տեկաւորելու համար ասեղնազործութեան պայուսակը: Շատ ախորժելի է Օրիորդ Բրեֆէր եւ ես ճիւազ մը ըլլալու եմ զինք չսիրելուս համար: Բառին ամենաճշշդրիտ իմաստովը՝ իրեն կը հանդուրժեմ: Բայց մարդ ինչի՞ չի հանդուրժեր ժանի սիրուն: Ժան՝ Գիրքերու քաղաքին կուտայ հրապոյր մը որուն յիշատակը կ'ըմբռչինեմ անոր երթալիքն վերջ: Քիւ

ուսում ունի, բայց այնքան լաւ օժտուած է որ, եթիւ կ'ուզեմ գեղեցիկ բան մը ցոյց տալ իրեն, գոդցես ես բնաւ տեսած չըլլալի զայն, ինքն է որ ինսի կը ցուցնէ: Եթէ ցարու անկարելի եղած է զայն գաղաւ փարներուս յարեցնել, յաճախ հաճոյք դտուծ եմ հետեւելով իր զաղափարներուն հոգեկան քմահանցոյքին:

Ինձմէ աւելի ողջմիու մարդ մը պիտի մտածէր զայն օդտակար ընծայել: Սակայն միթէ օդտակար չէ՞ կեանքի մէջ սիրելի ըլլալը: Առանց սիրուն ըլլալու՝ կը հրապուրէ: Հրապուրել — ասիկա թերեւս այնքան բանի կը ծառայէ ինչքան կուլպայ կարկը տելը: Արդէն, ահմահ չեմ ես, իսկ ան՝ անշուշն շատ ձերացած չոլիտի ըլլայ գեռ, երբ նօտարս (որ բնաւ Տիար Մուշը չէ) իրեն կարդայ թուղթ մը զոր քիչ առաջ ստորագրեցի:

Չեմ թողուր որ ինձմէ զատ ուրիշ մը անոր հոգև տանի եւ զայն օժտի: Ես ինքս շատ հարուստ չեմ եւ հօրս ժառանգութիւնը իմ ձեռքիս մէջ աճած չէ: Մարդ դրամ չի ժողվեր հին բնագիրներ քննելով: Սակայն գիրքերու, այս աղնիւ ալլրանքին այժմեան ծախու գնովը բան մը կ'արժեն: Սա դարակին վրայ կան ծ. զ. դրդ դարու քանի մը բանաստեղծներ զորս ունենալու համար դրամատէրներ պիտի մրցէին իշխաններու հետ: Եւ կարծեմ, Սիմօն Վութրի այս պահերը, նաև Գլու թաղուհին գործածութեանը ծառայած սա preces piae-ները Սիլվեսթր ալլարանին մէջ աննշմարելի չպիտի մնային:

Հոգտարի հաւաքելու եւ պահապանելու այս բոլոր հազուագիւտ ու հետաքրքրական նմոյշները որ գիրքերու քաղաքը կը լեցնեն եւ երկար ատեն հաւատացի որ անոնք օդին ու լոյսին չափ անհրաժեշտ էին:

Կեանքիս: Լաւ սիրեցի զանոնք եւ տակաւին այսօր չեմ կրնար անոնց ժպտելիք եւ զանոնք փայիտայելիք ետ կենալ: Այս կաշեկազմ հատորները այնքան հաճելի են աչքիս եւ այս մազաղաթները այնքան մեղմօրէն շօշափելի: Զկայ այս գիրքերուն մէջ հատ մը, որ, եղական արժանքի մը չնորհիւ ազնիւ մարդու մը գնահատութեանը արժանի չըլլայ: Ուրիշ ո՞վ անոնց տիրանալով պիտք եղած արժէքը պիտի տայ իրենց: Գիտեմ միայն՝ թէ նոր տէր մը չպիտի թողու որ անոնք փճանան լքուած, կամ թէ՝ զանոնք չպիտի պասուէ տղէտի քմահաճոյքով: Ո՞ր ձեռքին մէջ պիտի իյնայ Սէն ժերմէն տէ բրէի արրայարանին պատմութեան սա անրադպատելի նմոյշը, որու լուսանցքին վրայ նոյնինքն հեղինակը, Տօմ Փաք Պույեաու, ձեռքովը նշանակած է կարեւոր նօթեր... վարպետ Պօնա՛ր, ծեր յիմար մըն ես դուն: Սպասուհիւ, խեղճ արարածը այսօր անկողնին վրայ դամուած է սաստիկ յօդացաւով մը: Ժան պիտի զայ իր պաշտպանուհիին հետ, եւ զանոնք ընդունիլ պատրաստուելու տեղ, հազար խենթութեանց վրայ կը մտածես: Սիլվեսթր Պօնար, մարդ չպիտի ըլլաս — ես է որ կ'ըսեմ քեղի:

Եւ ճշշտ ահա պատուհանէս կը տեսնեմ որ հանրակառքէ կ'իջնեն: Ժան կատուի պէս կը ցատկէ եւ Օրիորդ Բրեֆէր կը յենու կառապանին հուժկու բազուկին՝ ալեկոծութենէ խուսափած եւ այս հեղ ազատուիլ յանձն առած կոյսի մը ամչկոտ չնորհներովը: Ժան գլուխը կը վերցնէ, կը տեսնէ զիս եւ վսահող բարեկամութեան անշմարելի նշան մը կ'ընէ: Կը նկատեմ որ սիրուն է: Նուազ սիրուն քան իր մեծ մայրը: Այլ իր չնորհը ինծի պէս ծեր խենթի մը հրճուանքն ու միխթարութիւնը կը կազմէ: Դա-

լով երիտասարդ խենթերուն (տակաւին կը դուռուին) ի՞նչ մտածենին չգիտեմ. գործո չէ ատիկա... բայց հարկ է կրկնել քեզի, Պօնար, բարեկամո, թէ սպասուհիդ անկողին ինկած է եւ դուն ինքդ դուռը բանալ պիտի երթաս:

Բա՛ց, Զմեռ մարդուկ... գարունն է որ կը բաղեսէ:

Ժանն է արդարեւ, Ժանը՝ համակ վարդ: Դերյարկ մըն ալ ելլելու է Օրիորդ Բրեֆէր, որովէս զի շնչառապ եւ ինքինքն ելած՝ սեմին հասնի:

Սպասուհիի վիճակը բացարեցի եւ առաջարկեցի ճաշարանի մէջ ճաշել: Բայց թերէզ, տակաւին անկողնին վրայ եւս ամենահզօր, որոշեց որ պէտք էր տունը ճաշել: Լոտ իրեն պարկեցտ մարդիկ ճաշարան չեն երթար: Արդէն, ամէն ինչ նախատեսած էր: Ճաշը գնուած ըլլալով, դոնապանուհին պիտի եփէր:

Ցանդուգն ժանը զնաց տեսնել թէ ծեր հիւանդը բանի պէտք չունի՞ :

Ինչպէս պիտի ենթագրէիք՝ թերէզ իսկոյն զայն սալօն ճամբեց, բայց ոչ այնքան խստութեամբ՝ ինչքան վախցած էի որ կը բանեցնէր: — Եթէ՝ — Աստուած չկամի — ծառայի պէտք ունենայի, պատասխաներ է, ճեզմէ նուազ սիրունիկ մը կը գըտնէի: Հանդիսափ պէտք ունիմ: Ապրանք մըն է սա զոր ծախելու համար խանութ չէք բացած դուք տօնավաճառի մէջ՝ լոկ՝ մատ մը բերնիդ վրայ՝ նշանագրին տակ: Գացէ՛ք խնդալ ու հոս մի՛ մնաք: Վատառողջ է օդը. ծերութիւնը փոխանցիկ է:

Այս խօսքերը մեղի բերելով՝ ժան աւելցուց որ ծերուկ թերէզի խօսուածքը շատ կը սիրէր: Որու վրայ, Օրիորդ Բրեֆէր զինք յանդիմանեց շատ ազ-

նիւ ճաշակ մը չունենալուն համար: Փորձեցի զայն արդարացնել՝ օրինակ բերելով մայրական խօսուածքի այնքան լաւ կողմնակիցները՝ որ ծեր լուացարարուհիներն ու խոտի նուամատոյցին բեռնակիրները կ'ընդունէին իր իրենց լեզուի վարպետները: Բայց Օրիորդ Բրեֆէր իստ նուրբ ճաշակի տէր ըլլալով պատճառներս չընդունեց:

Սակայն՝ ժան աղաջող գէմք մը առաւ եւ խոհանոցին մէջ կերակուրով զբաղելու համար ճերմակ դոգնոց մը կապելու արտօնութիւնը խնդիրեց:

— Ժան, պատասխանեցի տիրոջ մը լրջութիւնովը, եթէ խնդիրը սկաւառակները ջարդ ու փշուր ընելու, պնակներուն եզերքը կոտրտելու, կաթսաները փոսելու եւ ջուրի ամաններուն տակը վրցնելու վրայ է, կը կարծեմ որ աս գործին պիտի բաւ թերէզի կողմէ խոհանոցին մէջ զրուած տղեղ արարածը, որովհետեւ՝ այս պահուս խոհանոցէն եկող աղէտափ աղմուկներ կը լսեմ: Սակայն, ժան, կ'առաջարկեմ որ աղանդերը պատրաստէք: Գացէք ճերմակ դոգնոց մը բերել, ես ինքս մէջքերնիդ պիտի կապեմ:

Իրաւ ալ, հանդիսաւոր կերպով կտաւէ գոգնոցը մէջքը կապեցի եւ ան խոհանոց խոյացաւ, հոն պատրաստելու համար — ինչպէս վերջը զիտցանք նըրբածաշակ ուտելիքներ:

Այս պզտիկ կորզագրութիւնը ընելուս չպարծենցայ, որովհետեւ, հետո առանձին ըլլալով Օրիորդ Բրեֆէր մտահողիչ կեցուածքներ առաւ: Աչքերը արցունքով ու բոցերով առլի զիս դիտեց եւ ահապին հառաջներ արձակեց:

— Կը մեղքնամ վրանիդ, ըսաւ, ճեղի պէս մարդ մը ու ընտիր մարդ մը՝ մինա՛կ ապրի կոպիտ սպասու-

հիմ մը հետ, (որովհետեւ կոպիտ է ան, սոիկա անտարակուսելի է): Ի՞նչ անգութ զոյութիւն: Պէտք ունիք հանգիստի, հոգածութեանց, ակնածանքի. ամէն տեսակ ինսամքներու. կրնաք հիւանդանալ: Զկայ կնիկ մը որ պատիւ չի համարէ ձեր անունը կրելն ու կեանքերնուդ մասնակցիլը: Ո՞չ, չկա՞յ. սիրտս է որ ինձի կ'իմացնէ:

Աւ երկու ձեռքովը կը ճնշէր անդադար խուսափելու պատրաստ այս սիրտը:

Տառական իմաստով յուսահատած էի: Փորձեցի Օրիորդ Բրեֆէրի հասկցնել թէ միտք չունէի խիստ յառաջացած կեանքիս ընթացքին բան մը փոխելու եւ թէ՝ այնքան երջանկութիւն կ'ըմբոշնէի ինչքան բնութիւնս ու ճակատաղիլս կը թոյլատրէին:

— Ո՞չ: Երջանիկ չէք, դոչեց, քովերնիդ ձեզ ըմբոներու կարող մէկը պէտք է: Դուրս ելէք ձեր ընդարմութենէն, աչքերնիդ ձեր շուրջը նետեցէք: Ծնդարձակ յարաբերութիւններ ունիք, գեղեցիկ ծանօթներ: Կաբելի չէ ինսրիփիւի անդամ ըլլալ առանց ընկերական յարաբերութիւններ մշակելու: Տեսէք, դատեցէք, բազդատաեցէք: Ողջմիտ կնիկ մը ձեզի չպիտի մերժէ ձեռքը: Կին եմ ես, պարոն, բընազդս զիս չի ենաբեր. բան մը կայ հո՛ս որ ինձի կ'ըսէ թէ երջանկութիւնը ամուսնութեան մէջ պիտի գտնէք: Կիները այնքա՞ն անձնուէր, այնքան սիրաբուղիս են (անշուշտ ոչ ամէնքը, այլ ոմանք): Եւ յետոյ, այնքան զդայուն են վառքին հանդէպ: Զեր խոհարարուհին ա՛լ ուժ չունի, խուլ է, անոյժ է, — եթէ գիշերը դժբախուութիւն մը պատահի՛ ձեզի: Տեսէք, միայն ատոր վրայ մտածելը զիս կը սարսուացնէ:

Եւ խկապէս կը սարսուար. աչքերը կը գոցէր, բոռնցքը կը սեղմէր, սաքերը զետին կը ծեծէր: Ծայրայնզօրէն ընկճուած էի: Ի՞նչ ահարկու եռանդով մը յարեց:

— Ձեր առողջութիւնը, ձեր սիրելի առողջութիւնը: Ամբովզ արխնս ուրախութեամբ պիտի նուիրէի գիտունի մը, գրագէտի մը, արժանիք ունեցող մարդու մը, ինսրիփիւի մէկ անդամին օրերը պահպանելու համար: Եւ կին մը որ այդքանը չպիտի ընէր, պիտի քամահէի: Տեսէք, պարոն, ճանչցած եմ կինը մէծ խուաբանազէտի մը, մարդու մը որ լման հաջուետերեր կը չինէր՝ տանը բոլոր գարակները անոնցմով լեցնելով: Մրտի հիւանդութիւն մը ունէր եւ զգալի կերպով կը համէր: Ու կը տեսնէի իր կնիկը, հոտ, հանդարտ՝ անոր քովը: Ինքզինքս չկրցայ զսպել եւ օր մը իրեն ըսի. «Սիրելիս, սիրտ չունիք: Զեր տեղը, պիտի ընէիր... պիտի ընէիր... չղիտահմ ինչ պիտի ընէիր»:

Կանդ առաւ սպառած: Կացութիւնս սոսկալի էր: Որոշակի Օրիորդ Բրեֆէրի ըսե՛լ թէ ինչ կը մատծէի իր խորհածներուն նկատմամբ, — պատասխանի մը մատածումն անդամ անհնար էր: Որովհեաեւ՝ հետը գժութութիւն՝ ժանը կորսնցնել պիտի նշանակէր: Ուստի բանը անուշի կապեցի: Յետոյ, իմ տունս կը գտնուէր. այս նկատումը քաղաքավարութիւնս պահելու օգնեց:

— Շատ ձեր եմ, օրիորդ, պատասխանեցի եւ կը վախնամ որ ձեր խորհուրդները քիչ մը ուշ կը հասնին: Սակայն՝ կը մատծեմ ատոնց: Հիմակու հիմա հանգարակցէք: Լաւ կ'ըլլայ. որ բաժակ մը անուշ ջուր խմէք:

Մեծ զարմացումով տեսայ որ այս խօսքը ըլլայն մեղմացուցին իսկոյն, տեսայ որ հանդարտորէն կը նստէր իր անկիւնը, իր դարակին մօտ, իր աթոռին վրայ՝ ոտքերը իր սպառուանդանին դրած:

Ճաշը բոլորսին վիճած էր: Օրիորդ Բրեֆէր՝ երազի մը մէջ կորսուած՝ ատոր ուշագրութիւն չըրաւ: Սովորաբար՝ ևս շատ կ'զգածուիմ այս տեսակ ձմիսողուածներէ, բայց ասիկա ա'յնքան ուրախացուց ժանը որ՝ ևս ալ վերջապէս անոր մէջ հառնոյք գտայ: Իմ տարիքիս, դեռ չէի զիտեր թէ հաւ մը՝ մէկ կողմը այրած, միւսը հում, ծիծաղելիքան մըն էր. Ժանի յատուկ քրքիջները ինծի սորվեցուցին: Այս հաւը մեզի համար սրամիտ բաներ ըսել տուառ զորս մոռցայ եւ զայն օրինաւորապէս չի կարմրցնելնուն համար սքանչացայ:

Ճաշը չնորհէ զուրկ չվերջացաւ, երբ ճերմակ գոգնոցաւոր երիտասարդուհին, նուրբ եւ ուղիղ, իր սպառաստած ձիւնասիրփուր կարկանդակը բերաւ: Իրենց տժգոյն սոսկիչ աւազանին մէջ, ամէնէն անմեղ չսղովը կը փայլէին հաւկիթները եւ վանելայի նուրբ բուրում մը կը սփուէին: Զանոնք դրաւ սեղանին վրայ Շարտէնեան տանտիկնոջ մը ճարտար լըրջութիւնովը:

Հոգիիս խորը, շատ մտահոգ էի: Գրեթէ անկառելի կը թուէր՝ երկար ատեն հաշտ ասլրիլ Օրիորդ Բրեֆէրէ հետ, որուն ամուսնական կատաղութիւնները պոռթկացած էին: Եւ վարժուհին մեկնած, ա'լ մնաք բարով ըսելու էր աշակերտին:

Երբ այս բարի հոգին վերարկուն հաղնիլ գնաց, ժանին հարցուցի իր ճիշտ տարիքը: Տասնեւութ տարեկան եւ մէկ ամսուան էր: Մատներովս հաշուեցի եւ տեսայ որ՝ երկու տարի տասնըմէկ ամիսէն առաջ

չափահաս չպիտի ըլլար: Ի՞նչպէս անցնելու էր այս բոլոր ատենը:

Ինձմէ բաժնուելուն՝ Օրիորդ Բրեֆէր զիս դիտեց այնքան արտայալուիչ կերպով որ ամբողջ մարմնովս դողացի:

— Ցակուութիւն, բոի լրջօրէն երիտասարդ աղջկան: Բայց մտիկ ըրէ՛ք, բարեկամնիդ ծեր է եւ կընայ մեռնիլ: Խոստացէք ինծի՛ բնաւ չթերանալ ինքզինքնուդ հանդէս եւ հանդիսատ պիտի ըլլամ: Աստուա՛ծ պահէ ձեզ, զաւակս:

Դուռը վրան գոցելով, պատուհանը բացի երալը տեսնելու համար: Գիշերը մռայլ էր եւ տեսայ լոկ շփոթ սոսուերներ որ սեւ զետափն ի վար կը սահէին: Քաղաքին անհուն ու խուլ ազմուկը ինծի կը հասնէր, սիրտս սեղմուեցաւ:

15 Դեկտեմբեր

Թիւէլէյի թագաւորը կը պահէր ոսկի բաժակ մը զոր սիրուհին իրեն էր նուիրած իրը յիշատակ: Մեռնելու մօտ ըլլալով եւ զգալով որ վերջին անդամը խմած էր անով՝ բաժակը ծով նետեց: Յիշատակներու այս տետրակը կը պահէմ այնպէս՝ ինչպէս մշուշապատ ծովերու ծեր իշխանը կը պահէր իր քանդակնեւած բաժակը. եւ ինչպէս անիկա փնացուց իր սիրոյ գոհարը, ես ալ պիտի այրեմ այս իմացականութեան գիրքը: Անչուշտ, հպարտ ազահութենէ մը եւ եսասիրական զոռոգութենէ մը մղուած չէ որ պիտի փնացնեմ խոնարհ կեանքի մը այս կոթողը, այլ՝ վախնալով որ, ինծի սիրելի եւ նուիրական եղած բաները, արուեստի բացակայութեան երեսէն, ուամիկ ու ծաղրելի կ'երեւան:

Ասիկա չեմ ըսեր յետադայ գէպքերուն ի տես: Վստահարար, ծիծաղիլի էի այն ատեն՝ երբ Օրիորդ

Բրեֆէրի տունը ճաշի հրաւիրուած ըլլալով թիկնաթոսի մը մէջ նստայ (բուն իսկ թիկնաթոռ մըն էր ատիկա) այս մտահոգիչ անձին աջ կողմը: Սեղանը պղտիկ սալօնի մը մէջ շտկուած էր: Եզերքները կոտըրտած սկաւառակ, այլազան գաւաթներ, կախուած կոթով գանակներ, դեղին ատամով պատառաքաղ, ոչինչ կը պակսէր պարկեցո մարդու մը աշխորժակը կտրելու ծառայող բաներէն:

Գաղտադողի խմացուցին որ ճաշը յատկապէս ինծի համար պատրաստուած էր, մինակ ինծի համար, թէպէտ Տիար Մուշն ալ հրաւիրուած էր: Պէտք որ, Օրիորդ Բրեֆէր Սարմադի ճաշակ մը վերադրած ըլլար ինծի կարագի մասին, որովհետեւ ինչ որ ինծի մատոյց՝ ծայրայեղօրէն կծու էր:

Կարմրած միսը զիս լման մը թունաւորեց: Սակայն՝ հաճոյքն ունեցայ՝ Տիար Մուշի եւ Օրիորդ Բրեֆէրի առաքինութեան վրայ խօսիլը լսելու, պէտք էր լսէի ամօթը, որովհետեւ անոնց արտայայտած զգացումները խիստ վեր են իմ կոշտ լնութենէս:

Ինչ որ կ'ըսէին ցորեկուան պէս պայծառօրէն ինծի ապացուցուց թէ՝ անձնուիրութիւնը իրենց հանապազօրեայ հացն էր եւ անձնաղոհութիւնը օգին ու ջուրին չափ հարկաւոր էր իրենց: Տեսնելով որ չէի ուտեր, Օրիորդ Բրեֆէր հազար ջանքեր թափեց յաղթելու համար այս բանին զոր իմ վերապահութիւնս կոչելու բարութիւնն ունէր: Ժան խընճոյքին հրաւիրուած չէր, որովհետեւ, ըսին, անոր ներկայութիւնը կանոնագրութեան հակառակ ըլլալով՝ կրնար վիրաւորել հաւասարութեան զգացումը զոր անհրաժեշտ էր պահել այդքան մատաղ աշակերտներուն միջեւ:

Սպասուէին, յուսարեկ, վտիտ աղանդեր մը մատոյց եւ չուքի մը պէս անհետացաւ:

Այն ատէն, Օրիորդ Բրեֆէր մեծ խանդավառութիւնով Տիար Մուշի պատմեց ինչ որ ինծի ըսած էր գիրքերու քաղաքին մէջ, անպատճիխ անկողնի մէջ հիւանդ պառկած միջոցին: Պատմեց իր զմայլանքը՝ ինսպիրիւյի մէկ անդամին հանդէպ, լիշեց զիս առանձին ու հիւանդ տեսներու վախերը եւ այն վըստահութիւնը թէ իսլացի կին մը երջանիկ ու հոգարտ պիտի ըլլար գոյութեանս մասնակցերով, ոչինչ ծածկեց, ընդհակառակը, նոր խենթութիւններ աւ աւելցուց: Տիար Մուշ դիմովը հաւանութիւն կուտար՝ կաղին կոստրելով: Ետքը, այս բոլոր չատայոսութենէն վերջ, հաճելի ժպիտով մը հարցուց թէ ի՞նչ պատասխանած էի:

Օրիորդ Բրեֆէր՝ մէկ ձեռքը սրտին վրայ եւ միւսը ինծի երկնցուցած, գուեց:

— Այնքան գորսի՛ է, այնքան ինձմէ վե՛ր, այնքան բարի եւ այնքան մեծ: Ինծի պատասխանեց... բայց ես պարզ կին մը՝ կարող չեմ կրկնել ինսպիրիւյի անդամի մը խօսքերը. կօգտէ որ ըստածներն ամփոփեմ: Պատասխանեց:

«Այո՛, ձեզ կ'ըմբռնեմ եւ կ'ընդունիմ»:

Այսպէս խօսելով՝ մէկ ձեռքս բոնեց: Տիար Մուշ ոսքի ելաւ, լիովին յուղուած եւ միւս ձեռքս բոնեց:

— Կը չնորհաւորեմ ձեզ, պարոն, ըստաւ:

Կեանքիս մէջ երեմն վախցած եմ, բայց երբէք չէի զգացած այնքան զգուելի հանդամանք ունեցող վախ մը:

Երկու ձեռքերս ապատեցի եւ խօսքերուս կարելի լրջութիւնը տալու համար ոտքի ելլելով:

— Տիկին, ըսի, կամ իմ տանս մէջ կարող չեղայ միտքս բացատրել, կամ ձեզ լսու չեմ հասկնար հոս : Երկու պարագային ովկ, յստակ յայտարարութիւն մը անհրաժեշտ է : Թոյլ տուէք ինծի, տիկին, որ մէկ խօսքով ընեմ : Ո՞չ, ձեզ չհասկցայ . ո՞չ, բան մը ալ չընդունեցի . բացարձակապէս կ'անդիտահամ թէ ո՞վ է այն կնիկը որ ինծի կը սահմանէք, եթէ երթէք կայ մէկը : Ամէն պարագայի տակ, ամուսնանու չեմ ուզեր : Իմ տարիքիս, աններելի յիմարութիւն մը պիտի ըլլար եւ չեմ կրնար տակաւին այս պահուս ըմբռնել որ ձեզի պէս ողջամիտ անձ մը ինծի կարդուելու խորհուրդը տուած ըլլայ : Նոյն իսկ լիովին կը հաւտամ որ սփալողը ես եմ եւ դուք այդ տեսակ ոչինչ ըսիք ինծի : Այս պարագային կը ներէք ընկերական կեանքի վարժութիւնը կորսնցուցած ծերուկի մը որ տիկիններու լեզուէն քիչ կը հասկնայ եւ իր սխալն վրայ կը ցաւի :

Տիար Մուշ կամաց մը տեղը նոտաւ ուր՝ կաղինի պակասէն՝ խցան մը կտրատեց :

Օրիորդ Բրեֆէր՝ ատեն մը զիս դիտելէ ետք՝ փոքր կլոր ու չոր աչքերով զորս դեռ չէի տեսած, իր անուշութիւնն ու սովորական չնորհը վերստացաւ : Մեղրոտ ձայնով մըն էր որ դոչեց :

— Այս դիտունները, այս դրասենեակի մարդիկը . տղաքներու կը նմանին : Այո՛, պարոն Պօնար, ճշմարիտ մանուկ մըն էք :

Վերջը, քիթը խցանին վրայ կծկտած նօտարին դառնալով :

— Օ՛չ, զինքը մի՛ ամբաստանէք, ըսաւ աղերս սարկու ձայնով մը : Մի՛ ամբաստանէք զինք : Մի՛ կարծէք որ գէշ մարդ է, խնդրեմ : Բնա՛ւ մի՛ կարծէք : Միթէ՞ ծունկի եկած խնդրելու է ձեզմէ :

Տիար Մուշ խցանը դիտեց բոլոր կողմէրուն վրայ, առանց այլապէս խօսելու :

Ինքզինքէս ելած էի . դատելով գլուխս խուժող տաքութենէն, այտերս չափէն աւելի կարմրած ըլլալու էին : Այս պարագան ինծի ըմբռնել կուտայ՝ քունքերուս բղզիւնին մէջէն այն ատեն լսած խօսքերս :

— Զիս կը վախցնէ մեր խեղճ բարեկամը, Պարոն Մուշ, հաճեցէք պատուհանը րանալ : Կարծեմ փոնչուկով թրջուած լաթ մը զինք պիտի լաւցնէր :

Փողոց նետուեցայ զզուանքի եւ վախի աննկարագրելի զզացումով մը :

20 Դեկտեմբեր

Ութը օր Բրեֆէր հաստատութեան խօսքը չի լսեցի : Զկրնալով աւելի երկար ժանէն առանց լուրի կենալ եւ մտածելով որ վրաս պարտք դրած էի գըրաւած տեղս չթողուլ, թեոնի ճամբան բռնեցի :

Խօսարանը ինծի ցուրտ թուեցաւ, աւելի խոնաւ, աւելի հիւրամերժ, աւելի նենդ եւ սպասուհին աւելի չփոթ եւ ամէն ատենէ աւելի մունջ : Ժանը ուղեցի, եւ երկար ատենէ մը ետք Օրիորդ Բրեֆէրը եկաւ, լուրջ, տժգոյն, շրթունքները վախտ, աչքերը խիստ :

— Պարոն, ըսաւ, թեւերը թիկնոցակին տակ խաշաձեւելով, չատ կը ցաւիմ որ այսօր չեմ կրնար թոյլատրել Օրիորդ Աղեքսանդրը տեսնելնիդ . անկարելի է :

— Եւ ինչո՞ւ համար :

— Պարոն, այն պատճառները որ զիս կը հարկագրեն խնդրել ձեր հոս ըրած այցելութիւններուն նուազ յաճախաղիպութիւնը, մասնաւորապէս փափուկ հանգամանք մը ունին եւ կը խնդրեմ որ զանոնք ըսելու նեղութիւնը ինծի խնայէք :

— Տիկին, պատասխանեցի, Ժանի խնամակալը զիս արտօնած է զալ ամէն օր պաշտպանեալը տես-նել: Ի՞նչ պատճառ կրնաք ունենալ Պարոն Մուշի կամքը արգելելու:

— Օրիորդ Աղեքսանդրի խնամակալը (եւ այս խնամակալ բառին վրայ կը ծանրանար իրը թէ հաս-տատուն յենարանի մը վրայ) ինձի չափ կը բաղձայ-որ վերջ տաք ձեր յաճախաղէպ այցելութիւննե-րուն:

— Եթէ այդպէս է, հաճեցէք ձեր ու անոր պատ-ճառները տալ:

— Կուզէք: Ինչքան ալ այդ տեսակ բացատ-րութիւն մը ցաւալի ըլլայ կնոջ մը համար, ձեր ստի-պումին տեղի կուտամ: Այս տունը, պարոն, պատ-ուաւոր տուն մըն է: Ես իմ պատասխանատուու-թիւնս ունիմ: Մօր մը պէս հսկելու ևմ աշակերտնե-րուս իւրաքանչիւրին վրայ: Օրիորդ Աղեքսանդրի ըրած ձեր յաճախաղէպ այցելութիւնները չեն կըր-նար տեսել՝ առանց այս երիտասարդուհին վնասե-լու: Իմ պարտականութիւնս է զանոնք դադրեցնել տալ:

— Ձեզ չեմ հսկենար, պատասխանեցի:

Եւ իսկապէս ճշմարտութիւն էր ըսածս: Անիկա-յամրօրէն յարեց:

— Այս տանը մէջ ձեր յաճախաղէպ այցելու-թիւնները՝ ամենայարգելի եւ ամենէն նուազ կաս-կածելի տնձերու կողմէ կը մեկնուին այնպիսի կեր-պով մը, որ ինձի պարտք կը դնեն, հաստատու-նով մը, որ ինձի պարտք կը դնեն, համար զա-թեանս եւ Օրիորդ Աղեքսանդրի օղտին համար զա-նոնք դադրեցնել տալ անմիջապէս:

— Տիկին, զոչեցի, կեանքիս մէջ շատ մը ապու-չութիւններ լսեցի, բայց անոնցմէ եւ ոչ մէկը բաղ-դատելի է ձեր հիմակուան ըսածին:

Ինձի որոշապէս պատասխանեց:

— Ձեր հայհոյանքները ինձի չեն դպչիր: Մարդ-շատ զօրեղ է երր պարտականութիւն մը կը կատարէ:

Ու թիկնոցակը սեղմեց սրտին վրայ, ոչ թէ աս հեղ զսպելու՝ այլ անտարակոյս չոյելու համար այս առատարուղիս սիրալ:

— Տիկին, ըսի, մատովս զինքը ցոյց տալով, ծերուկի մը զայրոյթը դրզուեցիք: Այնպէս ըրէք որ աս ծերուկը ձեզ մոռնայ եւ նոր չարիքներ մի՛ ա-ւելցնէք արդէն ինձի յայտնուածներուն վրայ: Ձե-զի կաղդարաբեմ որ չարիք դադրիմ Օրիորդ Աղեք-սանդրի վրայ հսկելէ: Եթէ բոնութիւն բանեցնէր վրան որեւէ կերպով, վա՛յ ձեզի:

Քանի կը տաքնայի այնքան կը հանդարտէր եւ աղուոր պաղպարիւնութիւնով մըն է որ ինձի պա-տասխանեց:

— Պարոն, միտքս շատ լուսաւորուած է այս աղջկան հանդէպ տածած ձեր հոգածութեան վրայ, որպէս զի զայն չաղատեմ այն հսկողութենէն որով կ'սպառնաք վրաս: Տեսնելով այն կասկածելի ըլլա-լէ աւելի մտերմութիւնը որու մէջ կ'ապրիք ձեր սպասուհին հետ, այս անմեղ աղջկան խնայած ըլ-լալու էի ձեր հպումը: Ապագային կ'ընեմ: Եթէ շարդ խիստ յանձնապաստան եղայ, ո՛չ թէ ձեզի, այլ Օրիորդ Աղեքսանդրի կ'իյնայ զիս պարսաւել. բայց ան շատ միամիտ է, խիստ մաքուր, իմ չոր-հիւս, կասկածելու համար բնութեանը վրայ այն վտանգին, որուն մաղ մհաց զինք պիտի ենթարկէիք:

Կենթաղբեմ որ զիս չպիտի ստիպէք որ անոր միտքը
բանամ :

«Եկուր, ըսի իւրովի՝ ուսերս թօթուելով, իմ
խեղճ Պօնարս, մինչեւ հիմա ապելու եռ եղեր իս-
կապէս ճանչնալու համար չար կնկան մը ինչ ըւ-
լալը : Այժմ, այս մասին դիտութիւնդ լման է» :

Առանց պատասխանելու մեկնեցայ եւ զիշելո-
թիկի տեսչուհին յանկարծական կարմրութենէն հա-
ճոյքով տեսայ որ, լուութիւնս վրան չատ տւելի
կ'ազդէր քան խօսքերս :

Բակէն անցայ Ժանը նշմարելու համար ամէն
կողմ նայելով :

Ինձի կ'սպասէր ան . քովս վաղեց :

— Եթէ մագերնուզ մէկ թելին դպչին, Ժան,
գրեցէ՛ք ինձի . մնա՛ք բարով :

— Ո՛չ, մնաք բարով մի՛ ըսէք :

Պատասխանեցի :

— Ո՛չ, ո՛չ, մնաք բարով չէ : Գրեցէ՛ք ինձի :

Շիտակ Տիկին տը կապրիի տունը դացի :

— Տիկինը Հոռմ կը գտնուի պարոնին հետ :

Միթէ պարոնը չէ՞ր գիտեր :

— Գիտէի, պատասխանեցի, Տիկինը գրած է՛ր
ինձի :

Իրաւ գրած էր ինձի եւ կտոր մը գլուխս կոր-
սընցուցած ըլլալու էի մոռնալու համար : Ծառան ալ
այդպէս խորհեցաւ, որովհետեւ զիս դիտեց կերպով
մը որ կ'ըսէր . «Պարոն Պօնար մանկութեան մէջ ին-
կած է», եւ սանդուխի կողէն վար նայեցաւ տեսնե-
լու համար թէ արտակարդ շարժում մը չպիտի՞
լու գործէի : Խելօք մը իջայ աստիճաններէն եւ ան՝ յու-
սահատ ներս քաշուեցաւ :

Տուն դառնալով, իմացայ որ Պրն . Ժելիս սա-
լօնը կը գտնուէր : Այս երիտասարդը յանախ ինծի
կ'այցելէ : Անչուշո վատահ դատողութիւն մը չունի,
բայց իմացականութիւնը հասարակ չէ : Աս հեղ իր
այցելութիւնը զիս շիփթեց : Աւա՛զ, մտածեցի, ա-
հա՛ յիմարութիւն մը պիտի ըսեմ երիտասարդ բա-
րեկամիս եւ ինքն ալ պիտի խորհի որ իյնալու վրայ
եմ : Զեմ կրնար սակայն իրեն բացատրել՝ թէ ա-
մուսնութեան ինողրուած եւ բարքէ զուրկ մարդու
մը տեղ գրուած էմ, թէ՝ Թերէզին վրայ կը կասկա-
ծին եւ ժանն ալ կը մնայ երկրի ամէնէն անզգամ
կնկանը ձեռքը :

Ճշմարիտ՝ յա՛ւ վիճակ մը ունիմ Սիթոյի ար-
բայրաններու մասին խօսելու համար երիտասարդ
եւ դժկամ ուսումնականի մը հետ : Եկուր, սակայն,
եկուր . . .

Բայց Թերէզ զիս կեցուց :

— Ո՛րքան կարմրեր էք, պարոն, ըստ յանդի-
մանական չեշոով մը :

— Գարուն է, պատասխանեցի :

Այս գոչեց :

— Գարուն է Դեկտեմբեր ամսուն :

Արդարեւ Դեկտեմբերի մէջ ենք : Ա՛հ, ինչ գլուխ
է իմինս եւ վա՛յ աղուոր նեցուկին որ ժան ունի իմ
անձիս մէջ :

— Թերէզ, գաւազանս առէք ու եթէ կարելի է
դրէք հոն ուր կարելի ըլլայ գտնել :

— Բարի լոյս, պարոն Ժելիս, ի՞նչպէս էք :

Անքիւ

Յաջորդ օրը մարդուկը ելլել ուղեց . չկրցաւ:
Բի՛րտ էր այն անտեսանների ձեռքը որ զինք երկնցած
կը պահէր անկողնին վրայ : Մարդուկը, ճիշտ ու

ճիշտ դամուած՝ տեղէն չի չարժիլ յանձն տռաւ,
բայց իր մտածումներն էին որ քալեցին:

Զօրանոր ջերմ մը ունեցած ըլլալու էր, որով
հետեւ, Օրիորդ Բրեֆէր, Սէն Ժեռմէն տէ Բրէի ար-
քաները եւ Տիկին տը Կապրիի սպասապետը իրեն ե-
րանեցան երեւական ձեւերու տակ: Մասնաւո-
րապէս սպասապետին դէմքը՝ Քաթետրալի անձ-
րեւի խողովակի մը պէս ծուռ գլխուն վրայ կ'եր-
կընեար: Ինծի կը թուէր որ չատ մարդ կար, խիստ
շատ մարդ կար սենեակիս մէջ:

Այս սենեակը հին ոճով յարդարուած է. Հօրո՛
մեծաշուր համազգեստով եւ մօրս ալ քաշմիր ըլլ-
ջազգեստով կենդանազրերը պատէն կախուած են
զայն ծածկող կանանչ շերտերով թուղթին վրայ:
Պահիա գիտեմ եւ զիտեմ նաեւ որ այս ամէնը լաւ
մը թոռնած է: Բայց ծեր մարդուկի մը սենեակը
պճնուած ըլլալու պէտքը չունի, բաւ է որ մաքուր
ըլլայ եւ թէրէկ հոդ տանի անոր: Սակէ զատ, այս
սենեակը բաւական պատկերազարդ ըլլալով քիչ մը
մանկական եւ անլութօրէն դիտող մնացած մաքիս
հաճելի է: Պատերուն ու կարասիներուն վրայ գըր-
ուած են բաներ որ սովորաբար հետո կը խօսին եւ
զիս կը զուարձացնեն: Բայց այսօր ի՞նչ կ'ուզեն ինձ-
գիս կը զուարձացներ: Պառչկոտ գարձած են անոնք, ծա-
մէ այս բաները: Պառչկոտ գարձած են անոնք, ծա-
մածոող եւ սպառնական: Սա՛ արձանիկը՝ Նօթր
Տամ մը Պրուլի աստուածաբանական Առաքինու-
թեանց մէկուն վրայ կաղապարուած՝ իր բնական
գիճակին մէջ այնքան միամիտ եւ այնքան չնոր-
հալի, հիմա անդամները կը զալարէ եւ լիզուն ցուց-
նելով կը ծաղրէ: Եւ սա՛ գեղեցիկ մանրանկարը,
որով ներկայացած է ժեհան Ֆուքէի ամենաքաղցր
աշակերտներէն մէկը՝ Սուրբ Ֆրանսուայի զաւկնե-
աշակերտներէն մէկը:

Եռուն չուանը մէջքը կապած, իր գիրքը ծնրադիր
մատուցանելով Անկուլեմի բարի գուքսին — ո՞վ է
որ զայն հաներ է իր ըրջանակէն, իր տեղը դնելու
համար կատուի խոշոր գլուխ մը, որ բարկացայտ
աչքերով զիս կը գիտէ: Թուղթին շերտերն ալ եղեր
են գլուխներ, կանանչ եւ տաեւ գլուխներ... բնաւ
երբէք, ասոնք այսօր ալ, ինչոք քան տարի առաջ՝
ուզուած տերեւներէ զատ ուրիշ բաներ չեն... ո՛չ,
աղէ՛կ կ'ըսէի, ասոնք գլուխներ են, աչքէր, քիթ մը,
բերան ունեցող գլուխներ... կը հասկնամ: ատոնք
միանդամայն գլուխներ են եւ տերեւներ: Զիրենք
չուանել կ'ուզէի:

Հունա՛, աջ կողմս, Ֆրանսիսկեանին աղուորիկ
մանրանկարը եկեր է, բայց կարծես կամքիս մէկ
ընկճող ճիզովը կառչած եմ անոր եւ թէ՝ եթէ յոգ-
նիմ, կատուի տվեղ գլուխը պիտի երեւնայ: Զեմ
բանդագուշեր. Թէրէկ պի անկողնիս ստքն ըլլալը լաւ
կը տեսնեմ. կ'իմանամ ինձի խօսիլը, եւ կատարեալ
յուսամտութեամբ իրեն պիտի պատասխանէի, եթէ
զիս ըրջապատող բոլոր առարկաները իրենց բնական
գէմքին մէջ պահելու զբաղած ըլլայի:

Ահա բժիշկը: Ես չի ուզած: բայց տեսնելուս
հաճոյք կ'զգամ: Ծեր զրացի մըն է որուն քիչ շա-
հարեր եղած եմ, այլ զոր չատ կը սիրեմ: Եթէ իրեն
մէծ բան չեմ ըսեր, զոնէ ամբողջ գիտակցութեանս
տէրն եմ եւ նոյն խոկ արտակարգօրէն վարպետորգի,
որովհետեւ կը զնեմ անոր շարժումները, նայ-
ուածքները, գէմքին ամենազգտիկ փոթերը: Նըր-
բամիտ է բժիշկը, եւ խկազէս չգիտեմ թէ ի՞նչ կը
խօրհի վիճակիս վրայ: Կէօթէի խորիմաստ բառը
միտքս կուղայ եւ կ'ըսեմ:

— Տոքթոր, ծեր մարդը հիւանդ ըլլալ յօժարեցաւ. բայց աս հեղ աւելի բան մը չպիտի տայ բնութեան:

Ոչ տոքթորը, ոչ թերէզ կը խնդան կատակիս վրայ. թերեւս չասոկցան:

Տոքթորը կ'երթայ, օրը կը մթնէ եւ ամէն տեսակ ստուերներ կը կազմուին ու կը մարին վարագոյլներու ծալքերուն մէջ՝ ամպերու նման: Ստուերներ կ'անցնին առջեւէս խմբովին. անոնց ընդմէջն կը տեսնեմ հաւատարիմ սպասուցիս անշարժ երեսը: Յանկարծ ճիչ մը, սուր ճիչ մը, տագնապի ճիչ մը ականջներս կը բգքտէ: Դո՞ւք էք ժան որ զիս կը կանչէք:

Օրը մթնած է եւ ստուերները ամբողջ գիշերուան համար կը տեղաւորուին անկողնիս գլուխը:

Արշալյոյմին, խաղաղութիւն մը կ'զգամ, անհուն խաղաղութիւն մը զիս համակ կը պարուրէ: Միթէ ծեր դի՞րկն է որ ինծի կը մատուցանէք, ո՞վ ձէր Աստուած:

Փետրուար 186...

Բժիշկը բոլորովին զուարթ է: Կ'երեւի ոտքի ելլելովս իրեն մեծ պատիս կը բերեմ: Բսածին նայելով՝ անթիւ հիւանդութիւններ իջեր են միասին ծեր մարմնիս վրայ:

Մարդուն սոսկումը եղող այս հիւանդութիւնք անուններ ունին՝ որոնք լիզուարանին համար սոսկումներ են: Խառնածին անուններ են ասոնք — կէս կումներ և յոյն, կէս մը լատին՝ ite վերջաւորութիւնով որ մը յոյն, կէս մը լատին՝ իտ վերջաւորութիւնով որ բորբոքախառն ըլլալու հանդամանքը ցոյց կուտայ բորբոքախառն ըլլալու հանդամանքը ցոյց կը բացառեւ algie վերջաւորութիւնով՝ որ ցաւը կը բացառըէ: Բժիշկը կը կրկնէ զանոնք՝ բաւականաչափ:

սահմանուած է անոնց անախորժ որակը յատկանը-չելու: Կարձ կապենք՝ բժշկական բառարանի աղուոր սիւնակ մը կը լեցնէին անոնք:

— Առէ՛ք այցելազիննիդ, տոքթոր: Զիս կեանքի վերագարձուցիք, ձեզի կը ներեմ: Զիս բարեկամներուս գարձուցիք՝ ձեղմէ չնորհակալ եմ: Հաստատուն եմ կ'ըսէք: Անուարակոյս, անուարակոյս: սակայն շատ երկար ապրեցայ: Հին կարասի մըն եմ՝ շատ բաղդատելի հօրս թիկնաթոռին: Ատիկա թիկնաթոռ մըն էր զոր այս բարեզործ մարդը ժառանգած էր եւ որու մէջ առաւուընէ մինչեւ իրկուն կը նստէր: Օրը քսան անգամ կը ցատկէի մանկութեանս՝ այս վաղեմի թիկնաթոռի թիկունքին վրայ: Որքան ստեն որ հաստատ մնաց, անոր բնաւ ուշադրութիւն չըրին: Բայց երբ մէկ ոտքէն կազաց, սկսան ըսել թէ լաւ թիկնաթոռ մըն էր: Ետքը կազաց երեք ոտքէն, չորրորդը ճոնչեց եւ երկու թիկունքներն ալ կորսնցուց: Այն ատեն է որ գոչեցին. «Ո՞նչ հաստատուն թիկնաթոռ»: Կ'զմայլէին որ, հաստատ թիկունք մը եւ շիտակ կեցող ոտք մը չունենալով հանդիրձ՝ թիկնաթոռի երեւոյթը կը պահէր, գրեթէ ոտքի վրայ կը մնար եւ գեռ բանի մը կը ծառայէր: Մէջի մազը մարմնէն գուրս ինկաւ, հողին տուաւ: Եւ երբ Սիրբիէն, մեր սպասաւորն անզամները սզոցեց փայտոնց նետելու համար, զմայլանքի աղաղակները կրկնապատկուեցան. «Սքանչելի՛, հրաշալի՛ թիկնաթոռը, անոր վրայ նստած է՝ Փիէռ Սիլվեսթր Պօնար, կերպասի վաճառական, կիխտեմիտ Պօնար՝ իր տղան եւ ժան Պաթիսթ Պօնար՝ ծովային երբորդ բաժանման պետը, սկեպտիկ իմաստաւէր: Ի՞նչ պատկառելի եւ հաստատուն թիկնաթոռ»: իրականութեան մէջ, մեռած թիկնաթոռ մըն էր:

Աղէ՛կ, տոքթոր, ես այս թիկնաթոռն եմ: Զիս հաստատուն կը դատէք, որովհետեւ տոկացի յարձակումներու՝ որ բոլորովին պիտի մեղնէին բազում մարդիկ եւ որոնք իմ երեք քառորդս սպաննեցին: Մեծ չնորհակալութիւն: Ատիկա չարգիլեր որ հիմա անդարմանելիօրէն աւրուած բան մը ըլլամ:

Բժիշկը կ'ուղէ յունարէն եւ լատիներէն խոչոր
բառերու օգնութեամբը ինծի ապացուցանել թէ
վիճակս լաւ է : Այս տեսակ ապացուցումի մը հա-
մար՝ Փրանսերէնը խիստ պայծառ է : Սակայն հա-
մազուիլ կը յօժարիմ եւ զինք մինչեւ դուռս կ'ա-
ռաջնորդեմ :

— Շա'տ աղէկ, կ'ըսէ թերէզ, ահա' թէ ինչպէս
դուռը գնելու է բժիշկները։ Եթէ երկու երեք ան-
գամ ալ այս կերպով վարուիք, ա'լ չի դար եւ շատ
լա'ւ կ'ըլլայ։

— կա՛ւ, թերէզ, քանի որ այսքան կտրիմ մարդ
մը գարձայ՝ ա՛լ նամակներս մի պահեր։ Անտարա-
կոյս աղուոր ծրաբ մը նամակ կայ եւ չարութիւն մը
պիտի ըլլար զանոնք կարդալէ զիս այլեւս արգի-
լելէ։

Բիչ մը քիթ պոչ ընելէ ետք, Թէրէղ նամակներու
տուաւ: Բայց ի՞նչ օգուտ: Յուրոր պահարաներն ալ
գիտեցի եւ անոնցմէ ոչ մէկը գրուած է այն փոքրիկ
ձեռքովը որուն հոս ըլլալը եւ Վեչելիօն թղթատելլ
կուզէի: Նետեցի ամբողջ ծրարը որ ա՛լ զիս չէր
հետաքրքրեր:

Ապրիլ-Յունի

Հիւանդութիւնո բաւական խիստ է եղեր :

— Կեցէ՞ք, պարոն, որ մաքուր չորեսս հազմի՞ւ
ըստաւ թէրէզ, եւ աս հեղ ալ՝ հետերնիդ դուրս ել-

լեմ . աթոռնիդ առնեմ , ինչպէս աս վերջին օրերս ըրի եւ երթանք արեւին տակ նստիլ :

Արդարեւ, թերէզ զիս անոյժ կը կարծէ: Անտառակոյս հիւանդացայ, բայց ամէն բան վերջ մը ունի: Տիկին հիւանդութիւնը մեկնած է երկար ատենէ ի վեր եւ ահա երեք ամիս է որ՝ իր տժգոյն ուշնորհալի գէմքով ընկերակիցը՝ տիկին կազդուրումը ինձմէ սիրուն հրաժեշտ մը առաւ: Եթէ սպասուհիս մաիկ ընէի, լման մը Պրն. Արկանը պիտի դառնայի եւ կեանքիս մնացած մասին մէջ՝ դլուխս պիտի անցընէի գիշերուան ժապաւէնաւոր գլխարկ մը... հեռի՛ առկէ: Կամքս է առանձին դուրս ելլիւ: Թերէզ չի կամիր: Աթոռս րոնած է եւ կ'ուղէ հետս գալ:

— Թերէ՛զ, վաղը ինչքան կ'ուզես պղտիկ Բրօ-
վանսի պատին կոթնած քով քովի նստինք: Բայց
այսօր ստիպողական դրսեր ունիմ: Գործե՛ր: Կը
կարծէ որ ինդիբը դրամի վրայ է եւ կը բացատրէ
որ ստիպողական ոչինչ կայ:

— Եւելի՛ լաւ, բայց ասկէ զատ ուրիշ գոլծեր ալ կան աս աշխարհի վրայ:

Կ'աղերսեմ, կը յանդիմանեմ, կը խուսափիմ:

Օդը բաւական գեղեցիկ է։ Կառք մը նստելով
եթէ Աստուած զիս չի լքէ, արկածախնդրութիւնս
պիտի յաջողցնեմ։

* * *

Ահա պատը որ կապոյտ գրեթով սա բառերը կը
կը է . «Աղջկանց գիշերօթիկ՝ Օրիորդ Բրեֆերի կող-
մէ բացուած : Ահա վանդակապատը որ լայնօրէն կը
բացուէր — եթէ երբէք կը բացուէր — պատուոյ բա-
կին վրայ : Բայց անոր կզպանքը ժանդուած է եւ
ձողերուն կցուած երկաթ թիթեղէ շեղբերը անվերա-
պահ աչքերու դէմ կը պաշտպանէն այն պղտիկ հո-

գիները, որոնց անտարակոյս Օրբորդ Բրեֆէր կը
սորվեցնէ համեստութիւն, անկեղծութիւն, արդա-
րութիւն եւ անշահախնդրութիւն։ Ահա՝ վանդակա-
փեղկուած պլատուհան մը, որուն աղտոտ աղակի-
ները գուհիկը կը մատնեն եւ որ՝ իբր աղօտ աչք մը՝
մինակր բացուած է արտաքին աշխարհին վրայ։

Գալով միջակ մեծութիւնով դրան, ուրիշէ այս-
քան անգամներ ներս մտած եմ եւ որ այլեւս առջեւս
փակուած է, զայն նոյնը կը դանեմ ցանկապատ
պղտիկ բացուածքովը: Անոր հասցնող քարէ աստի-
ճանը մաշած է եւ առանց ակնոցիս տակ սուր աչքեր
ունենալու, քարին վրայ կը տեսնեմ այն պղտիկ ճեր-
մակ գիծերը զորս վրան շինած են գպրցականներու-
գամուտ ներբանները: Արդեօք չէ՞ կարելի իմ կար-
գիս անկէ անցնիլ: Ինծի կը թուի որ ժան կը տա-
ռապի այս տիտուր տանը մէջ եւ գաղտուկ զիս կը
կանչէ: Չեմ կրնար անկէ հեռանալ: Մտահոգու-
թիւնը կը դրաւէ զիս: Պատուէրը տրուած է. չեմ
կրնար տեսնել Օրիորդ ժանը: Գոնէ իր լուրերը կը
հարցնեմ: Սպասուէին, աջ ու ձախ նայելի ետք,
կ'ըսէ որ լաւ է ան եւ զուոը քթիս կը զոցէ: Ահա
կրկին փողոց կը դանուիմ:

Ու անկէ ի վեր, քանի՛ անգամներ այսպէս թա-
փառեցալ, սա՛ պատին տակ եւ անցայ պղտիկ դրան
առջեւէն՝ ամօթալի, յուսահատ ևս ինքս շա՛տ ա-
ւելի տկար քան այն աղջնակը որուն այս աշխարհիս
վրայ միակ նեցուկը ես եմ:

Զղուանքիս յաղթելով՝ դացի Տիար Մուշը տեսնել։ Նախ նկատեցի որ զբասենեակը անցեալ տարուընէ աւելի փոշոտ եւ աւելի խոնաւէ։ Նօտարը ինձի կ'երեւայ իր կարծ շարժումներովն ու ակնոցնե-

րուն տակ դիերաշարժ բիբերովը։ Իրեն կը գանգա-
տիմ։ Կը պատասխանէ . . . բայց ի՞նչ օգուտ՝ նոյն
խսկ ալբուելու սահմանուած տեսրակի մը մէջ տա-
փակ անզգամի մը յիշատակը արձանագրելէն։ Իրա-
ւունք կուտայ Օրիորդ Բրեֆէրի, որու հոգին ու
նկարագիրը երկար ատենէ ի վեր զնահատած է։
Առանց խնդրին էական մասին վրայ խօսելու, պար-
տի ըսել որ՝ երեւոյթները ինձի նպաստաւոր չեն։
Ասի վրաս չաղգեր։ Կ'աւելցնէ որ (եւ ասիկա վրաս
աւելի կ'աղցէ) պաշտպանեալին դաստիարակու-
թեանը համար ձեռքը ունեցած վտիտ զումարը հա-
տած է եւ այս պարագային տակ՝ մեծապէս կ'զմայլի
անշահախնդրութեանը վրայ Օրիորդ Բրեֆէրի, որ
կը յօժարի քովը պահէն Օրիորդ Ժանը։

Փառաւոր լոյս մը, գեղեցիկ օրուան մը լոյսը
իր անկեղծ ալլեքները կը հոսեցնէ այս աղտոտ վայ-
րին մէջ ու կը լուսաւորէ աս մարզք։ Դուքսը իւ
չքեզութիւնը կը ափոէ բազմամբոխ փողոցի մը բո-
լոր թշուառութիւններուն վրայ։

ի՞նչ քաղցր է այս լոյսը որով աչփերս կը լեց-
ուին այնքան երկար ատենէ ի վեր եւ զոր քիչ ետքը
ա'լ չպիտի ըմբուշինեմ : Կը մեկնիմ , մտածկոս ,
ձեռքերս կոնակս կապած՝ Բարիզի ամրութեանց եր-
կայնքին , եւ առանց զիտնալու թէ ի՞նչպէս , ինք-
զինքս կը գտնեմ կորսուած արուարձաններու մէջ
ուր վտիտ պարտէղներ կան : Փոշոտ ճամբու մը ե-
զերքը կը հանդիպիմ տունկի մը որուն միանդամայն
շողաբաց եւ մռայլ ծաղիկը կարծես ստեղծուած է
զուգորդուելու համար ամէնէն ազնիւ եւ մաքուր սու-
դերու : Անգօլի ծաղիկն է : Մեր հայրերը զայն կը
կոչէին Նօթր Տամի ձեռնոցը : Նօթր Տամ մը միայն՝
որ տղաֆներու երեւնալու համար պիտի փոքրիկնար

պղտիկ մատները սահեցնելու համար այս ծաղիկին
նեղ հունախն մէջ:

Ահա խոշոր բգիզ մը որ ըրտօրէն մէջը կը մխուի.
բերանը չի կրնար հասնիլ նեկտարին եւ շատակերը
ի գուր կը ճգնի: Վերջապէս կը հրաժարի եւ հոտա-
ւէտ փոշիով համակ թաթիսուած դուրս կ'ելլէ:
Ծանը թոփչը կ'առնէ. բայց՝ գործարաններու մու-
րովն աղտոտած այս արուարձանին մէջ, ծաղիկները
հազուագիւտ են. կրկին անզօլիին կը դառնայ, եւ
աս հեղ, պսակը կը ճեղքէ եւ չինած բացուածքին
ընդմէջէն կը ծծէ նեկտարը. չի կարծեր որ բգիզ
մը այնքան խելք կ'ունենայ: Մքանչելի՛ է աս: Մի-
ջատներն ու ծաղիկները, քանի զիրենք լաւ. կը ճանչ-
նամ զիս ա'լ աւելի կը շահագրգուն: Կը նմանիմ բարի
թօլէնի՛ զոր իր գեղձենիին ծաղիկները կը յափշտա-
մէին: Պիտի ուզէի գեղեցիկ պարտէզ մը ունենալ եւ
ապրիլ պուրակի մը եղերքը:

Օգաստոս—Սեպտեմբեր

Կիրակի առառու մը, միտքն ունեցայ գալ դիտել
այն պահն երր Օրիորդ Բրեֆէրի աշակերտները շար-
քով թաղի եկեղեցին աղօթել կ'երթան: Անոնց երկ-
քու անցնիլը անսայ, պղտիկներն առջեւէն, լուրջ
դէմքերով: Նման հագուած, կարճ, կլոր, հպարտ
երեք հատ կային որոնց օրիորդ Մութօններն ըլլալը
աեսայ: Անոնց երեց քոյրը արուեստագէտն է որ
Տատիոսի՛ Սապիններու թագաւորին ահարկու գը-
լուիը գծաղրեց: Թափորին մէկ կողմը փոխառորէ-
լուիս գծաղրեց: Երեսին մէկ կողմը գույն եւ
նուհին, ձեռքը աղօթաղիրք մը՝ կը շարժակէր եւ
յօնքերը կը խոժողէր: Միջակները, ետքը մեծերը
անցան փորտալով: Բայց ժանը չտեսայ:

Հանրային կը թութեանց նախարարատունը հար-
շուցի թէ արդեօք պարակի մը խորունկը չը գըտ-

նուէր Տըմուր փողոցի հաստատութեան վրայ ծա-
նօթաղրութիւն մը: Ինծի խոստացան որ քննիչներ
զրկեն: Անոնք վերագարձան լաւագոյն տեղեկու-
թիւններ բերելով: Էստ իրենց՝ Բրեֆէր գիշերօթիկը
օրինակելի գաղրոց մըն էր: Եթէ քննութիւն մը պա-
հանջելու ըլլամ, վստահարար Օրիորդ Բրեֆէր պի-
տի ընդունի ակադեմական դափնիները:

Յոկտեմբեր

Այս հինգչարթին արձակուրզի օր ըլլալով՝ Տը-
մուր փողոցին շրջակայքը հանդիպեցայ երեք փոք-
րիկ օրիորդ Մութօններուն: Մայրերնուն բարեւ տա-
լով, տասներկու տարեկան երեւցող երէց քրոջը
հարցուցի թէ ի՞նչպէս էր Օրիորդ Ժան Աղեքսանդր,
իոր ընկերուհին:

Փոքրիկ օրիորդ Մութօն մէկ շունչով պատաս-
խանեց:

— Ժան Աղեքսանդր ընկերուհիս չէ: Ողորմու-
թիւնով կը պահուի դպրոցին մէջ. ատոր համար
ալ՝ գասարւան աւել կուտան իրեն: Օրիորդ Բրեֆէրը
ըստ:

Երեք օրիորդները սկսան ճամբանին շարունա-
կել եւ Տիկին Մութօն իրենց հետեւցաւ, իր լայն
ուսին վրայէն ինծի նետելով կասկածու ակնարկ
մը:

Աւա՛զ, ստիպուած եմ կասկածելի դիմումներ
ընել: Տիկին աը կապրի է՛ն շուտը երեք ամիսէն պի-
տի վերագառնայ Բարիզ: Իրմէն հեռի՛ ես ոչ վար-
ուելակերպ ունիմ, ոչ խելք. ես լոկ ծանր, գժուա-
րաշաբժ եւ վնասակար մեքենայ մըն եմ:

Սակայն չեմ ալ կրնար հանդուրժել որ Ժանը
գիշերօթիկ գաղրոցին մէջ սպասուհի ըլլայ եւ Պա-
րոն Մուշի անարգանքներուն ենթարկուած մնայ:

28 Դեկտեմբեր

Օքը մուլթ էր եւ ցուբատ : Արդէն զիշեր եղած էր : Պզտիկ դրան զանգակը զարկի հանդարտութեամբը մարդու մը որ ա'լ բանէ չի վախնար : Երկչոս սպասուհին գուռը բանալուն ոլէս՝ ձեռքը ոսկի մը սահեցուցի եւ իրեն ուրիշ մըն ալ խոստացայ եթէ յաջողէր Օրիորդ Աղեքոտնղը ինծի ցուցնել : Պատասխանը եղաւ :

— Ժամ'մ մը ետք, ճաղաւոր պատուհանէն :

Եւ գուռը քթիս վակեց այնքան բրտօրէն որ գլխարկս սարսուաց դլիսուս վրայ :

Երկար ժամ մը սպասեցի ձիւնի մրտիկներու մէջ, ետքը պատուհանին մօտեցայ : Ոչի՞նչ, հովը կատաղի էր եւ ձիւնը խիստ կը տեղար : Վովէս անցնող գործաւորները, զործիքնին ուսերնուն վրայ, դլուխնին կախ ձիւնի խոշոր քուլաներուն տակ ինդի կը բաղնիկն : Ոչի՞նչ, կը վախնայի որ զիս չե՞ն տեսներ : Գիտէի որ սպասուհի մը կաշտուղով գէշ ըրած էի, բայց բնա՛ւ չի զզար : Քամբահրելի է անըրդը որ ի հարկին չի դիտեր հասարակաց կանոնէն մարդը որ ի հարկին չի դիտեր հասարակաց կանցաւուրս ելլել : Քառորդ մը անցաւ : Ոչի՞նչ : Վերջապէ՛ս, սպասուհանը բացուեցաւ :

— Դո՞ւք էք, պարոն Պօնար :

— Դո՞ւք էք, ժան : Մէկ բառով՝ ի՞նչ է վիճակնիդ :

— Լաւ եմ, շատ լաւ :

— Ատկէ դատ :

— Զիս խոհանոց դրին եւ սրահները կ'աւեհմ :

— Խոհանոցին մէջ, սրա՛հ աւլող, դո՞ւք, ո՞վ բարութիւնը Աստուծոյ :

— Այո՛, որովհետեւ խնամակալս ալ թոշակս չի վճարել :

— Ձեր խնամակալը թշուտական մըն է :

— Դո՞ւք ալ գիտէք :

— Ի՞նչ :

— Օ՛չ, ինծի ըսել մի տար : Բայց աւելի կը նախընտրեմ մեռնիլ քան հետը առանձին դանուիլ :

— Եւ ինչո՞ւ չի գրեցիք ինծի :

— Վրաս կը հսկիլին :

Այս վայրկեանին, որոշումս տուած էի եւ ոչինչ կրնար զայն փոխել : Խորհեցայ որ իրաւունք չունէի, բայց խնդացի՛ այս խորհուրդիս վրայ : Որոշած ըլլալով, խոհեմ հղայ : Նշանակելի հանդարտութեամբ մը շարժեցայ :

— Ժան, հարցուցի, ձեր սենեակը բակին հետ կը հաղորդակցի՞ :

— Այո՛ :

— Կրնա՞ք զրան պարանը դուք քաշել :

— Այո՛, եթէ օթեակին մէջ մարդ չըլլայ :

— Գացէք նայիլ եւ ջանացէք որ ձեղ չի տեսնեն : Սպասեցի, զրան ու պատուհանին վրայ հսկելով : Հինգ վեց երկվայրկեան վերջ, ժան երեւցաւ ճաղերուն ետեւ, վե՛րջապէս :

— Սպասուհին օթեակին մէջն է, ըստ :

— Լա՛ւ, ըսի : Գրիչ մը ու մելան ունի՞ք :

— Ո՛չ :

— Մասի՞տ մը :

— Այո՛ :

— Տուէ՛ք :

Գրպահնէս հին օրաթերթ մը քաշեցի եւ կանթեղները մարելու աստիճան խատօրէն վէռդ հովին տակ, ձիւնին ներքեւ որ զիս կը կուրցնէր, այս թերթին չուրջը կրցածիս չափ լաւ իբր կապ յարմարցուցի շերտ մը թուղթ՝ Օրիորդ Բրեֆէրի հասցէին :

Գրելով հանդերձ, Ժանին հարցուցի:
— Երբ ցրուիչը անցնի, նամակներն ու թուղթները տուփը կը ծէք եւ զանգակը կը զարնէ: Սպասուհին դուռը կը բանայ եւ իսկոյն անոր մէջ գտածը կը տանի Օրիորդ Բրեֆերի: Այսպէս չի՞ պատահիր իւրաքանչիւր նամակաբաշխութեան:

Ժան ըսաւ թէ իր կարծիքով այդպէս կը պատահէր:

— Տեսնե՞նք, Ժան, կրկին զննեցէք, եւ սպասուհին օթեակը թողելուն, դրան լարը քաշեցէք ու դուրս ելէք:

Աս ըսելով, թերթս տուփին մէջ սահեցուցի, ամուր մը զանգակը քաշեցի եւ գացի մօտակայ դրան մը անկիւնը պահուըտիլ:

Հազիւ քանի մը վայրկեանէ ի վեր հոն կը գըտնուէի, երբ պզտիկ դուռը թրթոաց, վերջը կէս մը բացուեցաւ եւ մօտադ գլուխ մը դուրս ինկաւ: Բըռնեցի զայն, ինծի քաշեցի:

— Եկէ՛ք, Ժան, եկէ՛ք:

Մատահոգութիւնով կը դիտէր զիս: Վստահաբար կը վախնար որ խենթեցած ըլլայի: Ընդհակառակը, շատ ողջմիտ էի:

— Եկէ՛ք, եկէ՛ք, զաւակս:

— Ո՞ւր:

— Տիկին տը կապրիի տունը:

Այն ատեն թեւս րունեց: Ատեն մը գողերու պէս վազեցինք: Վազիլը գերութեանս հեշտ չէ: Կէս մը շնչասպառ կանդ առնելով, կոթնեցայ լանի մը որ կիւրավուղի մը կրակարանն էր՝ հաստատուած անկիւնը գինետան մը որուն մէջ կառավաներ կը խոճին: Ասոնցմէ մէկը հարցուց թէ կառքի չունէի՞նք: Անշո՞ւշտ, հատ մը պէտք էր:

րազան բռնող մարդը, բաժակը թիթեղէ հաշուեսեցանին վրայ դնելով, նստարանը բարձրացաւ եւ ձին յառաջ քշեց: Ազատա՛ծ էինք:

— Ո՞ւՓ, գոչեցի, ճակտիս քրտինքը սրբելով, որովհետեւ, հակառակ ցուրտին, խոչոր կաթիլերով քրտինքս կը հոսէր:

Ինչ որ տարօրինակ է, սա է որ, Ժան ինձմէ աւելի զիտակից էր մեր գործած արարքին: Շատ լուրջ եւ յայտնապէս մտահող էր:

— Խոհանո՞ցը, զոչեցի, զայրոյթով:

Ան գլուխը թօթուեց՝ կարծես ըսելու համար:

«Հոն կամ այլուր, ի՞նչ հոգս»: Եւ կանթեղներուն լոյսովը՝ վշտով նշմարեցի որ դէմքը նիհար էր եւ դիմագծերը ձգառուած էին: Ա՛լ վրան չէի տեսներ այն վառվութիւնը, այն յանկարծական խոյանքները, այն արագ արտայայտութիւնը, զորս իր մէջ այնքան սիրած էի: Ակնարկները դանդաղ էին, շարժումները հարկադրեալ, կեցուածքը ախուր:

Զեռքը բռնեցի. կարծրացած, ցաւոտ եւ պաղ ձեռք

մը: Խեղճ աղջնակը լաւ մը տառապած էր: Հար-

ցումներ ըրի. Հանդարտորքն պատմեց թէ Օրիորդ

Բրեֆէր օր մը զինքը կանչելով՝ «Ճիւա՛ղ եւ պզտիկ իժ» անուանած էր, առանց ատոր պատճառը գիտ-

նալուն: Ան աւելցուց. «Ա՛լ չպիտի տեսնէք Պրն. Պօ-

նարը որ ձեղի գէջ խորհուրդներ կուտար եւ որ խիստ

գէշ վարմունք մը ունեցաւ ինծի հանդէպ»: Իրեն

ըսի. «Օրիորդ, այդ բանին երբէ՛ք չպիտի հաւտամ»:

Օրիորդը զիս ապտակեց եւ դասարան զրկեց:

Այն լուրը թէ ա՛լ ձեղ չպիտի տեսնէի, ինծի համար

եզաւ գիշերը օր կ'իջնայ: Գիտէ՛ք այն իրկունները

երբ մարդ կը տիրի՝ գրաւուելով ստուերէն. լա՛ւ,

երեւակայեցէք օր այդպիսի վայրկեան մը տեւէ ամ-

բողջ շարաթներ, ամբողջ ամիսներ : Օր մը իմացայ որ խօսարանը կը գտնուէիք վարժուհին հետ . ձեզ կը դիմէի . իրարու «ցտեսութիւն» ըսինք : Զափով մը մխիթարուած էի : Անկէ քիչ մը ետք՝ խնամածը հինգչարթի մը եկաւ զիս տանիլ : Մերժեցի հեկալու հինգչարթի մը եկաւ զիս տանիլ :

Ետք զիս ամական ապատիւանեց թուրս ելլել : Շատ մեղմութեամբ պատասխանեց թէ պզտիկ քմահամ մըն էի : Ու զիս հանդարութուրց : Բայց, յաջորդ օրը, Օրիորդ Բրեֆէր ինծի եկաւ այնքան չար կերպարանքով մը որ վախցայ : Զեռքը նամակ մը բանած էր : «Օրիորդ, ըսաւ, խնամակալնիդ կ'իմացնէ որ ձեզի պատկանող րուրութուրները սպառած են : Մի՛ վախնաք, չեմ ուզեր ձեզ լքել . բայց հետև պիտի համաձայնիք թէ արդար է որ ապրուստնիդ շահիր» :

Այն ատեն, զիս դործածեց տունը աւելիու աշխատանքին եւ երեխն, ամբողջ օրեր զիս կը վակէր շտեմարանի մը մէջ : Ահա՛, պարոն, ինչ որ պատաշեցաւ ձեր բացակայութեանը : Եթէ կարենայի ձեզի դրել, չզիտեմ թէ պիտի գրէի՞, որովհետեւ չէի դրել, չզիտեմ թէ պիտի գրէի՞, որովհետեւ չէի դրել կարծեր որ կրնաք զիս դիշերօթիկէն դուրս քաշել եւ որովհետեւ զիս չէն բռնազատեր որ Պարոն Մուռ տեսնել երթամ, հարկ չկար աճապարելու : Կըրշայի շտեմարանին ու խոհանոցին մէջ սպասել :

— Ժան, զոչեցի, եթէ մինչեւ Ովկիանիա վախչիլ ալ հարկ ըլլայ, ա՛լ անարդ Բրեֆէրը ձեզ չպիտի առնէ : Մէծ ուստա մը կ'ընեմ այդ մասին : Եւ ինչո՞ւ Ովկիանիա չպիտի երթայինք : Կլիման ասողջ է եւ անցեալ օր թերթի մը մէջ տեսայ որ հոն գաշնակ կը գտնուի : Առ այժմ՝ երթանք Տիկին տը կալաւ կը գտնուի : Առ այժմ՝ երթանք Տիկին տը կալաւ բեկի, որ բարեբախտաբար Բարիզ կը գտնուի երեք բեկի, որ բարեբախտաբար Բարիզ կը գտնուի երեք բեկի :

Մինչ կը խօսէի, ժանի դիմադրերը կը տըժգունէին եւ կը մարէին . քօղ մը կար ակնարկներուն վրայ, վշտալի փոթ մը ձգտեց կիսաբաց շրթունքները : Գլուխիը ուսիս վրայ հակեց եւ մարած մնաց :

Բազուկներուս մէջ առի զայն եւ քնացող մանուկի մը պէս բարձրացուցի Տիկին տը կապրիի սանդուխէն : Յողնութեամբ եւ յուզումով խորասուցուած՝ անոր հետ ինկայ զրան սեմին վրայ : Հոն, քիչ ետք, ոգեւորուեցայ :

— Դո՞ւք էք, ըսաւ, աչքերը բանալով, գոհ եմ :

Այս վիճակին մէջ մեր բարեկամին դուռը բանալ տուինք :

Ժամը ութն էր : Տիկին տը կապրի բարութեամբ ընդունեց ծերուկն ու աղջնակը : Զարմացած, անշո՛ւշտ զարմացած էր, բայց մեզ չհարցաքննեց :

— Տիկին, ըսի, կուգանք երկուքս ալ ձեր պաշտպանութեան տակ մտնել : Եւ, ամէն բանէ առաջ, ընթրել կը ինդղենք : Գոնէ՛ ժանը, որովհետեւ կառքին մէջ տկարութենէն մարեցաւ : Ինծի դալով, այս ուշ ատենին պատառ միսկ չեմ կրնար ակույս տակ գնել, առանց տագնապալի դիշեր մը պատրաստելու : Կը յուսամ որ Պրն, տը կապրի լաւէ :

— Հո՛ս է, ըսաւ :

Եւ իսկոյն, մեր գալուստը անոր ծանոյց :

Հաճոյքով տեսայ անոր բաց գէմքը եւ սեղմեցի անկեղծօրէն կարկառուած ձեռքը : Զորսս մէկ ճաշաբահ անցանք եւ մինչ ժանի կը մատուցուէր պազ Տիս՝ որուն ձեռք չէր դպջներ, մեր գործը պատմեցի : Փոլ տը կապրի ծխափողը վառելու թոյլուութիւն խնդրեց, ետքը՝ լոիկ ինծի մտիկ ըրաւ : Երբ

վերջացուցի, կարճ ու փշոտ մօրուքը քերեց այսեռուն վրայ:

— Սաքուղլէ՛օ, դոչեց դլուխնիդ աղէկ վտանգի տակ էք դրեր, պարոն Պօնար:

Ետքը, տեսնելով որ ժանը իր վրայէն ինծի կը դարձնէր խոշոր ապշած աչքերը:

— Եկէ՛ք, ըսաւ ինծի:

Իրեն հետեւեցայ զրատենեակ, ուր ճրադներուն լոյսով պատերուն մթագոյն թուղթին վրայ կը փայլէին հրացաններ եւ որսի դանակներ: Հոն՝ կաշիէ բազմոցի մը վրայ նստեցնելով զիս:

— Ի՞նչ ըրեր էք, ըսաւ, ի՞նչ ըրեր էք, մե՛ծդ Աստուած: Անչափահաս մը խոտորցնել, յափշտակել եւ առեւանգե՛լ: Աղուոր դործ մը կռնակնիդ բեռցուցեր էք: Պարզապէս հինգէն տասը տարի բանտարկութիւնով մը պիտի պատժուիք:

— Ո՛վ գթութիւնդ Աստուածոյ, դոչեցի, տասը տարի բանտարկութիւն անմեղ աղջնակ մը ազատած ըլլալուս համար:

— Օրէնքն է, պատասխանեց Պրն. տը կապրի: Օրինագիրքը բաւական լաւ կը ճանչնամ, կը տեսնէ՛ք, սիրելի Պրն. Պօնար, ոչ թէ օրէնսդիութիւն սորված ըլլալուս՝ այլ իխտանի քաղաքապետ ըլլալով իմ վարչութեանս տակ եղողները տեղեկացը նելու համար, ես ինքս զայն ուսումնասիրած եմ: Նօտար Մուշը սրիկայ մըն է, Բրեֆէրը անպատիւ կնիկ մը, իսկ դուք... բաւական զօրեղ բառ մը չեմ գտներ ձեղ յատկանչելու համար:

Բանալով իր մատենադարանը որ կը պարունակէր շան վզնոց, մտրակ, ասպանդակ, կօշիկի իրբիքան, սիկառի տուփեր եւ քանի մը գործածելի գիլքեր, օրինագիրք մը առաւ եւ սկսաւ թղթատել:

Ոնիր եւ յանցանք... բռնի մարդ փակել, ձեր պարագան չէ աս... անչափահասներու տոեւանգում, ահա մեր վնտուածը... ՅՕԴՈՒԱԾ 354.— «Ո՛վ որ, խաբէութեամբ կամ բռնութիւնով, առեւսնգէ կամ առեւանգել տայ անչափահասներ, կամ հետը քշած տարած, խոտորցուցած կամ տեղէն փոխադրած ըլլայ, կամ տանել տուած, խոտորցուցած կամ փոխադրել տուած ըլլայ՝ այն վայրերէն, ուր դրուած էին անոնց կողմէն՝ որոնց հեղինակութեան կամ կառավարչութեանը յանձնուած էին, պիտի ենթարկուի բանտարկութեան: Տեսնել պատժական օրէնքի 21, 28 յօդուածները: 21.—Բանտարկութեան տեսուղութիւնը է՞ն քիչը հինգ տարի է... 28.— Բանտարկութեան դատապարտութիւնը քապաքացիութեան իրաւունքը չնչել կուտայ»: Շատ պարզ է, անանկ չէ^թ, պարոն Պօնար:

— Կոտարելապէս պարզ է:

Շարունակենք. Յօդուած 356.— Եթէ առեւանգովը գեռ քաննլմէկ տարեկանին չէ հասած, միայն մէկ տարի բանտարկութեամբ կը պատժուի... Ասիկա մեզի չի պատկանիր: Յօդուած 357.— Այն պարագային որ առեւանգովը ամուսնանայ փախցուցած աղջկան հետ, կը ձերբակալուի միայն այն անձերու տրտումնին վրայ՝ որոնք - ըստ քաղաքային օրինագիրքին - իրաւունք ունին ամուսնութեան ջընջումը պահանջնելու, ոչ ալ կրնայ դատապարտուի՝ ամուսնութեան ջնջումը արտասանուելէ առաջ: Զեմ գիտեր թէ Օրիորդ Աղեքսանդրին հետ ամուսնանալու միտք ունի՞ք թէ ոչ: Կը տեսնէք որ օրինագիրքը թոյլատու է եւ ձեղի այս կողմէն դուռ մը կը բանայ: Բայց կատակի ատենը չէ, որովհետեւ կացութիւննիդ գէշ է: Ի՞նչպէս ձեզի

սիս մարդ մը կրցած է երեւակայել որ՝ կարելի է Քարիզի մէջ, տասնըիններորդ դարուն, առանց պատժուելու աղջիկ մը փախցնել: Միջին դարու մէջ պատժուելու աղջիկ մը փախցնել: Միջին դարու մէջ չենք ապրիր եւ աղջիկ յափշտակելը ա՛լ չի թոյլաւ պրուիր:

— Մի՛ կարծէք որ, հին օրէնքով յափշտակութիւնը թոյլարուած ըլլայ: Պայիւղ կը յիշտատակի Շիլտընեու թագաւորին Գօլօնեի մէջ՝ 593 կամ 94ին՝ այս նիւթին վրայ տուած մէկ վճուադիլը: Արդէն, ո՞վ չղիտեր թէ՝ 1579 Մայիսին, Պլուայի հոչակաւոր հրամանադիրը բացարձակապէս կը յայտարարէ որ, ամէն անոնք՝ որոնք քսանըհինդ տարեկան անոնք, ամուսչափահաս տղայ ու աղջիկ կը մոլորցնեն, ամուսնութեան կամ ուրիշ պատրուտիներով, առանց բացարձակ հաճութեանը եւ կամքին՝ անոնց հօրը, մօրը եւ խնամակալներուն, մահուան սրատիժը պիտի կը ըն: Եւ, կ'աւելցնէ հրովարտակը, նմանապէս արտակարդ կերպով պիտի սրատժուին բոլոր անոնք՝ որ մասնակցած կ'ըլլան այդ յափշտակութեան եւ ու ընք խորհուրդ տուած, դիւրացուցած եւ օդնած կ'ըլլան անոր որեւէ կերպով: Ահա ասոնք են, կամ ասոնց մօտ, հրովարտակին իսկական խօսքերը: Գալով նարուէնական օրինադրքին այդ յօդուածին որ ահա ինծի ճանչցուցիք եւ որ անպատիժ կը ձգէ փախցուցած աղջկանը հետ ամուսնացողը, ինծի կը յիշեցնէ որ Պրըթանեի մէջ գտնուած սովորութեան համեմատ, ամուսնութեան յանդող յափշտակութամար, աղջկանը կը աղջիկ մը թիւնը չէր պատժուեր: Բայց այս սովորութիւնը որ թիւնը չէր պատժուեր: Բայց այս սովորութիւնը որ թիւնը չէր պատժուեր:

«Այս թուականը տասը տարուան տարբերութիւն մը կրնայ ունենալ: Յիշողութիւնն այլեւս չատ լաւ չէ եւ անցած է այն ժամանակը որ կրնայի դոց

արտասանել, առանց չունչ առնելու, Ժիրար տը թուսիյօնէ հազար հինդ հարիւր տող ուսանաւոր:

«Գալով Շարլըմանեի օրինագրքին որ յափըշտակութեան վարձարութիւնը կը կանոնաւորէ, անոր մասին չի խօսելուս պատճառն այն է որ՝ վըստահաբար դուք զայն կը յիշէք: Կը տեսնէք ուրեմն որ, սիրելի Պրն. տը կապրի, յափշտակութիւնը պատժոյ արժանի նկատուած է հին Թրանսայի երեք թագաւորութեանց տակ: Շատ կը սիսալի մարդ կարծելով որ միջին դարը քառս մըն էր: Ասոր հակառակին համոզւեցէք...

Պրն. տը կապրի զիս ընդմիջեց:

— Դուք կը ճանչնաք, գոչեց, Պլուայի, Պայիւղի, Շիլտըների հրովարտակները եւ Շարլըմանեի օրինագրիքը եւ տեղեկութիւն չունի՞ք նարուէնան օրէնքն:

Իրեն պատասխանեցի թէ բնաւ չէի կարդացած այս օրինագրիքը եւ զարմացաւ:

— Կ'ըմբռնէ՞ք այժմ, աւելցուց, ձեր գործած արարքին ծանրութիւնը:

Շիտակը խօսելով, դեռ չէի հասկնար: Բայց, քիչ քիչ Պրն. Փօլի շատ ողջմիտ յանդիմանութեանց աղջեցութեանը տակ սկսայ զգալ որ պիտի դատուէի, ոչ թէ նպատակիս համար որ անմեղ էր, այլ արարքիս համար՝ որ դատապարտելի էր: Այն ատեն յուսահատեցայ եւ ողբացի:

— Ի՞նչ ընելու է, գոչեցի: Միթէ կորսուած եմ անձար եւ արդեօք հետս կորսնցուցի՞ նաեւ խեղձ աղջնակը դոր աղատել կ'ուղէի:

Պրն. տը կապրի լոիկ ծխափողը թխմեց եւ վառեց զայն այնքան դանդաղօրէն որ բարի ու լայն դէմքը երեք չորս վայրկեան այնքան կարմիր եղաւ

ինչքան դարբնոցի կրակովը կարմրած դարբինի մը
երեսց:

— Ինձի կը հարցնէք ի՞նչ ըննլիդ. բան մըն ալ
մի՛ ընէք, սիրելի Պըն. Պօնար: Աստուծոյ սիրոյն
եւ ձեր օպտին, բնաւ բան մի՛ ընէք: Ձեր գործը բա-
ւական վատ է. ու անոր մի՛ խառնուիք, որպէս զի
նոր վտանգ մըն ալ չաւելնայ: Բայց խոստացէք որ
բոլոր ըրածներս վրանիդ պիտի առնէք: Նալուշնէ
սկսեալ կ'երթամ նօտար Մուշը տեսնել, եւ եթէ մեր
կարծած մարդն է, այսինքն՝ սրիկայ մը, հնարք մը
կը գտնեմ հոդ չէ թէ դրովն ալ զործին խառնուելու
ըլլայ զայն անվնաս ընծայելու համար: Որովհետեւ
ամէն ինչ իրմէն կախում ունի: Քանի որ չատ ուշ է
այս իրկուն Օրիորդ ժանը իր գիծերօթիկը վերա-
դարձնելու՝ կինս այս գիշեր իր քով կը պահէ երի-
տասարդուհին: Ասիկա չատ աղուոր մեղսակցութիւն
մը կը կազմէ, բայց այս կերպով երիտասարդուհիի
կացութենէն կասկածի ամէն հանգամանք վերցու-
ցած կ'ըլլանք: Գալով ձեզի, սիրելի Պարոն, անմի-
ջապէս Մարաքէ գետափի տուներնիդ դարձէք, եւ
եթէ հոն ժանը փնտուել զան, ձեզի գիւրին ոլիտի ըլ-
լայ ապացուցանել որ տուներնիդ չի գտնուիր:

Մինչ այսպէս կը խօսէինք, Տիկին տը կապրի
կարգադրութիւններ կ'ընէր հիւրը պառկեցնելու հա-
մար: Տեսայ սպասուհին որ նրբանցքն կ'անցնէր
թեւերուն վրայ կրելով լաւանդայով հոտաւէտ սա-
ւաններ:

— Ահա՛, ըսի, պարկեցտ եւ անուշ բուրում մը:

— Ի՞նչ կ'ուզէք, պատասխանեց Տիկին տը
կապրի, գեղացի՛ ենք:

— Ա՛հ, պատասխանեցի, երանի՛ թէ ես ալ գե-
ղացի մը դառնայի. երանի՛ թէ որ մը, ինչպէս դուք

իւզանսի մէջ, վայրի հոտեր չնչի տերեւածածկ
տանիքի մը տակ, եւ, եթէ այս մաղթանքը խիստ
փառափիրական է ծերուկի մը համար որուն կեանքը
կը վերջանայ, դոնէ կը բաղձամ որ, աս ճերմակե-
ղէնին պէս պատանքս լաւանդայով բուրումնաւէտ-
ուած ըլլայ:

Համաձայնեցանք որ յաջորդ առտուն իրենց
հաշել պիտի գայիի: Բայց բացարձակապէս արգի-
ւեցին կէսօրէն առաջ երթալս: Ժան, դիս համբուրած
ատեն պաղատեցաւ որ ա՛լ զինք գիշերօթիկ չի վե-
րադարձնեմ: Իրարմէ բաժնուեցանք յուզուած եւ
խոռվիել:

Դրան սեմին վրայ գտայ թերէզը՝ զինք կատ-
ղեցնող մտահոգութեան մը մատնուած: Ասպագային
զիս բանտարկելու սպառնալիքն ըրաւ:

Ի՞նչ գիշեր մը անցուցի: Աչքս վայրկեան մը չի
գոցեցի: Երեմն՝ տղու մը պէս կը ինդայի արկա-
ծախնդրութեանս յաջողելուն համար, երբեմն ալ՝
անբացատրելի տագնապով մը ինքինքս դատաւոր-
ներուն առջեւ քաշկոտուած կը տեսնէի՝ ամբաս-
տանետներու նստարանին վրայ՝ պյաքան բնակա-
նօրէն գործած ոճիրիս հաշիւը տալու: Ահարեկած
էի եւ սակայն՝ ոչ խղճի խայթ եւ ոչ զղջում կ'ըզ-
դայի: Արեւը, սենեակս թափանցելով գուարթօրէն
անկրղնիս ոտքը չոյեց եւ ես սա՛ ազօթքն ըրի:

«Աստուած իմ, դուք որ երկինքն ու ցօղը ստեղ-
ծեցիք, ինչպէս լսուած է Թրիսթանի մէջ, դատե-
ցէ՛ք զիս ձեր անկողմնակալութեամբը, «չ թէ ա-
րարքներուս, այլ մտադրութեանցս համեմատ, որ
ուղիղ ու մաքուր եղան. եւ պիտի ըսեմ. — փա՛ռք
ձեզի երկինքի մէջ եւ խաղաղութիւն երկրի վրայ
բարեացակամ մարդերու համար: Ձեր ձեռքերուն

մէջ կը գնեմ աղջնակը զոր զողցայ : Բրէ՛ք ի՞նչ որ
ես չկրցայ ընել . պահեցէ՛ք զայն իր բոլոր թշնա-
միներէն եւ թո՛ղ անուննիդ օրհնեալ ըլլայ» :

29 Գեկտեմբեր

Երբ Տիկին տը կապրիի տունը մտայ , ժանը այ-
լափոխուած տեսայ : Արդեօք ինծի պէս արշալոյսի
առաջին ճառագայթներուն ի՞նքն ալ օգնութեան
կանչած էր Այն՝ որ երկինքն ու ցողը սաեղծեց : Կը
ժպտէր՝ անուշ հանդարտութեան մը մէջ :

Տիկին տը կապրի կանչեց զայն՝ մագերը յար-
դարելու համար , որովհետեւ այս սիրելի հիւրըն-
կալուհին ուղած էր իր ձեռքերովն յարդարել իրեն
յանձնուած աղջկան մաղերը : Որոշեալ ժամէն քի:
մը առաջ հասնելով միջամուխ եղած էի այս շնոր-
հալի զարդարանքին : Զիս պատժելու համար սա-
լոնը սպասցուցին : Պրն . տը կապրի քիչ վերջ հա-
սաւ : Յայտնապէս դուրսէն կուգար , որովհետեւ
ճակտին վրայ կար գեռ դիմարկին նշանը : Դէմքը
զուարթ ոգեւորում մը կ'արտայայէր : Յարմար չի
սեպեցի զինք հաշցաքննելը եւ բոլորս ալ ձաշել գա-
ցինք : Երբ սպասաւորները զործերնին լմնցուցին ,
զրն . ֆոլ , որ պատմութիւնը սուրճին պահած էր ,
ըսաւ :

— Աղէ՛կ , լըվալուա գացի :

— Նօտար Մուշը տեսա՞ք , հարցուց իսկոյն Տի-
կին տը կապրի :

— Ո՛չ , պատասխանեց , դիմուլով մէր դէմքերը
որ յուսախարութիւն կը ցուցնէին :

Զափաւոր միջոց մը մէր մտահոգութիւնը ըմ-
բաշնելով , սքանչելի մարդը յարեց :

— Նօտար Մուշը ա՛լ լըվալուա չի դանուիր :
Նօտար Մուշը Ֆրանսայէն փախած է : Վաղը չէ միւս

օր ութ օր պիտի ըլլայ : Բանալին գրան տակ գրած
է , իր հետ տանելով յաճախորդներուն գրամը , լաւա-
կան կլորիկ գումար մը : Գրասենեակը զոց դույայ :
Դրացուհի մը գործը պատմեց շատ մը անէծքներով
եւ չարամաղթութիւնով : Նօտարը մինակը չէ առեր
ժամը եօթը յիսունըհինդ անցած մեկնող չո-
գեկառքը . Խուայուացի կեղծամավաճառի մը աղ-
ջիկը տուեանգեր է : Այդ արարքը ինծի հաստատեց
ոստիկանապետը : Ենոտակն ըսկելով , նօտար Մուշը
կրնա՞ր աւելի յարմար ատեն մը վախչիլ : Եթէ
հարուածը շարաթ մը յապաղած ըլլար , իրը ընկե-
րութեան ներկայացուցիչը , Պարոն Պօնար , ձեզ
ոճրագործի մը պէս զատաւորներուն առջեւը կըր-
նար քաշել : Հիմա ա՛լ վախնալիք չունինք : Նօտար
Մուշի առողջութեա՞նը , զոչեց , արմանեաք լիցնե-
լով :

Կուզէի երկա՞ր ապրիլ այս առաւօտը յիշելու
համար : Չորսս ալ հաւաքուած էինք ճերմակ խոչոր
ճաշարահը , վայլուն կաղնիէ սեղանին շուրջ : Պրն .
Փօլի ուրախութիւնը հուժկու էր եւ քիչ մըն ալ
բիրտ , եւ յամրօրէն ճաշակելով կը խմէր արման-
եաքը , կտրի՛մ մարդը : Տիկին տը կապրի եւ Օրիորդ
Աղեքսանդր ինծի կը ժպտէին՝ ժպիտով մը որ ցա-
ւերս վարձատրեց :

* * *

Տուն զատնալուս ստացայ ամենակծու յանդի-
մանութիւնները թերէզի որ ա՛լ չէր հասկնար ապ-
րելու նոր կերպս : Բնտ իրեն , պարոնը ողջմտու-
թիւնը կորսնցուցած ըլլալու էր :

— Այո՛ , թերէզ , ես ծեր խենթ մըն եմ եւ դուք
ալ ծեր իենթուկ մը : Ասիկա որոշ է : Աստուած
օրհնէ մեզ , թերէզ , եւ նոր ուժեր տայ մեղի , որով-

հետեւ նոր պարտականութիւններ ունինք: Բայց
թողէք որ սա բազմոցին վրայ երկնամ, որովհետեւ
ոտքիս վրայ չեմ կրնար կենալ:

15 Յունուար 186...

— Բարի լոյս, պարոն, կ'ըսէ ժան, մեր դռները
բանալով, մինչդեռ թերէզ, շնորհիւ աղջկան ինձմէ
հեռու մնալով, նախասենեակին մէջ կը մոլոտար:

— Օրիորդ, կը ինդրեմ որ հանդիսաւորապէս
նոր տիտղոսսկս կոչէք զիս եւ ըսէք՝ «բարի լոյս,
ինամակալու»:

— Կատարուեցա՞ւ. ի՞նչ երջակութիւն, ըստ
աղջնակը ծափի զարնելով:

— Կատարուեցաւ, օրիորդ, քաղաքապետական
սրահին մէջ, խաղաղութեան դատաւորին առջեւ եւ
այսօրուընէ սկսեալ հեղինակութեանս տակ էք...
կը խնդա՞ք, սանս: Աչքերնուդ մէջ կը տեսնեմ թէ
գլխնուդ խենթ մտածում մը կ'անցնի: Քմահաճոյք
մը եւս:

— Ո՛չ, ոչ, պարոն... ինամակալս: Զեր սովի-
տակ մազերը կը դիտէի: Գլխարկնուդ եզերքը կը
տիաթթուին անոնք ինչպէս այծտերեւուկները պա-
տըզգամին չուրջը: Շատ գեղեցիկ են եւ կը սիրեմ
զանոնք:

— Նստեցէք, սամս, եւ եթէ կարևուի է, ա՛ւ
խենթ բաներ մի ըսէք. ձեզի ընելիք լուրջ խօսքեր
ունիմ: Մտիկ ըրէք. կարծեմ բացարձակապէս չէ՞
պահանջնը Օրիորդ Բրեֆէրի քով լառնալ... ո՞չ:
ի՞նչ պիտի ըսէիք եթէ ձեզ քովս պահէի դաստիա-
րակութիւննիդ լրացնելու համար, մինչեւ որ...

ի՞նչ դիտնամ: Մի՛շտ, ինչպէս կ'ըսեն:
— Ո՛չ, պարոն, գոչեց, երջանկութենէն կար-
մըրած:

Շարունակեցի:

— Հունա՝ ետեւը, պղտիկ սենեակ մը կայ զոր
սպասուհիս ձեզի համար պատրաստեց: Հոն, ինչպէս
դորեկը կը յաջորդէ գիշերուան, դուք ալ գիրք գրքի
ետեւէ յաջորդաբար կը կարդաք: Դացէք թերէզի
հետ տեսնել թէ այդ սենեակը բնակելի՞ է: Տիկին
ուշ կապրիի հետ համաձայնած ենք որ այս իրկուն
հոն պիտի պառկիք:

Սրդէն իսկ կը վագէր հոն, կանչեցի զինք:

— Ժա՞ն, կրկին մտիկ ըրէք: Մինչեւ հիմա ձեղ
լաւ ողջագուրեց սպասուհիս, որ շատ մը ծերերու
պէս բնութեամբ բաւական նեղսիրա է: Հետը մեղմ
վարուեցէք: Ես ինքս հետը մեղմ վարուեցայ եւ ան-
համբերութեանցը հանդուրմեցի: Ձեզի պիտի ըսեմ,
ժան, յարդեցէ՞ք զինք: Եւ, այսպէս խօսելով չեմ
մունար որ իմ ու ձեր սպասուհին է ան, ինքն ար
չպիտի մոռնայ աս կէտը: Բայց դուք իր մէջ պիտի
յարդէք ծերութիւնն ու մեծասրութիւնը: Խոնարհ
արարած մըն է ան որ բարիք ընելու մէջ յարատեւած
է, անոր մէջ կարծրացած է: Հանդուրմեցէք այս
ուղիղ հոգիին բրտութեանը: Հրամայել զիտցէք. ան
պիտի հնազանդի: Գացէ՞ք, աղջիկս, սենեակնիդ
յարդարեցէք ինչ կերպով որ պատշաճ կ'երեւնայ
ձեր աշխատութեան ու հանդիսատին համար: Այսպէս
եւ այս ճամբու պաշարով ժանը իր լաւ տանտիկինի
ուղիին մէջ մզելով, սկսայ կարդալ հանդէս մը որ,
թէպէտ երիտասարդներէ խմբագրուած՝ սքանչելի
է: Անոր շեշտը բիրտ է, բայց ողին եռանդուտ: Կար-
դացած յօդուածս հշդրտութեան եւ կորովամտու-
թեան տեսակէտէն կը զերազանցէ ամէն ինչ որ կը
դրէին իմ երիտասարդութեանս: Այս յօդուածին հե-

զինակը, Պր. Փօլ Մէյէ, ամէն սխալ եղունգի հատու
հարուածով մը կը նշանակէ:

Մենք այս անգութ արդարութիւնը չունէինք:
Մեր ներուղամտութիւնը լայն էր եւ գիտունն ու
տգէտը նոյն գովեստին մէջ կը շփոթէր: Սակայն՝
հորկ է պարսաւել գիտնալ եւ ասիկա աներկրայելի
պարտականութիւն մըն է: Կը յիշեմ պատեկ Ռէյ-
մօնը (այսպէս կը կոչէին զինք): Բան չէր գիտեր.
սիստ կարճամիտ էր, բայց իր մայրը շատ կը սի-
րէր: Զգուշացանք՝ այսքան բարի զաւիկ մը տղի-
տութիւնն ու ապուշութիւնը պախարակելէ եւ պըդ-
տիկ Ռէյմօնը, չնորհիւ մեր բարեկամութեան,
առաջիւքիւ հասաւ: Մայրը կորսնցուցած էր այլ-
էնքիւր եւս, եւ պատիւները վրան կը տեղային: Ամենահզօր
էր ան՝ ի վնաս իր պաշտօնակիցներուն եւ գիտու-
թեան: Բայց ահա՛ ինձի կուզայ Լիւքսէմուլուկի ե-
րիտասարդ բարեկամու:

— Բարիկուն, Ժելիս: Այսօր ուրախ կ'երեւիք,
ի՞նչ է պատահէր, սիրելի տղան:

Պատահածը սա է թէ շատ պատշաճօրէն պաշտ-
պանած է թէզը եւ ընդունուած առաջիններուն մէջ:
Ահա ինչ որ կը ծանուցանէ, աւելցելով թէ իմ աշ-
խատութիւններս որոնց պատահամբ խօսքը եղած է
քննութեան ընթացքին, դպրոցի բրօֆէսօրներուն
կողմէ անվերապահ գովեստի մը առարկայ եղած
են:

— Ահա՛ լաւ բան մը, պատասխանեցի, եւ ես
երջանիկ եմ, Ժելիս, տեսնելով որ իմ հին համբաւս
զրւորդուած է ձեր երիտասարդ փառքին: Բուռն
հետաքրքրութիւն մը ունէի, գիտէ՛ք, հանդէսկ ձեր
թէզին, բայց ընտանեկան կարգադրութիւններ ին-
ձի մոռցնել առւին քննութեան այսօր ըլլալը:

Օրիսրդ Փան լաւ ատենին հասաւ այս կարդադ-
րութեանց մասին տեղեկութիւններ տալու: Անու-
շագիրը՝ թեթեւ զեփիւոփ մը պէս մտաւ գիրքերու
քաղաքը եւ սենեակին պղտիկ հրաշալիք մը ըլլալը
պուաց: Պրն. Ժելիսը տեսնելուն համակ կարմրե-
ցաւ: Բայց ոչ ոք կընայ իր ճակատագրէն խուսա-
փիլ:

Դիտեցի որ աս հեղ երկուքն ալ երկչու էին եւ
իրարու հետ չի խօսեցան:

— Շատ աղէ՛կ, Սիրվեսթր Պօնար, սաներնիզ
ոխտելով՝ խնամակալ ըլլալնիդ կը մոռնաք: Դեռ
այս առոտուրնէ խնամակալ եղաք եւ այս նոր պաշ-
տօնը հիմակուց փափուկ պարտկանութիւններ կը
հարկադրէ ձեր վրայ: Պարտաւոր էք, Պօնար, ճար-
պիկորին հեռացնել այս երիտասարդը, պարտաւոր
էք... է՛հ, զիստե՞մ ընելիքս...:

Պր. Ժելիս նօթեր կ'առնէ Գinevera delle clare
donne զրքիս մէկ հատիկ օրինակին մէջ: Դիպուա-
ծով ամէնէն մօտիկ զարակէն զիրք մը քաշեցի: Կը
բանամ եւ յարգանքով կը մտնեմ Սովոկէսի մէկ
տուամին մէջ: Ծերանալով՝ սէր մը կ'զգամ երկու
հնութիւններուն համար եւ ասկէ վերջ, Յունաստանի
եւ Իտալիոյ բանաստեղծները, զրքերու քաղաքին
մէջ բազուկիս հասողութեանը մէջ պիտի գտնուին:
Կը կարդամ սա քաղցր եւ լուսաշող խմբերզը որ իր
զաշն մեղեղին կը հոսեցնէ բուռն արարքի մը մէջ-
տեղ, Թէրէացի ծերերու խմբերզը «ո՛վ անյաղթելի՛
Սէր, ո՛վ գուն՝ որ կ'իջնաս հարուստ տուններուն
մէջ, որ կը հանգչիս երիտասարդ աղջկան փափուկ
այտերուն վրայ, որ ծովերէն կանցնիս եւ գոմերը
կ'այցելես, անմահներէն՝ ինչպէս սակաւակեաց
մարդերէն ոչ մէկը կընայ քեզմէ խուսափիլ,

եւ այն որ քեզի կը տիրանայ՝ ցնորական
կը յափշտակուի»։ Եւ երբ կրկին կարդացի այս հեշ-
տալի երգը, Անթիկոնէի դէմքը ինձի երեւցաւ իւ
անփոփոխելի մաքրութեանը մէջ ։ Ի՞նչ պատկերներ
ո՞վ ասառածներ եւ ասառածնուհիք որ երկինքնե-
րու ամենամաքուրին մէջ կը ծփայիք։ Ծերուկ կոյ-
րը, մուրացկան թագաւորը որ երկա՞ր թափառե-
ցաւ։ Անթիկոնէի առաջնորդուած՝ հիմա նուիրա-
կան շիրիմ մը ունի եւ իր աղջիկը՝ գեղեցիկ, ինչ-
քան մարդկային հոգին կըցած է երրէք ստեղծել,
բոնապետին կը դիմադրէ եւ բարեպաշտօրէն կը թա-
րոնապետին։ Ան կը սիրէ բոնապետի որդին եւ այ-
դէ եղբայրը։ Ան կը սիրէ բոնապետի որդին եւ այ-
սիրին ալ զինք կը սիրէ։ Եւ մինչ կը դիմէ այն տան-
ջանքին ուր բարեպաշտօրթիւնը զինք առաջնորդած
է, ծերերը կ'երգեն «անյազթելի՛ սէր, ո՞վ գուն որ
կ'իջնաս հարուստ տուներու մէջ, որ կը հանգչիս
երխոսասարդ աղջկան վափուկ այտերուն վրայ . . .»։

Եսասէր մը չեմ : Կելօք եմ . պէտք է որ սա պղ՝
ջիկը մեծցնեմ , անիկա խիստ մատաղ է կարգուելու
համար : Ո՞չ , եսասէր մը չեմ , բայց հարկ է որ քանի
մը տարի քովս պահեմ դայն , հետև տանաձին : Զի՞
կրնար մահուանս ոպասել : Հանդարտեցէ՞ք , Անթե-
կոնէ , ծեր իդիպոսը առենին պիտի գտնէ իր շիր-
մին նույիրական վայրը :

Ներկայիս, Անթիկոնէ մեր սպասուհիին կ'օգու,
շողգամ կեզուելու մէջ՝ Կ'ըսէ թէ՝ ատիկա գործին
կուզայ, քանդակագործութեան նմանելուն համար։
Մայիս

Ո՞վ պիտի ճանչնար գիրքերու քաղաքը: Այժմ
ծաղիկներ կան բոլոր կարասիներուն վրայ: Ժան ի-
բառունք ունի. սա՛ վարդերը խիստ գեղեցիկ են այս

կապոյտ յաղճապակիլ, անօթին մէջ: Ամէն օր Թե-
րէզի հետ շուկայ կ'երթայ ան եւ ծաղիկ կը բերէ:
Իրա՛ւ որ, ծաղիկները հրապուրիչ բաներ են:
Հարկ է որ օր մը ծրագիրս իրագործելով՝ կարողու-
թեանս ներածին չափ մէթոտիկ ողիով երթամ զա-
նոնք ուսումնասիլիք, իրենց մէջտեղ, դաշտին մէջ:

Եւ ի՞նչ ընելու է հոս : Ինչո՞ւ աչքերո լման մը
այրել՝ հին մագաղաթներու վրայ որ ալ արձէքաւոր
բան մը չեն ըսեր ինծի : Ատենօք կը կարդայի զա-
նոնք, այս հին բնագիրները, մեծասիրո եռանդով
մը : Արդեօք ի՞նչ կը յուսայի գտնել իրենց մէջ այն
ատեն : Բարեկաշտիկ հիմնարկութեան մը թուակա-
նը, պատկերացն կամ ընդօրինակող վանականի մը
անունը, հացին, եղի մը կամ արտի մը դինը, վար-
չական կամ գատական օրէնք մը, ասոնք՝ եւ ուրիշ
բան մըն ալ, խորհրդաւոր, անորոշ եւ վսեմ բան մը
որ խանդապառութիւնս կը տաքցնէր : Բայց վաթ-
սուն տարի փնտուեցի առանց այդ բանը գտնելու :
Անոնք որ ինձմէ աւելի կարծէին, վարպետները, մե-
ծերը, ֆօրիէլները, թիէրիները որ այնքան գիւտեր
բրած են՝ մեռան աշխատանքին մէջ առանց գտած ըլ-
լալու աս բանը, որ մարմին չունենալով անուն չունի
եւ առանց որոյ սակայն՝ ոչ մէկ իմացական զործի
կը ճեւնարկուի այս հողին վրայ : Հիմա որ լոկ բա-
նաւորապէս զանելիքս կը փնտուեմ, ալ բնա՛ւ բան
գտած չունիմ եւ հաւանական է որ երբէք չպիտի լը-
րացնեմ Սէն Ժերմէն տէ Բրէի աբբաներուն պատ-
մութիւնը :

— զուշակեցէք, ինսամակալ, թէ ի՞նչ կը բերեմ
թաշինակիս մէջ:

— Երեւոյթէն դատելով ծաղիկներ և
օհու ծաղիկներ և նաև բազմա

Կը նայիմ ու կը տեսնեմ պղտիկ գորշ գլուխ մը
որ թաշկինակէն դուրս կ'ելլէ : Թաշկինակը կը բաց-
ուի , անասունը կը ցատկէ գորդին վրայ , կը թօթ-
ուըտի , ականջ մը կը տնկէ , ետքը միւսը եւ խոհե-
մօրէն կը զննէ վայրն ու անձերը :

Կողովը թեւին վրայ՝ թէրէղ կը համնի շնչաս-
պառ : Ծածկամատւթեան թերութիւնը չունի , բուռն
կերպով օրիորդը կը յանդիմանէ իր չճանչցած մէկ
կատուն առւն բերելուն համար : Ժան , ինքինքն
բէզի հետ գեղարանի մը առջեւէն անցած պահուն
կը տեսնէ որ աշկերտ մը ոտքի զօրաւոր հարուածով
մը դուրս կը նեսէ պղտիկ կատու մը : Կատուն , զար-
մացած եւ անհանգիստ՝ կը խորհի թէ փողո՞ց մնա-
յու է հակառակ անցորդներուն որ զինք կը հրմշակեն
ու կը վախցնեն , թէ կրկին մտնելու է խանութը
աչքն առնելով կօշիկի հարուածով մը կրկին դուրս
նետուիլը : Ժան կը դատէ որ կացութիւնը տափնա-
պալի է եւ կը հասկնայ անոր տատամսիլը : Կատուն
ապուշ երեւոյթ մը ունի , ժան կը խորհի թէ ինչ ը-
նելլը չդիտնալն է որ անոր այդ երեւոյթը կուտայ :
Զայն թեւերուն մէջ կ'ասնէ . եւ կատուն ոչ դուրսը
եւ ոչ ներսը հանգիստ ըլլալով կը յօժարի օդին մէջ
մնալ : Մինչ՝ վայիտայնքներով բոլորովին կ'ամա-
չովցնէ զայն , ժան դեղագործի աշկերտին կ'ըսէ :
— Եթէ աս անասունը չէք սիրեր , պէտք չէ ծե-
ծել , ինծի տալու է :

— Առէ՛ք , կը պատասխանէ յիմարը :

— Ահաւասիկ . . . կ'աւելցնէ ժան իրը վերջա-
ւորութիւն :

Եւ բարակ ձայն մը կը հանէ կատուիկին ամէն
տեսակ անուշեղէներ խոստանալու համար :

— Շատ վախտ է , ըսի , այս ողորմելի անասու-
նը դիտելով , ասկէ զատ , շատ ալ տպեղ է :

Ժան տպեղ չի գտներ զայն , բայց կ'ընդունի որ
աւելի քան երբէք ապուշ երեւոյթ մը ունի : Այս ան-
դամ ինչ ընելլը չդիտնալը չէ պատճառ , շատ ժանի՝
զարմանքն է որ անոր դիմագծութեան կուտայ
այս ձախող արտայայտութիւնը : Եթէ ինքզինքնիս
անոր տեղը գնենք , կը մտածէ , պիտի ընդունինք որ
այս արկածախնդրութենէն բան մը չի հասկցուիր :
Խեղճ անասունի քթին կը խնդանք , մինչ տն ծիծա-
ղելի լլջութիւն մը կը պահէ : Ժան կուզէ բազուկ-
ներուն մէջ առնել զայն , բայց սեղանին տակ կը
պահուըտի եւ անկէ գուրս չելլեր՝ մինչեւ իսկ ի-
տես պնակ մը լցցուն կաթին :

Քովէն կը հեռանանք . պնակը պարպուած է :

— Ժան , ըսի , ձեր պաշտպանեալլը տխուր
կերպարանք մ'ունի . բնութեամբ նենդամիտ է . կը
մաղթեմ որ գրքերու քաղքին մէջ աւել չի գոր-
ծէ , որպէս զի չ'ստիպուինք զայն իր գեղարանը
խրկել : Այժմ , իրեն անուն մը տալու է : Ձեզի կ'ա-
ռաջարկեմ որ Տօն կրի տը կութիէո կոչէք . բայց
թերեւս ասի քիչ մը երկայն ըլլայ : Փիլիւլ , Տրօկ
կամ Ռիսէն տւելի կարճ են եւ իր նախկին վիճակը
յիշեցնելու առաւելութիւնն ալ ունին : Ի՞նչ կ'ըսէք :

— Փիլիւլը լաւ պիտի յարմարէր , բայց միթէ
աղնի՞ւ է իրեն տալ դեղահատի անուն մը որ չա-
րունակ յիշեցնէ այն դժբաղդութիւնները որոնցմէ
զինք ապատեցինք : Մեր հիւընկալութիւնը վճարել
տալ պիտի ըլլար : Աւելի չնորհալի ըլլանք եւ իրեն
տանք սիրուն անուն մը՝ յուսալով որ անոր ար-
ժանանայ : Տեսէ՛ք՝ ի՞նչպէս կը նայի մեզի . կը

տեսնէ որ իրմով կ'զբաղինք: Թշուառ չ'ըլլալէն ի-
վեր արդէն նուազ ապուշ է: Դժբաղդութիւնը կ'ան-
բանացնէ, շատ լաւ գիտեմ:

— Աղջոկ, ժան, եթէ կ'ուզէք ձեր պաշտպան-
եալը Անիբաղ կը կոչենք: Այս անունին յարմա-
րութիւնը նախ չ'երեւար ձեզի: Բայց Անկօրա կա-
տուն որ զինք կանխեց դիրքերու քաղաքին մէջ եւ
որուն վարժուած էի գաղտնիքներս յայտնել՝ ո-
րովհետեւ իմաստուն եւ գաղտնապահ անձ մըն էր,
ըստհետեւ Ամիլդար կը կոչուէր: Բնական է որ այդ անունէն
Ամիլդար կը կոչուէր: Բնական է որ այդ անունէն
ծնի ասիկա եւ Անիբաղ յաջորդէ Ամիլդարի:

Այս կէտին վրայ համաձայնեցանք:

— Անիբաղ, դոչեց ժան, հո՛ս եկէք:

Անիբաղ՝ իր լակ անունին արտակարդ բարձ-
րագուութենէն սոսկահար՝ զնաց կծկտեցաւ մա-
տենադարանին ներքեւ այնքան նեղ անկիւն մը ո՛ւր
առնէտ մ'իսկ չպիտի սեղմէր:

Ահա՝ լաւ կրուած մէծ անուն մը:

Այս օրը աշխատելու տրամադրութիւն ունէի եւ
զրչիս ծայրը թաթիւած էի թանաքամանին մէջ,
երբ դրան դարնութիւն լսեցի: Եթէ երբէք անդործ
մէկը կարդալու ըլլայ երեւակայութենէ զուրկ ծե-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-
րի մը մրտած այս թերթելը, լաւ մը պիտի խըն-

ինքզինքս կախել քան վօտվիլ մը գրել. ոչ թէ կեան-
քը քամահրելուս համար, այլ զուարճանալի բան մը
չկրնալ երեւակայելուս պատճառով: Հնարե՛լ: Հը-
նարելու համար՝ մարդ ներշնչման գաղտնի աղե-
ցութիւնը կրած ըլլալու է: Այս ձիրքը վնասակար
պիտի ըլլար ինծի: Արգեօք պիտի երեւակայէի՞ք
որ՝ ԱԷն Ժերմէն աը Բէկի արբայրանին պատճու-
թեանս մէջ հնարած ըլլայի որեւէ պգտիկ արեղայ
մը: Ի՞նչ պիտի ըսէին երիտասարդ ուսումնական-
ները: Ի՞նչ գայթակղութիւն Դպրոցին մէջ: Գալով
էնսթիթիւիին, ոչ բան մը պիտի ըսէր եւ ոչ ալ պի-
տի խորհէր: Պաշտօնակիցներս, եթէ տակաւին կը-
տոր մը կը գրեն, ա՛լ բնաւ չեն կարդար: Անոնք
փառնիի կարծիքէն են որ կ'ըսէր.—

Խաղաղ անտարքերութիւն մը

Ամենէն իմաստունն է առաքինութեանց :

Ամենանուազը ըլլալ՝ ամենալաւը ըլլալու հա-
մար, ահա՛ ինչի կը ճգնին առանց իրենց գիտնա-
լուն, այս պուտայականները: Եթէ իմաս-
տութիւնը աւելի իմաստուն է, կ'երթամ տափկա-
րմացնել չումի մէջ: Այս բոլո՞րը ըսի Պրն. Ժիլ-
սի զանգակի հարուածին համար:

Այս երիտասարդը լման մը փոխած է վարուե-
լու կերպերը: Հիմա՝ այնքան լուրջ է, ինչքան թե-
թեւ էր, այնքան լոիկ՝ ինչքան շատախօս էր առ-
ուած: Ժան այս օրինակին կը հետեւի: Զապուած
սիրոյ փուլին մէջ ենք: Որովհետեւ, ինչքան ալ
ծեր ըլլամ, չեմ խարուիր. այս երկու տղաքը զի-
րար ուժգին եւ յարատեւ կը սիրեն: Հիմա ժան
իրմէն խոյս կուտայ. երբ ան մատենագարան կը
մտնէր, ինք սենեակ կը քաշուի: Բայց մինակ եղած
մտնէ, ինք սենեակ կը քաշուի:

սլահուն՝ լաւ մը անոր կը մտածէ : Առանձին՝ ամէն
իրկուն անոր կը խօսի դաշնակին վրայ արագ եւ
թրթռուն շեշտով մը ածած նուազին մէջ, որ իր
նոր հոգիին նոր արտայայտութիւնն է :

Աղէ՞կ, ինչո՞ւ չըսել. ինչո՞ւ չի խստովանիլ
իմ տկարութիւնս: Եսասիրութիւնս, եթէ ինքին-
քէս ալ ծածկէի, միթէ նուռօղ մեղադրելի պիտի
ըլլար: Ըսեմ ուրեմն, այս', ուրիշ բան կ'արկնա-
լիք. այս', կ'ուզէի զայն միայն ինձի համար պա-
հել, իրը իմ զաւակս, իրը իմ փոքրիկ աղջնակս, ո՛չ
միշտ, ոչ իսկ երկար ատեն, այլ՝ տակաւին քանի մը
միշտ, գիտէ: Կաթուածն ու յօդացաւն ալ վրայ հաս-
նելով, թերեւս իր համբերութիւնը չարաչար չի
գործածէի: Բաղձանքս էր աս, յոյսս էր: Զինք հաշ-
ւի չէի առած, սա երիտասարդ ցնորեալն ալ հա-
շիւի չէի առած: Բայց, եթէ հաշիւս վատ էր, որ-
իալս ատով նուազ անդութ չէ: Եւ յետոյ, ինձի կը
թուի որ ինքինքո շատ թեթեւօրէն կը դատա-
պարտես, բարեկամս Սիլվեսթր Պօնար: Եթէ կ'ու-
զէիր այս երիտասարդ աղջիկը դեռ քանի մը տարի
ալ պահել, այնքան քու՝ որքան իր շահուն համար
էր: Շատ սորվելիք ունի եւ դուն անդունելի վար-
ժապետ մը չես: Երբ սա Նօտար Մուշը՝ որ անկէ
իվեր այնքան բարեպատեհ սրիկայութիւն մը գոր-
ծեց, քեզի այցելութեան մը պատիւն ըրաւ, լաւ սի-
րահարուած հոգիի մը կրակովը իրեն պարզեցիր
քու դաստիարակչական դրութիւնդ: Քու ամբողջ
եռանդդ այս դրութիւնը գործադրելու կը միտէր:
Ժան ապերախտ մըն է եւ ժելիս՝ հրապուրող մը:

Սակայն վերջապէս, եթէ զինք դուռը չի դնեմ — ինչ որ գարշելի զզացում մը ու ճաշակ մը պիտի մատնէր — հարկ է որ զինք ընդունիմ։ բաւական երկար ատեն է որ կ'սպասէ պզտիկ սալօնիս մէջ, դիմացը Սելլի անօթներուն՝ զորս չնորհալիօրէն ինձի նուիրեց կուի Ֆելլիթ թագաւորը։ Լէորուտ Ռուպերի հնաղներն ու ձկնորսները նկարուած են այս յախճապակեայ անօթներուն վրայ, զորս ժելիս ու ժան համաձայնօրէն տպեց կը գանեն։

— Սիրելի զաւակս, ներեցէք ձեզ խսկոյն ընդունած չըպալուս։ Աշխատութիւն մը կը լրացնէք։

Շխտակ խօսեցայ. խորհրդածութիւնը աշխատութիւն մըն է, բայց Ժելիս այսպէս չի մտածեր. կը կարծէ որ խօսքը հնազիտութեան վրայ է եւ կը մաղթէ որ շուտով աւարտեմ Սէն Ժերմէն տէ Բրէի արքաներուն պատմութիւնս: Այս հոգածութիւնը ինձի արտայայտելին ետքն է միայն որ կը հարցնէ Օրիորդ Աղեքսանդրի որպիսութիւնը, որուն՝ «շատ աղէկ» կը պատասխանեմ չոր շեշտով մը որ խնամակալի հեղինակութիւնս կը բարձրացնէ:

Եւ վայրկեանի մը լուսթենէն ետք, կը խօսինք
դպրոցին, նոր հրատարակութեանց եւ սբատմական
գիտութիւններու յառաջդիմութեան վրայ: Կը մըտ-
սենք ընդհանրութիւններու մէջ: Ընդհանրութիւն-
ները խօսակցութեան ճոխ ազդիւրներ են: Կը փոր-
ձեմ քիչ մը յարգանք տապաւորել ժելիսի մտքին վրայ
հանդէպ իմ սբատկոնած սբատմաբաններու սերուն-
գիս: Իրեն կ'ըսեմ:

— Պատմութիւնը որ արուեստ մըն էր եւ որ
երեւակայութեան բոլոր քմահաճոյքները կը թոյ-
րատրէր, մեր ժամանակը դարձաւ գիտութիւն մը ո-
րուն ճշգրիտ մեթոսով մը ձեռնարկելու է :

ԺԵՂԻՍ կը խնդրէ որ իմ կարծիքէս չըլլալուն
ներեմ: Կը յայտաբարէ որ պատմութիւնը գիտու-
թիւն ոչ եղած է եւ ոչ ալ երբէք պիտի ըլլայ:

— Եւ նախ, կ'ըսէ, ի՞նչ է պատմութիւնը:
Անցեալ դէպքերու գրուած ներկայացումն է ան:
Բայց ի՞նչ է դէսք մը: Միթէ ո՞րեւէ արարք մըն է:
Բնա՛ւ երբէք, այլ՝ նշանակելի արարք մըն է: Բայց
ի՞նչպէս պատմաբանը կրնայ դատել արարքի մը
նշանակելի ըլլալն ու չըլլալը: Բայտ կամս կը դատէ,
իր ճաշակին եւ քմահաճոյքին, գաղափարին համե-
մատ, իրը արուեստագէտ վերջապէս, որովհետեւ
արարքները իրենց բնութեան բերմամբը չէ որ կը
բաժնուեն պատմական եւ ոչ պատմական արարքնե-
րու: Արդէն արարք մը՝ ծայրայեղօրէն բաղադրեալ
բան մըն է: Միթէ պատմաբանը արարքներն իրենց
բաղադրեալ վիճակի՞ն մէջ պիտի ներկայացնէ: Ո՞չ,
անկարելի է ասիկա: Զանոնք պիտի ներկայացնէ
զուրկ զիրենք բաղկացնող մասնայատկութեանց մեծ
մասէն, հետեւաբար՝ յապատուած, անդամատուած,
իրենց եղածէն տարբեր: Գալով արարքներու իրա-
րու մէջ ունեցած յարաբերութեան, չխօսինք այդ
մասին: Եթէ պատմական ըսուած արարք մը մէջ կը
բերուի, ի՞նչ որ հաւանական է մէկ կամ աւելի ոչ
պատմական արարքներու միջոցով՝ որոնք իրը այդ
անձանօթ կը նկատուին, խնդրեմ ըսէք թէ պատմա-
բանը ի՞նչ միջոց ունի այս արարքներու իրարու մէջ
ունեցած կապակցութիւնը վեր հանելու համար: Այս
բոլոր ըստածներուս մէջ ալ, պարոն Պօնար, կ'են-
թաղբեմ որ պատմաբանը աչքերուն տակ ունի մեկին
վկայութիւններ, մինչդեռ խկապէս, անիկա իր
վասահութիւնը կ'ընծայէ առ կամ նա վկային՝ մէկը
կամ միւսը սիրելուն կամ չսիրելուն պատճառով:

Պատմութիւնը դիտութիւն մը չէ, արուեստ մըն է
եւ լոկ երեւակայութեամբ կարելի է անոր մէջ յա-
ջողիւ:

Պրն. ԺԵՂԻՍ այս պահուստ ինծի կը յիշեցնէ երի-
տասարդ խենթուկ մը որուն օր մը խելքին փչած
կերպավը ճատախօսելլ տեսայ լիւքսեմպուրկի պար-
տէզին մէջ, Մարկրիթ տը նավարի արձանին տակ:
Եւ ահա՛ իր խօսակցութեան մէկ դարձուածքին
քիթի կը գտնուինք Ուոլթը Սքօթի հետ, որուն
վրայ երիտասարդ քամահրողս կը նշմարէ հին,
թրուլատուրեան եւ ծթոած երեւոյթ մը: Իր խոկ
բացատրութիւններն են ասոնք:

— Բայց, կ'ըսէմ, կ'իստի եւ Փերթի աղուոր
աղջկան փառաւոր հօրն ի պաշտպանութիւն տաք-
նալով, ամբողջ անցեալլ կ'ամպրի անոր վէպերուն
մէջ. պատմութիւնն է, գիւցազներդութիւնն է աս:

— Հնակարկատութիւնն է, կը պատասխանէ ԺԵ-

ՂԻՍ: Ու պիտի հաւատայի՞ք եթէ ըսեմ թէ այս ցնո-
րած տղան կը պնդէ որ, մարդ ինչքան ալ գիտուն
ըլլայ, չի կրնար ճշգրտօրէն երեւակայել մարդոց
հինգ կամ տասը գար առաջ ինչպէս ապրիլը, քանի
որ մեծ դժուարութիւնով է որ կարելի է անոնց
տասն ու տասնըհինգ տարի առաջ ինչպէս ապրիլը
երեւակայել: Իրեն համար, պատմական բանա-
տեղծութիւնը, պատմական վէպը, պատմական
նկարչութիւնը գարըելիօրէն կեղծ տեսակներ են:

— Բոլոր արուեստներուն մէջ, կ'աւելցնէ,
արուեստագէտը լոկ իր հոգին կը նկարէ. անոր գոր-
ծը, ի՞նչ զգեստ ալ որ կըէ, հոգիսկ իր ժամանա-
կակիցն է: Ի՞նչ բանի է որ կ'զմայլնք Աստածա-
յին կատակերգութեան մէջ, եթէ ոչ Տանդէի մեծ

Հոգիին, եւ լոնչ արտակարդ բան կը ներկայացնեն
մեղի Միքել-Անձելոյի մարմարները, եթէ ոչ նոյն
ինքն Միքել-Անձելօն։ Արուեստագէտ ըլլալով՝ մարդ
բուն իր կեանքը կուտայ իր ստեղծագործութիւննե-
րուն եւ կամ՝ խամաճիկներ կը ձեւէ եւ պահուածա-
պատանքներ կը հագուեցնէ։

ի՞նչ հակասութիւններ եւ անսպատկառութիւններ եւ իսկաց երիտասարդի մը մէջ խիզախութիւնը անհամայց է ինծի: Ժելիս ոտքի կ'ելլէ եւ լրկին կը նստի. Հոյ չէ ինծի: Ժելիս է զինք զբաղեցնողը եւ որո՞ւ կ'ըստվածեմ թէ ի՞նչ է զինք զբաղեցնողը եւ որո՞ւ կ'ըստվածէ: Եւ ահա կը խօսի իր շահած հազար հինգ հարիւր ֆրանքի մասին, որոնց վրայ հարկ է աւելցընել ժառանգած երկու հազար ֆրանքի պղոսիկ հասոյթ մը: Զեմ խարուիր այս խոստովանութիւններէն: Դիտեմ որ իր պղափկ հաշիւնները ինծի տալուն պատճառը՝ հաստատուած, կարդ կանոնի տէր, դիրք բռնող, հասութաւոր մարդ մը, մէկ խօսքով կարգուելու յարմար ըլլալն իմացնել է: C. g. f. d. (ինչ որ պէտք էր ապացուցանել) ինչոյն կ'ըսեն երկրաչափները:

Քաման անդամ ստքի կ'ելլէ կը նստի: Քամանըմէ-
կ'երորդ անդամ մըն ալ ստքի կ'ելլէ եւ Ժանը տեսած
չըլլալով՝ յուսաբեկ կը մեկնի:

չըսալով՝ յուսաբեկ կը սուր:

Մեկնածին պէս ժամ գիրքերու քաղաքը կը մըս-
նէ Անհիբաղին վրայ հսկելու պատրուակով: Յու-
սահատ է եւ վշտահար ձայնով մըն է որ կը կանչչ
պաշտպանեալը՝ կաթ տալու համար: Տե՛ս սա տըլո-
րամած դէմքը, Պօնա՛ր, Բոնապետ, գիտէ՛ քո՞
զործդ: Զիրենք քաժնուած պահեցիք, բայց երկութին
ալ նոյն դէմքը ունին եւ երկուքին դիմագծերուն
նոյնութենէն կը տեսնես որ կամքիդ հակառակ՝ ա-
նոնք մտածումով միացած են: Գասանտրո՛ս, ելջա-

նիկ Եղիբր, Պա'թթօթ ուրախացիր: Ահա' թէ ի՞նչ
լսել է խնամակալ ըլլալը: Կը տեսնէք զինք, երկու
ծռնկերը գորզին վրայ եւ Սմնիրազի գլուխը ձեռ-
քերուն մէջ:

Այս', փայփայէ՛ այդ ապուշ անսասունը, խղճակ վրան, ողբա՛ վրան: Գիտենք պատիկ կեղծաւոր, թէ որո՞ւ կերթան ձեր հառաջները եւ ո՞վ է որ ձեզի արտնջախ կուտայ:

Այսպէս առջեւս նկար մը կազմուած է զոր երկար կը դիտեմ, ետքը մատենադարանիս վրայ ակնարկ մը նետելով:

— Ժան, կ'ըսեմ, այս բոլոր պիրքերը զիս կը
ձանձրացնեն, ծախսնք զանոնք:

20 Սեպտեմբեր

Ім'яюш' . . . нշանուեցան : Ժելսո որ որբ է — ժա-
նին պէս որ որբ է , իր խնդրանքը մասուցանել ար-
ւաւ իր բրոֆիսոռներէն մէկուն միջոցաւ , որ՝ ինձի
պաշտօնակից , բարձրօրէն զնահասուած է զիսու-
թեանն ու նկարագրին համար : Բայց ի՞նչ սիրոյ լը-
րարեր , արդա՛ր երկինք : Ա՛րջ մը , ոչ թէ Պիրէն-
եաններու արջ , այլ արջ զրասենեակի եւ այս երկ-
րորդ տեսակը առաջինէն չատ աւելի վայրագ է :

— Կը սիսալի կամ ոչ՝ (ըստ իս կը սիսալի) Ժե-
լիս գրամօժիտ չուզեր. ձեր սանր կ'առնէ շապիկովք:
Քսէ՛ք, այս' եւ զործը լմնցած կ'ըլլայ: Շուտ ըրէք.
պիտի ուղէի ձեզի ցուցնել Լորէնեան երկու երեք
բաւական հետաքրքրական դրամներ զորս վստահ եմ
թէ չէք ճանչնար:

ԱՀա տառապէս ինձի ըսածը : Իրեն պատասխանեցի որ Ժանին կամքը պիտի ուզէի եւ սկզբիկ հաճոյքով մը չէր որ յայտարարեցի թէ սանս դրամօժիա ունէր :

Դրամօժի՛տը՝ ահա՛ : Մատենադարանս է : Հան-
րի եւ յան շատ հեռու են ատոր կասկածելէ եւ իրո-
ղութիւնն ան է որ՝ զիս ընդհանրապէս եղածէս ա-
ւելի հարուստ կը կարծեն : Ծեր ապահի մը երեսյթն
ունիմ : Վատահաբար շատ ստոր երեսյթ մըն է ա-
սիկա, որ ինծի շատ մը յարգանք մատուցանել
տուաւ : Զկայ մէկը զոր մարդիկ այնքան յարգեն
ինչքան աղտոտ հարուստ մը :

Ժանի կամքը առի, բայց պէտք ունէի՞ պա-
տասխանը իմանալու : Լմնցաւ . նշանուա՛ծ են :

Ոչ նկարագրիս կը պատշաճի ոչ ալ դէմքիս՝
այս երիտասարդները քննել, ետքը նօթագրելու
համար իրենց խօսքեցն ու շառժումները :

Noli me tangere. — Ինձի մի գովչըք — գեղեցիկ
ոէրեր յատկանշող խօսքն է աս : Պարտականութիւնս
գիտեմ : Ան կը պահանջէ յարգել գաղտնիքը այս ան-
գեղ հոգիին որու վրայ կը հսկեմ : Թող զիրար սի-
րեն, այս պաքները : Իրենց երկար սրտի զեղում-
ներէն, իրենց միամիտ անխոհեմութիւններէն ոչինչ
պիտի նշանակուի տետրակին մէջ ծեր ինամակա-
պիտի նշանակութիւնը քաղցը եղաւ եւ քիչ
տեւեց :

Արդէն, թեւերս խաչածեւած չեմ եւ եթէ անոնք
իրենց գործը ունին, ես ալ իմիններս ունիմ : Ես ինքս
կը պատրաստեմ մատենադարանիս ցանկը՝ անու-
կով ծախելու համար : Աշխատանք մըն է աս որ զիս
կը վշտացնէ եւ կ'զրօսցնէ : Թերեւս չափէն աւելի
կը վշտացնէ եւ կ'զրօսցնէ : Թերեւս չափէն աւելի
կ'երկարածղեմ զայն եւ մտածումիս, ձեռքիս, աշ-
կ'երկարածղեմ զայն եւ մտածումիս, ձեռքիս, աշ-
կ'երուս այնքան ընտանի եղող այս հատորները կը
քերուս այնքան ընտանի եղող այս հատորները կը
թղթատեմ հարկ ու օգտակար եղածէն չա՛տ աւելի :

մարդուն բնութեան մէջ եղած է մնաք բարովները
երկարցնելը :

Արդեօք կրնա՞մ լրել սա խոչոր հատորը առանց
վաղեմի ծառայի մը պարտական յարգանքն ընծա-
րելու անոր : Եւ սա զեւքը որ առողջ վարդապետու-
թեամբը զիս սփոփեց, միթէ պէտք չէ՞ որ վերջին
անգամ մըն ալ ողջագուրեմ իրեւ վարպետս : Բայց
ամէն անգամ որ կը հանդիպիմ զիս սփակեցնող,
իր սխալ թուականներովը, պարապներովը, սուտե-
րովը եւ հնախօսութեան ուրիշ ժանտախաններովը
զիս վշտահրող հատորի մը . — զնա՛, կ'ըսեմ, դառն
հրճուանքով մը, կորսուէ խա՛րերայ, դա՛ւաճան,
ոո՛ւո վկայ, ինձէ՛ հեռու փախչէ՛ — vade retro — եւ
երանի՛ թէ՛ շնորհիւ նենդութեամբ յափշտակուած
համբաւիդ եւ կաշի՛ գեղեցիկ զգեստիդ, անիրաւո-
րէն ոսկիով ծածկուած մտնէիր աղակեփեղկը գրա-
սէր լումայափոխի մը, զոր չպիտի կրնաս հրապու-
րել ինչպէս զիս հրապուրեցիր, քանի որ քեզ երբէ՛ք
չպիտի կարգայ :

Մէկդի դրի, միշտ պահելու համար, ինձի ի
յեշտակ տրուած գիրքերը : Երբ այս շարքին մէջ
կը գնէի ոսկիեզօծ առապելին ձեռաղիրը, մտածեցի
համբուրել զայն, ի յիշտակ Տիկին Թրերոփի, որ
հակառակ ընկերական բարձրութեանն ու հարստու-
թիւններուն՝ երախտազէտ գտնուեցաւ եւ որ, ինք-
զինքը ինձի շնորհապարտ ցոյց տալու համար իմ
բարերարուհիս զարձաւ : Ուրեմն՝ պահեստի պաշար
ը ունէի : Այն ատեն է որ ճանչցայ ոճիրը : Գիշեր
ատեն փորձութիւններ կ'ունենայի . արշալոյսին ա-
նոնք անդիմադրելի կը գառնային : Այն ժամանակ,
մինչ ամէն ինչ կը նիրհէր տակաւին տանը մէջ,
կ'ելէի, կամաց մը սենեակէս գուրս կը նետուէի :

ԱՌՎ ստուերի զօրութիւններ, գիշերուան ուր-
ուականներ, Եթէ՝ աքաղաղին երդէն ետք քովս յա-
պաղելով, այն ատեն ոտքի մատներուս վրայ գըր-
քերու քաղաքէն ներս սահիլս տեսաք, դուք բնաւ
քերու քաղաքէն ներս սահիլս տեսաք, դուք բնաւ
չգոչեցիք՝ ինչով Տիկին Թըրեօփ Նաբօլիի մէջ—
«Սա ծերուկը աղուոր կռնակ մունի»։ Ներս մտայ,
Աննիբաղ՝ պոչը շիֆ շիտակ, սրունքներուս դէմ կը
քսուըտէր մրմուալով։ Դարակին վրայէն հատոր մը
առի, յարգամեծար կոթական ձեռագիր մը կամ
վերածնութեան աղնիւ բանաստեղծ մը, զոհարը,
գանձը զոր ամբողջ գիշերը երազած էի, տարի զայն
եւ սահեցուցի ամէնէն խորունկը պահեստի գործե-
րու դարանին որ սլայթերու աստիճան կը լեցուէր։
Սոսկայի՛ է ըսելը, ժանի գրամօժխոր կը դովնայի՛:
Եւ երբ ոճիրը զլուկ հանուած էր, կ'սկսէի ուժգին
ցանկալը ել՝ մինչեւ որ ժան ինծի խորհուրդ հար-
ցնել զար հագուատի կամ հալաւի մանրամասնու-
թիւններուն վրայ։ Երբէք լա՛ւ չէի հասկնար ի՞նչ
ուղելը, կարի եւ ճերմակեղէնի ներկայ բառարանը
չճանչնալով։ Աւ, Եթէ հրաշքով մը ԺԴՐՊ զարու
նշանած մը զար շորերու մատին խօսիլ, լեզուն շատ
լա՛ւ պիտի հասկնայի։ Բայց ժան իմ ատենէս չէ
զինք կը զրկեմ Տիկին տը կապրիի որ այս ոլո-
րագային, իրեն մօր տեղ կը ծառայէ։

Գիշերը կը հասնի. գիշերը հասած է: Կառանին կրթնած կը դիտենք ընդարձակ մոռայլ տարածութիւնը՝ լոյսի նշյլներով ծածկուած: Ֆան, յենաբանին վրայ հակած՝ ճակատը բռնած է ձեռքին և չէ ու տիտուր կ'երեւի: «Բոլոր փոփոխութիւնները, մինչեւ իսկ ամենէն մաղթելիները, երենց մելուաղջութիւնն ունին, որովհետեւ ինչ որ կը թու-

դունք, մեր էռովեան մէկ մասն է. Հարկ է մեռնիլ
մէկ կեանքի մէջ, ուրիշ կեանք մը մտնելու համար»:

կարծես մտած մունքիս պատասխանելով, երիտասարդուհին կ'ըսէ:

— Ենամակալա՛լս, Երջանիկ եմ, եւ սակայն՝ լալս
կուգայ:

ՎԵՐԶԻՆ ԷԶ

21 Oquawka 1869

Ութսունը եօթներորդ էջ... Քսան տող ալ ու
միջամաներու եւ ծաղիկներու վրայ զրած զիրքս լլ-
րացած պիտի ըլլայ:

Ութսունը եօթներորդ եւ վերջին էջ . . . «Ի՞նչպէս
տեսանք՝ միջատներու այցելութիւնք մեծ կարեւո-
րութիւն ունին տունկերու համար . արդարեւ, ա-
նոնք յանձն կ'առնեն որձայի փոշին տանիլ իգային: Կարծես՝ ծաղիկը տրամադրուած եւ պիտուած է
այս ամուսնական այցելութեան սպասելով: Կը հա-
ւատամ որ ապացուցի թէ ծաղիկին նեկտարը շա-
քարոտ հեղուկ մը կը զեղու որ միջատը կ'առինքնէ
եւ զայն անգիտակցարար կ'ստիպէ ուղղակի եւ բա-
րազրեալ սերնդաբերութիւն գործելու: Այս վերջին
զանակը աւելի յաճախարդէպ է: Ցոյց տուի որ,
աղիկները գունագեղուած եւ բուրումնաւէտուած
ն միջատները հրապութելու համար եւ ներք-
ապէս շինուած են այցելուներուն տալու համար
յն տեսակ անցք մը, որով լոկ պսակին մէջ թա-
նացելով, անոնք իգական մաշկին վրայ կը թափեն
ք ենց կը ած փոշին: Սրբէն կէ լւ
երապտառւելի վարպետս, պուրակներու կռնկենի-
ն պսակը ծածկող աղուարութիւն նկատմամբ կ'ը-
էր. «Բնութեան իմաստուն արարիչը չէ ուզեր ա-

նօպուտ մաղ մանդամ ստեղծելու : Իմ կարդիս կ'ը-
սեմ... եթէ Աստուածաշունչին խօսած շուշանը ա-
ւելի ճոխօրէն հաղուած է քան Սողոմոն թագա-
ռորը, իր բասորէ պատմուանը հարսնիքի պատմու-
ան մըն է եւ այս հարուստ զարդարանքը անհրա-
ժեշտ է իր յաւէրժական դոյցութեան(*):

«Պրօլ, 21 Օգոստոս 1869»

Պրօլ. տունս գեղի փողոցին մէջ վերջինն է՝
անսառ տանող ճամբուն վրայ : Եռանկիւնաձեւ քի-
տով տուն մըն է սա՝ որու հերձաքարէ տանիքը ա-
զաւնիի կոկորդին պէս արեւին տակ կը ծիածանա-
նայ : Այս տանիքին վրայ տնկուած հողմացոյցը գե-
ղին մէջ ինձ հանդէս շատ աւելի յարդանք կ'ստեղ-
ծէ քան պատմական եւ ինդուական բոլոր աշխատու-
թիւններու : Զկայ լաճ մը որ Պրն. Պօնարի հողմա-
զացը չճանչնայ : Ժանդուտած է սն եւ հովին տակ

(*) Պրն. Սիլվեսթր Պօնար չէր դիտեր որ շատ
անուանի բնագէտներ նոյն ատեն հետազօտութիւն-
ներ կը կատարէին միջատներու եւ բոյսերու ունե-
ցած յարաբերութեանց մասին : Կ'անդիտանար Տար-
զինի, Տոքթոր Հերման Միլէրի աշխատութիւն-
ներն ու Սըր Ճօն Լըպօքի դիտողութիւնները :

Դիտելի է որ Պրն. Սիլվեսթր Պօնարի եզրակա-
ցութիւնները շատ դդալիօրէն կը մօտենան այս ե-
րեք դիտուններու եզրակացութեանց : Թերեւս նուազ
օպտակար՝ այլ բաւական հետաքրքրական է դիտ-
նալ թէ, Պրն. Պօնարի պէս Սըր Ճօն Լըպօք ալ ծե-
րութեանը բնական դիտութեանց նուիրուած հնա-
խօս մըն է :

Խիստ կը ճռնչէ : Երբեմն ամէն ծառայութիւն կը
մերժէ թերէզի պէս, որ մրմռալով թոյլ կուտայ
որ երիտասարդ գեղջկուհի մը օվնէ իրեն : Տունը
մեծ չէ, բայց հոն հեշտ կ'ասլրիմ : Սենեակս երկու
պատուհան ունի եւ առաջին անգամ արեւը կ'ըն-
դունի : Անոր վերեւ կը գտնուի երիտասարդներուն
սենեակը : Ժան եւ Զանրի տարին երկու անգամ
կուգան հոն բնակիլ :

Փոքրիկ Սիլվեսթրին օրոցքը հոն էր : Սիրուն
մանուկ մըն էր, բայց շատ տժգոյն : Երբ խոտին
վրայ կը խաղար, մայրը մտահոգ ակնարկով մը ի-
ւեն կը հետեւէր եւ ամէն վայրկեան վար կը դնէր
ասեղը՝ զանի ծունկերուն վրայ առնելու համար :
Խեղճ պղտիկը քնանալ չէր ուզեր : Կ'ըսէր թէ քնա-
ցած պահուն հեռու, շատ հեռո՛ւ կ'երթար, հոն՝
ուր մութ էր եւ ուր կը տեսնէր բաներ որ իրեն վախ
կուտային եւ զորս տեսնել չէր ուզեր :

Այն ատեն մայրը կը կանչէր զիս, ու կը նստէի
օրոցքին մօտ . մատներէս մէկը կը բռնէր փոքրիկ
տաքուկ եւ չոր ձեռքին մէջ ու կ'ըսէր :

— Կնքահայր, ինծի պատմութիւն մը պատմէ :

Ամէն տեսակ հեքեաթիւներ կը շինէի իրեն որ
Աջօրէն մտիկ կ'ընէր : Բոլորն ալ զինքը կը հետա-
քըրքէին, բայց մասնաւորապէս հատ մը կար որով
փոքրիկ հոգին սքանչացած էր . կապոյտ քոչունն
էր ան : Երբ կը լրնցնէի, ինծի կ'ըսէր :

— Հեղ մըն ալ, հեղ մըն ալ :

կը վերսկսէի, եւ փոքրիկ, տժգոյն ու երակա-
ւորուած զլուխը կ'իյնար բարձին վրայ :

Բժիշկը՝ մեր բոլոր հարցումներուն կը պա-
տասխանէր :

— Արտակարգ բան մը չունի :

Ո՞չ, պղտիկ Սիլվեսթրը արտակարդ ոչինչ ուշ
նէր: Անցեալ տարի, իրկուն մը, հայրը կանչեց զիս:

— Եկէ՞ք, ըստ, պղտիկը աւելի հիւանդէ:

Մառեցայ օրոցքին, որու մօտ մայրը անշարժ
կցած էր հոգիին բոլոր զօրութիւններովը անոր
կապուած:

Փոքրիկ Սիլվեսթր յամբօրէն ինձի գարձուց բերը
բերը որ կապիճներուն տակ կը մանէին եւ դուրս
ելլել չէին ուղեր:

— Կնքահա՛յր, ըստ, ա՛լ պատմութիւն պատ-
մելու չէ ինձի:

Ո՞չ, ա՛լ իրեն պատմութիւն պատմելու չէր:
Կեղծ Ժա՞ն, իւեղծ մա՞յր:
Կիսու ծերացած եմ ալ՝ շատ զդածուելու. հա-
մար, բայց, իրա՛ւ, տղու մը մահը վշտալի գաղտ-
նիք մըն է:

Այսօր՝ հայրն ու մայրը վեց ամսուան համար
եկած են ծերուկին օնտիսը: Ահա՛ անոտաէն կը վե-
րադպունան թեւ թեւի:

Ժան կոկիկ է իր սեւ պատմուճանին մէջ եւ
շանրի սուզի ժապաւէն մը կը կրէ խսիրէ գլխարկին
վրայ, բայց երկուքն ու կը շողան երխուասարդու-
թիւնով եւ իրարու անուշ կը ժպտին, կը ժպտին
հողին՝ որ զիրենք կը կրէ, օդին՝ որ զիրենք կը պա-
հողին՝ որ զիրենք կը կրէ, մէկը մէկսին աչքին
ըռւրէ, լոյսին՝ որուն իրենցմէ մէկը մէկսին աչքին
մէջ շողալը կը տեսնէ: Պատուհանէն նշան կ'ընեմ
իրենց թաշկինակովս ու անոնք կը ժպտին ծերու-
թեանս:

Ժան թեթեօրէն կը բորձըանայ սանդուիէն,
զիս կը համբուրէ եւ ականջիս կը փափսալ բառեր մը
զորս հասկնալէ աւելի կը գուշակեմ: Ու կը պատաս-
խանեմ:

— Աստուած օրհնէ՛ ձեզ, ժան, ձեզ եւ ձեր ա-
մուսինը՝ ձեր ամենայեախն սերունդին մէջ: Ետ
nunc dimittis servum tuum, Domine. «Եւ արդ,
Տէր, արձակեա զծառայն քո»:

(ՎԵՐՃ)

Բարիգ, 1914

Հ. Յ. Յ.

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԳՈՐԾԵՐԸ

ՍՄՍԱՐԲ (Վ.ԿՊ' Գաղքական Կեանիք)

Վ.ԱՐՎԱՐԵ (Վ.ԿՊ' Ազգային Կեանիք)

ԹՐԱՆՍԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ

ԸՆԿԵՐԱՅԻՆ ԶԳՏՈՒՄՆԵՐԸ

ԳՐՈՇԻՆ ՏԱԿ (Յեղափոխական Դէմքեա)

ՍԵՐԵՆ ԱԼ ԶՈՐԱԿԻՈՐ (Տռամ)

ՔԵՐԹՈՒՄՆԵՐԸ

— ՀՐԱՏԱՐԱԿԵԼԻ —

ԱՆԱԹՈԼ ՖՐԱՆՍ, ԻՐ ԿԵԱՆՔԸ ԵՒ ԳՈՐԾԵՐԸ

ԺԱՆ ՏԱՐՔԻ ԿԵԱՆՔԸ

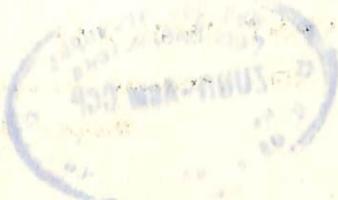
(Պատմ. 2 Հատոր Ա. Ֆրանսի, Թարգմ.)

Հեղինակին Հասցեն՝

YERVANT MESSIAIAN

456 Tremont Street

Boston, Mass.

Գ. 8. 8 Միջ 8

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0317331

7726

ԳԻՆ՝ 50 ՍԷՆԹ :